

การสื่อความหมายผ่านงานประติมากรรมของศาสนาฮินดูในกรุงเทพมหานคร
ADAPTION PROCESS AND MEANINGFUL REPRESENTATION OF
HINDU SCULPTURES IN BANGKOK

วัฒน์วุฒิ ข้างชนะ

บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ

2564

การสื่อความหมายผ่านงานประติมากรรมของศาสนาฮินดูในกรุงเทพมหานคร

ปริญญาานิพนธ์นี้เป็นส่วนหนึ่งของการศึกษาตามหลักสูตร
ศิลปศาสตรดุษฎีบัณฑิต สาขาวิชาศิลปวัฒนธรรม
คณะศิลปกรรมศาสตร์ มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ
ปีการศึกษา 2564
ลิขสิทธิ์ของมหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ

ADAPTION PROCESS AND MEANINGFUL REPRESENTATION OF
HINDU SCULPTURES IN BANGKOK

A Dissertation Submitted in Partial Fulfillment of the Requirements
for the Degree of DOCTOR OF ARTS
(D.A. (Arts and Culture))

Faculty of Fine Arts, Srinakharinwirot University

2021

Copyright of Srinakharinwirot University

ปริญญานิพนธ์

เรื่อง

การสื่อความหมายผ่านงานประติมากรรมของศาสนานินดูในกรุงเทพมหานคร

ของ

วัฒนวุฒิ ช้างชนะ

ได้รับอนุมัติจากบัณฑิตวิทยาลัยให้นับเป็นส่วนหนึ่งของการศึกษาตามหลักสูตร

ปริญญาศิลปศาสตรดุษฎีบัณฑิต สาขาวิชาศิลปวัฒนธรรม

ของมหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ

(รองศาสตราจารย์ นายแพทย์ฉัตรชัย เอกปัญญาสกุล)

คณบดีบัณฑิตวิทยาลัย

คณะกรรมการสอบปากเปล่าปริญญานิพนธ์

..... ที่ปรึกษาหลัก ประธาน
(ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.จักรพงษ์ แพทย์หลักฟ้า) (ศาสตราจารย์พิเศษ ดร.พิสิฐ เจริญวงศ์)

..... ที่ปรึกษาร่วม กรรมการ
(รองศาสตราจารย์ ดร.สาธิต ทิมวัฒนบรรเทิง) (ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.กิตติกรณ์ นพอุดมพันธุ์)

..... ที่ปรึกษาร่วม
(ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.อรัญ วานิชกร)

ชื่อเรื่อง	การสื่อความหมายผ่านงานประติมากรรมของศาสนาฮินดูใน กรุงเทพมหานคร
ผู้วิจัย	วัฒน์วุฒิ ช่างชนะ
ปริญญา	ศิลปศาสตรดุษฎีบัณฑิต
ปีการศึกษา	2564
อาจารย์ที่ปรึกษา	ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร. จักรพงษ์ แพทย์หลักฟ้า
อาจารย์ที่ปรึกษาร่วม	รองศาสตราจารย์ ดร. สาธิต ทิมวัฒนบรรเทิง
อาจารย์ที่ปรึกษาร่วม	ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร. อรัญ วานิชกร

งานวิจัยฉบับนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาความเป็นมา และลักษณะของงานประติมากรรมของศาสนาฮินดูที่ปรากฏในวัดหรือเทวสถานฮินดูในกรุงเทพมหานคร และศึกษาประติมากรรมที่สื่อความหมายทางความเชื่อของศาสนาฮินดูในกรุงเทพมหานคร รวมถึงผลกระทบต่อวิถีการดำรงชีวิตของผู้อยู่อาศัยในกรุงเทพมหานคร ด้วยวิธีการวิจัยเชิงคุณภาพ (Qualitative research) โดยใช้การเก็บรวบรวมข้อมูลตามระเบียบวิธีวิจัยเชิงคุณภาพ (Qualitative method) ประกอบด้วย การสัมภาษณ์ (Interview) การสังเกต (Observation) และการรวบรวมเอกสาร (Documentation) ผลการวิจัยพบว่า ลักษณะทางประติมานวิทยาของเทวรูปและคติความเชื่อจะแตกต่างกันไปตามความนิยม และความเชื่อของกลุ่มชนแต่ละถิ่น กล่าวคือ ศิลปะของอินเดียมีแบบฉบับเป็นของตนเอง ส่วนศิลปะของไทยมีการดัดแปลงเป็นของไทย เทวรูปที่พบจึงมีความแปลกแตกต่างกัน ทั้ง ๆ ที่ความเชื่อถือมาจากที่เดียวกัน ในด้านสัญลักษณ์พบว่าเทพเจ้าของศาสนาฮินดูจะถือของที่หลากหลาย ทำให้มีหลายพระกรตามไปด้วย อันจะแสดงให้เห็นถึงคุณสมบัติต่าง ๆ ของเทพเจ้าองค์นั้น ๆ ซึ่งเป็นสัญลักษณ์ที่มีความหมายที่ซ่อนอยู่ข้างใน โดยหลักการทั่วไปของสัญลักษณ์ที่ปรากฏในเทวรูป ประกอบด้วย 3 ประเภทใหญ่ ๆ ได้แก่ 1) อาวุธ แทนการต่อสู้กับสิ่งชั่วร้าย 2) ดอกไม้ ต้นไม้ พืชพันธุ์ แทนความอุดมสมบูรณ์ และ 3) ของถือที่แสดงความเป็นนักพรต เช่น ประคำ คัมภีร์ และหม้อน้ำ สำหรับด้านผลกระทบต่อวิถีการดำรงชีวิต พบว่า แม้นคนไทยจะนับถือศาสนาพุทธนิกายเถรวาทเป็นหลัก แต่ก็ยังนับถือและปฏิบัติตามความเชื่อของศาสนาฮินดูไปด้วย เพราะเห็นเป็นเรื่องที่ดีและเป็นสิริมงคลในการดำเนินชีวิต ดังนั้นคติความเชื่อแบบฮินดูจึงสอดแทรกอยู่ในวิถีการดำรงชีวิตของผู้คนในสังคมไทยอย่างแยกกันไม่ออก และถูกเปลี่ยนแปลงไปที่ละน้อยจนในที่สุดก็กลายเป็นวัฒนธรรมแบบไทย

คำสำคัญ : เทวรูป, เทพเจ้าในศาสนาฮินดู, ประติมานวิทยา, สัญลักษณ์

Title	ADAPTION PROCESS AND MEANINGFUL REPRESENTATION OF HINDU SCULPTURES IN BANGKOK
Author	WATTANAWUT CHANGCHANA
Degree	DOCTOR OF ARTS
Academic Year	2021
Thesis Advisor	Associate Professor CHAKAPONG PHATLAKFA , Ph.D.
Co Advisor	Assistant Professor SATHIT THIMWATBUNTHONG , Ph.D.
Co Advisor	Associate Professor ARAN WANICHAKORN , Ph.D.

This research aims to study the adaption process and meaningful representation of Hindu sculptures in Bangkok by using qualitative research. The information was gathered by qualitative methods, which consisted of interviews, observation, and documentation. The research findings found that the characteristics of the iconography of the Gods and beliefs were different, and depended on the popularity of each location. For instance, Indian art was one style and Thai art was another. Therefore, the sculptures of the Gods were different, even if they were from beliefs that were in the same location. In terms of semiology, it was found that the sculptures of Gods of Hinduism held various things; therefore, they had multiple hands. This represented the qualification of each God, a symbol that had meaning inside. The general principle of the symbol in the sculptures of Gods consisted of three main factors, as follows: (1) weapons were used to fight evil; (2) flowers, trees, and seedlings represented fertility; and (3) a string of beads, scripture, and kettle (kalasha) represented the priesthood. In terms of impact on the way of life, it was found that even though Thais were mainly followers of Theravada Buddhism. However, Thai people respect and follow the beliefs of Hinduism because it is auspicious and Hindu beliefs are inextricably integrated into the way of life of people in Thai society and being changed little by little until it eventually became a part of Thai culture.

Keyword : Sculpture, Hindu god, Iconography, Semiology

กิตติกรรมประกาศ

ปริญญาานิพนธ์ฉบับนี้ จะสำเร็จลงมิได้โดยหากไม่ได้รับความเมตตากรุณาและคำแนะนำที่เป็นประโยชน์จากบุคคลต่าง ๆ ที่เกี่ยวข้อง ประกอบด้วย ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.จักรพงษ์ แพทย์หลักฟ้า ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.อรัญ วานิชกร และรองศาสตราจารย์ ดร.สาธิต ทิมวัฒนบรรเทิง อาจารย์ที่ปรึกษาปริญญาานิพนธ์ และอาจารย์ของมหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ โดยเฉพาะผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.กิตติกรณ์ นพอุดมพันธุ์ กับทุกความช่วยเหลือ รวมถึงอาจารย์ทุกท่านที่ประสิทธิ์ประสาทวิชามาให้

ขอขอบพระคุณผู้ทรงคุณวุฒิทุกท่านที่ได้สละเวลาอันมีค่าในการมีส่วนร่วมเพื่อพัฒนาปริญญาานิพนธ์ฉบับนี้ อาทิ ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.เฉลิมศรี จันทสิงห์ รวมทั้งผู้บริหาร อาจารย์ และเจ้าหน้าที่ ของมหาวิทยาลัยสวนดุสิต โดยเฉพาะผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.วนิดา อัญชลีวิทยกุล ตลอดจนทุก ๆ ท่านที่ช่วยประสานงานต่าง ๆ ในการวิจัยนี้ รวมถึงเจ้าหน้าที่ประจำคณะศิลปกรรมศาสตร์ มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒที่น่ารัก

ขอขอบคุณหลักสูตรศิลปศาสตรมหาบัณฑิต สาขาการบริหารงานวัฒนธรรม มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ กับประสบการณ์ตรงที่สามารถนำมาปรับใช้ในการทำปริญญาานิพนธ์ครั้งนี้ และได้อบรมสั่งสอนศิษย์ด้วยดีเสมอมา

ขอบคุณเพื่อนร่วมรุ่น ศศ.ด. รุ่น 8 กับทุกความช่วยเหลือและทุกกำลังใจที่มีให้ ตลอดจนทุกท่านที่มีได้กล่าวถึงในที่นี่ และที่ขาดมิได้เลยคือ “นายอุดม ช้างชนะ” บิดาของข้าพเจ้า กับการดูแลในทุกเรื่อง และนำมาซึ่งปริญญาดุุษฎีบัณฑิตใบนี้

วัฒนวุฒิ ช้างชนะ

สารบัญ

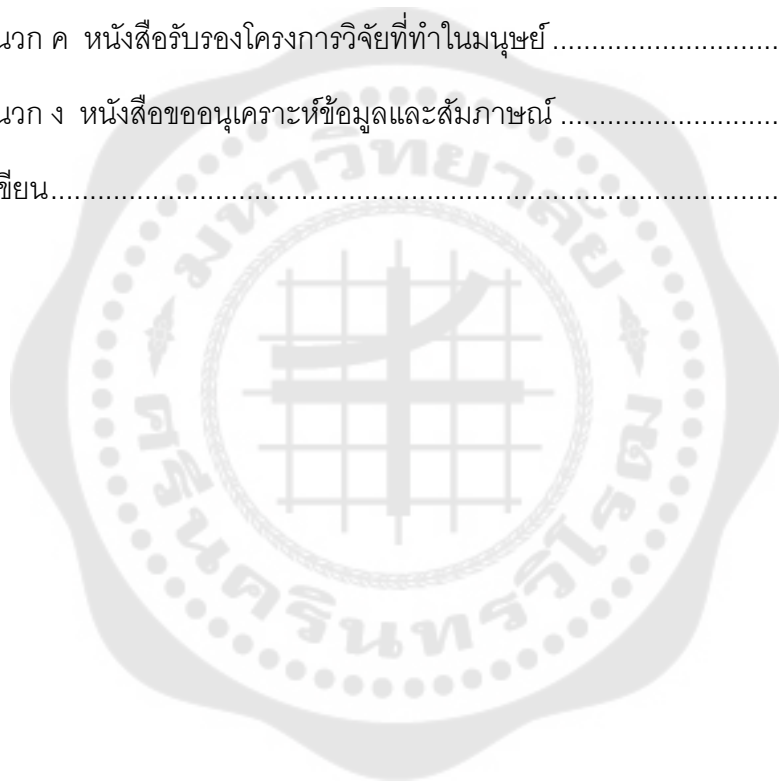
	หน้า
บทคัดย่อภาษาไทย	ง
บทคัดย่อภาษาอังกฤษ.....	จ
กิตติกรรมประกาศ.....	ฉ
สารบัญ	ช
สารบัญตาราง.....	ฎ
สารบัญรูปภาพ	ฅ
บทที่ 1 บทนำ.....	1
ความสำคัญของปัญหา.....	1
วัตถุประสงค์ของการวิจัย	3
ขอบเขตของการวิจัย.....	4
ประโยชน์ที่คาดว่าจะได้รับ	5
นิยามศัพท์เฉพาะ.....	5
บทที่ 2 แนวคิด ทฤษฎี เอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง	7
2.1 ภูมิหลังศาสนาฮินดู	7
2.1.1 สมัยอารยัน	8
2.1.2 สมัยพระเวท.....	8
2.1.3 สมัยพราหมณะ	9
2.1.4 สมัยฮินดู.....	9
2.2 ประวัติความเป็นมาของศาสนาฮินดูในประเทศไทย	11
2.3 ประติมากรรมในศาสนาฮินดู.....	17
2.3.1 พระคเณศ	18

2.3.2 พระพรหม	19
2.3.3 พระวิษณุ.....	19
2.3.4 พระศิวะ.....	20
2.3.5 พระสร้สวดี.....	21
2.3.6 พระลักษมี.....	21
2.3.7 พระอุมา.....	22
2.4 ประติมานวิทยาที่ปรากฏในคัมภีร์ศิลปะศาสตร์ของศาสนาฮินดู.....	22
2.4.1 พระคเณศ	25
2.4.2 พระพรหม	29
2.4.3 พระวิษณุ	32
2.4.4 พระศิวะ	35
2.4.5 พระสร้สวดี.....	39
2.4.6 พระลักษมี.....	41
2.4.7 พระอุมา.....	43
2.5 แนวคิดและทฤษฎีที่เกี่ยวข้อง.....	50
2.5.1 ทฤษฎีสัญญาวิทยา.....	50
2.5.2 แนวคิดเกี่ยวกับประติมานวิทยา	52
2.5.3 แนวคิดเกี่ยวกับผลกระทบ	53
2.5.4 แนวคิดเกี่ยวกับวิถีชีวิต	56
2.6 งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง.....	58
บทที่ 3 วิธีดำเนินการวิจัย.....	66
3.1 ขั้นตอนการวิจัย.....	66
3.2 การกำหนดประชากรและการสุ่มตัวอย่าง.....	66

3.3 เครื่องมือที่ใช้ในการวิจัย.....	68
3.4 การเก็บรวบรวมข้อมูล.....	69
3.5 การจัดกระทำและการวิเคราะห์ข้อมูล.....	70
3.6 กรอบความคิดในการวิจัย.....	71
บทที่ 4 การศึกษาความเป็นมาและลักษณะของงานประติมากรรมของศาสนาฮินดู ที่ปรากฏใน เทวสถานฮินดูในเขตกรุงเทพมหานคร.....	72
4.1 ภูมิหลังพื้นที่วิจัย	72
4.1.1 วัดพระศรีมหาอุมาเทวี.....	72
4.1.2 วัดวิชฌ์ (สมาคมฮินดูธรรมสภา)	73
4.1.3 วัดเทพมณเฑียร (สมาคมฮินดูสมาช).....	75
4.2 ประติมากรรมที่พบในพื้นที่วิจัย.....	80
4.2.1 วัดพระศรีมหาอุมาเทวี.....	80
4.2.2 วัดวิชฌ์ (สมาคมฮินดูธรรมสภา)	91
4.2.3 วัดเทพมณเฑียร (สมาคมฮินดูสมาช).....	104
บทที่ 5 การศึกษาประติมากรรมที่สื่อความหมายทางความเชื่อของศาสนาฮินดู ใน กรุงเทพมหานคร	123
5.1 พระคเณศ.....	123
5.1.1 การวิเคราะห์ด้านประติมานวิทยาของเทวรูปพระคเณศ	142
5.1.2 การวิเคราะห์ด้านสัญลักษณ์วิทยาของเทวรูปพระคเณศ.....	142
5.2 พระศิวะ	144
5.2.1 การวิเคราะห์ด้านประติมานวิทยาของเทวรูปพระศิวะ	160
5.2.2 การวิเคราะห์ด้านสัญลักษณ์วิทยาของเทวรูปพระศิวะ.....	161
5.3 พระอูมา	163
5.3.1 การวิเคราะห์ด้านประติมานวิทยาของเทวรูปพระอูมา.....	178

5.3.2 การวิเคราะห์ด้านสัญญาวิทยาของเทวรูปพระอุมา	179
5.4 พระวิษณุ.....	181
5.4.1 การวิเคราะห์ด้านประติมานวิทยาของเทวรูปพระวิษณุ.....	194
5.4.2 การวิเคราะห์ด้านสัญญาวิทยาของเทวรูปพระวิษณุ	194
5.5 พระลักษมี	196
5.5.1 การวิเคราะห์ด้านประติมานวิทยาของเทวรูปพระลักษมี	210
5.5.2 การวิเคราะห์ด้านสัญญาวิทยาของเทวรูปพระลักษมี	210
5.6 พระพรหม.....	212
5.6.1 การวิเคราะห์ด้านประติมานวิทยาของเทวรูปพระพรหม	227
5.6.2 การวิเคราะห์ด้านสัญญาวิทยาของเทวรูปพระพรหม	227
5.7 พระสร้อยวดี	229
5.7.1 การวิเคราะห์ด้านประติมานวิทยาของเทวรูปพระสร้อยวดี	244
5.7.2 การวิเคราะห์ด้านสัญญาวิทยาของเทวรูปพระสร้อยวดี	245
5.8 สรุปการศึกษาประติมากรรมที่สื่อความหมายทางความเชื่อของศาสนาฮินดูใน กรุงเทพมหานคร.....	246
บทที่ 6 การศึกษาผลกระทบต่อวิถีการดำรงชีวิตของผู้ศรัทธา ในกรุงเทพมหานคร	253
6.1 ด้านความเชื่อ	253
6.2 ด้านพิธีกรรม.....	257
6.3 ด้านสังคมและวัฒนธรรม	259
6.4 ด้านเศรษฐกิจ	262
6.5 ด้านศิลปะ	265
บทที่ 7 สรุปผลการวิจัย อภิปรายผล และข้อเสนอแนะ.....	268
7.1 สรุปผลการวิจัย	268

7.2 การอภิปรายผล.....	283
7.3 ข้อเสนอแนะ	293
บรรณานุกรม	294
ภาคผนวก.....	307
ภาคผนวก ก เครื่องมือที่ใช้ในการวิจัย	308
ภาคผนวก ข หนังสือขออนุญาตให้ผู้เชี่ยวชาญตรวจแบบสัมภาษณ์.....	317
ภาคผนวก ค หนังสือรับรองโครงการวิจัยที่ทำในมนุษย์	321
ภาคผนวก ง หนังสือขออนุญาตให้ข้อมูลและสัมภาษณ์	323
ประวัติผู้เขียน.....	326

สารบัญตาราง

	หน้า
ตาราง 1 คัมภีร์ศิลปะศาสตร์แยกตามภูมิภาค	23
ตาราง 2 พระคณศตามที่ปรากฏในคัมภีร์มยมตัม (อินเดียใต้).....	25
ตาราง 3 พระคณศตามที่ปรากฏในคัมภีร์อุตตรกามิกาคม (อินเดียใต้).....	26
ตาราง 4 พระคณศตามที่ปรากฏในคัมภีร์อังศุมัทเภทาคม (อินเดียใต้)	28
ตาราง 5 พระพรหมตามที่ปรากฏในคัมภีร์รูปมณฑณะ (อินเดียเหนือ)	29
ตาราง 6 พระพรหมตามที่ปรากฏในคัมภีร์อปราชิตปฤจจา (อินเดียเหนือ).....	30
ตาราง 7 พระพรหมตามที่ปรากฏในคัมภีร์มยมตัม (อินเดียใต้).....	30
ตาราง 8 พระวิชฌตามที่ปรากฏในคัมภีร์อังศุมัทเภทาคม (อินเดียใต้)	32
ตาราง 9 พระวิชฌตามที่ปรากฏในคัมภีร์สุประเภทาคม (อินเดียใต้).....	33
ตาราง 10 พระวิชฌตามที่ปรากฏในคัมภีร์พฤทท์สังหิตา (อินเดียเหนือ).....	33
ตาราง 11 พระศิวะ (พระภิกษานุมูรติ) ตามที่ปรากฏในคัมภีร์อังศุมัทเภทาคม (อินเดียใต้)	35
ตาราง 12 พระศิวะ (พระภิกษานุมูรติ) ที่ปรากฏในคัมภีร์สุประเภทาคม (อินเดียใต้).....	36
ตาราง 13 พระศิวะ (พระโยคทักษินามูรติ) ตามที่ปรากฏในคัมภีร์อังศุมัทเภทาคม (อินเดียใต้) .	37
ตาราง 14 พระสรส์วัตตีตามที่ปรากฏในคัมภีร์รูปมณฑณะ (อินเดียเหนือ)	39
ตาราง 15 พระสรส์วัตตีตามที่ปรากฏในคัมภีร์มยมตัม (อินเดียใต้).....	40
ตาราง 16 พระลักษมีตามที่ปรากฏในคัมภีร์อังศุมัทเภทาคม (อินเดียใต้).....	41
ตาราง 17 พระลักษมีตามที่ปรากฏในคัมภีร์วิชฌนุรรมตตระ (อินเดียเหนือ).....	42
ตาราง 18 พระลักษมีตามที่ปรากฏในคัมภีร์รูปมณฑณะ (อินเดียเหนือ)	42
ตาราง 19 พระปารวตีตามที่ปรากฏในคัมภีร์อปราชิตปฤจจา (อินเดียเหนือ).....	43
ตาราง 20 พระปารวตีตามที่ปรากฏในคัมภีร์สุประเภทาคม (อินเดียใต้).....	44
ตาราง 21 พระปารวตีตามที่ปรากฏในคัมภีร์ปุรวรณาคม (อินเดียใต้).....	44

ตาราง 22 พระมหิษาสุมรรทนีตามที่ปรากฏในคัมภีร์อปราชิตปฤจจา (อินเดียนเหนือ).....	45
ตาราง 23 พระมหิษาสุมรรทนีตามที่ปรากฏในคัมภีร์มัธยมตัม (อินเดียนใต้)	46
ตาราง 24 พระกาลีสตามที่ปรากฏในที่ปรากฏในคัมภีร์รูปมณฑนะ (อินเดียนเหนือ)	47
ตาราง 25 พระกาลีสตามที่ปรากฏในคัมภีร์อปราชิตปฤจจา (อินเดียนเหนือ).....	48
ตาราง 26 พระกาลีสตามที่ปรากฏในคัมภีร์มัธยมตัม (อินเดียนใต้)	49
ตาราง 27 เทวสถานฮินดูในกรุงเทพมหานครแบ่งแยกตามนิกายและภูมิภาค.....	78
ตาราง 28 สรูปลักษณะประติมากรรมของเทวรูปภายในวัดพระศรีมหาอุมาเทวี.....	116
ตาราง 29 สรูปลักษณะประติมากรรมของเทวรูปภายในวัดวิชฌ.....	117
ตาราง 30 สรูปลักษณะประติมากรรมของเทวรูปภายในวัดเทพมณเฑียร.....	118
ตาราง 31 สรูปลักษณะประติมากรรมของเทวรูปที่พบในเทวสถานฮินดูในกรุงเทพมหานคร เปรียบเทียบตามคัมภีร์ศิลปศาสตร์.....	119
ตาราง 32 แสดงรายละเอียดเกี่ยวกับพระคณศจำแนกตามยุคสมัย	124
ตาราง 33 แสดงรายละเอียดเกี่ยวกับพระคณศในสมัยรัชกาลที่ 6.....	126
ตาราง 34 การปรับเปลี่ยนด้านลักษณะทางประติมานวิทยาและความเชื่อของประติมากรรมพระ คณศในกรุงเทพมหานคร.....	141
ตาราง 35 แสดงรายละเอียดเกี่ยวกับพระศิวะจำแนกตามยุคสมัย	145
ตาราง 36 การปรับเปลี่ยนด้านลักษณะทางประติมานวิทยาและความเชื่อของประติมากรรม พระ ศิวะในกรุงเทพมหานคร.....	159
ตาราง 37 แสดงรายละเอียดเกี่ยวกับพระอุมาจำแนกตามยุคสมัย.....	164
ตาราง 38 การปรับเปลี่ยนด้านลักษณะทางประติมานวิทยาและความเชื่อของประติมากรรมพระอุ มาในกรุงเทพมหานคร	177
ตาราง 39 แสดงรายละเอียดเกี่ยวกับพระวิษณุจำแนกตามยุคสมัย.....	182
ตาราง 40 การปรับเปลี่ยนด้านลักษณะทางประติมานวิทยาและความเชื่อของประติมากรรมพระ วิษณุในกรุงเทพมหานคร.....	193

ตาราง 41 แสดงรายละเอียดเกี่ยวกับพระลักษมีจำแนกตามยุคสมัย	197
ตาราง 42 การปรับเปลี่ยนด้านลักษณะทางประติมานวิทยาและความเชื่อของประติมากรรมพระ ลักษมีในกรุงเทพมหานคร	209
ตาราง 43 แสดงรายละเอียดเกี่ยวกับพระพรหมจำแนกตามยุคสมัย	213
ตาราง 44 การปรับเปลี่ยนด้านลักษณะทางประติมานวิทยาและความเชื่อของประติมากรรมพระ พรหมในกรุงเทพมหานคร.....	226
ตาราง 45 แสดงรายละเอียดเกี่ยวกับพระศรีสวดีจำแนกตามยุคสมัย	230
ตาราง 46 การปรับเปลี่ยนด้านลักษณะทางประติมานวิทยาและความเชื่อของประติมากรรมพระ ศรีสวดีในกรุงเทพมหานคร	243
ตาราง 47 สรุปการวิเคราะห์ด้านประติมานวิทยาของเทวรูปเทพเจ้าของศาสนาฮินดูใน กรุงเทพมหานคร	247
ตาราง 48 สรุปการวิเคราะห์ด้านสัญลักษณ์ของเทวรูปเทพเจ้าของศาสนาฮินดูในกรุงเทพมหานคร	250
ตาราง 49 เทวสถานฮินดูในกรุงเทพมหานครแบ่งแยกตามนิกายและภูมิภาค.....	269
ตาราง 50 สรุปลักษณะประติมากรรมของเทวรูปเทพเจ้าที่พบในเทวสถานฮินดูในกรุงเทพมหานคร	271
ตาราง 51 สรุปการวิเคราะห์ด้านประติมานวิทยาของเทวรูปเทพเจ้าในศาสนาฮินดูใน กรุงเทพมหานคร	274
ตาราง 52 สรุปการวิเคราะห์ด้านสัญลักษณ์ของเทวรูปเทพเจ้าของศาสนาฮินดูในกรุงเทพมหานคร	277
ตาราง 53 การสื่อความหมายผ่านงานประติมากรรมของศาสนาฮินดูในกรุงเทพมหานคร	287

สารบัญรูปภาพ

	หน้า
ภาพประกอบ 1 ปราสาทเมืองต่ำ	12
ภาพประกอบ 2 ศาลตาผาแดง.....	13
ภาพประกอบ 3 ปรากฏ์เขาปู่เจ้า.....	14
ภาพประกอบ 4 เทวรูปพระอิศวร และพระนารายณ์ ณ พิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ พระนคร	15
ภาพประกอบ 5 ความหมายและประเภทของผลกระทบ	55
ภาพประกอบ 6 กรอบความคิดในการวิจัย	71
ภาพประกอบ 7 แสดง Time Line การก่อตั้งเทวสถานฮินดูในกรุงเทพมหานคร	79
ภาพประกอบ 8 เทวรูปพระคเณศ 1 วัดพระศรีมหาอุมาเทวี	80
ภาพประกอบ 9 เทวรูปพระคเณศ 2 วัดพระศรีมหาอุมาเทวี	81
ภาพประกอบ 10 เทวรูปพระศิวะ 1 วัดพระศรีมหาอุมาเทวี	82
ภาพประกอบ 11 เทวรูปพระศิวะ 2 วัดพระศรีมหาอุมาเทวี	83
ภาพประกอบ 12 เทวรูปพระอุมา 1 วัดพระศรีมหาอุมาเทวี	84
ภาพประกอบ 13 เทวรูปพระอุมา 2 วัดพระศรีมหาอุมาเทวี	85
ภาพประกอบ 14 เทวรูปพระอุมา 3 วัดพระศรีมหาอุมาเทวี	86
ภาพประกอบ 15 เทวรูปพระกาลี วัดพระศรีมหาอุมาเทวี	87
ภาพประกอบ 16 เทวรูปพระวิษณุ วัดพระศรีมหาอุมาเทวี	88
ภาพประกอบ 17 เทวรูปพระลักษมี วัดพระศรีมหาอุมาเทวี	89
ภาพประกอบ 18 เทวรูปพระพรหม วัดพระศรีมหาอุมาเทวี	90
ภาพประกอบ 19 เทวรูปพระสร้สวดี วัดพระศรีมหาอุมาเทวี	91
ภาพประกอบ 20 เทวรูปพระคเณศ 1 ณ ระเบียงซ้ายของวิหารรวม วัดวิษณุ.....	92
ภาพประกอบ 21 เทวรูปพระคเณศ 2 ภายในหอพระศิวะ วัดวิษณุ.....	93

ภาพประกอบ 22 เทวรูปพระศิวะ 1 ภายในหอพระศิวะ วัดวิษณุ.....	94
ภาพประกอบ 23 เทวรูปพระศิวะ 2 ภายในหอพระศิวะ วัดวิษณุ.....	95
ภาพประกอบ 24 เทวรูปพระทุรคา 1 ณ ระเบียงขวาของวิหารรวม วัดวิษณุ.....	96
ภาพประกอบ 25 เทวรูปพระทุรคา 2 ภายในหอพระทุรคา วัดวิษณุ.....	97
ภาพประกอบ 26 เทวรูปพระทุรคา 3 ภายในหอพระทุรคา วัดวิษณุ.....	97
ภาพประกอบ 27 เทวรูปพระอุมา ภายในหอพระศิวะ วัดวิษณุ	98
ภาพประกอบ 28 เทวรูปพระกาลี ภายในหอพระทุรคา วัดวิษณุ.....	99
ภาพประกอบ 29 เทวรูปพระวิษณุ ภายในวิหารรวม วัดวิษณุ	100
ภาพประกอบ 30 เทวรูปพระลักษมี 1 ภายในวิหารรวม วัดวิษณุ	101
ภาพประกอบ 31 เทวรูปพระลักษมี 2 ภายในหอพระทุรคา วัดวิษณุ.....	102
ภาพประกอบ 32 เทวรูปพระพรหม ภายในหอพระศิวะ วัดวิษณุ.....	103
ภาพประกอบ 33 เทวรูปพระสร้อยวดี ภายในหอพระทุรคา วัดวิษณุ	104
ภาพประกอบ 34 เทวรูปพระคเณศ 1 วัดเทพมณเฑียร	105
ภาพประกอบ 35 เทวรูปพระคเณศ 2 วัดเทพมณเฑียร	106
ภาพประกอบ 36 เทวรูปพระศิวะ วัดเทพมณเฑียร	107
ภาพประกอบ 37 เทวรูปพระทุรคา วัดเทพมณเฑียร	108
ภาพประกอบ 38 เทวรูปพระกาลี วัดเทพมณเฑียร	109
ภาพประกอบ 39 เทวรูปพระอุมา วัดเทพมณเฑียร	110
ภาพประกอบ 40 เทวรูปพระวิษณุ 1 วัดเทพมณเฑียร.....	111
ภาพประกอบ 41 เทวรูปพระวิษณุ 2 วัดเทพมณเฑียร.....	112
ภาพประกอบ 42 เทวรูปพระลักษมี วัดเทพมณเฑียร	113
ภาพประกอบ 43 เทวรูปพระพรหม วัดเทพมณเฑียร	114
ภาพประกอบ 44 เทวรูปพระสร้อยวดี วัดเทพมณเฑียร	115

ภาพประกอบ 45 พระคณาประคบชุ่มประปานในพระอุโบสถวัดวัดราชาธิวาส	126
ภาพประกอบ 46 เทวรูปพระคณา พระราชวังสนามจันทร์	128
ภาพประกอบ 47 เทวรูปพระคณา 108 ปี กรมศิลปากร	130
ภาพประกอบ 48 เทวรูปพระคณา 55 ปี คณะจิตรกรรมประติมากรรมและภาพพิมพ์	131
ภาพประกอบ 49 เทวรูปพระคณา คณะศิลปกรรมศาสตร์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์	132
ภาพประกอบ 50 เทวรูปพระคณา สำนักช่างสิบหมู่	133
ภาพประกอบ 51 เทวรูปพระคณา โดยมูลนิธิพระพิฆเนศ ร่วมกับ บ้านศิลปะเอกชัย วรรณแก้ว	134
ภาพประกอบ 52 เทวรูปพระคณา บริษัท เวิร์คพอยท์ เอ็นเทอร์เทนเมนท์ จำกัด (มหาชน)	135
ภาพประกอบ 53 เทวรูปพระคณา บรมครู มหานาฏราช โดยอาจารย์วัลลภ นิมสนอง	136
ภาพประกอบ 54 เทวรูปพระคณา คณาโนรา โดยอาจารย์วัลลภ นิมสนอง	137
ภาพประกอบ 55 เทวรูปพระคณาภายในสถาบันบัณฑิตพัฒนศิลป์ กระทรวงวัฒนธรรม	138
ภาพประกอบ 56 เทวรูปพระคณา บริเวณหน้าห้างสรรพสินค้าเซ็นทรัลเวิลด์	139
ภาพประกอบ 57 เทวรูปพระสิทธิดา ภายในมหาวิทยาลัยธุรกิจบัณฑิต	140
ภาพประกอบ 58 สัญลักษณ์ต่าง ๆ ของพระคณาที่สื่อความหมายถึงคุณสมบัติประจำพระองค์	143
ภาพประกอบ 59 เทวรูปพระศิวะ โดย Artmulet	148
ภาพประกอบ 60 เทวรูปพระศิวะ โดยอาจารย์ศุภณัฐ อัฐวิวัฒน์ (ชมรมอนุรักษ์พ่อแก่)	149
ภาพประกอบ 61 เทวรูปพระศิวะ โดยสยามภูวลัย	150
ภาพประกอบ 62 เทวรูปพระศิวะ สำนักช่างสิบหมู่	151
ภาพประกอบ 63 เทวรูปพระศิวะ โดยมูลนิธิพระพิฆเนศ ร่วมกับ บ้านศิลปะเอกชัย วรรณแก้ว	152
ภาพประกอบ 64 เทวรูปพระพิราพ โดยพระอาจารย์ศิริพงศ์ ครูพันธ์กิจ วัดสุทธาราม	153
ภาพประกอบ 65 เทวรูปพระตรีมูรติ มูลนิธิร่มฉัตร โดยเจ้าคุณธงชัย วัดไตรมิตรวิทยารามวรวิหาร	154

ภาพประกอบ 66 เทวรูปพระศิวะ ณ เทวาลัยพระศิวะ ปีนเกล้า	156
ภาพประกอบ 67 เทวรูปพระศิวะ ณ วิหารเสด็จพ่อพระศิวะมหาเทพ รามอินทรา	157
ภาพประกอบ 68 รางวัลนาฏราช	158
ภาพประกอบ 69 สัญลักษณ์ต่าง ๆ ของพระศิวะที่สื่อความหมายถึงคุณสมบัติประจำพระองค์	162
ภาพประกอบ 70 เทวรูปพระอุมา โดยมูลนิธิพระพิฆเนศ ร่วมกับ บ้านศิลปะเอกชัย วรรณแก้ว	166
ภาพประกอบ 71 เทวรูปพระอุมา สำนักช่างสิบหมู่	167
ภาพประกอบ 72 เทวรูปพระอุมา โดยอาจารย์รุ่งโรจน์ ตี๋นงนุช	168
ภาพประกอบ 73 เทวรูปพระอุมา โดยอาจารย์นรเชษฐ ชูสกุล	169
ภาพประกอบ 74 เทวรูปพระอุมา โดยบริษัท ลาติน่า จำกัด	170
ภาพประกอบ 75 เทวรูปพระอุมา โดยพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติเทวาลัย	171
ภาพประกอบ 76 เทวรูปพระทศกัณฐ์ โดยบริษัท ลาติน่า จำกัด	172
ภาพประกอบ 77 เทวรูปพระกาลี โดยพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติเทวาลัย	173
ภาพประกอบ 78 เทวรูปพระกาลี โดย ธิติ ปุบุตรชา	174
ภาพประกอบ 79 เทวรูปพระตรีศक्ति โดย อาจารย์ นรเชษฐ ชูสกุล	175
ภาพประกอบ 80 เทวรูปพระอุมา ณ ศาลพระแม่อุมาเทวี สี่แยกราชประสงค์	176
ภาพประกอบ 81 เทวรูปพระกาลี ณ เทวาลัยพระศรีมหากาลี ถนนบรมราชชนนี	177
ภาพประกอบ 82 สัญลักษณ์ต่าง ๆ ของพระอุมาที่สื่อความหมายถึงคุณสมบัติประจำพระองค์	181
ภาพประกอบ 83 เทวรูปพระวิษณุ โดยอาจารย์นรเชษฐ ชูสกุล	185
ภาพประกอบ 84 เทวรูปพระวิษณุ สำนักช่างสิบหมู่	186
ภาพประกอบ 85 เทวรูปพระวิษณุ โดยอาจารย์สุชาติ แซ่จิว	187
ภาพประกอบ 86 เทวรูปพระวิษณุอนันตศायิน	188
ภาพประกอบ 87 เทวรูปพระวิษณุทรงพญาครุฑ โดยอาจารย์รุ่งโรจน์ ตี๋นงนุช	189
ภาพประกอบ 88 เทวรูปพระวิษณุ โดยมูลนิธิพระพิฆเนศร่วมกับ บ้านศิลปะเอกชัย วรรณแก้ว	190

ภาพประกอบ 89 เทวรูปพระวิษณุ ด้านหน้าโรงแรมอินเตอร์คอนติเนนตัล	191
ภาพประกอบ 90 เทวรูปพระวิษณุ ภายในสำนักงานตำรวจแห่งชาติ	192
ภาพประกอบ 91 สัญลักษณ์ต่าง ๆ ของพระวิษณุที่สื่อความหมายถึงคุณสมบัติประจำพระองค์	195
ภาพประกอบ 92 ตราประจำพระองค์พระนางเธอลักษมีลาวัณ	199
ภาพประกอบ 93 เทวรูปนารายณ์บรรทมสินธุ์ บ้านพิษณุโลก	200
ภาพประกอบ 94 เทวรูปพระลักษมี โดยมูลนิธิพระพิฆเนศ ร่วมกับ บ้านศิลปะเอกชัย วรรณแก้ว	201
ภาพประกอบ 95 เทวรูปพระลักษมี โดยบริษัท ลาติน่า จำกัด	202
ภาพประกอบ 96 เทวรูปพระลักษมี โดยบริษัท ลาติน่า จำกัด	203
ภาพประกอบ 97 เทวรูปพระลักษมี โดยบริษัท ลาติน่า จำกัด	203
ภาพประกอบ 98 เทวรูปพระลักษมี โดยอาจารย์รุ่งโรจน์ ตี๋นงนุช	204
ภาพประกอบ 99 เทวรูปพระลักษมี สำนักช่างสิบหมู่	205
ภาพประกอบ 100 เทวรูปพระลักษมี โดยมณฑลปทุมธานีพระเครื่อง	206
ภาพประกอบ 101 เทวรูปพระลักษมี ณ ศาลพระลักษมี โรงแรมเซ็นทรัล แกรนด์ พลาซ่า	207
ภาพประกอบ 102 เทวรูปพระลักษมี ณ ศูนย์การค้าเกษรพลาซ่า	208
ภาพประกอบ 103 สัญลักษณ์ต่าง ๆ ของพระลักษมีที่สื่อความหมายถึงคุณสมบัติประจำพระองค์	211
ภาพประกอบ 104 เทวรูปพระพรหมประสิทธิ์ โดยอาจารย์ธานี ชินชูศักดิ์	216
ภาพประกอบ 105 เทวรูปพระพรหมประสิทธิ์ประทับหงส์สวรรค์เห็นฟ้า โดยอาจารย์ธานี ชินชูศักดิ์	217
ภาพประกอบ 106 เทวรูปพระพรหม โดยอาจารย์บำรุงศักดิ์ กองสุข	218
ภาพประกอบ 107 เทวรูปพระพรหม โดยอาจารย์สุชาติ แซ่จิ๋ว	219
ภาพประกอบ 108 เทวรูปพระพรหม มหาลาม วัตตนก	220

ภาพประกอบ 109 เทวรูปพระพรหม หลวงพ่อพรหมมา วัดยานนาวา	221
ภาพประกอบ 110 พระพรหม โดยมูลนิธิพระพิมลธรรมร่วมกับบ้านศิลปะเอกชัย วรรณแก้ว	222
ภาพประกอบ 111 เทวรูปพระพรหม สำนักช่างสิบหมู่	223
ภาพประกอบ 112 เทวรูปพระพรหม ณ ศาลท่าวมหาพรหมเอราวัณ สีแยกราชประสงค์	224
ภาพประกอบ 113 เทวรูปพระพรหม ณ เทวาลัยพระพรหมคลองขวาง	225
ภาพประกอบ 114 สัญลักษณ์ต่าง ๆ ของพระพรหมที่สื่อความหมายถึงคุณสมบัติประจำพระองค์	228
ภาพประกอบ 115 พระสร้อยดี ตั้งด้านหน้าพระสยามเทวาธิราช	232
ภาพประกอบ 116 ตราประจำคณะอักษรศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย	233
ภาพประกอบ 117 รางวัลพระราชทานพระสร้อยดี	234
ภาพประกอบ 118 พระสร้อยดี โดยมูลนิธิพระพิมลธรรมร่วมกับบ้านศิลปะเอกชัย วรรณแก้ว	235
ภาพประกอบ 119 เทวรูปพระสร้อยดี พิพิธภัณฑสถานแห่งชาติเทวาลัย	236
ภาพประกอบ 120 เทวรูปพระสร้อยดี จัดสร้างโดยบริษัท ลาตินา จำกัด	237
ภาพประกอบ 121 เทวรูปพระสร้อยดี สำนักช่างสิบหมู่	238
ภาพประกอบ 122 เทวรูปพระสร้อยดี ผลงานของนายวุฒินันท์ บุญสินธุ์	239
ภาพประกอบ 123 เทวรูปพระสุนทรวาณี วัดสุทัศน์เทพวรารามราชวรมหาวิหาร	240
ภาพประกอบ 124 เทวรูปพระสร้อยดี ณ เทวาลัยพระสร้อยดี ศูนย์การประชุมแห่งชาติสิริกิติ์ ..	242
ภาพประกอบ 125 เทวรูปพระสร้อยดี ภายในโรงเรียนภารตวิทยาลัย วัดเทพมณเฑียร	243
ภาพประกอบ 126 สัญลักษณ์ต่าง ๆ ของพระสร้อยดีที่สื่อความหมายถึงคุณสมบัติประจำพระองค์	246
ภาพประกอบ 127 แผนที่สักการะเทพเจ้าทั้ง 8 แห่งราชประสงค์	256
ภาพประกอบ 128 อิทธิพลของเทวรูปด้านพิธีกรรมที่มีผลต่อการเลือกบูชา	258
ภาพประกอบ 129 บุคลากรวัดวิษณุ ร่วมกันแจกอาหารแก่ประชาชนทั่วไป วันละ 100 กล่อง เนื่องในสถานการณ์การแพร่ระบาดของเชื้อโคโรนา 2019 หรือโควิด-19	260

ภาพประกอบ 130 การเพิ่มคุณสมบัติของพระสุนทรวิภาณีในด้านค้าขาย ไชยกลาง 263

ภาพประกอบ 131 เทวรูปพระคเณศ รุ่นต้นไม้วัดโควิด-19 ศิลปิน รตนพรธรรม เสน่ห์งามเจริญ 266

ภาพประกอบ 132 เทวรูปพระคเณศเหยียบโควิด-19 ศิลปิน กิตติพงษ์ สุริยทองชื่น 267

ภาพประกอบ 133 แสดง Time Line การก่อตั้งเทวสถานฮินดูในกรุงเทพมหานคร..... 270

ภาพประกอบ 134 เทวรูปพระแม่อุมาเทวีร่วมกับพระโพธิสัตว์กวนอิม (2 ร่างใน 1 องค์)..... 290

บทที่ 1

บทนำ

ความสำคัญของปัญหา

นักวิชาการทางปรัชญาและศาสนามีความเห็นสอดคล้องกันว่า ความเชื่อของมนุษย์มีวิวัฒนาการมาตั้งแต่สมัยดึกดำบรรพ์ เริ่มจากมนุษย์มีความกลัวธรรมชาติ และสงสัยว่าน่าจะมีพลังอำนาจลึกลับที่มนุษย์สัมผัสหรือรับรู้ไม่ได้ มนุษย์จึงประจบธรรมชาติ โดยการนับถือบวงสรวงธรรมชาติ ต่อมาความเชื่อของมนุษย์ได้พัฒนามากขึ้น เพราะมนุษย์รู้จักคิดหาเหตุผลและสังเกตปรากฏการณ์ต่าง ๆ จึงมีความคิดที่จะพึ่งพาธรรมชาติมากกว่าที่จะกลัวอย่างเดียว ยุคนั้นมนุษย์เริ่มมีความเชื่อเกี่ยวกับผีบางเทวดาและพลังลึกลับในธรรมชาติ มนุษย์จึงเริ่มคิดสร้างสรรคพิธีกรรมและใช้สัญลักษณ์เพื่อเป็นสื่อกลางติดต่อกับสิ่งที่มนุษย์เชื่อ อันเป็นที่มาของการเคารพบูชาในสิ่งศักดิ์สิทธิ์ เทพเจ้าทั้งหลาย รวมถึงการนับถือศาสนาและศาสดาซึ่งแตกต่างกันไปในแต่ละชนชาติและท้องถิ่น ดังนั้น มนุษย์จึงได้พัฒนาสัญลักษณ์เพื่อเป็นสื่อกลางติดต่อกับสิ่งที่มนุษย์เชื่อ รังสรรค์เป็นรูปเคารพแทนสิ่งศักดิ์สิทธิ์ในความเชื่อของตนและสังคมขึ้น เกิดเป็นงานประติมากรรม ทำให้เกิดมีรูปเคารพแพร่หลายออกไปตามลำดับ ซึ่งได้ดัดแปลงเป็นแบบอย่างศิลปกรรมแห่งชนชาติของตน

ศาสนาพราหมณ์หรือศาสนาฮินดู กำเนิดในประเทศอินเดียมาตั้งแต่ก่อนสมัยพุทธกาล มีผู้นับถือแพร่หลายทั้งในประเทศอินเดียและดินแดนใกล้เคียง ตามประวัติศาสตร์ศาสนาพราหมณ์นี้ ถือว่าเริ่มขึ้นเป็นรูปเป็นร่างพร้อม ๆ กับการตั้งถิ่นฐานของชาวอารยันในชมพูทวีป และเปลี่ยนชื่อเป็นศาสนาฮินดูเมื่อหลังสมัยพุทธกาล มีการสังคายนาคำสอนมากมาย และไม่มีศาสดาถือเป็นศาสนาโบราณที่ยังมีผู้นับถืออยู่ในปัจจุบัน (กิตติ วัฒนะมหาตม์. 2549: 12) หลักคำสอนที่เป็นแก่นแท้ของศาสนาเกิดจากมโนคติแห่งพราหมณ์ มีพัฒนาการเรื่อยมานับพันปี โดยมีได้เผยแพร่ทั่วไป สวงวนไว้เฉพาะวรรณะพราหมณ์ มีการถ่ายทอดแก่ทายาทผู้สืบเชื้อสายพราหมณ์แต่ละตระกูลเท่านั้น เอกสารเหล่านี้เพิ่งมีการรวบรวมเป็นคัมภีร์เมื่อประมาณ พ.ศ. 1750 ซึ่งมีได้มีการตรวจสอบความถูกต้องเพราะไม่มีศาสดาที่เป็นมนุษย์ คำสอนทั้งหมดพราหมณ์อ้างว่าได้สดับรับฟังมาจากพระเป็นเจ้าบนสรวงสวรรค์โดยตรง อย่างไรก็ตาม คำสอนที่ปรากฏในคัมภีร์พระเวทนั้น ได้เป็นพื้นฐานที่ทำให้เกิดศาสนาอื่นอีกหลายศาสนา และเป็นข้อมูลหลักฐานที่สำคัญที่สามารถใช้ในการศึกษาในปัจจุบัน (เมธากาญจน โอฟารสฤษดิ์กุล. 2550: 1-2)

สำหรับประเทศไทย มีหลักฐานทางเอกสารและวัตถุพยานหลายประการที่บ่งชี้ว่าอิทธิพลของศาสนาฮินดูน่าจะเผยแพร่เข้ามาตั้งแต่ราวพุทธศตวรรษที่ 10-12 ทั้งนี้โดยพิจารณาจาก

จดหมายเหตุจีนที่กล่าวถึงการเผยแพร่ศาสนาฮินดูในบริเวณนี้ ตลอดจนการค้นพบโบราณวัตถุ
 เนื่องในศาสนาฮินดูที่บริเวณภาคใต้ของไทย ซึ่งเป็นช่วงเวลาใกล้เคียงกับการแพร่หลายของพุทธ
 ศาสนาในแถบเอเชียอาคเนย์ ศาสนาทั้งสองที่แพร่หลายเข้ามานั้นได้มีการผสมผสานกันทั้งด้าน
 แนวคิดและพิธีกรรมจนไม่สามารถที่จะแยกออกจากกันได้อย่างเด็ดขาด หลักคำสอนและข้อ
 ปฏิบัติที่แนบแน่นนี้ได้เข้ามาสู่ประเทศไทยและมีการสืบทอดต่อมาจนถึงสมัยรัตนโกสินทร์ แม้ว่า
 ประเทศไทยจะมีศาสนาพุทธเป็นศาสนาหลักของชาติก็ตาม แต่ก็มิได้ขัดขวางศาสนาอื่น ด้วยเหตุนี้
 จึงสามารถพบเห็นการเคารพกราบไหว้พระพุทธรูปปฏิมาควบคู่กับบรรดาเทวรูปในศาสนาฮินดูอยู่ใน
 สังคมไทยจวบจนปัจจุบัน (อรุณศักดิ์ กิ่งมณี. 2540: 1) ศาสนาฮินดู ตามลัทธิในประเทศไทย
 มีฐานะเป็นองค์การทางศาสนา สังกัดกองพระราชพิธี สำนักพระราชวัง คือ สำนักพราหมณ์
 พระราชครู ตั้งอยู่ ณ เทวสถานโบสถ์พราหมณ์ แขวงเสาชิงช้า เขตพระนคร กรุงเทพมหานคร
 มีหน้าที่ถวายงานพระราชพิธีต่าง ๆ ดังปรากฏในพระราชพิธีสิบสองเดือนเป็นอาทิ สำหรับเทวส
 ถานในศาสนาฮินดูที่สร้างโดยชาวอินเดียเพื่อเป็นศูนย์รวมจิตใจของชุมชนฮินดูในประเทศไทย
 โดยจัดตั้งเป็นองค์การทางศาสนาและทางราชการไทยให้การรับรอง ได้แก่ สมาคมฮินดูสมาช
 (วัดเทพมณเฑียร เขตพระนคร กรุงเทพมหานคร) สมาคมฮินดูธรรมสภา (วัดวิษณุ เขตสาทร
 กรุงเทพมหานคร) และมูลนิธิพระศรีมหาอุมาเทวี (วัดพระศรีมหาอุมาเทวี เขตบางรัก
 กรุงเทพมหานคร) (กรมการศาสนา. 2560: 187)

ศาสนาฮินดู มีความเชื่อว่าเทพเจ้าทรงมีที่ประทับอยู่บนสรวงสวรรค์ แต่เพื่อให้มนุษย์
 สามารถสักการบูชาเทพเจ้าได้ จึงจำเป็นต้องสร้างรูปเคารพขึ้นแทนเทพเจ้า เรียกว่า เทวรูป
 โดยมากมักสร้างเลียนแบบอย่างรูปร่างของมนุษย์ ถัดสิ่งที่แสดงสัญลักษณ์ต่าง ๆ ที่สมมุติให้เป็น
 เครื่องหมายแทนพลังอำนาจ และคุณสมบัติของเทพเจ้าองค์นั้น ๆ (เอกสุดา สิงห์ลำพอง. 2553: 11)

แม้ในปัจจุบันได้มีการศึกษาทางด้านประวัติศาสตร์ศิลปะจากหลักฐานงานศิลปกรรม
 สถาปัตยกรรม ประติมากรรม จิตรกรรมเนื่องในศาสนาฮินดูที่พบในประเทศไทยอยู่อย่างต่อเนื่องก็
 ตาม แต่ส่วนใหญ่เป็นการศึกษาเปรียบเทียบกับศิลปกรรมในแหล่งอื่น ๆ ทั้งจากอินเดียและ
 ประเทศใกล้เคียงกับไทย โดยมุ่งเน้นในด้านการกำหนดอายุ ยุคสมัย และรูปแบบทางศิลปะเป็น
 หลัก แต่ยังไม่มีการศึกษาเกี่ยวกับการสื่อความหมายผ่านงานประติมากรรมของศาสนาฮินดูอย่าง
 จริงจัง โดยศึกษาการปรับเปลี่ยนด้านลักษณะทางประติมานวิทยาและความเชื่อของ
 ประติมากรรม ไม่ว่าจะเป็นการแสดงท่าทาง หรือปางต่าง ๆ การถืออาวุธ พาหนะ บริวาร
 สัญลักษณ์ต่าง ๆ ที่ปรากฏ หรือแม้กระทั่งการใช้สีหรือการตกแต่งเทวรูป จึงเป็นสิ่งที่น่าศึกษาอยู่
 มิใช่น้อย เนื่องจากมนุษย์ใช้สัญลักษณ์แทนความหมายของสิ่งต่าง ๆ มาตั้งแต่โบราณกาล อาจ

เป็นไปได้ทั้งรูปธรรมและนามธรรม รวมถึงสีก็เป็นหนึ่งในสัญลักษณ์นั้น สีมีอิทธิพลต่อมนุษย์มา โดยตลอดในประวัติศาสตร์ที่ผ่านมานับแต่โบราณกาล สีสื่อถึงความคิดที่เป็นนามธรรมและไม่ได้มีความหมายสากล เพราะจะแตกต่างกันไปตามเชื้อชาติ เผ่าพันธุ์ หรือแม้แต่สภาพทางสรีระ ทางจิตใจและทางวัฒนธรรม (วอล์กเกอร์, 2538: 15-16) ในกรณีนี้อาจพิจารณาได้จากคัมภีร์ศิลปะศาสตร์ อันเป็นคู่มือของสถาปนิก ประติมากร และจิตรกรในการสร้างสรรค์งานศิลปกรรม เนื้อหาหลักของคัมภีร์กล่าวถึงประติมากรวิทยา อันได้แก่กฎเกณฑ์ด้านลักษณะพระเศียร พระกร ของถือ พาหนะ อาสนะ อิริยาบถ บริวาร รวมถึงการใช้สีตามอวัยวะ อารมณ์หรือเครื่องทรงของเทพเจ้าแต่ละองค์ การสร้างประติมากรรมที่ออกแบบตามเค้าโครงของกฎเกณฑ์ดังกล่าว นอกจากจะทำให้ผู้ศรัทธาสามารถรับรู้ตีความประติมากรรมนั้น ๆ ได้แล้ว ยังทำให้เกิดอารมณ์ความรู้สึกและความเชื่อที่แตกต่างกันออกไป หรือทำให้รูปประติมากรรมนั้นมีความศักดิ์สิทธิ์เนื่องจากมีรายละเอียดที่ถูกต้องตามคัมภีร์ (เชษฐัง ดิงส์ชูลี, 2559: 12)

ประเด็นปัญหาของการศึกษาเกี่ยวกับการสื่อความหมายผ่านงานประติมากรรมของศาสนาฮินดูนั้น อยู่ที่ว่าปัจจุบันยังไม่สามารถทราบได้อย่างแน่ชัดว่า การสื่อความหมายของรูปแบบงานประติมากรรมในศาสนาฮินดูเป็นอย่างไร นอกจากนี้ยังมีข้อมูลน้อยมากเกี่ยวกับผลกระทบต่อวิถีการดำรงชีวิตของกลุ่มผู้ศรัทธาในสังคมไทยในด้านใดและอย่างไร ซึ่งหากมีการศึกษาอย่างจริงจัง จะเป็นการสร้างองค์ความรู้ใหม่ในด้านนี้ และเป็นประโยชน์ต่อการศึกษางานประติมากรรมในด้านอื่น ๆ หรือลัทธิ ความเชื่อ ศาสนาอื่นต่อไป

วัตถุประสงค์ของการวิจัย

1. เพื่อศึกษาความเป็นมา และลักษณะของงานประติมากรรมของศาสนาฮินดูที่ปรากฏในวัดหรือเทวสถานฮินดูในกรุงเทพมหานคร
2. เพื่อศึกษาประติมากรรมที่สื่อความหมายทางความเชื่อของศาสนาฮินดูในกรุงเทพมหานคร
3. เพื่อศึกษาผลกระทบต่อวิถีการดำรงชีวิตของผู้ศรัทธาในกรุงเทพมหานคร

ขอบเขตของการวิจัย

ขอบเขตด้านเนื้อหา

ประติมากรรมที่จะศึกษา เป็นประติมากรรมที่จำลองเป็นรูปเคารพของเทพเจ้าในศาสนาฮินดู หรือที่เรียกว่า เทวรูป จำนวน 7 องค์ คือ พระคเณศ พระศิวะ (พระอิศวร) พระวิษณุ (พระนารายณ์) พระพรหม พระอุมา พระลักษมี พระสร้อยดี เนื่องจากเป็นเทพเจ้าหลักของชาวฮินดู และเมื่อศาสนาฮินดูเข้ามาสู่ประเทศไทยพร้อมกับอารยธรรมอินเดียลัทธิที่นับถือเทพเจ้าเหล่านี้ก็เข้ามาด้วย ซึ่งพบได้ในเทวสถานฮินดูในประเทศไทยโดยเฉพาะในกรุงเทพมหานคร ซึ่งคนไทยรู้จักและมีไม่น้อยที่มีความศรัทธา และทำการศึกษาความหมายเชิงสัญลักษณ์ผ่านงานประติมากรรม เพื่อนำมาถอดรหัสสัญลักษณ์ และเปรียบเทียบงานประติมากรรมแบบไทยที่พบในกรุงเทพมหานคร กับประติมากรรมแบบอินเดียที่พบใน เทวสถานฮินดูในกรุงเทพมหานคร

ขอบเขตด้านพื้นที่

1. ประติมากรรมแบบอินเดียที่พบในเทวสถานฮินดูในกรุงเทพมหานคร ผู้วิจัยศึกษาองค์กรทางศาสนาฮินดูของอินเดียในประเทศไทย โดยมีคุณสมบัติดังนี้

1) เป็นเทวสถานที่เคยแพร่และส่งเสริมศาสนาฮินดูให้แก่ชาวอินเดียที่นับถือศาสนาฮินดู และชนชาติอื่นที่มีความสนใจในศาสนาฮินดูในประเทศไทย

2) เป็นเทวสถานในศาสนาฮินดูที่แท้จริงที่สร้างโดยชาวอินเดียเพื่อเป็นศูนย์กลางและเป็นที่พักการบูชาของชุมชนฮินดูในประเทศไทย โดยก่อตั้งมาไม่ต่ำกว่า 50 ปี

3) ร่วมมือกับกรมการศาสนาและปฏิบัติตามนโยบายของประเทศไทย โดยจดทะเบียนกับกรมการศาสนา กระทรวงวัฒนธรรม จัดตั้งเป็นองค์กรทางศาสนาและทางราชการไทยให้การรับรอง

ดังนั้น ผู้วิจัยจึงเลือกพื้นที่วิจัย จำนวน 3 พื้นที่ ดังนี้

1.1 วัดเทพมณเฑียร เขตพระนคร กรุงเทพมหานคร

1.2 วัดวิษณุ เขตสาทร กรุงเทพมหานคร

1.3 วัดพระศรีมหาอุมาเทวี เขตบางรัก กรุงเทพมหานคร

2. ประติมากรรมแบบไทยที่จัดสร้างโดยคนไทยที่พบในกรุงเทพมหานคร ผู้วิจัยจะศึกษาตั้งแต่เริ่มมีความนิยมในการจัดสร้างเทวรูปของเทพเจ้าในศาสนาฮินดู คือ ปี พ.ศ. 2500 เป็นต้นมา

ประโยชน์ที่คาดว่าจะได้รับ

1. ทราบถึงความเป็นมาและลักษณะของงานประติมากรรมในศาสนาฮินดูในทิวสถานฮินดูในกรุงเทพมหานคร
2. ทราบถึงความหมายเชิงสัญลักษณ์ของงานประติมากรรมในศาสนาฮินดูและคติความเชื่อที่เปลี่ยนแปลงไปที่พบในกรุงเทพมหานคร
3. ทราบถึงผลกระทบต่อวิถีการดำรงชีวิตของผู้ศรัทธาในกรุงเทพมหานคร
4. งานวิจัยชิ้นนี้จะเป็นจุดเริ่มต้นแก่ผู้ที่สนใจจะศึกษาในเรื่องปรัชญา ศาสนา ความเชื่อ ธรรมเนียมต่าง ๆ โดยมองผ่านงานประติมากรรม ซึ่งอาจจะทำให้เกิดความกระจ่างชัดขึ้น สามารถนำไปประยุกต์ใช้ให้เกิดประโยชน์แก่ชีวิตมากขึ้น
5. เพิ่มพูนการรับรู้ความหมายและคุณค่าของงานประติมากรรม อันจะเป็นการจุดประกายและกระตุ้นจินตนาการให้เกิดความอยากรู้และค้นพบความรู้

นิยามศัพท์เฉพาะ

1. **งานประติมากรรมของศาสนาฮินดู** หมายถึง เทวรูป หรือ รูปเคารพที่สร้างขึ้นแทนเทพเจ้า โดยมากมักสร้างเลียนแบบอย่างรูปร่างของมนุษย์ ถือสิ่งทีแสดงสัญลักษณ์ต่าง ๆ ที่สมมุติให้เป็นเครื่องหมายแทนพลังอำนาจ และคุณสมบัติของเทพเจ้าองค์นั้น ๆ
2. **คัมภีร์ศิลปะศาสตร์** หมายถึง ตำราแสดงรายละเอียดและกำหนดลักษณะทางประติมานวิทยาของพระเป็นเจ้าแต่ละองค์ ถือเป็นคู่มือของช่างในการสร้างงานศิลปกรรมสถาปัตยกรรม ประติมากรรม และจิตรกรรมในศาสนาฮินดู
3. **พราหมณ์** หมายถึง บุคคลในวรรณะหนึ่งในศาสนาฮินดู คือวรรณะพราหมณ์ มีหน้าที่ประกอบพิธีกรรมแก่บุคคลทั่วไป รวมถึงมีหน้าที่ศึกษาและสืบทอดคัมภีร์พระเวท ในที่นี้หมายถึงพราหมณ์ประจำวัดเทพมณเฑียร วัดวิษณุ และวัดพระศรีมหาอุมาเทวี
4. **คณะกรรมการวัด** หมายถึง บุคคลที่มีหน้าที่บริหารจัดการ กำกับดูแล ประสานงานต่าง ๆ ในที่นี้หมายถึงคณะกรรมการประจำวัดเทพมณเฑียร วัดวิษณุ และวัดพระศรีมหาอุมาเทวี
5. **นักวิชาการ** หมายถึง ผู้เชี่ยวชาญเกี่ยวกับศาสนาฮินดู คัมภีร์ศิลปะศาสตร์ ประติมานวิทยา งานประติมากรรมของเทพเจ้าในศาสนาฮินดู
6. **ผู้ศรัทธา** หมายถึง บุคคลที่มีความเชื่อถือนในพลังแห่งความดีงามของเทพเจ้า และเชื่อว่าพลังนั้นจะสามารถปกป้องคุ้มครองให้มีความสุขสวัสดิ์ ในที่นี้หมายถึงผู้มาสักการบูชาเทพเจ้า

ภายในวัดเทพมณเฑียร วัดวิษณุ และวัดพระศรีมหาอุมาเทวี รวมถึงเทวาลัยหรือเทวสถานของเทพเจ้าในศาสนาฮินดูที่พบในกรุงเทพมหานคร

7. การสื่อความหมาย หมายถึง การตีความเกี่ยวกับความเชื่อที่แฝงในงานประติมากรรมของศาสนาฮินดู จากรูปลักษณะ ตัวบท บริบท มาเป็นรูปธรรมในรูปแบบของภาษา เพื่อให้เข้าใจความหมายมากขึ้น และสามารถสะท้อนให้เห็นถึงความหมายเชิงวัฒนธรรมที่ซ่อนอยู่ในงานประติมากรรม

บทที่ 2

แนวคิด ทฤษฎี เอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

การวิจัยเรื่อง “การสื่อความหมายผ่านงานประติมากรรมของศาสนาฮินดูในกรุงเทพมหานคร” ผู้วิจัยได้ศึกษาค้นคว้าแนวคิดและทฤษฎีที่เกี่ยวข้องทางด้านประวัติศาสตร์ เอกสารและงานวิจัย โดยอาศัยเป็นข้อมูลพื้นฐานของการศึกษา เพื่ออธิบายถึงการสื่อความหมายผ่านงานประติมากรรมของศาสนาฮินดู ที่แฝงไปด้วยสัญลักษณ์ต่าง ๆ รวมถึงกระบวนการวิจัยที่ใช้ในการอธิบายถึงผลกระทบต่อวิถีการดำรงชีวิตของผู้ศรัทธาในสังคมไทย ดังนั้นการศึกษาเอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง จึงจำแนกรายละเอียดของการศึกษา ดังนี้

- 2.1 ภูมิหลังศาสนาฮินดู
- 2.2 ประวัติความเป็นมาของศาสนาฮินดูในประเทศไทย
- 2.3 ประติมากรรมในศาสนาฮินดู
- 2.4 ประติมาณวิทยาที่ปรากฏในคัมภีร์ศิลปศาสตร์ของศาสนาฮินดู
- 2.5 แนวคิดและทฤษฎีที่เกี่ยวข้อง
- 2.6 งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

2.1 ภูมิหลังศาสนาฮินดู

ศาสนาพราหมณ์ เกิดเมื่อประมาณ 1,000 ปีก่อนพุทธกาล มีผู้นับถือมากเป็นอันดับ 3 ของโลก รองจากศาสนาคริสต์และศาสนาอิสลาม โดยศาสนาพราหมณ์ถือได้ว่าเริ่มต้นเป็นรูปเป็นร่างพร้อม ๆ กับการตั้งถิ่นฐานของชาวอารยันในชมพูทวีป ต่อมาในสมัยหลังพุทธกาลจึงเปลี่ยนเป็นศาสนาฮินดู และมีหลักคำสอนหลายอย่างเปลี่ยนแปลงไป จึงถือได้ว่าเป็นศาสนาโบราณที่สุดของโลกที่ยังมีการนับถือกันอยู่และที่แปลกกว่าศาสนาอื่นก็คือ ไม่มีศาสดา

ชาวอารยัน เป็นพวกอินโด-ยูโรเปียน (Indo-European) ซึ่งนักปราชญ์สมัยก่อนจัดเข้าไว้ในพวกเดียวกับกรีกและเปอร์เซีย คนเหล่านี้มีความเชื่อมาแต่เดิมว่า สรรพสิ่งในโลกนี้ถูกสร้างขึ้นโดยพระพรหม และในภายหลังจึงเกิดมีเทพเจ้าหลายองค์เข้าควบคุมสิ่งเหล่านั้น ศาสนาพราหมณ์จึงเป็นศาสนาประเภทพหุเทวนิยม (Polytheism) โดยสามารถแบ่งยุคสมัยแห่งวิวัฒนาการของศาสนาพราหมณ์ได้ดังนี้

2.1.1 สมัยอารยัน

อยู่ในระหว่าง 1,500 – 1,000 ปีก่อนพุทธกาล เป็นเวลาที่ชาวอารยันอพยพเข้าสู่ชมพูทวีป ซึ่งมีพวก ดรಾವิดีเยน (Dravidian) เป็นชนพื้นเมืองอยู่กันมาแต่เดิม พวกดรಾವิดีเยนนี้ตัวเล็ก ผิวออกดำ เป็นพวกมองโกลอยด์ เปโตรออสตราลอยด์ และนีกริตอยด์ นับถือเทพเจ้าหลายองค์เช่นกัน ได้พ่ายแพ้แก่ชาวอารยัน จนชาวอารยันสามารถตั้งหลักแหล่งในลุ่มแม่น้ำสินธุได้ ชนพื้นเมืองบางส่วนยอมเป็นทาส บางส่วนอพยพหนีไปตั้งหลักแหล่งในที่ที่ห่างไกลออกไป ลุ่มแม่น้ำสินธุนี้เองที่ชาวต่างชาติเรียกเพี้ยนเป็น อินเดีย แล้วกลายเป็นอินเดียในที่สุด

ชาวอารยันได้พัฒนาความรู้ในเรื่องเทพเจ้ามากขึ้น โดยถือว่า ความเป็นไปในชีวิตขึ้นอยู่กับอำนาจของเทวะ จึงต้องมีพิธีบวงสรวงสังเวทเพื่อให้เทวะพอพระทัย นักบวชที่กระทำพิธีนั้นเรียกว่า พราหมณ์ และเมื่อชาวอารยันได้ปกครองคนพื้นเมืองแล้ว ต้องการควบคุมคนพื้นเมืองให้เป็นทาสตลอดไป อีกทั้งเพื่อมิให้เกิดการปะปนทางเชื้อชาติ และสงวนอาชีพสำคัญ ๆ ไว้เฉพาะพวกตน จึงคิดระบบวรรณะ (Caste system) ขึ้น โดยให้ 3 วรรณะแรก คือ พราหมณ์ กษัตริย์ และไวยสยะ (พ่อค้า) เป็นของชาวอารยัน ส่วนอีกวรรณะหนึ่งคือ ศูทร เป็นของพวกชนพื้นเมืองเดิม ถือเป็นวรรณะทาส นอกจากนั้นการแต่งงานข้ามวรรณะจะทำให้บุตรที่เกิดมาถูกสังกรรมรังเกียจ เรียกว่า จัณฑาล

2.1.2 สมัยพระเวท

ชาวอารยันได้พัฒนาพิธีกรรมและความเชื่อเกี่ยวกับเทพเจ้าให้เป็นระเบียบแบบแผนมากยิ่งขึ้น มีความสลับซับซ้อน พราหมณ์ผู้คิดค้นแบบแผนพิธีกรรมเหล่านี้ก็พลอยได้รับการนับถือมากขึ้นไปด้วย เนื่องจากเป็นผู้ที่ติดต่อกับเทพเจ้าได้นั่นเอง สมัยพระเวทนี้เป็นสมัยเริ่มต้นวรรณะคตินิเดีย โดยมีการรวบรวมบทสวดบูชาเทพเจ้าที่เรียกกันว่าพระเวทขึ้น สิ่งเหล่านี้พราหมณ์ถือว่าเป็นความรู้ที่ได้มาจากสวรรค์ หรือ ศรุติ (Sharuti) โดยมีการระบุไว้ในพระเวทว่าเป็นสิ่งที่มหาฤๅษี เช่น พระวสิษฐ และพระวิศวามิตร ได้ฟังมาจากพระพรหม ในชั้นเดิมนั้นมี 3 หมวด เรียกว่า ไตรเพท คือ ฤคเวท (Rgveda) เป็นบทสวดบูชาเทพเจ้า บรรยายลักษณะและหน้าที่พระพรหม พระอินทร์ พระอัคนี และพระวรุณ ซึ่งถือเป็นเทพชั้นสูงในยุคนั้น ยชุรเวท (Yachurveda) เป็นคู่มือประกอบพิธีกรรมบวงสรวงบูชาเทพเจ้า และสามเวท (Samaveda) เป็นบทสวดสรรเสริญเทพเจ้า ในปลายสมัยได้มีการแต่ง อาถรรพเวท (Atharvaveda) ขึ้น เป็นเรื่องของคาถาและเวทมนต์ รวมทั้งการประกอบพิธีทางมายาศาสตร์ ทำให้คัมภีร์พระเวทมี 4 หมวด เรียกว่า สัมหิตา และยังมีคัมภีร์ย่อยอีกที่ เรียกว่า สมฤติ สำหรับอธิบายคัมภีร์พระเวทอีกที่ คือ คัมภีร์พราหมณะ อุปนิษท อรัณยกะ และเวทางค์ สมัยพระเวทนี้ยังไม่มีภาษาเขียน คัมภีร์ต่าง ๆ ที่รวบรวมไว้จึงถ่ายทอดกันโดยวิธีท่องจำแล้วเล่ากันปากต่อปาก

เรียกว่า มุขปาฐะ และพระเวทนั้นถือเป็นของสูง คนนอกศาสนาและพวกวรรณะศูทรจะเล่าเรียนไม่ได้ และยังห้ามเด็ดขาดสำหรับผู้หญิง ไม่ว่าจะวรรณะใดก็เรียนไม่ได้

2.1.3 สมัยพราหมณะ

พราหมณ์สามารถผูกขาดในการประกอบพิธีกรรม พราหมณ์จึงกลายเป็นชนชั้นที่มีอิทธิพลมากที่สุด และยกตนขึ้นสูงเหนือวรรณะอื่น ในสมัยนี้พราหมณ์เพียงวรรณะเดียวที่สามารถศึกษาพระเวทได้ เพราะฉะนั้นในเรื่องศาสนา พราหมณ์ว่าอย่างไรก็ต้องว่าตามพราหมณ์ พราหมณ์จะกำหนดคำตอบแทนเท่าไรก็ต้องให้ เพราะพราหมณ์อ้างว่าเป็นความประสงค์ของเทพเจ้า

เทพเจ้าชั้นผู้ใหญ่ในสมัยพระเวทเริ่มเสื่อมความนับถือลง และพราหมณ์ได้ถือว่าพระศิวะ และพระวิษณุ เป็นมหาเทพ เป็นพระเป็นเจ้าเช่นเดียวกับพระพรหม เมื่อมหาเทพทั้งสามปรากฏพระองค์ร่วมกัน เรียกว่า ตริมุติ (Trimurti) ในอภิปรัชญาสมัยนี้ถือกันว่า พระพรหมเป็นบ่อเกิดของสรรพสิ่งในสากล จักรวาลเป็นวิญญานสากลหรือปรมาตมัน วิญญานหรืออาตมันของมนุษย์แต่ละคนมาจากพระพรหม ผู้รู้แจ้งในทางอาตมันจึงจะบรรลุโมกษะ คือ หลุดพ้นจากการเวียนว่ายตายเกิด

พราหมณ์บางคนะที่เหลิงอำนาจ ได้คั่นคิดธรรมนิยมและประเพณีแปลก ๆ ใหม่ ๆ ขึ้นมากมาย นอกจากนี้ ชั้นตอนพิธีกรรมต่าง ๆ ก็ถูกบัญญัติขึ้นใหม่อย่างจุกจิกจนทำให้ประชาชนเกิดความเบื่อหน่าย ไม่อยากปฏิบัติตาม จนพราหมณ์ขาดรายได้ และกลับใช้วิธีขู่ว่าเทพเจ้าจะลงโทษ กล่าวได้ว่าในช่วงเวลานี้พราหมณ์ได้ละทิ้งคุณธรรมแห่งวรรณะตน หันมากอบโกยผลประโยชน์จากพิธีกรรมที่ประชาชนต้องจำใจปฏิบัติ พิธีการสังเวทสิ่งมีชีวิตก็เกิดขึ้นในสมัยนี้ โดยอ้างว่าจะช่วยให้ขึ้นสวรรค์ เพราะเทพเจ้าโปรดปราน

2.1.4 สมัยฮินดู

ช่วงนี้ชาวอารยันได้ปกครองชมพูทวีปภาคเหนือได้ทั้งหมด และเป็นช่วงหลังจากการเกิดของศาสนาพุทธและศาสนาเชน เหตุที่ศาสนาทั้งสองนั้นเกิดขึ้น และได้รับความนิยมนับถือแพร่กระจายไปอย่างรวดเร็วเป็นเพราะความเสื่อมของศาสนาพราหมณ์นั่นเอง เมื่อจริยาแห่งศาสนาพุทธเริ่มแพร่หลาย คนส่วนมากซึ่งเบื่อพราหมณ์ก็เท่ากับได้พบสัจธรรมใหม่ที่เข้ามาอภัยทุกข์สมัยอันวิฤตได้ทันที่ เพราะศาสนาพุทธเน้นความประหยัด ปฏิเสธพิธีกรรมที่ซับซ้อน พระสงฆ์ในศาสนาพุทธไม่วางตนมีอำนาจเหนือผู้อื่น และไม่รับสินจ้างรางวัล ไม่ประกอบพิธีทางไสยศาสตร์ที่จะให้คุณให้โทษแก่ผู้ใด คำสอนก็ถ่ายทอดด้วยภาษาที่เข้าใจง่าย และแสดงให้เห็นว่าทุกคนที่ปฏิบัติดีปฏิบัติชอบ มีสิทธิ์ที่จะไปสู่ความหลุดพ้นได้โดยไม่จำกัดชั้นวรรณะ อีกทั้งยังมีเหตุผลพิสูจน์ได้จริงมากกว่าเรื่องของเทพเจ้าที่คณะพราหมณ์เองได้ผูกให้สับสนไปเพื่อจะให้ก่อประโยชน์แก่ตนเองสูงสุด

และต้องรอจนความเจริญรุ่งเรืองของศาสนาพุทธผ่านพ้นไปแล้ว คณะพรหมณ์จึงได้สังคายนา เทวปกรณ์ของตนขึ้นมาใหม่ โดยรวบรวมเทพนิยายดั้งเดิมเข้าด้วยกันเป็นหมวดหมู่เรียกว่า ปุราณะ (Purana) และด้วยเหตุนี้ พระศิวะ และพระวิษณุ ได้รับการนับถือยิ่งกว่าพระพรหม และในที่สุดพระพรหมได้ถูกลดความสำคัญลงไปมาก โดยอภิปรัชญาสมัยนี้แสดงให้เห็นว่า ผู้ที่นับถือพระศิวะหรือพระวิษณุเป็นเทพเจ้าสูงสุดก็สามารถที่จะขึ้นสวรรค์ได้เหมือนกัน นิกายที่นับถือพระวิษณุเป็นใหญ่ เรียกว่า ไวษณพนิกาย และนิกายที่นับถือพระศิวะเป็นใหญ่ เรียกว่า ศิวะนิกาย ส่วนพระพรหมนั้นไม่มีนิกายเป็นของตนเอง ความเข้มแข็งของสองนิกายนี้มีมาก เพราะปวงเทวะทั้งหลายที่มีมาแล้วในสมัยก่อน ๆ ก็ถูกปวิวรรตเข้าสู่สองนิกายนี้ หรือการนำเทพพื้นเมืองหลายองค์มารวมเป็นอวตารของพระเป็นเจ้า เช่น พระราม พระกฤษณะ หรือแม้แต่พระพุทธเจ้าซึ่งเป็นศาสดาของศาสนาพุทธ (กิตติ วัฒนมะมหาตม์. 2549: 12-20)

ในเวลาต่อมา ประเทศอินเดียถูกปกครองโดยพวกมุสลิมที่มาจากเปอร์เซีย โดยตั้งราชวงศ์โมกุล (คริสต์ศตวรรษที่ 16-18) แม้ว่าราชวงศ์ดังกล่าวจะได้ทำลายศาสนาพุทธในอินเดียอย่างถอนรากถอนโคน แต่กลับไม่ประสบความสำเร็จในการบังคับชาวฮินดูให้เปลี่ยนมานับถือศาสนาอิสลามได้ทั้งหมดเหมือนในประเทศอื่น ๆ และเมื่ออังกฤษผนวกอินเดียเข้าเป็นส่วนหนึ่งของเครือจักรภพ (ค.ศ. 1877) ศาสนาคริสต์ก็ไม่ประสบความสำเร็จเช่นเดียวกับศาสนาอิสลาม กระทั่งมหาตมะ คานธีได้นำเอกราชกลับมาสู่อินเดีย (ค.ศ. 1950) จนถึงทุกวันนี้ ประชาชนกว่า 1.3 พันล้านคนของอินเดียก็คองนับถือศาสนาฮินดูถึงร้อยละ 81.3 (สถานทูตอินเดียประจำประเทศไทย. 2562: ออนไลน์)

ร่องรอยของศาสนาและวัฒนธรรมอินเดียทั้งศาสนาพรหมณ์และศาสนาพุทธได้ปรากฏขึ้นในเอเชียแปซิฟิกตั้งแต่สมัยพุทธศตวรรษที่ 7-8 และสามารถกล่าวได้ว่า เป็นความบังเอิญที่ก่อให้เกิดอารยธรรมสำคัญ ๆ เช่น ฟูนัน ทวารวดี ศรีวิชัย ชวา ศรีเกษตร พุกาม รัมัญ จัมปา เจนละ ขอม สุโขทัย ล้านนา ล้านช้าง และอยุธยา ซึ่งกลายมาเป็นประเทศพม่า ไทย ลาว กัมพูชา เวียดนาม และอินโดนีเซียในปัจจุบัน กล่าวเฉพาะในเมืองไทย แม้ว่าศาสนาพุทธนิกายเถรวาทจะได้รับการนับถือเป็นหลัก แต่ก็ยังมีการปะปนกับคติมหายานและศาสนาฮินดู ผลจากพฤติกรรมนี้ยังคงอยู่ร่วมสมัยในปัจจุบัน ทั้งในด้านภาษา วัฒนธรรม ขนบธรรมเนียมประเพณี และจะยังคงอยู่ต่อไป

2.2 ประวัติความเป็นมาของศาสนาฮินดูในประเทศไทย

ศาสนาฮินดูเป็นศาสนาแรก ๆ ที่เข้ามาสู่ไทย โดยชาวฮินดูเป็นผู้นำเข้ามาโดยตรง พร้อมกับการเข้ามาติดต่อค้าขายและการลงหลักปักฐานในดินแดนคาบสมุทรมหาภาคใต้ของไทย ตั้งแต่จังหวัดนครศรีธรรมราช สงขลา และปัตตานี ซึ่งยังคงปรากฏซากเทวสถานขนาดใหญ่ รวมทั้งโบราณวัตถุประเภทเทวรูปต่าง ๆ กระจายอยู่ในภูมิภาคส่วนนี้เป็นจำนวนมาก

ตามคติฮินดู การสร้างเทวาลัยนั้นจะสร้างไว้ในชุมชน เมือง หรืออาณาจักรก่อนอื่น ถ้ามีภูเขาก็มักจะสร้างบนภูเขา เพื่อเป็นศูนย์กลางของเมือง โดยเฉพาะอย่างยิ่งสำหรับเทวาลัยในคติไศวะนิกายที่นับถือพระศิวะเป็นใหญ่ เนื่องจากพระศิวะประทับอยู่บนเขาไกรลาส ลักษณะเช่นนี้ปรากฏในกลุ่มเทวสถานที่สำคัญที่สุดในภาคใต้ คือ แหล่งโบราณคดีเขาตา อ.สิชล จ.นครศรีธรรมราช ประกอบด้วยเทวาลัยที่ค้นพบแล้วถึง 5 หลัง บ่อน้ำโบราณ และสระน้ำ 3 สระ ซึ่งน่าจะเป็นศูนย์กลางของชุมชนฮินดูขนาดใหญ่ในบริเวณนี้ เทวาลัยบนเขาคานี้อาจจะสร้างโดยชาวฮินดูเดี่ยวจากที่ราบสูงเดคาชาน และอาจเป็นเทวาลัยที่มีอายุเก่าแก่ที่สุดในประเทศไทย คืออาจเก่าถึงปลายพุทธศตวรรษที่ 12

จากภาคใต้ เทวสถานฮินดูก็ปรากฏเพิ่มขึ้นในอารยธรรมทวารวดีทางภาคตะวันออกเฉียงใต้ เช่นที่เมืองศรีมโหสถ จ.ปราจีนบุรี ศาสนาฮินดูกับศาสนาพุทธนิกายหินยานอยู่ร่วมกันอย่างสงบสุขในยุคสมัยนี้ และยิ่งทวีความสำคัญขึ้นเมื่ออิทธิพลทางวัฒนธรรมเขมรแผ่เข้ามา โดยซากเทวสถานฮินดูที่สร้างภายใต้อิทธิพลทางวัฒนธรรมขอม ปรากฏในรูปปราสาทหินมากมายในภาคอีสานของไทย ที่เก่าที่สุด คือ ปราสาทหินภูมิโปน อ.สังขะ จ.สุรินทร์ มีอายุเก่าถึงพุทธศตวรรษที่ 13 ส่วนที่มีชื่อเสียงรู้จักมานาน เช่น ปราสาทหินพนมรุ้ง ปราสาทหินเมืองต่ำ ปราสาทหินเขาพระวิหาร เทวาลัยหรือปราสาทหินเหล่านี้ คือศูนย์กลางของแต่ละชุมชนหรือบ้านเมืองที่รายล้อมอยู่ ทำหน้าที่เป็นทั้งศูนย์กลางทางจิตใจและการเมือง เนื่องจากเป็นเครื่องเสริมอำนาจของชนชั้นปกครองด้วยอย่างหนึ่ง เพราะในยุคโบราณกาลนั้น ศาสนากับการเมืองเป็นสิ่งที่ไม่อาจแยกจากกันได้

ภาพประกอบ 1 ปราสาทเมืองต่ำ

ที่มา: Thananon Saengwongsa. (2560). *ปราสาทเมืองต่ำ*. สืบค้นเมื่อ 9 ตุลาคม 2562, จาก http://418111-history-of-art-in-thailand.blogspot.com/2017/08/blog-post_830.html

ความผูกพันใกล้ชิดกับอาณาจักรขอม ความรุ่งเรืองของเทวาลัยฮินดูแบบขอมในเมืองไทยจึงขึ้นอยู่กับสภาวะการณ์ในอาณาจักรขอมมากที่สุด ในประวัติศาสตร์อันยาวนานของอารยธรรมขอมนั้น ศาสนาประจำราชสำนักมักจะแทนที่กันอยู่เสมอ ระหว่างศาสนาฮินดูและศาสนาพุทธนิกายมหายาน ดังนั้นปราสาทหินในเมืองไทยทั้งหมดจึงมีทั้งเทวสถานและพุทธสถาน เช่นเดียวกับในเขมร สุดแต่ว่าจะสร้างในสมัยที่กษัตริย์ขอมทรงนับถือศาสนาอะไร และพอเปลี่ยนรัชกาล เปลี่ยนศาสนา เทวาลัยและพุทธสถานบางแห่งก็พลอยถูกเปลี่ยนไปด้วยก็มี เท่าที่ปรากฏเทวสถานฮินดูในไทยส่วนมากเป็นไศวะนิกายเช่นเดียวกับในเขมร

ในรัชสมัย พระเจ้าชัยวรมันที่ 7 ทรงนับถือศาสนาพุทธ นิกายมหายาน แม้ว่าศาสนาฮินดูในเขมรจะไม่ได้ได้รับความกระทบกระเทือนมากเท่าใดนัก แต่ความตกต่ำก็กลับเกิดขึ้นกับเทวาลัยฮินดูแบบขอมในเมืองไทย ดังปรากฏที่เมืองศรีเทพ ทั้งปราสาทศรีเทพ และปราสาทสองพี่น้อง ถูกพยายามเปลี่ยนแปลงเป็นพุทธสถาน เทวรูปต่าง ๆ ถูกทำลายและฝังดิน ต่อมาหลังรัชสมัยพระเจ้าชัยวรมันที่ 7 แม้ว่าศาสนาฮินดูจะกลับมามีบทบาทในภูมิภาคนี้อีก แต่ก็ได้รุ่งเรืองอย่างเดิมนอีกต่อไปแล้ว เช่นเดียวกับในภาคใต้ของไทย ที่ศาสนาฮินดูต้องหลีกทางให้ศาสนาพุทธที่เจริญงอกงามขึ้นอย่างรวดเร็วและต่อเนื่อง แต่ถึงกระนั้นสายตระกูลพราหมณ์ทางภาคใต้โดยเฉพาะที่

นครศรีธรรมราชก็ยังมีสืบทอดกันไม่ขาดสาย เพราะหมอนที่สืบเชื้อสายจากชาวทมิฬเหล่านี้จะได้เป็นกำลังสำคัญที่ไปช่วยสถาปนาความมั่นคงให้กับกรุงรัตนโกสินทร์ภายภาคหน้า

ในสมัยสุโขทัย เข้าใจว่าในระยะแรก ๆ เทวาลัยฮินดูยังมีความสำคัญอยู่มาก เพราะจากหลักฐานทางโบราณคดีที่ปรากฏ สุโขทัยมีใช้พุทธนครอย่างบริสุทธิ์ดังที่เข้าใจกันมาแต่ก่อน โดยเฉพาะจนถึงรัชสมัยพ่อขุนรามคำแหงมหาราช ที่มีหลักฐานเพียงศิลาจารึกหลักที่ 1 เท่านั้น นักวิชาการบางท่าน เช่น ไมเคิล ไรท์ ชี้ว่า วัดที่สำคัญทั้งหมดในสุโขทัยล้วนไม่มีหลักฐานชัดเจนว่าจะสร้างก่อนสมัยพระมหาธรรมราชาลิไท ขณะที่วัดบางแห่งที่มีมาก่อนหน้านั้น คือ วัดศรีสวาย ปรากฏหลักฐานชัดเจนว่าเป็นเทวาลัยไศวะนิกายมาก่อนที่จะถูกดัดแปลงเป็นวัด นอกจากนี้ยังมีศาลตาผาแดง เป็นเทวาลัยขอมในกรุงสุโขทัย ซึ่งคงความเป็นเทวสถานไปจนถึงสิ้นสภาพ และปรากฏเขาปู่จำ มีอายุเก่าถึงสมัยศิลปะบาปวน (พุทธศตวรรษที่ 16) ก็น่าจะเป็นเทวาลัยอีกแห่งหนึ่ง

ภาพประกอบ 2 ศาลตาผาแดง

ที่มา: กรมศิลปากร. (ม.ป.ป.). ศาลตาผาแดง. สืบค้นเมื่อ 9 ตุลาคม 2562, จาก <http://www.qrcode.finearts.go.th/index.php/th/historicalpark/sukhothai/sukhothai02/sukhothai-02-001/item/247-sukhothai03-007>

ในขณะเดียวกัน ณ เมืองศรีสัชชนาลัย อันเป็นเมืองคู่กับสุโขทัยตั้งแต่ยุคแรกเริ่ม ก็พบว่า มีเทวาลัยเดิมซึ่งถูกปรับเปลี่ยนให้เป็นวัดในเวลาต่อมา คือ วัดเจ้าจันทร์ ซึ่งตั้งอยู่ใกล้วัดพระศรีมหาธาตุเซลียง อันเป็นศูนย์กลางของศรีสัชชนาลัย

ภาพประกอบ 3 ปรังค์ไชยบุรี

ที่มา: วรณัย พงศาชลากร. (2555). 14 ปราสาทหินบนยอดเขาในประเทศไทย. สืบค้นเมื่อ 9 ตุลาคม 2562, จาก <http://oknation.nationtv.tv/blog/voranai/gallery/50953/comment>

ไมเคิล ไรท์ แสดงทรรศนะว่า ศาสนาพุทธและวัดแทบทั้งหมดที่วิวัฒนาการขึ้นเหนือศาสนาฮินดูอย่างแท้จริงในรัชสมัยพระมหากษัตริย์ธรรมราชาลิไท ซึ่งประกาศพระองค์เป็น “ธรรมราชา” และทรงอุปถัมภ์ศาสนาพุทธ นิกายลังกาวงศ์ จึงเป็นเหตุให้หอเทวาลัยมหาเกษตร ซึ่งเป็นเทวสถานของพราหมณ์ประจำราชสำนักสุโขทัย ถูกกำหนดโดยพระราชโองการในพระมหากษัตริย์ธรรมราชาลิไทให้สร้างขึ้นในป่ารอบกำแพงเมือง ทั้งที่เทวาลัยซึ่งกษัตริย์สร้างนั้นแต่เดิมจะต้องอยู่ในเมืองเสมอ ทั้งยังตั้งอยู่ทางทิศตะวันตกของเมือง อันเป็นทิศอัปมงคลที่สุดในคติฮินดู ถือเป็นหลักฐานเชิงประจักษ์ของการทำลายบทบาทของศาสนาฮินดู ซึ่งเป็นเครื่องมือสนับสนุนพระราชอำนาจของกษัตริย์อย่างสำคัญและเป็นระบบมาก่อน โดยที่ความเชื่อใหม่คือศาสนาพุทธ ยังมีได้หยั่งรากลงสู่สังคมสุโขทัยมากเพียงพอ และไม่เอื้ออำนวยต่อการบริหารราชการแผ่นดิน จึงอาจเป็นสาเหตุให้ภายในรัฐสุโขทัยไม่มีความมั่นคง จนทำให้ต้องตกเป็นประเทศราชของกรุงศรีอยุธยาในที่สุด

หากมองในอีกแง่หนึ่ง การที่พระมหากษัตริย์ธรรมราชาลิไททรงสร้างหอเทวาลัยมหาเกษตรไว้ในป่าทางทิศตะวันตกของเมืองนั้น อาจมิได้ตั้งพระทัยจะลดหรือทำลายบทบาทศาสนาฮินดูก็ได้ เพราะอย่างน้อยที่สุดพระองค์โปรดฯ ให้สร้างเทวรูปที่งดงามอย่างยิ่งและมีขนาดใหญ่โตไม่น้อย

กว่าสององค์ประดิษฐานไว้ที่นั่น ดังที่ยังคงปรากฏในพิพิธภัณฑ์สถานแห่งชาติ พระนคร トラบายจนทุกวันนี้

ภาพประกอบ 4 เทวรูปพระอิศวร และพระนารายณ์ ณ พิพิธภัณฑ์สถานแห่งชาติ
พระนคร

ที่มา: ผู้วิจัยเป็นผู้ถ่าย พิพิธภัณฑ์สถานแห่งชาติ เมื่อ 25 ตุลาคม 2558

หอเทวาลัยมหาเกษตรตั้งอยู่ใกล้วัดป่ามะม่วง ในกลุ่มวัดอรุณญิก ซึ่งอาจกล่าวได้ว่าเป็น ศูนย์กลางทางศาสนาที่สำคัญที่สุดในรัชสมัยของพระมหาธรรมราชาลิไท พระองค์ทรงสร้างวัดดังกล่าวขึ้นเพื่อเป็นที่ประทับของพระมหาสามีสังฆราชซึ่งจบการศึกษาจากลังกา แม้แต่พระองค์เองก็ทรงผนวชที่วัดนี้ รวมทั้งข้อเท็จจริงที่ไม่อาจมองข้ามคือ เมื่อพระองค์ทรงสร้างวัดแห่งนี้ขึ้นใน พ.ศ. 1904 นั้น ก็โปรดฯ ให้สร้างหอเทวาลัยมหาเกษตรขึ้นในเวลาเดียวกัน และในบริเวณใกล้เคียงกัน เมื่อสร้างสำเร็จก็ทรงประกอบพระราชพิธีประดิษฐานพระเทวรูปในเทวสถานดังกล่าวด้วยพระองค์เอง อีกทั้งยังโปรดฯ ให้บันทึกไว้เป็นส่วนหนึ่งในพระราชกรณียกิจที่สำคัญ ดังปรากฏในศิลาจารึกวัดป่ามะม่วงอีกด้วย ดังนั้นการที่หอเทวาลัยมหาเกษตรถูกสร้างขึ้นนอกเมือง และตั้งอยู่

ทางทิศอัปมงคลที่สุดในคติฮินดู ก็ไม่น่าจะมีเหตุผลอื่นใดนอกจากศูนย์กลางทางศาสนาในสมัยนั้น
อยู่ที่นั่น

ถ้าเป็นเช่นนั้น การสถาปนาเทวสถานแห่งนี้ก็ย่อมไม่เกิดจากความพยายามทำลายล้าง
บทบาทของศาสนาฮินดู แต่น่าจะเกิดจากการที่ความรู้ความเข้าใจในขนบธรรมเนียมฮินดูของ
ราชสำนักสุโขทัยสมัยนั้นได้กร่อนไปมากเสียแล้วมากกว่า ความแม่นยำแตกฉานทางเทวศาสตร์
ของคณะพราหมณ์สุโขทัยในบ้านเมืองซึ่งนับถือศาสนาพุทธเป็นใหญ่ นั้นคงลดน้อยถอยลงไปตาม
กาล จนไม่มีใครว่าเป็นการเสียหายอะไร ถ้าพระเจ้าแผ่นดินจะโปรดให้สร้างเทวสถานแห่งใหม่
ขึ้นในที่ที่ไม่เหมาะสม เพราะการที่โปรดฯ ให้สร้างนั้นก็มิใช่เหตุผลอยู่แล้วว่า สร้างพร้อมกันและ
อยู่ใกล้กันกับวัดสำคัญซึ่งเป็นที่ประทับขององค์พระสังฆราช

เพราะฉะนั้น แม้องค์พระมหากษัตริย์ราชาลีไทเอง รวมทั้งกษัตริย์สุโขทัยทุกพระองค์จะทรง
เป็นองค์จักรพรรดิในพระพุทธรูป ซึ่งเป็นศาสนาหลักของแคว้นสุโขทัย แต่ก็มีได้
หมายความว่าศาสนาอื่นหรือความเชื่ออื่นจะถูกล้มล้างไปจนหมดสิ้น การนับถือผี ซึ่งปรากฏใน
ศิลาจารึกหลักที่ 1 ยังคงปรากฏต่อมาในจารึกสมัยสุโขทัยตอนปลายเมื่อ พ.ศ. 1935 การที่
เทวสถานในเมืองอย่างศาลตาผาแดงยังคงถูกใช้งานไปจนถึงยุคสุโขทัย รวมทั้งการสร้างหอ
เทวาลัยมหาเกษตร น่าจะแสดงให้เห็นถึงการที่ทรงเป็นศาสนูปถัมภกในศาสนาอื่นนอกจากศาสนา
พุทธอยู่ด้วย ดังนั้น จึงมีความเป็นไปได้ว่ากษัตริย์สุโขทัยทรงนับถือศาสนาพุทธเป็นหลัก แต่อาจจะ
ทรงโปรดฯ ให้คงศาสนาฮินดูไว้เพื่อการประกอบพิธีกรรมสำคัญบางอย่าง ซึ่งอาจเป็นพิธีกรรม
เกี่ยวกับราชสำนัก หรือพิธีกรรมเกี่ยวกับการเกษตรที่ไม่ใช่เรื่องของสงฆ์ก็ได้ การที่ศาสนาฮินดู
ลดความสำคัญลงในสมัยสุโขทัย คงเป็นเพราะอยู่ในบ้านเมืองที่นับถือศาสนาพุทธ แล้วก็เป็นพุทธ
เถรวาทจากลังกาซึ่งเน้นความเรียบง่ายพอเพียง ไม่ใช่พุทธมหายานซึ่งเน้นการสวดอ้อนวอนเทพ
เจ้าแบบที่ชาวสุโขทัยตอนต้นรับมาจากขอม จึงไม่เจริญงอกงามและในที่สุดก็เสื่อมถอยลงไปเอง
มิใช่เป็นเพราะตัวศาสนาหรือคณะพราหมณ์สุโขทัยมีการกระทบการทั้งอะไรกับราชสำนัก ถึงต้องม
ีการพยายามลบล้างบทบาทกัน

ในสมัยอยุธยา นั้น มีศาสนาพุทธเป็นหลักเหมือนกัน และใช้ศาสนาฮินดูเป็นเครื่องส่งเสริม
พระราชอำนาจของกษัตริย์ให้เป็นสมมุติเทวราชอย่างได้ผล ทำให้กรุงศรีอยุธยาเป็นปึกแผ่นอยู่ถึง
417 ปี เทวสถานแห่งกรุงศรีอยุธยาเคยตั้งอยู่ ณ บริเวณที่เป็นศาลพระกาฬ ติดกับศาลหลักเมือง
พระนครศรีอยุธยาในปัจจุบันนี้ ก่อนจะถูกปรับเปลี่ยนให้เป็นพุทธสถานใน พ.ศ. 2179 ซึ่งพระราช
พงศาวดารระบุว่า สมเด็จพระเจ้าปราสาททอง โปรดฯ ให้หรือเทวสถานเดิมย้ายขึ้นไปสร้างใหม่ยังช
ิษุม เทวสถานี่สร้างใหม่นั้นมีนามว่า วัดพระศรีรัตนนาถ ซึ่ง ส.พลายน้อย กล่าวไว้ว่า อยู่ใกล้กับ

สะพานช็ุกุนปัจจุบันนี้ และมีเสาชิงช้าอยู่ด้วย ดังมีหลักฐานว่า ถัดสะพานช็ุกุนไปเป็นตลาดเรียกกันว่าตลาดเสาชิงช้า ทั้งหมดนี้คงถูกทำลายไปหมดสิ้นในเหตุการณ์เพลิงไหม้ครั้งใหญ่ก่อนกรุงแตก พ.ศ. 2310 ปัจจุบันไม่มีร่องรอยใด ๆ เหลืออยู่ เว้นแต่สะพานช็ุกุน ยังเหลือซากไว้เป็นหลักฐาน

ในสมัยรัตนโกสินทร์ มีการสร้างเทวสถานขึ้นใหม่เพียงสองแห่ง คือ เทวสถานโบสถ์พราหมณ์ พระนคร และเทวสถานโบสถ์พราหมณ์ นครศรีธรรมราช ทั้งสองแห่งนี้มีองค์ประกอบที่แสดงให้เห็นว่า พยายามสร้างให้เป็นไปตามแบบอุดมคติของไทยที่ระบุไว้ในตำรับทำวศรีจุฬาลักษณ์ แต่ก็ไม่อาจกระทำได้ครบถ้วน นอกเหนือไปจากเทวสถานทั้งสองแห่งนี้ก็ยังมีเทวาลัยขนาดเล็กซึ่งสร้างกันเองตามหัวเมืองต่าง ๆ

ส่วนเทวสถานในศาสนาฮินดูอย่างแท้จริงนั้น อันที่จริงก็สมควรจะเกิดขึ้นได้ในกรุงเทพมหานคร ตั้งแต่ พ.ศ. 2418 เมื่อพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวเสด็จกลับจากการเสด็จประพาสอินเดีย และทรงมีพระมหากรุณาธิคุณรับสั่งแก่ชาวทมิฬในกรุงเทพมหานคร ขณะนั้นว่า หากชาวอินเดียประสงค์จะได้ที่ดินเพื่อใช้สร้างสาธารณประโยชน์แล้ว พระองค์จะพระราชทานให้ แต่ด้วยเหตุผลใดไม่ปรากฏ ไม่มีชาวอินเดียคนใดนำเรื่องขึ้นกราบบังคมทูลฯ เลย จนถึง พ.ศ. 2422 จึงมีชาวอินเดียผู้หนึ่งซื้อที่ดินไว้บริเวณวัดหัวลำโพงในปัจจุบัน และสร้างเป็นเทวสถานไว้ บางเอกสารอ้างว่ามีขนาดใหญ่โต แต่ก็ไม่สามารถค้นหาประวัติของเทวสถานดังกล่าวนี้ได้เลย ไม่มีการบันทึกในที่ไหนใด ๆ ถึงรูปลักษณะ รวมถึงการสูญสลายไปได้อย่างไร ดังนั้น เทวสถานฮินดูที่เก่าแก่ที่สุดในกรุงเทพมหานคร จึงมีเพียงแต่วัดพระศรีมหาอุมาเทวี หรือวัดแขกสีลม และต่อมาขยายขึ้นเป็นเทวสถานดังที่ปรากฏในสมัยปัจจุบัน (กิตติ วัฒนะมหาตม์, 2551, หน้า 1-14)

2.3 ประติมากรรมในศาสนาฮินดู

ศาสนาฮินดู มีความเชื่อว่าเทพเจ้าทรงมีที่ประทับอยู่บนสรวงสวรรค์ แต่เพื่อให้มนุษย์สามารถสักการบูชาเทพเจ้าได้ จึงจำเป็นต้องสร้างรูปเคารพขึ้นแทนเทพเจ้า เรียกว่า เทวรูป โดยมากมักสร้างเลียนแบบอย่างรูปร่างของมนุษย์ ถือสิ่งที่แสดงสัญลักษณ์ต่าง ๆ ที่สมมุติให้เป็นเครื่องหมายแทนพลังอำนาจ และคุณสมบัติของเทพเจ้าองค์นั้น ๆ ทั้งนี้ ตามกฎหมายฮินดู (Hindu law) ประเทศอินเดียถือว่า เทวรูปมีฐานะเป็นนิติบุคคล มีสิทธิทางกฎหมาย สามารถครอบครองทรัพย์สินสมบัติอันเป็นเครื่องสักการบูชาที่เหล่าผู้ศรัทธานำมาถวายได้ แสดงให้เห็นถึงความเชื่อแบบ

เทวนิยมของชาวฮินดูในอินเดียที่เชื่อว่าเทพเจ้าทรงมีตัวตนอยู่จริงบนโลกนี้ (เอกสุดา สิงห์ ลำพอง. 2553: 11)

ประติมากรรมที่จะศึกษา เป็นประติมากรรมที่จำลองเป็นรูปเคารพของเทพเจ้าในศาสนาฮินดู หรือที่เรียกว่า เทวรูป จำนวน 7 องค์ คือ พระคเณศ พระศิวะ (พระอิศวร) พระวิษณุ (พระนารายณ์) พระพรหม พระอุมา พระลักษมี และพระสรัสวดี เนื่องจากเป็นมหาเทพและเทพเจ้าชั้นผู้ใหญ่ที่ชาวฮินดูนิยมนับถือกันมากที่สุด และเมื่อศาสนาฮินดูเข้ามาสู่ประเทศไทยพร้อมกับอารยธรรมอินเดียลัทธิที่นับถือเทพเจ้าเหล่านี้ก็เข้ามาด้วย คนไทยจึงรู้จักและมีไม่น้อยที่เคารพบูชาพระองค์ รายละเอียดดังนี้

2.3.1 พระคเณศ (Ganesh)

คติการนับถือพระคเณศปรากฏขึ้นตั้งแต่สมัยพระเวท มีพระนามในมนตราบทหนึ่งของคัมภีร์ไวดัตตทริยะ-อรัณยกะ ว่า ทันดิน ต่อมาในสมัยพุทธกาลพระคเณศได้กลายเป็นเทพเจ้าแห่งอุปสรรค และในช่วงพุทธศตวรรษที่ 10-13 ปรากฏหลักฐานที่แสดงถึงการบูชาและมีการอธิบายเพิ่มเติมมากขึ้น โดยพราหมณ์กล่าวว่า พระคเณศเป็นบุตรของพระศิวะและพระอุมา มีศักดิ์เป็นพระเชษฐาของพระสกันท์ มีการอธิบายถึงการกำเนิดของพระคเณศแตกต่างกันไปในคัมภีร์ปุราณะต่าง ๆ ที่สำคัญ ได้แก่ ศิวะปุราณะ วราหปุราณะ พรหมไววรรตปุราณะ และสกันทปุราณะ พระคเณศทรงเป็นหัวหน้าคณะบริวารของพระศิวะ จึงมีอีกพระนามว่า คณปติ นิกายที่นับถือพระคเณศเป็นใหญ่ เรียกว่า คานปัดยะ พิธีกรรมสำหรับพระคเณศที่สำคัญที่สุด เรียกว่า คเณศจตุรถี กระทำในวันขึ้น 4 ค่ำเดือน 10 ในศิลปะอินเดียพระคเณศมีพระเศียรเป็นช้าง พระกายอ้วนกลม งาหักข้างหนึ่ง มีหนูเป็นพาหนะ ทรงสัญลักษณ์ต่าง ๆ กัน แต่ที่พบบ่อย ได้แก่ อังกุศหรือขอสับข้าง หมายถึงการควบคุมและการทำลายสิ่งชั่วร้าย ปาสะหรือบ่วงบาศ หมายถึง การผูกมัดกิเลสตัณหาต่าง ๆ ทันตะหรืองาที่หัก หมายถึง การจารึกชะตากรรมของสรรพสิ่ง และก้อนขนมหรือถ้วยขนม หมายถึงความอุดมสมบูรณ์ ในอินเดียปัจจุบัน ถือกันว่าเป็นเทพแห่งความสำเร็จ อุปสรรค และสติปัญญา ได้รับการบูชาก่อนเทพเจ้าองค์อื่น ๆ ในประเทศไทย พระนามของพระคเณศที่รู้จักกันมาก คือ พระพิฆเนศวร์ และได้การรับยกย่องเพิ่มขึ้นในฐานะเทพเจ้าแห่งศิลปะวิทยาการทุกสาขา และเป็นบรมครูสูงสุดในวิชาดาราศาสตร์ไทย (กิตติ วัฒนนะมหาตม์. 2546ก: 245-255)

2.3.2 พระพรหม (Brahma)

ปรากฏขึ้นครั้งแรกในช่วงคาบเกี่ยวจากปลายสมัยพระเวทต่อเนื่องมาจนถึงระยะแรกเริ่มของคัมภีร์อุปนิษัท โดยพัฒนาขึ้นจากหลักปรัชญาที่เกี่ยวข้องกับพลังงานสากล ถือเป็นตัวแทนของปรมาตมน์ ที่ชาวฮินดูทุกคนต้องยึดถือเป็นสัจธรรม และเป็นเป้าหมายปลายทางอันสูงสุด (คล้ายกับนิพพานในพุทธศาสนา) นอกจากพระพรหมจะถือเป็นตัวแทนของปรมาตมน์แล้ว พระองค์ยังมีคุณสมบัติเป็น “ผู้สร้าง” และเป็นบิดาของเทพเจ้าและมวลมนุษย ซึ่งรูปเคารพมักถ่ายถอดและสื่อถึงคุณสมบัติดังกล่าวไว้ด้วยเสมอ พระพรหมมี 4 พักตร์ สื่อแทนคัมภีร์พระเวททั้ง 4 เล่ม มี 4 ทรวงสัญลักษณ์อันได้แก่ สายประจำ สือถึงจิตวิญญาณทางศาสนา ทัพพีตักน้ำมันเนย ที่ใช้ในพิธีบูชา ยัญ หม้อน้ำ (กลศ) สื่อแทนความอุดมสมบูรณ์ และพระหัตถ์แสดงวรมุทรา หรือประทานพร หมายถึงการประสิทธิ์ประสาทพรแก่ผู้กราบไหว้บูชา ทรงหงส์เป็นพาหนะ เนื่องจากรูปลักษณะของหงส์ มีสีขาวบริสุทธิ์ มีความอ่อนช้อยสง่างาม ทำให้รู้สึกว่ามี ความเกี่ยวข้องกับสวรรค์ หรือสิ่งที่สูงส่ง เช่น ศาสนา ปรีชาญาณ และความรู้แจ้ง สอดคล้องกับคุณสมบัติของพระพรหม

2.3.3 พระวิษณุ (Vishnu)

นิยมสร้างเป็นรูปคน มี 4 ทรวงสัญลักษณ์อันได้แก่ สังข์ เป็นสัญลักษณ์มงคลและชัยชนะซึ่งอาจมาจากธรรมเนียมการเป่าสังข์ก่อนออกทำศึกสงคราม จักร สัญลักษณ์แห่งแสงสว่าง มีลักษณะคล้ายดวงอาทิตย์ สืบเนื่องมาจากการเป็นเทพแห่งแสงอาทิตย์ในสมัยพระเวท คทา สัญลักษณ์แห่งอำนาจของวรรณะกษัตริย์ และดอกบัวหรือกอนดิน ทรงครุฑเป็นพาหนะ เนื่องจากครุฑเป็นสัญลักษณ์ของแสงอาทิตย์ตามความเชื่อของฮินดูเดียวโบราณ สอดคล้องกับคุณสมบัติของพระวิษณุ ตั้งแต่ครั้งเป็นเทพในยุคพระเวท นอกจากนี้พระวิษณวยังปรากฏในรูปแบบอื่น ๆ ตามปรัชญาการอวตารของลัทธิปาณจวตาระ (Pancaratra) ซึ่งมี พระปुरुชะ นารายณะ เป็นเทพสูงสุด จึงได้นำพระนาม “นารายณะ” มาเป็นอีกพระนามของพระวิษณุ รูปเคารพที่นิยมสร้างมากที่สุดมาจากคัมภีร์ปุราณะ ซึ่งกล่าวไว้ 10 ภาค หรือ ทศอวตาร หรือชื่อที่คนไทยรู้จักกันดี คือ นารายณสีบปาง จากวรรณกรรมเรื่องลิลิตนารายณสีบปาง อันเป็นบทพระราชนิพนธ์ในพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว ประกอบด้วย

- มัตสยวตาร อวตารเป็นปลา เพื่อปราบอสูรหัยครีพ ที่ขโมยพระเวทไปจากพระพรหม
- กูรมาวตาร อวตารเป็นเต่าเพื่อรองรับเขามันฑรที่ใช้เป็นแกนในการกวนเกษียรสมุทร
- วราหาวตาร อวตารเป็นหมูป่า เพื่อปราบหิรันยกษั ที่ลักแผ่นดิน (ปฤถิวี) แล้วม้วน

ซ่อนไว้

- นรสิงหาวตาร อวตารเป็นนรสิงห์ (ครึ่งคนครึ่งสิงห์) เพื่อปราบอสูรนามหิรัญยกศิปู ที่ได้รับพรจากพระพรหมว่าไม่สามารถถูกสังหารได้โดยเทพ มนุษย์ และสัตว์
- วามनावตาร อวตารเป็นวามนพราหมณ์ (คนแคระ) เพื่อสั่งสอนทำพาลี ผู้เป็นเหลนของหิรัญยกศิปู
- ปรศุรามาวตาร อวตารเป็นปรศุราม (พราหมณ์ผู้ถือขวาน) เพื่อปราบกษัตริย์นามพระเจ้าอรชุน ผู้ก่อยุคเข็ญและทำลายล้างศาสนา
- รามาวตาร อวตารเป็นพระราม กษัตริย์แห่งกรุงอโยธยา ในเรื่องรามเกียรติ์ (ต้นฉบับของอินเดียคือรามายณะ) เพื่อปราบอสูรรavana หรือ ทศกัณฐ์ แห่งกรุงลงกา
- กฤษณาวตาร อวตารเป็นพระกฤษณะ วีรบุรุษจากมหาภารตะ ปราบพญางงส์ และช่วยขับรถม้าศึกให้กับทำวอรชุนในสงครามแห่งทุ่งคุรุเกษตร
- พุทธาวตาร อวตารเป็นพระโคตมพุทธเจ้า หมายถึงพระพุทธเจ้าในศาสนาพุทธ เพื่อปราบศัตรูหรือผู้หลงผิดที่เอาใจออกห่างพระวิษณุ
- กัลกายาวตาร อวตารสุดท้ายนี้ยังไม่เกิดขึ้น แต่เมื่อถึงจุดสิ้นสุดของกัลยุค จะมีบุรุษที่นำชาวถือดาบมาจัดทุกซ์เข็ญ ปราบคนชั่ว และนำธรรมะ ความบริสุทธิ์กลับมาสู่โลกมนุษย์อีกครั้ง

2.3.4 พระศิวะ (Shiva)

ได้รับการนับถือในหมู่ชาวฮินดูว่าเป็นผู้ทำลายเพื่อให้เกิดการสร้างสรรคขึ้นมาใหม่ ในขณะที่พระพรหมได้รับการนับถือในฐานะผู้สร้าง พระวิษณุมีหน้าที่ในการปกป้องรักษา ซึ่งเป็นแนวคิดที่แทรกอยู่ในตำนานการเกิดจักรวาลของฮินดู รูปเคารพแทนองค์พระศิวะมีทั้งเป็นรูปบุคคลและเป็นแท่งหินรูปสิ่งของที่เรียกกันว่า ศิวลึงค์ ซึ่งในที่นี้จะกล่าวเพียงรูปเคารพแทนองค์พระศิวะที่เป็นรูปบุคคลเท่านั้น โดยนิยมทำเป็นนักบวช นุ่งหม่มหนังสัตว์ ทำพระเศวตทงชฎามงกุฏ (มวยสูง) ทัดจันทร์เสี้ยว มีพระเนตรที่สามอยู่กลางพระนลาฏ (หน้าผาก) คล้องงูเป็นสายธูรา (ยัชโญปวีต) ซึ่งเป็นเครื่องหมายของพราหมณ์ มีผิวกายสีเทา ซึ่งเกิดจากการนำขี้เถ้าเผาศพมาทาตัวเพื่อเป็นการปลงสังเวช อันเป็นหลักปฏิบัติข้อหนึ่งของไศวะนิกาย ส่วนใหญ่มี 2 กร บางครั้งอาจมี 4 กรหรือมากกว่า ส่วนสัญลักษณ์หรืออาวุธที่ทรงถือไว้ในพระหัตถ์มีหลากหลาย แต่ที่สำคัญ คือ ตรีศูล สัญลักษณ์แทนตรีเอกานุภาพของการสร้างจักรวาล อันประกอบไปด้วย การสร้าง การรักษา และการทำลาย (เอกสุดา สิงห์ลำพอง. 2553: 11-18)

ศาสนาฮินดูยังมีแนวคิดที่น่าสนใจอีกอย่างหนึ่ง คือ การให้ความสำคัญกับความเชื่อเรื่อง “ศักติ” (Sakti) หรือพลังที่แตกต่างกัน แต่ก็ส่งเสริมซึ่งกันและกัน โดยมักเปรียบให้เป็น “ชายกับ

หญิง” เป็นผลให้คุณสมบัติหรือพลังงานที่แตกต่างกัน สามารถอยู่ด้วยกันได้อย่างประสานกลมกลืน ซึ่งต่อมาพลังศักดิ์สิทธิ์มักใช้เพศหญิงเป็นสัญลักษณ์แทน และได้กลายเป็นเทวี พัฒนาขึ้นเป็นชายาของเทพต่าง ๆ ตามแนวคิดแบบศักดิ์สิทธิ์ในที่สุด ซึ่งคาดว่าเทพศักดิ์สิทธิ์หรือเทวีคงพัฒนาขึ้นมาจากความเชื่อพื้นเมืองของอารยธรรมลุ่มน้ำสินธุ ซึ่งมีหลักฐานการบูชา “เทพมารดา” (Mother goddess) มาก่อน ต่อมาในสมัยพระเวทแม้จะเริ่มเคารพบูชาเทพอย่างหลากหลาย แต่การนับถือเทวียังคงมีอยู่ โดยเหล่าเทวีมักมีความสำคัญในฐานะที่เป็นมารดาหรือบุตรสาวของเทพองค์ใดองค์หนึ่ง ต่อมาเทวีบางองค์ยังได้รับการยกให้เป็นชายาของเทพสูงสุดของฮินดูอีกด้วย เช่น พระสร้อยวดี เป็นชายาของพระพรหม พระลักษมี เป็นชายาของพระวิษณุ และพระอุมา เป็นชายาของพระศิวะ การเฟื่องฟูของแนวคิดแบบศักดิ์สิทธิ์นี้ ทำให้มีการนับถือเทวีย่างเป็นเอกเทศ และเกิดความเข้าใจว่าศักดิ์สิทธิ์ย่อเล็กก็สิทธิ์หนึ่งของฮินดู แนวคิดแบบศักดิ์สิทธิ์ยังแทรกซึมเข้าไปอยู่ในลัทธิใหญ่ ๆ อย่างไวษณพนิกายและไศวะนิกาย ซึ่งเชื่อว่าเทวีหรือชายาของเทพแต่ละองค์ถือเป็นพลังงานจักรวาล เมื่อรวมเข้ากับพลังงานของฝ่ายชายซึ่งเป็นพลังงานศักดิ์สิทธิ์ จะเกิดการสร้างสรรค์ขึ้น (เอกสุดา สิงห์ลำพอง. 2553: 18-24)

2.3.5 พระสร้อยวดี (Saraswati)

ในสมัยพระเวทพระองค์เป็นเทวีแห่งปัญญา ศิลปศาสตร์ การชำระล้างมลทิน และเกี่ยวข้องกับพระอินทร์ แต่ต่อมาในศาสนาฮินดูได้ยกย่องพระองค์ให้เป็นทั้งบุตรสาวและชายาของพระพรหม รูปเคารพของพระสร้อยวดีมีลักษณะสำคัญคือ มีพระฉวีสีขาวยาว หงอนนุ่มหอมอาภรณ์ที่เป็นสีขาวย อันเป็นสัญลักษณ์ของความบริสุทธิ์ มี 2-4 กร ทรงสัญลักษณ์อันได้แก่ คัมภีร์ สัญลักษณ์แห่งความรู้และปัญญา ลูกประคำ (อักษรมาลา) สัญลักษณ์ของนักบวชที่มักพบอยู่เสมอในพระหัตถ์ของพระพรหม อีกสองกรทรงประคองเครื่องดนตรีที่เรียกว่า วิณา สัญลักษณ์แทนศิลปะการละครและดนตรี มีหงส์เป็นพาหนะซึ่งเป็นสัตว์พาหนะของพระพรหม แต่บางครั้งอาจประทับบนนกยูงด้วย

2.3.6 พระลักษมี (Lakshmi)

กำเนิดพระลักษมีที่เป็นที่รู้จักกันแพร่หลายคือในคัมภีร์รามายณะ กล่าวว่าคุณพระองค์ถือกำเนิดขึ้นในขณะที่เหล่าเทวดาและอสูรกำลังช่วยกันกวาดเกษียรสมุทร ในครั้งนั้นพระองค์ทรงลอยขึ้นมาจากเกษียรสมุทรพร้อมกับสิ่งต่าง ๆ มากมาย ประติมานวิทยาของพระลักษมีตามตำรา กล่าวว่า วรรณะเป็นสีทอง ทรงพัสดราภรณ์สี่เหลี่ยม แดงหรือชมพู ประทับนั่งหรือยืนบนดอกบัว มีทั้ง 2 กร และ 4 กร ทรงสัญลักษณ์อันได้แก่ ดอกบัว สัญลักษณ์ประจำพระองค์และมักจะถือไว้ 2 ดอก หม้อน้ำ สัญลักษณ์แห่งความอุดมสมบูรณ์ อีกพระหัตถ์อยู่ในท่าวรทมุทรา มีเหรียญทองโปรยปรายลงจากพระหัตถ์หรือหม้อ เป็นสัญลักษณ์แห่งโชคลาภและความร่ำรวย บางครั้งอาจทรงอาวุธ เช่น จักร อัน

เป็นเครื่องหมายบ่งบอกถึงพระวิษณุ เพราะพระนางเป็นชายาพระองค์ รูปเคารพที่นิยมกันมาก รูปแบบหนึ่งของอินเดีย คือ พระลักษมีประทับร่วมกับพระคเณศ อันมีความหมายถึงความสำเร็จและ โชคลาภ และในรูปแบบตรีเอกานุภาพ คือ พระลักษมี พระคเณศ และพระศิวะ โดยให้พระลักษมี ประทับยืนตรงกลางซึ่งถือว่าทรงสำคัญที่สุด อันหมายถึง การดำรงอยู่อย่างมีปรีชาญาณ เป็นสุข สมบูรณ์ไว้ซึ่งอุปสรรคใด ๆ

2.3.7 พระอุมา (Uma) หรือ ปารวตี (Parvati)

ในรามายณะระบุว่า เป็นธิดาของหิมวัต เทพแห่งภูเขา และเป็นชายาของรุทร ต่อมาใน ศาสนาฮินดูได้กลายเป็นชายาของพระศิวะ ซึ่งเป็นเทพที่พัฒนามาจากรุทระนั่นเอง รูปเคารพของพระ อุมา มักปรากฏในลักษณะของสตรีรูปร่าง สวมอาภรณ์สีแดง เขียว น้ำเงิน และทอง ซึ่งรูปเคารพที่พบ เห็นได้บ่อย คือ พระอุมาในภาคดุร้าย 2 ปาง คือ พระทุรคา และพระกาลิ รูปเคารพของพระทุรคานั้น มักทำเป็นรูปสตรี มี 4-8 กร หรือมากกว่านั้น ในแต่ละกรจะทรงอาวุธต่าง ๆ มากมาย แต่ที่สำคัญ คือ ดาบ สัญลักษณ์ของการขจัดความชั่วร้าย และตรีศูลอันเป็นเครื่องหมายบ่งบอกถึงพระศิวะ เพราะ พระนางเป็นชายาพระองค์ ประทับบนหลังราชสีห์ (หรือเสือ) หรือประทับยืนบนหลังมเหษาสูร ชัยชนะ ต่อมเหษาสูร ทำให้พระนางได้รับการขนานนามว่า มเหษาสูรมรทินี เทวีผู้พิชิตมเหษาสูร ส่วนพระกาลิ นั้น เป็นภาคดุร้ายอีกภาคหนึ่งของพระอุมา มักทำเป็นรูปสตรีเปลือยกาย พระวรกายสีดำ นุ่งห่ม กระโปรงที่ทำจากขนซากศพ แต่ในการระบายสีจะใช้สีน้ำเงินเข้ม มีพระเนตรที่สามกลางพระนลาฏ (หน้าผาก) มี 4 กรหรือมากกว่านั้น ทรงสัญลักษณ์อันได้แก่ ดาบ ตรีศูล ศีรษะอสูรที่มีเลือดหยด และกะปาละ คือ ถ้วยที่ทำจากหัวกะโหลกเพื่อรองรับเลือดที่หยดจากศีรษะอสูร สวมมาลัยที่ทำด้วย ศีรษะอสูรที่พระศอ แสยะพระโอษฐ์ที่เปื้อนไปด้วยโลหิตและมีเขี้ยวแหลม รูปเคารพที่พบอีกลักษณะ หนึ่ง คือ รุณโยนิ อันเป็นสัญลักษณ์ของเพศหญิง มักปรากฏร่วมกับศิวลึงค์ สัญลักษณ์ของเพศชาย อันหมายถึงพระศิวะ ซึ่งจะไม่กล่าวถึงในการศึกษาครั้งนี้ (เด่นดาว ศิลปานนท์. 2558: 18-50)

2.4 ประติมานวิทยาที่ปรากฏในคัมภีร์ศิลปะศาสตร์ของศาสนาฮินดู

ในทางประติมานวิทยา คัมภีร์ที่เป็นหลักในการสร้างสรรค์ศิลปะกรรมทางศาสนาในศิลปะ อินเดีย เรียกว่า “คัมภีร์ศิลปะศาสตร์” อันมีทั้งในศาสนาฮินดูและพุทธมหายาน คัมภีร์ประเภทนี้ ได้รับการศึกษาอย่างต่อเนื่อง เพื่อใช้ในการอ้างอิงกฎเกณฑ์ทางประติมานวิทยาที่มีผลต่องาน ศิลปะกรรม และถือเป็นคู่มือของช่างในการสร้างงานศิลปะกรรม สถาปัตยกรรม ประติมากรรม และ จิตรกรรม เนื้อหาหลักของคัมภีร์มักกล่าวถึงประติมานวิทยา อันได้แก่กฎเกณฑ์ด้านลักษณะของ

พระเศียร พระกร ของถือ พาหนะ อาสนะ อิริยาบถ บริวาร รวมถึงสิ่งที่ปรากฏบนองค์ของเทพเจ้าต่าง ๆ (เชษฐ ติงส์ญชลี. 2559: 3-13) คัมภีร์ศิลปศาสตร์ที่กล่าวถึงประติมานวิทยาของประติมากรรมพบเป็นจำนวนมาก มีระยะเวลาแตกต่างกัน และแตกต่างกันในภูมิภาคต่างกัน โดยแยกตามภูมิภาคได้ดังนี้

ตาราง 1 คัมภีร์ศิลปศาสตร์แยกตามภูมิภาค

อินเดียเหนือ	อินเดียใต้
รูปมัตถนะ	มยมตัม
อปราชิตปฤจณา	คัมภีร์ประเภทอาคม เช่น อังศุมัทเททาคม สุประเภทาคม กามิกาคม และไวชณสาคม

ที่มา: เชษฐ ติงส์ญชลี. (2559). ประติมากรรมฮินดู-พุทธในศิลปะอินเดียกับคัมภีร์ศิลปศาสตร์ภาษาสันสกฤต. หน้า 13.

ข้อมูลเบื้องต้นเกี่ยวกับคัมภีร์ศิลปศาสตร์อินเดียเหนือ

คัมภีร์ศิลปศาสตร์อินเดียเหนือที่สำคัญที่สุด คือ คัมภีร์รูปมัตถนะ และคัมภีร์อปราชิตปฤจณา

คัมภีร์รูปมัตถนะ จากการศึกษาของ Balarama Srivastava (1996: 6 อ้างถึงใน เชษฐ ติงส์ญชลี. 2559: 14) สันนิษฐานว่า แต่งขึ้นในพื้นที่แถบคุชราตโดยช่างซึ่งมีนามว่า “มัตถนะ” เนื้อหาในคัมภีร์เน้นเฉพาะการสร้างประติมากรรม โดยแบ่งเป็นห้าอถยาย แต่ละอถยายแบ่งเป็นประติมานลักษณะของเทพเจ้าออกตามลัทธิ ได้แก่ เทพเจ้าอื่น ๆ (อถยายที่ 2) พระวิษณุ (อถยายที่ 3) พระศิวะ (อถยายที่ 4) และพระเทวี (อถยายที่ 5) และยังพบว่าช่างมัตถนะคงเคยอ่านและเคยใช้คัมภีร์อปราชิตปฤจณาเป็นต้นแบบในการเขียนคัมภีร์ของตน ด้วยเหตุนี้ คัมภีร์รูปมัตถนะคงมีอายุหลังคัมภีร์อปราชิตปฤจณา

คัมภีร์อปราชิตปฤจณา เป็นคัมภีร์ที่มีเนื้อหาเยียดยาว เพราะกล่าวถึงหลักการสร้างสถาปัตยกรรมและประติมากรรม คัมภีร์นี้เป็นคำตรัสของพระวิศวกรรมาแก่ “อปราชิต” ซึ่งเป็นโอรสและผู้ตั้งคำถามแก่พระวิศวกรรมา ด้วยเหตุนี้คัมภีร์จึงมีชื่อว่า อปราชิตปฤจณา แปลว่าคัมภีร์ซึ่งเป็น

คำถามของอปราจิต แบ่งเนื้อหาออกเป็น “สูตร” โดยสูตรที่ 209-223 เป็นสูตรที่เกี่ยวข้องกับ ประติมานลักษณะของเทพเจ้าและเทวีในศาสนาพราหมณ์-ฮินดู จากการศึกษารายชื่อของ Sri Krishna Jugna and Bhanvar Sharma (2011: 1217-1356 อ้างถึงใน เชษฐ ติงส์ญชลี. 2559: 13) พบว่า คัมภีร์อปราจิตปรากฏมีอายุไม่เก่าไปกว่า พ.ศ. 1700 ราวรัชกาลของพระเจ้ากุมารปาละแห่งราชวงศ์ไศลังก์ (ราชวงศ์จาลุกยะแห่งคุชราต) หรือหลังจากนั้นลงมา

ข้อมูลเบื้องต้นเกี่ยวกับคัมภีร์ศิลปศาสตร์อินเดียใต้

คัมภีร์ศิลปศาสตร์อินเดียใต้ที่สำคัญ แบ่งเป็นสองกลุ่ม คือ คัมภีร์มยมตัม และกลุ่มคัมภีร์ประเภทอาคม เช่น คัมภีร์อังคัมทเภทาคม คัมภีร์สุประเภทาคม คัมภีร์กามิกาคม

คัมภีร์มยมตัม เป็นคัมภีร์ที่กล่าวถึงการสร้างสถาปัตยกรรมเป็นหลัก แต่มีบทหนึ่ง กล่าวถึงการสร้างประติมากรรม เช่น ปุริมลक्षणมุ ซึ่งกล่าวถึงประติมานลักษณะของเทพเจ้าต่าง ๆ เกือบทุกองค์ที่ปรากฏในอินเดียใต้อย่างละเอียด แม้ไม่สามารถระบุอายุที่แน่ชัด แต่ Bruno Dagens (2007: xlili อ้างถึงใน เชษฐ ติงส์ญชลี. 2559: 14) สันนิษฐานว่าอาจแต่งขึ้นในสมัยราชวงศ์โจฬะ ราวพุทธศตวรรษที่ 15-18

คัมภีร์อาคมอินเดียใต้ เป็นคัมภีร์รุ่นหลังของศาสนาฮินดูในอินเดีย หลายเล่มอยู่ในฐานะ คัมภีร์ศิลปศาสตร์ เช่น คัมภีร์อังคัมทเภทาคม คัมภีร์สุประเภทาคม คัมภีร์กามิกาคม จาก การศึกษาของ T.A. Gopinath Rao (1997: 55-57 อ้างถึงใน เชษฐ ติงส์ญชลี. 2559: 14-15) พบว่าคัมภีร์อาคมกลุ่มนี้มีอายุไม่เก่าไปกว่าพุทธศตวรรษที่ 12

ผู้วิจัยได้ศึกษางานวิจัยของ เชษฐ ติงส์ญชลี (2559: 12-185) ที่ทำการศึกษาวิจัยด้าน ประติมากรรมฮินดู-พุทธในศิลปะอินเดียกับคัมภีร์ศิลปศาสตร์ภาษาสันสกฤตเพื่อทำความเข้าใจ ความสัมพันธ์ระหว่างคัมภีร์ศิลปศาสตร์กับงานประติมากรรมด้วยการแปลบทโคลงหรือเนื้อหาที่สำคัญทางประติมานวิทยา แล้วจึงศึกษาเปรียบเทียบกับศิลปกรรมในแต่ละกรณีศึกษา ผู้วิจัยจึง นำข้อมูลในคัมภีร์ศิลปศาสตร์จากงานวิจัยดังกล่าว มานำเสนอไว้ในหัวข้อนี้เฉพาะที่มีการกล่าวถึง ประติมากรรมของเทพเจ้าองค์ที่จะศึกษา 7 องค์ มีรายละเอียดดังนี้

2.4.1 พระคณศ ตามที่ปรากฏในคัมภีร์ศิลปศาสตร์

2.4.1.1 พระคณศตามที่ปรากฏในคัมภีร์มยมตัม (อินเดียใต้)

ตาราง 2 พระคณศตามที่ปรากฏในคัมภีร์มยมตัม (อินเดียใต้)

บทที่	บทโคลงภาษาสันสกฤต	คำแปลแบบถอดความพอสังเขป
122	คชานนสุดเวกทนต์ะ สมสุดสุตฺ ตฺริโลจนะ รกตวรณศจตุรพาหุรฎฐโป มโหทะระ	พระคณศ ทรงมีหน้าเป็นช้าง (คชานน) แต่มีงาข้างเดียว (เอกทนต์ะ) ทรงมีสามตา (ตฺริโลจนะ) มีผิวสีแดงและมีสี่กร (รกตวรณศจตุร) ทรงมีรูปเป็นภูติและมีห้องใหญ่ (รฎฐโป มโหทะระ)
123	นาคยชโยปวีตสุตฺ สนปณโฑรชานุกะ ปทุมปีโฐปรีชฎาตุตฺ วามางษฺริศยิตฺ กุรุ	ทรงนาคยักษ์โยปวีต มีพระชานุกอ้วน ประทับบนปทุมปีฐะ โดยมีพระบาทซ้ายวางราบ
124	สวทนต์มงฺกุศฺ กุรุยทุทกษิณเ ไว กรทวย วามทวย อกษมาลา จ ลทุทกฺ จ ปฺรทเยตฺ	พระหัตถ์ทางด้านขวาทั้งสองข้าง ถืออังกูสะและงาของตนเอง พระหัตถ์ทางด้านซ้ายทั้งสองข้าง ถือลูกประคำและขนมัลลฑฑู
125	กรณฺฐิกากม เมาลูยงโค หาราทุยาภรณานู วิตะ เอวํ คณธาปีปะ โปรกุตะ สฺถิตโต วา ปทุมปีฐูเก	เมาลีของพระองค์ประกอบไปด้วยอากาแห่งกรัณทมกฏฏ ทรงเครื่องประดับ เช่นสร้อยคอ เป็นต้น นี่คือนิยามของพระคณธาปีปะ ยืนก็ได้หรือ (นั่ง ?) บนปทุมปีฐะก็ได้

ที่มา: เชษฐ ติงส์ญชลี. (2559). ประติมากรรมฮินดู-พุทธในศิลปะอินเดียกับคัมภีร์ศิลปศาสตร์ภาษาสันสกฤต. หน้า 111.

2.4.1.2 พระคณศตามทีปรากฏในคัมภีร์อุตตรกามิกาคม (อินเดียใต้)

ตาราง 3 พระคณศตามทีปรากฏในคัมภีร์อุตตรกามิกาคม (อินเดียใต้)

บทที่	บทโคลกภาษาสันสกฤต	คำแปลแบบถอดความพอสังเขป
1	คชวฤโตร คชาธิโค ฤตฺรโป มโหตระ นาคยชโยปวีตสตุ สมนปีณโฑรชานุกะ	พระผู้มีพระพัคตรเป็นช้าง (คชวฤตฺร) ทรงเป็น ผู้เป็นใหญ่แห่งช้าง (คชาธิค) ทรงมีทองใหญ่ (มโหทร) ทรงมียชโยปวีตเป็นนาค (นาคยชโยปวีต) ทรงมีพระอุรุและพระชานุกะ ใหญ่ (สมนปีณโฑรชานุกะ)
2	สุวทนตํ ปรศุมุ คุรยาตสุวทฤษิณกรทวย ลชทุทกํ จากุษมาลัจ วามปาณ โถตุปลม	ในพระหัตถ์ขวาทั้งสองข้าง (ทฤษิณกรทวย) ทรงถืองาของตนเอง (สุวทนตํ) ขวาน (ปรศุ) ใน พระหัตถ์ซ้าย (วามปาณ) ทรงถือขนมลชทุ (ลชทุทกํ) ลูกประคำ (จากุษมาล) หรือดอกบัว ขาบ (โถตุปลม) ในพระหัตถ์ซ้ายทั้งสองข้าง (วามปาณา)
3	รฤตวสุตฺรธร์ วาถ ศุยามาภํ กนกรปฺรภม ปีตกญจกสัณนํ กิริฎมกุฎฺโฆชวลม	ทรงผ่านุงสีแดง (รฤตวสุตฺรธร์) มีอาภาสีคัลล้า (ศุยามาภํ) หรือสีทองก็ได้ (กนกรปฺรภม) ทรงผ่านุงสีเหลือง (ปีตกญจก) ทรงสร้อยฉันนะ (สัณนํ) ทรงรุ่งเรืองด้วยกิริฎมกุฎ (กิริฎมกุฎฺโฆชวลม)
4	ศุกุลยชโยปวีตํ ๑ สรวาภาารณภูษิตม สุวํ ศุถุคํ วาญกุคํ ทกษํ วาเม ปาคํ ๑ ลช ทุกม	ทรงยชโยปวีตสีขาว (ศุกุลยชโยปวีตํ) ทรงเครื่องประดับทุกอยาง (สรวาภาารณภูษิตม) ทรงถือเขาของตนเอง (ก็คืองา สุวํ ศุถุคํ) หรือขอสับข้าง (อญกุคํ) ในพระหัตถ์ขวา (ทกษ) ส่วนทางซ้าย (วาเม) ถือบ่วงบาศ และ ขนมลชทุ (ปาคํ ๑ ลชทุกม)

ตาราง 3 (ต่อ)

5	สถานกำ วาสน์ วาถ คณะศ การุเยตตตะ ตริภริวิราชิต์ เนไตรเรนตราภยามถวา ท วิชาะ!	พระคณะจะประทับยืนหรือนั่งก็ได้ (สถานกำ วาสน์ วาถ) จะแสดงสามตา (ตริภริวิราชิต์ เนไตรระ) หรือสองตาก็ได้ (เนตราภยาม)
6	ปทุมสุถ์ วาปี ปีสุถ์ มุชิกสุถมถาปีวา อิษฏสนสุถิต วาปี ปุรภาทิปริมถุฑิตะ	ยืนบนดอกบัวหรือบนฐานก็ได้ หรือยืนบนหนู หรือจะประทับนั่งแบบอิษฏาสนะ (ท่านั่งแบบ สบาย = ลลิตาสนะ?) ก็ได้ โดยรอบปรากฏ ปรพภามถทล (ปุรภาทิปริมถุฑิตะ)
7	เอว สุยาตุเกวล วิษณุราชศุศกุตยานูวิท' ถวา คณะศ ภารตีศรี ภยา วาเม'วาเม ยุโต' ถวา	ถ้าสร้างประติมากรรมเดี่ยว ๆ ก็จะเป็นดังนี้ (เอว สุยาตุเกวล) หรือสร้างประติมากรรม พระวิษณุราชพร้อมศักดิ์ก็ได้ (วิษณุราชศุศกุต ยานูวิท'ถวา) ทางซ้ายและทางขวาของ พระคณะ มีนางภารตีและและศรีตามลำดับ (คณะศ ภารตีศรี ภยา วาเม'วาเม ยุโต'ถวา)

ที่มา: เชษฐ ติงสัญชลี. (2559). ประติมากรรมฮินดู-พุทธในศิลปะอินเดียนกับคัมภีร์
ศิลปศาสตร์ภาษาสันสกฤต. หน้า 112-113.

2.4.1.3 พระคณศตามที่ปรากฏในคัมภีร์อังศุมัทเททาคม (อินเดียใต้)

ตาราง 4 พระคณศตามที่ปรากฏในคัมภีร์อังศุมัทเททาคม (อินเดียใต้)

บทที่	บทโคลกภาษาสันสกฤต	คำแปลแบบถอดความพอสังเขป
1	สุถานกั วาสนั วาปี ปทุโมปีฐู วิเศษตะ สุวทนต์ ทกษิณเณ หสฺเต วามหสฺเต กปีตถกม	จะยืนก็ได้ จะนั่งก็ได้ บนปัทมปัฐะ ทรงถืองาของ ตนเองในพระหัตถ์ขวา (ล่าง) ส่วนพระหัตถ์ซ้าย (ล่าง) ถือผลกปีตถะ
2	โมทกั คชหสฺเต ตู องฺกศั ทกษิณเณ กเร วามหสฺเต ตู ปาศั วาม นาคั วาปฺยคามาลิกา	วงม้วนขนมโมทกะ (โมทกั คชหสฺเต) พระหัตถ์ ขวาบนถืออังศุสะ พระหัตถ์ซ้าย (บน) จะถือ ปาศะก็ได้ ถือนาคก็ได้ หรือลูกประคำก็ได้
3	ตฺริเนตรั จตฺรภูษั เหยวั ฉมฺภูลวสนานูวิทม อามฺงคั สมมฺงคั วา สุถานเก ตู ปฺรกลฺยเยต	สามเนตรสีกร ทรงผ้า (วสน) ที่ทำมาจากต้นทุก ละ ประทับยืนเอียงตน (อามฺงค) หรือยืนตรง (สมมฺงค) ก็ได้
4	อาสเน ตฺวาสนั เจตฺตฺ วามปาทั ตู ศายเยต วามेतเรโณรมูรฺภูนิ ปาเทโนตฺกฺฎิกาสนม	ในการนั่งบนที่นั่ง ขาซ้ายย่ออมวางพาด (ศายเยต) ขาทางซ้ายย่ออมแตกต่าง (อิตร) ที่ด้านบน (มูรฺ ภูนิ) ของพระอูรุ โดยแสดงท่าอูตฺกฺฎิกาสนมด้วย เท้า
5	อีษทฺวกรตฺนุรวาเม กรตฺวยุนฺตฺ วิเศษตะ วฺยาลยชฺฎิปวีตี จ กิรีฏมฺภูฏานูวิทตะ	วงคดเล็กน้อย (อีษตฺ+วฺกฺตฺร) ไปทางซ้ายของ ร่างกาย (ตฺนุรวาเม) ทรงชฺฎิปวีตฺรูปวฺยาล ทรงกิรีฏมฺภูฏ
6	สรวาภรณสฺยฺกฺโต มหากาโย มโหทะระ เอวํ วินายกั ชฺยฺยาติ ชฺณมฺมุขสฺย ตตฺศฺศฺฤณ	ประกอบไปด้วยเครื่องประดับทุกอย่าง มีกาย ใหญ่และทอ้งโต ดังนี้แลพระวินายกะ เอวํ วินายกั ชฺยฺยาติ ชฺณมฺมุขสฺย ตตฺศฺศฺฤณ

ที่มา: เชษฐัง ดิงส์ถุชลี. (2559). ประติมากรรมอินเดีย-พุทธในศิลปะอินเดียกับคัมภีร์
ศิลปศาสตร์ภาษาสันสกฤต. หน้า 113.

2.4.2 พระพรหม ตามที่ปรากฏในคัมภีร์ศิลปศาสตร์

2.4.2.1 พระพรหมตามที่ปรากฏในคัมภีร์รูปมณฑนะ (อินเดียนเหนือ)

ตาราง 5 พระพรหมตามที่ปรากฏในคัมภีร์รูปมณฑนะ (อินเดียนเหนือ)

บทที่	บทโคลกภาษาสันสกฤต	คำแปลแบบถอดความพอสังเขป
6	ฤคเวทาทิปุเภาเทน กฤตาทิยัคภทตะ วิปริทิวรณเภาเทน จตุรวัคตฺร จตุรวัคชมุ	เช่นเดียวกับพระเวทแบ่งได้เป็นสี่ประเภท มีฤคเวทเป็นอาทิ เช่นเดียวกับยุคที่แบ่งได้ เป็นสี่ยุค มีกฤตยุคเป็นอาทิ เช่นเดียวกับ วรรณะที่แบ่งออกเป็นสี่วรรณะ มีพราหมณ์ เป็นอาทิ พระพรหมก็ทรงมีสี่พักตร์ สี่กร
7	ทฤชินาธะ กราตุสฤฎฐยา ชปมาล่ำ ตถา คี รุจมุ ปฺสุตฺติ กมนฺทลุมุ ฐตฺเต สกุรุจจะ กมลลสนะ	จากพระหัตถ์ขวาล่างไล่เรียงขึ้นไป ทรงถือ ลูกประคำ (ชปมาลา) ช้อนตักเนบ (ศฺรุจฺ) คัมภีร์ (ปฺสุตฺติ) และหม้อน้ำกมณฑลุมุ ทรงมี เศว (สกุรุจจะ) ทรงประทับบนดอกบัว

ที่มา: เซษฐ์ ดิงส์ญชลี. (2559). ประติมากรรมฮินดู-พุทธในศิลปะอินเดียกับคัมภีร์
ศิลปศาสตร์ภาษาสันสกฤต. หน้า 96.

2.4.2.2 พระพรหมตามที่ปรากฏในคัมภีร์อปราชิตปฤจฉา (อินเดียเหนือ)

ตาราง 6 พระพรหมตามที่ปรากฏในคัมภีร์อปราชิตปฤจฉา (อินเดียเหนือ)

บทที่	บทโคลกภาษาสันสกฤต	คำแปลแบบถอดความพอสังเขป
3	อภษสูตฺรํ กเร ทฤเช สฺตฺรจึ สฺตฺสโยรฺวตตะ สฺถิตา ปฺสูตํ วามหฺสฺเต ๑ ตฺสฺยารฺสฺตฺตาตุ กมณฺช ละ	พระพรหมย่อมมีพระหัตถ์ขวา ถือลูกประคำ และซ็อนตักเนย (สูตร) ในพระหัตถ์ซ้ายถือ คัมภีร์และกัมถนาลู

ที่มา: เซษฐ์ ดิงส์ชลี. (2559). ประติมากรรมฮินดู-พุทธในศิลปะอินเดียกับคัมภีร์
ศิลปศาสตร์ภาษาสันสกฤต. หน้า 96.

2.4.2.3 พระพรหมตามที่ปรากฏในคัมภีร์มยมตัม (อินเดียใต้)

ตาราง 7 พระพรหมตามที่ปรากฏในคัมภีร์มยมตัม (อินเดียใต้)

บทที่	บทโคลกภาษาสันสกฤต	คำแปลแบบถอดความพอสังเขป
2	จตุรฺมุขจตุรฺหาพะ ตปฺตกาณฺจนฺสนฺนิกะ วิฑฺยทุทามปีตฺสฺจคารฺจิชฺฐามกฺฎพฺนฺธนะ	ทรงมีสี่หน้าสี่แขน มีผิวสีทอง ทรงชฎามกฏ และทรงมีรัศมี (อรุจ) สีเหลืองแดง (ปีศาจค) ประคองพวงมาลัยสายฟ้า (วิฑฺยทุทาม)
3	กฺุณฺทลึ จางฺคที หารี มฺฤคจารฺโมตฺตฺรียกะ อฺุตฺตฺรียอฺปวีตํ ๑ คลานฺเต สฺนฺนิเวศเยตุ	ทรงกฤษทล พาหุรัต ทรงผ้าอูตตรียะ หนังกวาง ทั้งผ้าอูตตรียะและสายอูปวีต หม้อน้ำ (คลานฺเต?)
4	พฺภฺรฺวฺรฺ เมามฺชิกาธาระ ศฺกุลมาลฺยामฺพระ ศฺจึระ อภฺษมาลา ๑ กฺุรฺจศฺจ ทฺกฺษิณฺเน ตฺ กฺรทฺเวย	พระอูฐสี่เหลือง (พฺภฺรฺวฺรฺ) ทรงเข็มขัดที่ทำจาก หญ้ามูญชะ ทรงผ้าและมาลัยสีขาวอันบริสุทธิ ในพระหัตถ์ขวาทั้งสอง ทรงถือลูกประคำและ หญ้าากุศ (กฺุรฺจ)

ตาราง 7 (ต่อ)

<p>5 กมณฑลฤๅษเฐว วาเม สุตฤๅ กุสุม วาถ ทฤษเณ อาชยสุถาลิมุ กุศั วา'ปี วามหสเด ปุรทาปเยตุ</p>	<p>ทรงถือหม้อน้ำกมณฑลและหม้อน้ำฤๅษเฐวใน พระหัตถ์ซ้าย หรือช้อนตักเนบสำหรับบรูชาญญ ในพระหัตถ์ขวา หรือในพระหัตถ์ซ้ายถือหม้อ สำหรับซี (อาชยสุถาลี) และหม้อน้ำฤๅษเฐว</p>
<p>6 วรทาภยหสโต วา ชฎามกุฎมณเฑิตะ วามภาเค ตู สวาทูรี ภารตี ทฤษเณ'ศเก ฤษยะ ปริวาราสตุ หัสารุณะ กุศธวูชะ</p>	<p>หรือแสดงวรท-อภัยมุทรา ทรงชฎามกุฎ ทาง ด้านซ้ายปรากฏพระนางสวาทูรี ทางด้านขวา ปรากฏพระนางภารตี มีปริวารเป็นเหล่าฤๅษเฐว ทรงหงส์ มีธงรูปหม้อน้ำฤๅษเฐว</p>

ที่มา: เชษฐ ติงสัญชลี. (2559). ประติมากรรมอินเดีย-พุทธในศิลปะอินเดียกับคัมภีร์
 ศิลปศาสตร์ภาษาสันสกฤต. หน้า 97.

2.4.3 พระวิษณุ ตามที่ปรากฏในคัมภีร์ศิลปศาสตร์ 2.4.3.1 พระวิษณุตามที่ปรากฏในคัมภีร์อังคุตัมภททาคม (อินเดียใต้)

ตาราง 8 พระวิษณุตามที่ปรากฏในคัมภีร์อังคุตัมภททาคม (อินเดียใต้)

บทที่	บทโคลงภาษาสันสกฤต	คำแปลแบบถอดความพอสังเขป
1	วิษณุชะ กิริฎมกฏกฤษฏุวิษิตะ ปีตามุพรรธสุเสามุยศุจตุรฎุขสมนุวิตะ	พระวิษณุ ทรงกิริฎมกฏและคาดผ้ากฤษฏุ ทรงผ้าสีเหลือง (ปีตามุพรรธชะ) มีรูปที่ งดงาม (เสามุย) ทรงมีสี่กร (จตุรฎุข)
2	อภยั ทกษิณั หสตุ กฏกวมหสตุกมุ ปรหสตุเต ตุ วาเม ตุ ศงขั จกัรึ จ ทกษิณเณ	แสดงอภยมุทราในพระหัตถ์ขวา ส่วนพระ หัตถ์ซ้ายแสดงกฏกมุทรา ส่วนพระหัตถ์หลัง (ปรหสตุเต) ทรงสังข์ในพระหัตถ์ซ้ายและจักร ในพระหัตถ์ขวา (วาเม ตุ ศงขั จกัรึ จ ทกษิณเณ)
3	ปทุมปีฐูปริษฎาตุ สสยศยามนิภากฤติตะ อาสีโน วา สฤติโต วาปี สวเย'สวเย ศุรียานูวิ ตะ	ทรงประทับบนฐานดอกบัวที่มีแปดกลีบ ? (ปทุมปีฐู+อุปริ+อษฎุ) ทรงมีพระนิภาสีคล้า (ศยามนิภา-กฤติตะ) จะนั่งก็ได้หรือยืนก็ได้ ทางขวาและทางซ้าย (สวเย'สวเย) ประกอบด้วยพระศรี (ศุรียา+อนูวิตะ)
4	สัฎกตุ กะวโล วาปี กรตุตตุยั วิษณุมุรุติณมุ	จะสร้างประติมากรรมพระวิษณุที่มีบริวารก็ ได้ (สัฎกตุ) หรือจะสร้างเดี่ยว ๆ ก็ได้ (กะวโล)

ที่มา: เชษฐัง ติงสัญชลิ. (2559). ประติมากรรมฮินดู-พุทธในศิลปะอินเดียกับคัมภีร์ศิลปศาสตร์ภาษาสันสกฤต. หน้า 63-64.

2.4.3.2 พระวิษณุตามที่ปรากฏในคัมภีร์สุประเภทาคม (อินเดียใต้)

ตาราง 9 พระวิษณุตามที่ปรากฏในคัมภีร์สุประเภทาคม (อินเดียใต้)

บทที่	บทโคลกภาษาสันสกฤต	คำแปลแบบถอดความพอสังเขป
1	ศงขจกรรหิ เทว ปิตามุพรรหิ หริมุ ศรีภุมิสหิต เตว สรวาลงการสยัตมุ	พระหริ (พระวิษณุ) ทรงสังข์และจักร ทรงผ้าสีเหลือง ทรงประทับคู่กับพระศรีและ พระภุมิเทวี ทรงเครื่องอลังการทุกอย่าง
2	สุถิต วาถ สมาสิน ศยิต วาปี การุเขต	ควรสร้างแบบยืน หรือนั่งหรือนอนก็ได้

ที่มา: เชษฐ ติงสัญชลี. (2559). ประติมากรรมฮินดู-พุทธในศิลปะอินเดียกับคัมภีร์
ศิลปศาสตร์ภาษาสันสกฤต. หน้า 64.

2.4.3.3 พระวิษณุตามที่ปรากฏในคัมภีร์พหุหัทสังหิตา (อินเดียเหนือ)

ตาราง 10 พระวิษณุตามที่ปรากฏในคัมภีร์พหุหัทสังหิตา (อินเดียเหนือ)

บทที่	บทโคลกภาษาสันสกฤต	คำแปลแบบถอดความพอสังเขป
1	การโยษฏุโกช ภควาศุจตุรโกช ทวิโกช เอว วา วิษณุชะ ศรีวตุสางกิตวโกษาะ เกาสตุภมณินุชิตโรสุ กะ	พระวิษณุอาจมีแปดกร สี่กร หรือสองกรก็ได้ ที่ พระอุระ (วโกษะ) มีเครื่องหมายศรีวัตสะ (ศรีวตุส+องกิต) และที่พระอุระยังประดับเกาสตุ มณี (เกาสตุภมณินุ+กุชิต+อุรสุกะ)
2	อตสีกุสมศยามะ ปิตามุพรวินวณะ ปรสนนมุชะ กุนทุทลกีริฐาริ ปิงคโลรสสุถลลัสภุชะ	มีผิวคล้ำดั่งสีของดอกอตสี (อตสีกุสม) ทรงผ้าสีเหลือง มีพระพักตร์อันบริสุทธิ (ปรสนนมุชะ) ทรงคัมพูและกิริฐมกุฎ มีพระอุระ (อุรส) แขน (ภุช) และส่วนต่าง ๆ ของ ร่างกายเป็นสีน้ำตาล (ปิงคล)

ตาราง 10 (ต่อ)

3	ขุทศคทาศรปาณิรุทกษิณตศุสานติทศุจตุระ ถกระ วามกเรษฐ จ การมุกเขฎกจกรธาณิ ศงขศุจ	พระหัตถ์ขวา (ปาณิรุทกษิณต) ทั้งสี่กรทงถือดาบ (ขุทศ) คทา ลูกศร และปางประทานความศานติ (ศานติท) ส่วนในพระหัตถ์ด้านซ้ายทงถือต้นการมุก หรือคั่นศร (การมุก) โล่ และจักร และสังข์
4	อถ จ จตุรภูษมิจฉนติ ศานติท เอโก คทา ธรสุจานุยะ ทกษิณปารุศุเว หุยว วาเม ศงขศุจ จกร จ	ส่วนพระผู้ประทานความศานติ (ศานติท) แบบที่มีสี่กรนั้น ทงถือคทาและอื่น ๆ (คทาธระ+จ+อนุยะ) ทางด้านขวาและด้านซ้าย ถือสังข์และจักร
5	ทวิภูษสย ตู ศานติกโร ทกษิณปารุศุเว หุยว วาเม ศงขธระ เอว วิษุณะ ปรัตติมา กรตวยา ภูติมิจฉนทุภะ	ส่วน (ประติมากรรม) พระผู้กระทำความศานติ (ศานติกโร) สองกรนั้น พระหัตถ์ขวาและพระหัตถ์อื่น ๆ (อประ คือพระหัตถ์ซ้าย) ทงสังข์ควรสร้างประติมากรรมของพระวิษณุดังนี้ โดยความต้องการของสัตว์โลกทั้งมวล (ภูติ+ฉนทุภะ)

ที่มา: เชษฐ ติงส์ญชลี. (2559). ประติมากรรมฮินดู-พุทธในศิลปะอินเดียนับกับคัมภีร์
ศิลปศาสตร์ภาษาสันสกฤต. หน้า 64-65.

2.4.4 พระคิระ ตามที่ปรากฏในคัมภีร์ศิลปศาสตร์

2.4.4.1 พระคิระตามที่ปรากฏในคัมภีร์อังศุมัทเททาคม (อินเดียนใต้) ในภาคปรากฏของพระภิกษุญาณมูรติ พระคิระในฐานะขอทานร่อนเร่ อันเป็นการบำเพ็ญตบะที่สละทุกสิ่งอันมนุษย์ต้องการ

ตาราง 11 พระคิระ (พระภิกษุญาณมูรติ) ตามที่ปรากฏในคัมภีร์อังศุมัทเททาคม (อินเดียนใต้)

บทที่	บทโคลงภาษาสันสกฤต	คำแปลแบบถอดความพอสังเขป
1	อด วุขเย วิเศษณ ภิกษุญาณมเหศวรม ปาเทา ปาทุกส์ยุกเตา วามปาทำ ตู สุตติตม	บัดนี้ข้าพเจ้าจะกล่าวถึงพระภิกษุญาณะโดยเจาะจง พระบาททั้งสองข้าง (ปาเทา) สวมรองเท้า (ปาทุก) พระบาทซ้ายยืนตรง
3	ปาเทา ปาทุกส์ยุกเตา ปาทุกการหิตา ตู วา สุวิกิรณชฎาการ ชฎามณฑลเมว วา	พระบาททั้งสองข้าง (ปาเทา) สวมรองเท้า (ปาทุก) หรืออาจจะมีรองเท้าก็ได้ (รหิต) พระเกศาเป็นชฎาการ ซึ่งปล่อยุ่งเหยิง (วิกิรณ) หรืออาจเป็นชฎามณฑลก็ได้
4	วฤตตพณชฎา วาถ นคนรูป นตานนมุลลาฏปฏฐาส์ยุกต์ กเรฤตฺเวเนทฺเศชรม	หรือเป็นชฎาที่มีวฤตตพันธะพันอยู่ พระองค์ทรงเปลือยกาย (นคน) และมีพระพักตร์ที่เอียงลง (นต+อานน) ทรงสายมัดหน้าผาก (ลลาฏปฏฐ) ทรงพระจันทร์ที่พระเศียร (อินทุ+เศชว์)
5	สรุวารณส์ยุกต์ กฤษุสุตฺรววิวชิตม ศุทฺศฺวตนิภ วรณํ นานานาควิภูษิตม	ทรงเครื่องอาภรณ์ทุกอย่าง (?) ไม่ทรงกฤษุสุตฺร (วรชิต) ทรงมีวรรณะขาว บริสุทธิ ทรงนาคหลายตัว
6	ทกฺษิณ ปุรุวหฺสฺตํ ตู มฤคฺสุยาสุยฺนฺติภ ภาเวต วามे ตู ปุรุวหฺสฺตํ ตู วรทํ สุยาตฺกपालชฺฤก	ทางด้านขวา พระหัตถ์หน้า ควรวางไว้ให้ใกล้ (อนฺติภ) กับกวาง (มฤคฺสุย) พระหัตถ์ด้านซ้าย แสดงวรทมฺพฺรา โดยถือหัวด้วยกะโหลก (วรทํ สุยาตฺ กपाल ชฺฤก)

ตาราง 11 (ต่อ)

7	ทกุษิณเณ พรหสุเต จ ทมรุม จ ฐเรททวิช! วามะ ตุ ศิริปิณณั จ กรตุวยุ ตวตีสิตลม	พระหัตถ์ขวาหลังควรถือทมรุม ส่วนพระหัตถ์ซ้าย หลังควรถือแส้ที่ทำจากขนนกยูง (ศิริปิณณั) อันทำให้เกิดลมเย็น (อติศีตล)
---	---	---

ที่มา: เศรษฐ์ ดิงส์ญชลี. (2559). ประติมากรรมฮินดู-พุทธในศิลปะอินเดียกับคัมภีร์ศิลป
ศาสตร์ภาษาสันสกฤต. หน้า 40.

2.4.4.2 พระศิวะตามที่ปรากฏในคัมภีร์สุประเภทาคม (อินเดียใต้) ในภาคปรากฏของ
พระภิกษุภานุมูรติ พระศิวะในฐานะขอทานร่อนเร่ อันเป็นการบำเพ็ญตบะที่สละทุกสิ่งอันมนุษย์
ต้องการ

ตาราง 12 พระศิวะ (พระภิกษุภานุมูรติ) ที่ปรากฏในคัมภีร์สุประเภทาคม (อินเดียใต้)

บทที่	บทโคลกภาษาสันสกฤต	คำแปลแบบถอดความพอสังเขป
1	สุฤษุมิฐุระตะ กปาลั ตุ สติติฐุระตะ กเลพรม ทมรุกสโมเปตัม ภสมสไปรลงกฤตม	ภาคปรากฏที่สร้างโลก (สุฤษุมิ ? ร่ายรำ) พระผู้รักษา (สติติ) ประดับด้วยซากศพ (กเลวร)
		ทรงถือถ้วยหัวกะโหลก ทมรุกและทรงทา ขี้เถ้า (ภสม) ประหนึ่งเครื่องประดับ
2	สุกนเร ศูลสมายุกตุ ฉนุนวีรสมายุตม ปาทุโกปริ ปาเทา จ สรวฤตสมาวฤตม	ที่ไหล่ทรงแบกตรีศูล ทรงสวมสร้อยฉนุนวีระ (สร้อยรูปตัว X) ทรงรองเท้าในพระบาททั้งคู่ (ปาทุโกปริ ปาเทา) ทรงล้อมรอบไปด้วยภูต ทั้งหมด

ตาราง 12 (ต่อ)

3	เอว่ ภิกษุภานัน วตส! กามนาสมถ ศฤณุ	ตั้งนี้แลคือพระภิกษุภานนะ ผู้ทำลายกาม ไฉ่เด็กเอ๋ยจงฟัง
---	------------------------------------	---

ที่มา: เศษฐ์ ดิงส์ญชลี. (2559). ประติมากรรมฮินดู-พุทธในศิลปะอินเดียบกับคัมภีร์ศิลป
ศาสตร์ภาษาสันสกฤต. หน้า 41.

2.4.4.3 พระคิระตามที่ปรากฏในคัมภีร์อังศุมัทเททาคม (อินเดียบใต้) ในภาคปรากฏของ
พระโยคทักษินามูรติ พระคิระทรงเป็นเจ้าแห่งฤษีทั้งมวล ทรงเป็นเจ้าแห่งการบำเพ็ญตบะเพื่อ
เผากิเลส อันเป็นทางแห่งการหลุดพ้นตามความคิดของไศวนิกาย พระองค์จึงต้องแสดงตนเป็นครู
ของฤษีทั้งมวล

ตาราง 13 พระคิระ (พระโยคทักษินามูรติ) ตามที่ปรากฏในคัมภีร์อังศุมัทเททาคม (อินเดียบใต้)

บทที่	บทโคลกภาษาสันสกฤต	คำแปลแบบถอดความพอสังเขป
1	ชฎยามุทรา หฤทิ สุธาเน ตวฤยนุตรมฺขั กรม	แสดงชฎยามุทรา (วิตรรกมุทรา) ที่กึ่งกลาง อก (หฤทิ) ด้านใน (อฤยนุตร)
2	วรท วามหฺสฺเต ตฺ เมตฺรปีโรปรี นฺยเสต	พระหัตถ์ซ้ายแสดงวรทมุทรา ประทับนั่ง อยู่บนฐานซึ่งมีแกะ (?) (เมตฺร)
	อปเร ทฺกษิเณจากษมาลาพฺชั วามหฺสฺตเก	พระหัตถ์บน (อปเร) ด้านขวาถือลูกประคำ ส่วนด้านซ้ายถือดอกบัว
3	นาสาคร ตฺ สมีกษฺยาภษมารุชว สฺตฺรเทเหกา	ทำสมาธิ (สมีกษฺย อภษ อารุชว) ดวงตามุ่งตรง ที่ปลายพระนาสิก มีเส้น
	อปเร ตฺ ชฎาลมฺพฺย ฤษิภิสฺเสวิตํ ปรม	ยัชโญปวีตที่พระวรกายสองเส้น (สฺตฺรเท เหกา) มีผมทรงชฎา และได้รับการรับใช้โดยฤษี ทั้งมวล

ตาราง 13 (ต่อ)

<p>4 โยคมุรุติริติ ขุยาตํ ฐยานะ ทุชฌนิวุตฺตติทมฺ ลมฺพเยทฺทกฺษิณฺ ปรํทํ วามมฺตฺตฺกฺกิกาสนฺม</p>	<p>พระโยคมุรุตเป็นดังที่กล่าวแล้วนี้ จึงทำสมาธิเพื่อขบได้ความทุกข์ (ทุชฌนิวุตฺตติทมฺ) จึงวางพระบาทขวาให้ ยาว (ลมฺพเยทฺทกฺษิณฺ ปรํทํ คือวางลงถึงพื้น) ส่วนพระบาทซ้ายแสดงอุตฺกฺกิกาสนฺะ (วางพาดไขว่ห้างบนขาขวา)</p>
<p>5 โยคปฏฺกฺกยาพรุชฺย เทหํ โฉตฺกฺกิกางฺมุริกมฺ ปฺรฺสํารุชฺ วามหฺสฺตํ วามชานฺนุปริ ทฺวิช!</p>	<p>พาดสาย “โยคปฏฺกฺก” ไว้ที่พระวรกาย (เทหํ) กับพระบาท (องฺมุริก) ที่กำลังกระทำ อุตฺกฺกิกาสนฺะ พระหัตถ์ซ้าย เมื่อยืดออก (ปฺรฺสํารุชฺ) ให้วางบนพระชานู ซ้าย</p>

ที่มา: เศษฐ์ ดิงส์ญชลี. (2559). ประติมากรรมฮินดู-พุทธในศิลปะอินเดียนกับคัมภีร์
 ศิลปศาสตร์ภาษาสันสกฤต. หน้า 30-33.

2.4.5 พระสร้อยดี ตามที่ปรากฏในคัมภีร์ศิลปศาสตร์ 2.4.5.1 พระสร้อยดีตามที่ปรากฏ
ในคัมภีร์รูปมณฑนะ (อินเดียเหนือ)

ตาราง 14 พระสร้อยดีตามที่ปรากฏในคัมภีร์รูปมณฑนะ (อินเดียเหนือ)

บทที่	บทโคลงภาษาสันสกฤต	คำแปลแบบถอดความพอสังเขป
61	เอกวฤตฺรา จตุรหฺสฺตา มุคุฏฺเณ วิราชิตา ปฺรภามณฺทลสฺยฺกฺตา กุณฺฑลानุวิตฺเศขรา	ทรงมีหนึ่งพัคตร์สี่กร และทรงดงามด้วยมงกุฏ ประกอบด้วย ประภามณฑล พระเศียรประดับด้วยกุณฑล
62	อุกษาพฺชวีณา ปุสฺตกั มหาวิทฺยา ปฺรกีรฺติตา วรากฺษพฺชั ปุสฺตกฺจ สฺรสุวตี ศุภาวหา	ทรงถือลูกประคำ ดอกบัว วีณา และคัมภีร์ (อุกษ+อพช+วีณา) นี่คือภาพของพระมหาวิทยา ส่วนพระสร้อยดี จะทรงแสดงวรมุทรา ลูกประคำ ดอกบัว (วร+อุกษ+อพช) คัมภีร์
63	หีสํารูมา ปฺรกรฺตฺตฺวฺยา สากฺษสฺตุ รกมณฺฑลฺละ สฺรฺวํ จ ปุสฺตกั ฐตฺเต อูรฺวิหฺสฺตทฺวเย ศุภา	(พระพราหมณ์) ทรงหงส์ ทรงถือลูกประคำ กมณฑล (ในพระหัตถ์ล่าง ?) (ส+อุกษ+สฺตฺร+กมณฺฑลฺละ) ซ้อนตักเนย (สรฺว) และคัมภีร์ในพระหัตถ์บนทั้งสองข้าง

ที่มา: เชษฐ ติงสัญชลี. (2559). ประติมากรรมฮินดู-พุทธในศิลปะอินเดียกับคัมภีร์
ศิลปศาสตร์ภาษาสันสกฤต. หน้า 132.

2.4.5.2 พระศรีสวดีตามที่ปรากฏในคัมภีร์มยมตัม (อินเดียใต้)

ตาราง 15 พระศรีสวดีตามที่ปรากฏในคัมภีร์มยมตัม (อินเดียใต้)

บทที่	บทโคลงภาษาสันสกฤต	คำแปลแบบถอดความพอสังเขป
265	ศุกุลวรวณํ ชฎาเมาลีศุจตุรหस्ता สรสวดี ศุเวตปทุมมาสนาสีนา รตนกฤษณทลมนุฑิตา	พระศรีสวดี ทรงมีผิวสีขาว ทรงชฎามงกุฎ มีสี่กร ประทับนั่งบนดอกบัวสีขาว ทรง รัตนกฤษณทล
266	ยชฺฐโณปวีตินี จารุมุกตหาวา สโลจนา วยาชยานมกษสุตฺรํ จ วิภวตี ทกฺษิณเณ กเร	ทรงยชโณปวีต ทรงมีสร้อยพระศอไข่มุกอัน งดงาม มีพระเนตรงาม แสดงวยาชยาน มุทรา ถือลูกประคำในพระหัตถ์ขวา
267	ปฺลฺสูตกํ กฤษฺณทิกํ จาปี ตฺริเนตฺรารา จารูรฺปิณฺี ฤชฺฐวาคตมุขี สรวฺมฺนิภิฉ เสวิตา วรา	(ในพระหัตถ์ซ้าย ?) ทรงถือคัมภีร์ และหม้อ น้ำกฤษณทิกา มีสามเนตร มีรูปที่งดงาม มีพระ พักตร์ที่กฤษณา (ฤช+วาคต+มุข) ได้รับการ รับใช้โดยมุนีทั้งหลาย (สรวมฺนิภิฉ เสวิตา)
268	วสฺตุตฺมธเย จตฺรทิกฺษุ สฺถาปนียา หิไตฺชิภิฉ	โดยประโยชน์ ควรสถาปนาพระนางไว้กลาง อาคารหรือทิศทั้งสิ้น โดยผู้ขอพรเทพเจ้า ทั้งหลาย (หิต+เอชิณ)

ที่มา: เซษฐ์ ดิงส์ญชลี. (2559). ประติมากรรมฮินดู-พุทธในศิลปะอินเดียกับคัมภีร์
ศิลปศาสตร์ภาษาสันสกฤต. หน้า 133.

2.4.6 พระลักษมี ตามที่ปรากฏในคัมภีร์ศิลปศาสตร์

2.4.6.1 พระลักษมีตามที่ปรากฏในคัมภีร์อังศุมัทเททาคม (อินเดียใต้)

ตาราง 16 พระลักษมีตามที่ปรากฏในคัมภีร์อังศุมัทเททาคม (อินเดียใต้)

บทที่	บทโคลกภาษาสันสกฤต	คำแปลแบบถอดความพอสังเขป
1	ลักษมีะ ปทุมาสนาสีนา ทวฤษา กาณจนปุร ภา เหมรตุไนชวไลรกรฤษุทไละ กรณมณูชิตา	พระลักษมี ประทับนั่งบนดอกบัว สองกร มีประภาสีทอง รุ่งเรืองด้วยคุณทอลทองและ รัตนะ (เหม+รตุณ+อุชวไละ) อันประดับที่ พระกรรณ
2	สุเยาวนา สุรมุยางคิ กุญจิตภฐสมนวิดา รกตากรุเช ปีนคณูทา จ กณจุกาจนาทิตสูตนี	ทรงอ่อนเยาว์ (สุเยาวนา) มีองค์ประกอบ ร่างกายที่งดงาม (สุรมุย+องคิ) มีคิ้วโก่ง (กุญจิต+ภฐ) พระเนตรสีแดง (รกต+กรุเช)
3	ศิริไส มณูชานํ ศงขจกรสีมานุตปงกชม อมุพูชํ ทกฤษิณ หสฺเต วาเม ศรีผลมิชฺยเต	ที่พระเศียรประดับด้วยดอกบัวที่มีขอบ เหมือนสังข์และจักร (?) พระหัตถ์ขวาถือ ดอกบัว พระหัตถ์ซ้ายถือศรีผล

ที่มา: เซชฐ์ ดิงส์ญชลี. (2559). ประติมากรรมฮินดู-พุทธในศิลปะอินเดียกับคัมภีร์
ศิลปศาสตร์ภาษาสันสกฤต. หน้า 161.

2.4.6.2 พระลักษณะมีตามที่ปรากฏในคัมภีร์วิษณุกรรมโมตตระ (อินเดียเหนือ)

ตาราง 17 พระลักษณะมีตามที่ปรากฏในคัมภีร์วิษณุกรรมโมตตระ (อินเดียเหนือ)

บทที่	บทโคลงภาษาสันสกฤต	คำแปลแบบถอดความพอสังเขป
1	ปทุมสฤตา ปทุมสฤตา จ คชตุกษิปตชฎปุลตา ศุรีระ ปทุมมาลินี ไจว กาลิกาฤติเรว จ	พระศรี ประทับบนดอกบัว มีดอกบัวใน พระหัตถ์ มีช่างกำลังทำให้น้ำไหล (อุตุกษิปต) หม้อน้ำ (ชฎ) เพื่ออาบน้ำ (ปุลตา) ทรงประทับพร้อมด้วยบริวารชื่อ (?) ปัทมมาลินี และกาลิกาฤติ (?)

ที่มา: เซษฐู ดิงส์ชูลี. (2559). ประติมากรรมฮินดู-พุทธในศิลปะอินเดียกับคัมภีร์ศิลปะ
ศาสตร์ภาษาสันสกฤต. หน้า 162.

2.4.6.3 พระลักษณะมีตามที่ปรากฏในคัมภีร์รูปมณฑนะ (อินเดียเหนือ)

ตาราง 18 พระลักษณะมีตามที่ปรากฏในคัมภีร์รูปมณฑนะ (อินเดียเหนือ)

บทที่	บทโคลงภาษาสันสกฤต	คำแปลแบบถอดความพอสังเขป
34	... กุรยาลุลกษมีนารายณาศุริตา เทว ศาสตุไตรระ สุกกีโยสุจ ครุโทปรี สัสถิตม	พระลักษมีนารายณ์ ควรสร้างให้ พระวิษณุประทับบนครุฑ (ครุฑ+อุปรี สัสถิตม) และถืออาวุธของพระองค์เอง (สุกกีย)
35	ทกษิณะ กณฐูลคฺโน'สุยา วาโม หสฺตะ สโรชฺชฤฤ	พระหัตถ์ของพระลักษมีทอดอยู่ที่ พระกัณฐ์ (ทกษิณะ กณฐูลคฺน) ของ พระวิษณุ ส่วนพระหัตถ์ซ้าย (ของพระเทวี) ถือดอกบัว

ตาราง 18 (ต่อ)

วิโถกรรมโกโร ฤกษ์มูยะ กุฎีภาคสุทธิตะ สทา (วาโม หสตะ สโรช) ส่วนพระหัตถ์ซ้าย
ของพระวิษณุพระองค์อยู่ที่หน้าห้อง
(กุฎี) ของพระลักษมี

ที่มา: เซษฐ์ ดิงส์ชลี. (2559). ประติมากรรมฮินดู-พุทธในศิลปะอินเดียกับคัมภีร์
ศิลปศาสตร์ภาษาสันสกฤต. หน้า 162.

2.4.7 พระอุมา ตามที่ปรากฏในคัมภีร์ศิลปศาสตร์มีหลายภาคปรากฏ จึงนำเสนอแต่
ละภาคปรากฏดังนี้

2.4.7.1 พระปารวตี เทวีในภาคสงบ ถิดาแห่งภูเขาคิมาลัย เป็นคักติหรือพลังอำนาจของ
พระศิวะ ปรากฏในคัมภีร์ศิลปศาสตร์ได้แก่ คัมภีร์อปราชิตปฤจฉา (อินเดียเหนือ) คัมภีร์สุประเภทาคม
(อินเดียใต้) และคัมภีร์ปุรวกรรมาคม (อินเดียใต้)

ตาราง 19 พระปารวตีตามที่ปรากฏในคัมภีร์อปราชิตปฤจฉา (อินเดียเหนือ)

บทที่	บทโคลกภาษาสันสกฤต	คำแปลแบบถอดความพอสังเขป
1	จตุรภูชา ตูรินตุรา จ สรวาภรณภูษิตา	(นางปารวตี) มีสี่กร สามเนตร ทรง เครื่องประดับทุกอย่าง ทรงเหย้า (โคธาสน) โคธาสนโนปบริษฐา จ กรุตวูยา สรวากามทา
		ปะนะทานความปวารณาทุกอย่างให้สำเร็จ

ที่มา: เซษฐ์ ดิงส์ชลี. (2559). ประติมากรรมฮินดู-พุทธในศิลปะอินเดียกับคัมภีร์
ศิลปศาสตร์ภาษาสันสกฤต. หน้า 124.

ตาราง 20 พระปารวดีตามที่ปรากฏในคัมภีร์สุประเภทาคม (อินเดียใต้)

บทที่	บทโคลงภาษาสันสกฤต	คำแปลแบบถอดความพอสังเขป
1	ทวิชา ศยามวรุณา ตู สรวาการณญชิตาม ทกษิณเณ โจตปลั คราหุย์ วามหสตุ ปุรสาร เยตุ	สองกร มีพระวรรณะคล้ำ ทรงเครื่องงูษาทุกอย่าง พระหัตถ์ขวาถือดอกบัวขาบ พระหัตถ์ซ้ายควรวี้ออก (ปุรสารเยติ)
2	กิริฎั วา กรณุทาชุย์ ตุงคป็นปโยธาราม เคารัฐปมิท วิทุธิ...	จะทรงกิริมกฏหรือกรัณทมกฏก็ได้ มีพระ ถันแหลมและกลมกลิ้ง นี้อูรูปของพระนาง เคารี

ที่มา: เซษฐู ดิงส์ญลี้. (2559). ประติมากรรมฮินดู-พุทธในศิลปะอินเดียกับคัมภีร์ศิลปะ
ศาสตร์ภาษาสันสกฤต. หน้า 124.

ตาราง 21 พระปารวดีตามที่ปรากฏในคัมภีร์ปุรวกรณาคม (อินเดียใต้)

บทที่	บทโคลงภาษาสันสกฤต	คำแปลแบบถอดความพอสังเขป
1	ทวิฐชา ทูวินตุรา จ กิจจุตปุรหสิตานนา กรณุทมกฏูเปตา สรวาการณญชิตา	ทรงมีสองกร สองเนตร ทรงมีพระพักตร์ยิ้ม (ปุรหสิต) ทรงกรัณทมกฏู ทรง เครื่องประดับทุกอย่าง
2	ทูลลวสนเปตา สรวาวยวสุนุทรี ทกษิณเณ กฏัก หสตุ วามหสเต ปุรลมพิตม	ทรงผ้าทูล ทรงมีสัดส่วน (อ่าวยว) ที่ งดงาม พระหัตถ์ขวาแสดงกฏกมุทรา พระหัตถ์ซ้ายห้อยลง
3	ปีโนระ ปีนคณุทา จ ปีนสตุสนสมนุวิตา ทวิพาหุกา ทูวินตุรา จ ศยามามา กมเลกษณา	มีพระอุรุลมกลิ้ง (ป็น) มีแก้ม (คณุทา) และพระถันที่กลมกลิ้ง มีสองแขน สองเนตร มีผิวคล้ำ และพระเนตรประหนึ่งดอกบัว

ตาราง 21 (ต่อ)

4	ทกษิณเณ โจตูปัลล์ หสฺเต วามหสฺเต ปฺรลมุพิตมุ	พระหัตถ์ขวาถือดอกบัวขวา พระหัตถ์ซ้าย ห้อยลง
---	---	--

ที่มา: เซษฐ์ ดิงส์ญชลี. (2559). ประติมากรรมอินเดีย-พุทธในศิลปะอินเดียกับคัมภีร์
ศิลปศาสตร์ภาษาสันสกฤต. หน้า 124-125.

2.4.7.2 พระมหิษาสุรอมรรทนี หรือพระเทวีผู้ปราบอสูรควาย เป็นพระอุมามาตศุภราชที่
นิยมแสดงเป็นประติมากรรมมากที่สุด ปรากฏในคัมภีร์ศิลปศาสตร์ได้แก่ คัมภีร์อปราจิตปฤจฉา
(อินเดียเหนือ) และคัมภีร์มยมตัม (อินเดียใต้)

ตาราง 22 พระมหิษาสุรอมรรทนีตามที่ปรากฏในคัมภีร์อปราจิตปฤจฉา (อินเดียเหนือ)

บทที่	บทโคลงภาษาสันสกฤต	คำแปลแบบถอดความพอสังเขป
7	ศูลชฑุเคา วชฺรจกฺเร พาโน ทกฺษิณปาพาหุ จาปเขฏกปาศศุจ ฉณฺฎา วาเมษุ จางฺกมุ	ถือตรีศูล ดาบ วัชระ จักร ลูกธนู (พาน) ใน พระหัตถ์ขวา คันศร (จําป) โล่ บ่วงบาศ ระฆังและขอสับข้างในพระหัตถ์ซ้าย
8	อธฺสตานุมหิษํ กุรฺยาท วิศิรฺสฺกํ จ ปาทโยะ วิหฺยาททิกษณปาทํ ตู มหิษสุโยปฺริษฺฐิตมุ	ด้านล่างมีควาย (อธฺสตาดู+มหิษ) อัน ปราศจากเคียว (วิศิรฺสฺกํ) และเท้าทั้งสอง ข้าง โดยพระบาทขวาของพระเทวีเหยียบอยู่ บนควาย (มหิษสุโยปฺริษฺฐิตมุ)
9	ปาทปทุมาเย ปาเทา จ วามปาทํ ปุทาปเยต ตถา ฉินฺนศิรฺสฺกํ จ ไทตฺยณฺตุ รกฺตวาสนมุ	พระบาทซ้ายหรือพระบาททั้งสอง ควรวางเท้า (ปุทาปเยต) บนดอกบัว ยอดเคียว (ศิรฺสฺก) ถูกฉีกออก (ฉินฺน) แทตย์นั้น (มีเลือดออก) ประหนึ่งว่าใส่ เสื้อผ้าสีแดง (รกฺตวาสนมุ)

ตาราง 22 (ต่อ)

10	คฤหิตวา ไจว เกศาคุเร วามเกน ตเถศวรี หฤทิ ศุเลน นิรภินัน มหิษกุเษ สุตฺรศนม	(มหิษาสูร) ถูกตั้งยอดมวยผม (เกศ+อฺคุร) ด้วยพระหัตถ์ซ้ายของพระเทวี และที่ กึ่งกลางอก/หัวใจ ก็ถูกเสียดแทง (นิรภินัน) โดยตรีศูล ที่ท้องควาย
11	เทวยาสุตุ วาหน สี่หะ สัลคุโน มหิโษปรี กตฺยายนร นามิกา จ กรุตฺวยา ไจวเมว หิ	สิ่งที่เป็นพาหนะของพระเทวีก็คือนั่ง (สัลคุ โน) ด้วยบนควาย นางกตฺยายนี้ควรสร้าง เช่นนี้

ที่มา: เซษฐ์ ดิงส์ถลี. (2559). ประติมากรรมอินเดีย-พุทธในศิลปะอินเดียกับคัมภีร์
ศิลปศาสตร์ภาษาสันสกฤต. หน้า 169.

ตาราง 23 พระมหิษาสูรมรรทนีตามที่ปรากฏในคัมภีร์มยมตัม (อินเดียใต้)

บทที่	บทโคลกภาษาสันสกฤต	คำแปลแบบถอดความพอสังเขป
258	กตฺยายนี มหิษสุย ศิวฺเจเต สมฺทฺยตา กิริมกฺฎา สรวฺภูษณา ทศพาหุกา	พระกตฺยายนี ทรงอยู่ในอาการพร้อม (สมฺทฺย ตา) สำหรับตัดเศียรควาย (หรือหัวควายที่ถูก ตัดแล้ว ?) ทรงกิริมกฺฎ ทรงเครื่องภูษา และมี สิบกร
259	ศกฺตี พาณํ จ มฺสุลํ ศูลํ ชฑฺคํ จ จรมกํ วราเขมฺ ปรุณฺจาป่างุคํ วาเม กรฺมาตุ ตถา	ทรงถือหอก ลูกธนู สาก ดาบ และหนัง (ใน พระหัตถ์ขวา) แสดงวรมุทรา โล่ คันศร ขอ สับข้าง ในพระหัตถ์ซ้ายตามลำดับ
260	นาคปาศํ ตฺ สรวฺสุไตฺยตฺกรามฺพฺชา สุวสุตฺรนีลเกศา จ นีโลตฺพลทเลกฺษณา	ถือนาคบาศ ประกอบด้วยพระกรที่เหมือน ดอกบัวทั้งหมด (สรวฺสุไตร+ยฺกฺตุ+อฺยฺต+กร+ อมฺพฺช) ทรงเครื่องแต่งกายที่ดี มีผมสีนิล มี พระเนตรงามเหมือนดอกบัวขาบ

ตาราง 23 (ต่อ)

261	ตริเนตุรา วา สุรมุขางคา ปิโนนุนตปโยธรา สุมธยา ศยามวรุณา ภูซงคสุดนพนุณา	อาจมีสามเนตร มีร่างกายและพระอุระงดงาม ยืนตรง ? (สุมธยา) มีผิวคล้ำ มีนาคพันที่พระถัน
262	สีหารูธมา สีหเกตุะ สีหยาคามุพรานูวิตา กตยายนี ทศภูษา มหิษสุย ศิระสุธิตา	ทรงสิงห์และมีสิงห์เป็นสัญลักษณ์บนธง ทรง อัมพรหนึ่งสิงห์ (?) (สีหยาค) นางกตยายนีมี สิบกร ประทับบนหัวของควาย

ที่มา: เซษฐ์ ดิงส์ชูลี. (2559). ประติมากรรมฮินดู-พุทธในศิลปะอินเดียกับคัมภีร์ศิลป
ศาสตร์ภาษาสันสกฤต. หน้า 170.

2.4.7.3 พระกาลี หรือพระจามุณฑา คือภาคที่น่าเกลียดน่ากลัวที่สุดของพระอุมา
ปรากฏในคัมภีร์ศิลปศาสตร์ ได้แก่ คัมภีร์รูปมันฑนะ (อินเดียเหนือ) คัมภีร์อปรชาติปฤจจา (อินเดีย
เหนือ) และคัมภีร์มยมตัม (อินเดียใต้)

ตาราง 24 พระกาลีตามที่ปรากฏในที่ปรากฏในคัมภีร์รูปมันฑนะ (อินเดียเหนือ)

บทที่	บทโคลงภาษาสันสกฤต	คำแปลแบบถอดความพอสังเขป
39	จุนฑิกา กุรรูปา จ ปิงคเกศา กุตุโสทรี รุตากษี ภัยเนตุรา จ นิรมางสา วิกฤตาน นา	พระนางจันฑิกา ทรงมีรูปร่าง (กุรรูปา) มีพระเกศาสีเหลือง (ปิงคเกศา) มีทองอัน ฝ่ายผม (กุตุศ+อุทรี) มีตาสีแดงและน่า กลัว (รุตากษี ภัยเนตุรา) ผมมมากไร้เนื้อ หนัง (นิรมางสา) น่าเกลียด (วิกฤต)
40	วฺยาฆุรจรมปรีธาตา ภูซงคามรณนูวิตา กपालมาลินี กุฤษุณา ศวารูธมา ภาวหา	พระนางนุ่งหนังเสือและมีอาภรณ์เป็นภูซงค์ ทรงคล้องมาลารูปหัวกะโหลก (กपाल มาลินี) ผิวดำ ทรงอยู่บนศพ (ศว+อาฐมา) ทรง เป็นผู้นำภัยต่าง ๆ ให้เกิดขึ้น (ภย+อวหา)

ตาราง 24 (ต่อ)

41	ตรีศูล์ เขมุกข์ ขฑุคั ธนะ ปาสาญกุเสา ศระ กุฐาโร ทรูปณั ฆณฺฎา ศงขั วสุตฺร คทา ปิระ	ทรงถือตรีศูล์ โล่ (เขมุกข์) ดาบ คันทนุ บ่วงบาศ ขอสับข้าง ลูกศร ขวาน (กุฐาร) กระจก ระฆัง หอยสังข์ ผ้า คทา และ สายฟ้า (ปิวิ)
42	ทณฺฑมฺพทฺคร อิตฺเตยไตฺรยฺธาสุถานยฺไธฺรยฺตุตา พาหุไซฺทศสัฏฺกฺตา จณฺฑมฺพทฺทวิสมาติเน	ทรงถือกระบอง (ทณฺฑ) และค้อน (มฺพทฺคร) พระนางมีสิบหกกกร (พาหุไซฺทศสัฏฺกฺตา) และทรงเป็นผู้ฆ่าอสูรจันตะและมฺพทฺะ (จณฺฑมฺพทฺทวิสมาติเน)

ที่มา: เศษฐ์ ดิงส์ยชลี. (2559). ประวัติมากรรมฮินดู-พุทธในศิลปะอินเดียนับกับคัมภีร์
ศิลปศาสตร์ภาษาสันสกฤต. หน้า 177.

ตาราง 25 พระกาลีตามที่ปรากฏในคัมภีร์อปราชิตปฤจณา (อินเดียนเหนือ)

บทที่	บทโคลกภาษาสันสกฤต	คำแปลแบบถอดความพอสังเขป
1	ยา จณฺฑสมาติเนเทวี จามฺพทฺทาลกฺษณํ ศุถฺนุ นิรมานฺสา กรูรฺรฺปา จ อฺคุรฺนาสา กุถฺโสทฺรี	จงฟังลักษณะของจามฺพทฺทา ผู้ซึ่งสังหาร อสูรจันตะ ทรงฝ่ายผมไม่มีเนื้อ (นิรมาน สา) ทรงมีรูปดุร้าย (กรูรฺรฺปา)
2	กปิลา จิรฺทฺวเกศึ จ นิลานฺที รกฺตโลจนา สุมฺรณฺนยนทํษฺฏฺรา จ วิกฺฤต นขรานนา	ผมตั้งขึ้น สีน้ำตาล (กปิล) มีผิวสีนิล ตาสีแดง มีพระเนตร (นยน) เปล่งแสง (สุมฺรณฺ) มีเขี้ยว มีเล็บที่น้ำเกลียด (วิกฺฤต นข)
3	ตรีศูลขฑุคเขมฺภาศฺจ ธนฺรฺพาณศฺจ ปาสากะ องฺกุศศุจฺจ ฆณฺฎา จ ตธา ทฺรูปณวชฺชฺเรกา ทณฺฑทฺะ กุฐฺวารศงฺเขา จ จกรฺ คทา จ มฺพทฺคร	ทรงถือตรีศูล ดาบ โล่ คันทนุ และลูกธนู บ่วงบาศ ขอสับข้าง ระฆัง กระจก ไม้เท้า ขวาน (กุฐาร) สังข์ จักร คทา ค้อน (มฺพทฺคร)

ตาราง 25 (ต่อ)

4	สุฤกฏิกิริ กपालมาลาตงฤกฏตี พิกฤตตี ตถา ศวารูตมา ตุ จามฤตฤทา ชงฺฆเม ฆณฺฎาวลุมพิ เก	ประดับด้วยพวงมาลัยรูปกะโหลก นางจา มฤณฑาทรงศพ ทรงถือระฆังห้อยไว้ที่พระ ขงม
5	วฺยาสฺมรจรมปรีธานา ฤชงฺคาภรณานูวิตา	ทรงหนังสือ และประดับอภรณ์ด้วยนาค

ที่มา: เศษฐ์ ดิงส์ถุชลี. (2559). ประติมากรรมอินเดีย-พุทธในศิลปะอินเดียกับคัมภีร์
ศิลปศาสตร์ภาษาสันสกฤต. หน้า 178.

ตาราง 26 พระกาลีตามที่ปรากฏในคัมภีร์มยมตัม (อินเดียใต้)

บทที่	บทโคลกภาษาสันสกฤต	คำแปลแบบถอดความพอสังเขป
229	กपालินี ศูลธรำ วรทากยปาดิกาม อษฏหสฺตํ ปุรฤวฤตี ศูลกपालสฺสฤติตม	พระนางทรงถือหัวกะโหลกและตรีศูล แสดงวรทมูทรา และอภัยมูทรา มีแปดพระ กร
230	วามะ ทณฺฑทณฺฑะ ชชฺคฺ ฆะภูกํ ปาศพาดม เอเต ตวษฏฤฆาชะ ปุรฤตา ทศหสฺตํ ปุรฤ ติตม	ทางด้านซ้ายทรงถือไม้เท้า คันธนู ดาบ ลา บ่วงบาศ และลูกศร ดังนี้ (เป็นของถือ) สำหรับพระเทวีแปดกร
231	ทมรุม ศูลกํ ปุรฤตํ สรรมฤตํ ปุรฤติตม รฤตากรุช ฤฎีกาสีนา สุตนพณฺธณานูวิตา	(ถ้ามีสิบกร) จะเพิ่มทมรและตรีศูล มีพระเนตรแดง ประทับนั่งงอเข่า (ฤฎีกา) มีเชือกมัดพระถันทำจากงู
232	ศิริมาโลปวีตา จ ศวารูตมา ฤฤโสทธิ นิรมางฺสวฺยวฤตมูชึ ทิริชมาชิวา ตริโลจนา	ทรงยัชโญปวีตเป็นพวงมาลัยรูปศรีษะทรง ศพ มีพระอุทรพอม ปราศจากเนื้อ ปากเปิด และมีลิ้นยาว มีสามเนตร

ตาราง 26 (ต่อ)

233	วชิราวุฒิจรุมมพรวรรษา ชุวาลเกษตรผลนิษฎาพา	ทรงหนังสือ มีมทรงชวาลเกษตร ที่ประดับ ด้วยงู
	กาลี กฤตางคิ กฤษณา จ ฎวฎฤกษสมศริตา	นางกาลีมีร่างกายฝ่ายผอม มีผิวดำ ประทับ ใต้ต้นไทร (ฎวฎฤกษ)
234	ทำฎฎกรรลวทนา จามุฎฐี คฤทฤคฤคฤคา	มีเขียนนำกล้ว นางจามุฎฐี มีอิแรงเป็น สัญลักษณ์บนธง

ที่มา: เศษฐ์ ดิงสัญชลิ. (2559). ประติมากรรมอินดู-พุทธในศิลปะอินเดียนเดียวกับคัมภีร์
ศิลปศาสตร์ภาษาสันสกฤต. หน้า 179.

2.5 แนวคิดและทฤษฎีที่เกี่ยวข้อง

2.5.1 ทฤษฎีสัญวิทยา (Semiology)

ศาสนาอินดู มีลักษณะเป็นศาสนาแห่งสัญลักษณ์ (Symbolic religion) หากจะเข้าใจ
ศาสนาอินดูอย่างลึกซึ้ง ผู้ศึกษาต้องเข้าใจความหมาย (Meaning) ที่มีอยู่ในรหัสลับที่ถูกใส่ไว้ใน
สัญลักษณ์ (Symbols) เหล่านั้น ดังนั้นควรศึกษาทฤษฎีสัญวิทยา (Semiology) รายละเอียดดังนี้

ทฤษฎีสัญวิทยา มีรากศัพท์เดิมคือ “ศาสตร์แห่งสัญญาณ” (Science of sign) ที่พยายาม
จะอธิบายถึงการพัฒนา การแปรเปลี่ยน รวมทั้งการเสื่อมถอย ตลอดจนการสูญสิ้นของสัญญาณหนึ่ง ๆ
ที่ปรากฏออกมาอย่างเป็นแบบแผนและระบบระเบียบ ทฤษฎีนี้กำเนิดมาจากการคิดค้นของ
นักภาษาศาสตร์ชื่อโซซูร์ (Saussure) ชาวสวิส เมื่อคริสต์ศตวรรษที่ 19 โซซูร์เป็นผู้คิดค้นทฤษฎี
สัญวิทยา ได้นิยามวิชา Semiology ใหม่ว่าเป็นศาสตร์ที่ศึกษาพลวัตของสัญญาณที่อยู่ในบริบทหนึ่ง ๆ
(Life of sign)

สัญญาณ (Sign) หมายถึง สิ่งที่ถูกสร้างขึ้นมาเพื่อให้มีความหมาย (Meaning) แทนสิ่งที่
มีอยู่จริง ตัวจริง หรือของจริง (Object) ในตัวบท (Text) และในบริบท (Context) หนึ่ง ๆ ยกตัวอย่าง
เช่น “แหวนแต่งงาน” เป็นสัญญาณที่ใช้แทนความหมายที่แสดงถึงสถานภาพทางสังคม แสดงความเป็น
เจ้าของและสัมพันธ์ภาพระหว่างหญิงชายคู่หนึ่งในบริบทสังคมตะวันตก เมื่อเราเห็นแหวน (ตัวบท)
บนนิ้วนางข้างซ้าย (บริบท) ก็สามารถบอกสถานภาพของผู้สวมใส่ได้ ในที่นี้แหวนบนนิ้วนางข้างซ้าย

จึงทำหน้าที่เป็นสัญลักษณ์ เพราะถูกใส่ความหมายที่สื่อถึงการสมรส ในขณะที่สังคมอื่นก็อาจใช้สัญลักษณ์
 อย่างอื่น ๆ ที่ต่างกัน เช่น การแต้มผงสีแดงที่ตีนผมกลางหน้าผากของสตรีชาวฮินดู แสดงว่าหญิง
 ผู้นั้นแต่งงานแล้ว เป็นต้น อาจกล่าวได้ว่าสัญลักษณ์เป็นสิ่งที่มีความหมายลึกซึ้งกว่าตัวมันเอง เป็น
 ตัวแทนของความหมายในความเป็นจริง สัญลักษณ์ที่เรารู้จักกันมากที่สุดคือภาษา

ในสัญลักษณ์หนึ่ง ๆ จะมีองค์ประกอบ 2 ส่วน ได้แก่ ส่วนที่เป็นตัวหมาย (Signifier) และ
 ตัวหมายถึง (Signified) ยกตัวอย่างแสดงความสัมพันธ์ระหว่างสิ่งที่มีอยู่จริง ตัวหมายและตัว
 หมายถึง เช่น สัตว์เลี้ยงลูกด้วยนมชนิดหนึ่งเป็นของจริง (Reference) มี 4 ขา มีฟันเขี้ยวแบบสัตว์กิน
 เนื้อ สามารถกระดิกและขยับหูเพื่อใช้ในการสื่อสาร สามารถส่งเสียงเห่าได้ มีคุณสมบัติที่มนุษย์ยก
 ย่องให้เป็นเพื่อนผู้ซื่อสัตย์ ในบริบทของสังคมไทย ได้เขียนเป็นรูปแบบตัวอักษรว่า “หมา” สังคมคน
 พูดภาษาอังกฤษเขียนว่า “Dog” เมื่อใส่เสียง (Sound) โดยเปล่งเสียงออกมาเป็นถ้อยคำว่า “หมา”
 หรือ “Dog” ส่วนนี้เรียกว่าตัวหมาย (Signifier)

เมื่อผู้คนในแต่ละสังคมและวัฒนธรรม มีประสบการณ์ผ่านกระบวนการเรียนรู้สัญลักษณ์
 เช่น อ่านออก เมื่อเห็นอักษรที่เป็นตัวสัญลักษณ์ “หมา” หรือ “Dog” ในหัวสมองหรือในความคิดคำนึง ก็
 จะเกิดจินตภาพ “หมา” ขึ้นมา ที่เรียกว่า “ภาพในใจหรือภาพในความคิด (Concept)” ซึ่งก็คือตัว
 หมายถึง (Signified) เพราะฉะนั้น ตัวอักษร “หมา” หรือ “Dog” จึงหมายถึงสิ่งอื่นที่ไม่ใช่ตัวมัน แต่ถูก
 สร้างขึ้นมาภายใต้กระบวนการใส่รหัส (Encoding) เพื่อให้มีความหมายแทนความมีอยู่จริงหรือ
 ความจริง ไม่ว่าสิ่งนั้นจะเป็นรูปธรรมหรือนามธรรมก็ตาม สามารถสัมผัสได้ด้วยประสาทสัมผัส นี่คือ
 กระบวนการสร้างระบบสัญลักษณ์

แม้แต่ “นาม” ที่ใช้เรียกขานก็ล้วนเป็นระบบสัญลักษณ์ทั้งสิ้น ความหมายของชื่อหรือนาม
 เรียกขานเป็นนามธรรม มักใช้สื่อถึงสิ่งที่ต้องการจะให้เป็นตัวเราเองที่ถูกเรียกว่า “มนุษย์” ซึ่งมีราก
 ศัพท์มาจากคำว่า “มนุษย์” แปลว่าผู้มีจิตใจสูง ก็แสดงให้เห็นว่าเมื่อพูดถึงมนุษย์ได้ชี้เป้าถึงสิ่งที่เป็น
 จิตใจ (Mind) ไม่ใช่ร่างกาย (Body) เพื่อให้มนุษย์ต่างจากสัตว์โลกประเภทอื่น ๆ เพราะรู้จักคิดเหตุผล
 มีจิตรู้ดีชั่ว สามารถที่จะเลือกประกอบกรรมตามที่ตนเห็นสมควร

สัญลักษณ์ถูกนำมาใช้แม้กระทั่งการกำหนดถึงการกระทำของมนุษย์ ตัวอย่างเช่น
 ไฟจราจร ที่ได้กำหนดสีต่าง ๆ แทนพฤติกรรมที่ต้องปฏิบัติตามอย่างเคร่งครัด การที่เราเข้าใจ
 ระบบสัญลักษณ์เพราะเราเรียนรู้จากกระบวนการถ่ายทอดทางสังคมหรือเรียนรู้จากการที่เราอยู่ร่วมกัน
 ในวัฒนธรรมนั้น ๆ การที่คนไทยเข้าใจความหมายของธงชาติไทยที่เป็นผ้าห้าแถบ สามสี และเข้าใจ
 ความหมายในแต่ละสีที่ได้ถูกใส่รหัสเข้าไว้ว่า สีแดงหมายถึงสถาบันชาติ สีขาวหมายถึงสถาบัน

ศาสนา สิ้นน้ำเงินหมายถึงสถาบันพระมหากษัตริย์ ก็เพราะเราเป็นสมาชิกร่วมวัฒนธรรม ซึ่งหากเป็น
ผู้คนต่างวัฒนธรรมก็อาจไม่เข้าใจเลยก็ได้

การถอดรหัสในระบบสัญลักษณ์หนึ่ง ๆ เรียกว่า “Decoding” เราสามารถถอดรหัสได้เพราะ
เราเข้าใจความหมายที่ผู้ส่งสารส่งสัญลักษณ์มา หากผู้รับและผู้ส่งมิได้ถือรหัสเล่มเดียวกันก็อาจจะทำ
ให้การถอดรหัสเพี้ยน เนื่องจากฝ่ายผู้รับก็มีกรอบอ้างอิง (Reference) ที่นำมาสร้างรหัสต่าง ๆ
มากมาย เพราะฉะนั้นการถอดรหัสจึงไม่มีผิดหรือถูก วิธีการถอดรหัสให้ใกล้เคียงกับผู้ส่งสารมาก
ที่สุด จึงมีความจำเป็นต้องมีทรรณะเดียวกับผู้ส่ง เข้าใจกระบวนการคิดของผู้ส่ง เข้าไปนั่งในหัวของ
ผู้ส่ง ศึกษาวัฒนธรรมของผู้ส่ง

กล่าวโดยสรุประบบสัญลักษณ์ (Symbol) หรือสัญลักษณ์ (Sign) ถูกสร้างขึ้นมาเพื่อสื่อ
ความหมายเป็นตัวแทนของสิ่งที่มีอยู่จริง ไม่ว่าสิ่งนั้นจะเป็นรูปธรรมหรือนามธรรม สื่อความหมายถึง
สถานภาพทางสังคม กำหนดบทบาทหน้าที่ พฤติกรรม เป้าประสงค์ หรือจุดมุ่งหมายของมนุษย์
อันเป็นที่เข้าใจกันในสังคมหนึ่ง ๆ (นงคราญ สุขสม. 2561: 11-14)

ดังนั้น การใช้ทฤษฎีสัญลักษณ์นำมาอธิบายเกี่ยวกับการสร้างงานประติมากรรมของ
ศาสนานินดู จึงทำทลายต่อการสร้างองค์ความรู้ใหม่ เพราะเป็นการอ่านลงไปบนวัตถุ ที่จะทำให้เห็น
รหัสลับที่ตัววัตถุไม่ได้บอก หรือเป็นความหมายที่ซ่อนอยู่ข้างใน

2.5.2 แนวคิดเกี่ยวกับประติมาวิทยา (Iconography)

ประติมาวิทยา (Iconography) เป็นการศึกษาประวัติ เรื่องราว คำบรรยาย และ
การตีความหมายภาพที่ปรากฏ ในด้านประวัติศาสตร์ศิลป์ ประติมาวิทยาอาจหมายถึง กรรมวิธี
การแสดงรายละเอียดของการใช้รูปสัญลักษณ์ต่าง ๆ ในเนื้อหาของภาพที่แสดงออกมาให้ผู้รับสารได้
เห็น ในขณะที่รูปเคารพหรือประติมา คือ รูปเปรียบเทียบ รูปแทน หรือสิ่งที่สร้างแทนที่ ทำขึ้นเพื่อใช้เป็น
สัญลักษณ์แทนสิ่งใดสิ่งหนึ่ง

การศึกษาทางประติมาวิทยา จึงเป็นการวิเคราะห์และตีความ รวมทั้งอธิบายรูปแบบ
ทางศิลปะประกอบภาพถ่ายทอมนโนทัศน์ของศิลปวิทยาการ ผ่านกระบวนการสร้างสรรค์ผลงาน
จิตรกรรมหรือประติมากรรม อีกทั้งยังเป็นการอธิบายคติความเชื่อทางศาสนาที่มีอิทธิพลต่อ
การสร้างสรรค์รูปเคารพ การศึกษารูปเคารพในศาสนานินดู ซึ่งปรากฏเทพเจ้าเป็นจำนวนมาก ทั้งเท
วะและเทวี ตามกรอบแนวคิดทางประติมาวิทยา มักเป็นการพยายามอธิบายว่า รูปเคารพนั้น
หมายถึงใคร โดยพิจารณาจากคุณลักษณะหรือรูปสัญลักษณ์ของประติมากรรม อ้างอิงอาศัยข้อมูลจาก

วรรณกรรมประเภทต่าง ๆ เช่น คัมภีร์พระเวท คัมภีร์ปุราณะ วรรณคดีประเภทมหากาพย์ ฯลฯ เล่าเรื่องเป็นภารตนิยายหรือตำนาน

อย่างไรก็ตาม การศึกษารูปเคารพ โดยกรอบแนวคิดทางประติมานวิทยา บางครั้งก็มิได้พยายามมองลึกลงไปถึง “ธรรมะ” ที่มีอยู่ หรือรหัสลับอย่างอื่นที่ประติมานวิทยาอธิบายไม่ได้ เพราะประติมานวิทยามองรูปเคารพจากคุณลักษณะหรือรูปสัญลักษณ์ที่เบี่ยงเปลี่ยนนอก และอ่านลงไปบนตัววัตถุเท่านั้น หากเราตั้งคำถามว่า “ธรรมใดที่ผู้สร้างรูปเคารพต้องการสื่อสารเพื่อให้มนุษย์เข้าใจหลักสัจธรรม” ทุกการสร้างสรรค์ล้วนมีเหตุปัจจัย สิ่งใดคือแก่นสาระสัจธรรมที่มีอยู่ในวรรณกรรมที่เปรียบประดุจคัมภีร์ทางศาสนาอันเป็นแรงบันดาลใจในการสร้างประติมากรรมรูปเคารพ

รูปเคารพในศาสนาฮินดูสร้างขึ้นด้วยความศรัทธา คำว่าศาสนาฮินดูเป็นชื่อที่ผู้คนต่างศาสนาเป็นผู้เรียก หมายถึง ศาสนาของคนอินเดียหรือชาวฮินดู ในขณะที่ชาวอินเดียภาคตะกัลป์เรียกสิ่งทีพวกเขานับถือว่า “ธรรมะ” หมายถึงความชอบธรรม ความยุติธรรม กฎ หน้าที่ และสิ่งที่ควรเข้าถึง เพื่อแสวงหาความหลุดพ้นหรือโมกษะ ศาสนาของเขาจึงมีชื่อเรียกว่า “สนาตนธรรม” (Sanatana Dharma) แปลว่าสัจธรรมอันเป็นนิรันดร์ (Eternal Truth) หรือศาสนาอันเป็นนิรันดร์ (Eternal Religion) ความเชื่อทางศาสนาจึงอยู่ในทุกอณูของวิถีชีวิต ศาสนาฮินดู มีลักษณะเป็นศาสนาแห่งสัญลักษณ์ (Symbolic religion) หากจะเข้าใจศาสนาฮินดูอย่างลึกซึ้ง ผู้ศึกษาต้องเข้าใจความหมาย (Meaning) ที่มีอยู่ในรหัสนัยที่ถูกใส่ไว้ในสัญลักษณ์ (Symbols) เหล่านั้น (นงคราญ สุขสม. 2561: 9-11)

ดังนั้นนอกเหนือจากวิชาประติมานวิทยา ผู้วิจัยเห็นว่าควรจะใช้ทฤษฎีสัญวิทยา (Semiology) ร่วมด้วย เพื่อที่จะทำให้เข้าใจในระบบสัญลักษณ์ที่อยู่ในประติมากรรมรูปเคารพได้อย่างลึกซึ้งถ่องแท้

2.5.3 แนวคิดเกี่ยวกับผลกระทบ

คำว่า “ผลกระทบ” มีนักวิชาการให้ความหมายไว้หลากหลายดังต่อไปนี้

นิสาชล ทองแย้ม (2528: 4) ให้ความหมายของผลกระทบ คือ สิ่งต่าง ๆ ที่เกิดขึ้นทั้งที่มนุษย์สร้างขึ้นและเกิดขึ้นเองตามธรรมชาติ ทั้งรูปธรรมและนามธรรม และมีผลทำให้คุณภาพชีวิตทั้งหมดที่ดำเนินอยู่ในช่วงเวลานั้นเปลี่ยนแปลงไป

อนันต์ เกตุวงศ์ (2541: 14) ให้ความหมายของผลกระทบว่า เป็นผลที่เกิดขึ้นตามมาจากผลงานหรือผลผลิต อาจเป็นไปได้ทั้งทางบวกและทางลบ อาจเกิดขึ้นกับกลุ่มเป้าหมายที่มีใช้กลุ่มเป้าหมาย ทั้งในปัจจุบันและอนาคต ซึ่งผลนี้มีส่วนทำให้เกิดผลกระทบต่อไปได้

ประสิทธิ์ ตงยั้งศิริ (2542: 10) ให้แนวคิดเกี่ยวกับผลกระทบหมายถึง ผลของการดำเนินกิจกรรมของมนุษย์ที่มีต่อการเปลี่ยนแปลงในสิ่งแวดล้อม อาจจำแนกได้ตามประเภท ขนาด และระยะเวลา โดยประเภทของผลกระทบ ได้แก่ การสูญเสียทางเศรษฐกิจ การบริการ วิธีการดำเนินชีวิต ระดับของผลกระทบมีตั้งแต่เล็กน้อยจนถึงมาก และมีทั้งระยะสั้นและระยะยาว

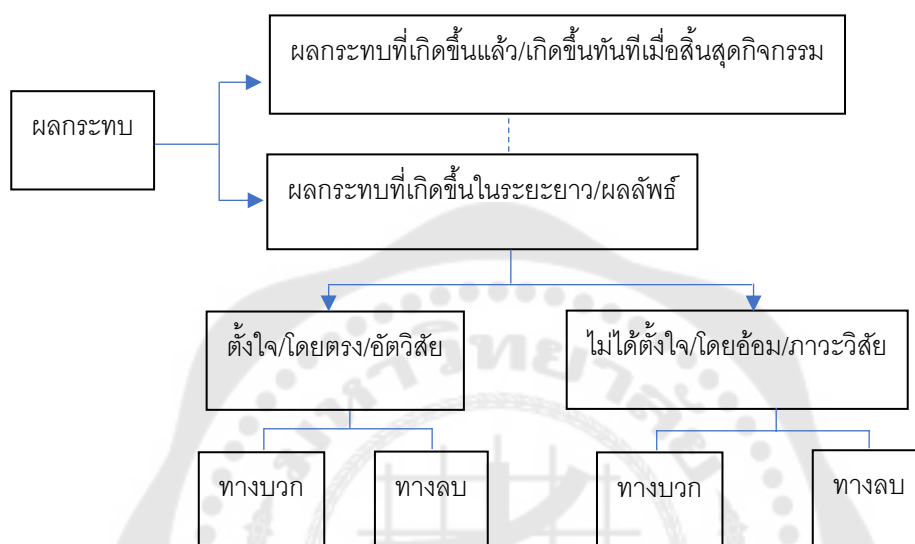
อำนาจ วงษ์พานิช (2549: 15) ให้ความหมายของผลกระทบ คือ ผลที่เกิดขึ้นจากการกระทำใด ๆ ทั้งในปัจจุบันและอนาคต ทั้งทางบวกและทางลบ สามารถเกิดขึ้นได้ทั้งกับกลุ่มเป้าหมายและไม่ได้เป็นกลุ่มเป้าหมาย และเกิดขึ้นได้ทั้งทางตรงและทางอ้อม

Dye (1982: 19) ให้ความหมายของผลกระทบว่า หมายถึง การแยกแยะปัญหาของสังคมเพื่อให้ทราบถึงองค์ประกอบที่เป็นปัญหาต่าง ๆ รวมถึงการหาสาเหตุของปัญหาต่าง ๆ เหล่านั้น ตลอดจนการเสนอวิธีแก้ไขปัญหา

ประเภทของผลกระทบแบ่งได้ดังนี้

1. ผลกระทบตามแง่มุมเนื้อหา อาจแบ่งออกเป็น ผลกระทบทางด้านเศรษฐกิจ ผลกระทบทางด้านสังคม ผลกระทบทางด้านสิ่งแวดล้อม รวมทั้งผลกระทบทางกายภาพ
2. ผลกระทบตามแง่มุมของความเป็นจริงที่เกิดขึ้น คือ ผลกระทบด้านกายภาพ ที่ไม่เฉพาะเจาะจงกับใคร และผลกระทบส่วนตัว คือ ผลกระทบภายในจิตใจที่เกิดขึ้นเมื่อเกิดการเปลี่ยนแปลง
3. ผลกระทบตามแง่มุมของทิศทางที่กระทบ ทั้งผลกระทบที่เกิดขึ้นทางตรงและทางอ้อม
4. ผลกระทบตามแง่มุมของคุณค่าผลกระทบ ทั้งผลกระทบที่ต้องการ และผลกระทบที่ไม่ต้องการ
5. ผลกระทบตามแง่มุมของระยะเวลา ทั้งที่เกิดขึ้นในปัจจุบัน และจะเกิดขึ้นในอนาคต
6. ผลกระทบตามความคาดหวัง ทั้งผลกระทบที่คาดหวัง และผลกระทบที่ไม่คาดคิด

จากที่กล่าวมาสรุปได้ว่า ผลกระทบ คือ ผลทั้งหมดที่เกิดขึ้นจากการทำกิจกรรมใด ๆ สามารถเกิดขึ้นได้ทั้งในปัจจุบันและอนาคต ทั้งแง่บวกและแง่ลบ ทั้งระยะสั้นและระยะยาว ทั้งทางตรงและทางอ้อม และเกิดขึ้นกับใครก็ได้ที่มีส่วนร่วมในกิจกรรมนั้น ๆ

ภาพประกอบ 5 ความหมายและประเภทของผลกระทบ

ที่มา: ประยุกต์จากงานเขียนของ สมหวัง พิธิยานุวัฒน์ และนิคม ตั้งคะพิภพ. การประเมินผลกระทบ. วารสารการศึกษาแห่งชาติ. (20)1: ตุลาคม-พฤศจิกายน 2528. หน้า 42.

2.5.4 แนวคิดเกี่ยวกับวิถีชีวิต

คำว่า “วิถีชีวิต” พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ.2525 (ราชบัณฑิตยสถาน. 2539) ได้ให้ความหมายว่า ความเป็นไปในการดำรงชีวิต ส่วนประเสริฐ วิทยารัฐ (2522 อ้างถึงใน สุมาลี หวังพุดิ. 2546) ได้ให้ความหมายของ วิถีชีวิต ว่าหมายถึง การอยู่อาศัยของกลุ่มคน ได้ ประกอบอาชีพทำมาหากินตามสภาพแวดล้อม ผูกพันกันและมีกฎระเบียบร่วมกัน และได้กล่าวสรุปไว้ว่า การศึกษาวิถีชีวิตชุมชนทั้งถิ่นในสภาวะต่าง ๆ สามารถศึกษาจากด้านการตั้งถิ่นฐาน ด้านเศรษฐกิจ และสังคมวัฒนธรรมของชุมชนนั้น ๆ

วิถีชีวิต หมายถึง การกระทำตามวิธีการและแนวทางอย่างใดอย่างหนึ่ง เป็นไปเพื่อความผาสุกในการดำเนินชีวิต โดยกระทำอย่างต่อเนื่องจนติดเป็นนิสัย กระทั่งการกระทำนั้น ได้กลายมาเป็นส่วนหนึ่งในการดำเนินชีวิต นอกจากนี้ยังหมายรวมถึงความเป็นอยู่ในชีวิตประจำวันของผู้คนในแต่ละสังคมนั้น ๆ และสอดคล้องกับแนวคิดของ นันทพร ศรีสุทระ (2544) ซึ่งสรุปความหมายของ คำว่า วิถีชีวิต หมายถึง การกระทำหรือพฤติกรรมประจำวันจนเป็นนิสัย ซึ่งจะสะท้อนอัตลักษณ์ของแต่ละบุคคลในด้านต่าง ๆ เช่น ที่อยู่อาศัย ลักษณะครอบครัว ขนบธรรมเนียมประเพณี การดูแลสุขภาพ ลักษณะดังกล่าวได้รับอิทธิพลมาจากสังคมและวัฒนธรรม เช่น สถานะทางเศรษฐกิจและสังคม ความแตกต่างของรายได้ การศึกษา อาชีพ ความเชื่อ เป็นต้นที่กำหนดทำให้เกิดความแตกต่างของการกระทำหรือพฤติกรรมประจำวัน

สรุปได้ว่า วิถีชีวิต หมายถึง แนวทางการดำเนินชีวิตของผู้คนในชุมชนท้องถิ่นนั้น ๆ โดยการสะท้อนพฤติกรรมต่าง ๆ ที่แสดงถึงทัศนคติ ค่านิยม วัฒนธรรม ขนบธรรมเนียมประเพณี ศิลธรรมและคุณธรรม จนกลายเป็นแบบแผน กฎเกณฑ์ที่สามารถปฏิบัติร่วมกันอย่างต่อเนื่อง

ส่วน บุญสนอง บุญโยทยาน (2515) ได้กล่าวถึงวิถีชีวิตของมนุษย์ว่า การดำเนินชีวิตของมนุษย์จะเปลี่ยนแปลงไปตามยุคสมัย อันเนื่องมาจากวัฒนธรรมในระดับสากล และวัฒนธรรมย่อยในระดับท้องถิ่น การปรับตัวให้เข้ากับวัฒนธรรมที่เกิดขึ้นใหม่ จึงเป็นไปเพื่อการอยู่รอดในสังคม ดังนั้น วิถีชีวิตจึงเป็นส่วนหนึ่งของวัฒนธรรมที่มีการเปลี่ยนแปลงในสังคมมนุษย์ ซึ่งมีข้อสมมุติที่แตกต่างกันไป ทำให้การเปลี่ยนแปลงมีความหมายแตกต่างกันไปด้วย เช่น การเปลี่ยนแปลงในเรื่องธรรมชาติ มีการเกิด แก่ เจ็บ ตาย เป็นเรื่องธรรมดา การเปลี่ยนแปลงทางสังคม ก็เป็นไปเพื่อให้มนุษย์มีชีวิตและความเป็นอยู่ที่ดีขึ้น เป็นต้น ส่วน เมอมาลย์ ราชภัณฑารักษ์ และพวงเพชร สุรัตน์วิกุล (2544) ได้แสดงแนวคิดเกี่ยวกับวิถีชีวิต (Way of life) ไว้ว่า วิถีชีวิตมนุษย์ถูกกำหนดโดยวัฒนธรรม ตั้งแต่เกิดจนตาย ตั้งแต่ตื่นนอนจนเข้านอน กิจกรรมต่าง ๆ ไม่ว่าจะเป็นการแปรงฟัน สวมใส่เสื้อผ้า ตลอดจนการเล่นกีฬา ดูโทรทัศน์ ล้วนแล้วแต่เป็นเรื่องของวัฒนธรรมทั้งสิ้น วัฒนธรรมเป็นตัวกำหนด

รูปแบบของครอบครัว เศรษฐกิจ การปกครอง การศึกษา ศาสนา เป็นต้น วัฒนธรรมเป็นตัวกำหนดว่า สิ่งใดดี สิ่งใดไม่ดี สิ่งใดถูก สิ่งใดผิด รวมทั้งเป้าหมายในชีวิตว่าควรเป็นอย่างไร ฉะนั้น การกระทำทุกอย่างของมนุษย์ ทั้งการกิน การดื่ม การพูด การอ่าน การเขียน การคิด การทำงาน การเล่น การติดต่อสัมพันธ์ ล้วนแล้วแต่เป็นเรื่องของวัฒนธรรมทั้งสิ้น วัฒนธรรมจึงเป็นวิถีชีวิตของมนุษย์ในสังคม

อย่างไรก็ตาม วิถีชีวิตมนุษย์ จะแตกต่างกันไปตามวัฒนธรรมของสังคมนั้น ๆ เช่น ชาวเขาแตกต่างจากชาวเมือง คนไทยอิสลามแตกต่างจากคนไทยพุทธ ดังนั้น วิถีชีวิตของชาวไทยหรือต่างชาตีกิติ จะมีวิถีชีวิตที่เป็นลักษณะของตนเอง จึงไม่สามารถระบุได้ว่าวัฒนธรรมของสังคมใดสูงหรือต่ำ ล้าหลัง ป่าเถื่อน (สุพัตรา สุภาพ. 2541) และสิ่งที่จำเป็นต่อการดำรงชีวิต คือ คติธรรมเกี่ยวกับการดำเนินชีวิต วัฒนธรรม ขนบธรรมเนียมประเพณี รวมทั้งปัจจัยสี่ จึงทำให้มนุษย์จำเป็นต้องการแลกเปลี่ยนการผลิตซึ่งกันและกันในชุมชน (สุขศิริ บุญเรือง. 2546) ดังนั้นแล้ว วิถีชีวิตจึงเป็นเสมือนข้อกำหนดในการปฏิบัติตน โดยแต่ละชุมชนจะมีวัฒนธรรมเป็นเอกลักษณ์ อันเกิดจากการหล่อหลอมกลมกลืนกันในชุมชน ซึ่งเป็นแรงผลักดันในการพัฒนาชุมชน หากต้องการเข้าใจชุมชนใด ๆ ควรศึกษาประวัติความเป็นมาและการดำเนินชีวิตของชุมชนนั้น ๆ (ฉัตรทิพย์ นาถสุภา. 2540)

ผู้วิจัยจะนำแนวคิดเกี่ยวกับผลกระทบและแนวคิดเกี่ยวกับวิถีชีวิตมาอธิบายปรากฏการณ์ผลกระทบต่อวิถีการดำรงชีวิตของผู้ศรัทธาในกรุงเทพมหานคร โดยมุ่งประเด็นที่จะศึกษาอิทธิพลของการกราบไหว้บูชาเทวรูปเทพเจ้าในศาสนาฮินดูที่มีผลกระทบต่อการดำรงชีวิตของผู้ศรัทธาในกรุงเทพมหานครในด้านใดและอย่างไรบ้าง ซึ่งวิถีชีวิตในสังคมหนึ่ง มักมีความแตกต่างกันออกไปและเป็นที่ยอมรับยึดถือปฏิบัติจนเคยชินของสังคมนั้น ๆ ซึ่งปัจจัยแห่งความแตกต่างมักจะมาจากเชื้อชาติ ศาสนา ความเชื่อ ขนบธรรมเนียมประเพณี และที่สำคัญที่สุดคือ วัฒนธรรม โดยผู้วิจัยนำแนวคิดเกี่ยวกับผลกระทบและวิถีชีวิตมาอธิบายเชื่อมโยงถึงปรากฏการณ์ดังกล่าวที่เกิดขึ้นในสังคมไทยโดยเฉพาะในกรุงเทพมหานคร ซึ่งการศึกษาวถีชีวิตของผู้ศรัทธาเพื่อให้เข้าใจจึงแบ่งผลกระทบตามแง่มุมเนื้อหา ประกอบด้วย 5 ด้าน ได้แก่ ด้านความเชื่อ ด้านพิธีกรรม ด้านสังคมและวัฒนธรรม ด้านเศรษฐกิจ และด้านศิลปะ

2.6 งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

กฤติยา วโรดม (2560) ทำการศึกษาปัจจัยเสริมสร้างการบูชาเทพฮินดูอย่างสัมมาทิฐิในสังคมไทย ผลวิจัยพบว่า ชาวพุทธสามารถเคารพบูชาเทพฮินดูได้ โดยไม่ขัดกับหลักคำสอนของศาสนาพุทธอย่างมีสัมมาทิฐิ กล่าวคือ เห็นว่าการบูชาเทพคือบูชาธรรมชาติ การกระทำพิธีกรรมเกี่ยวกับเทพคือการปฏิบัติบุญกิริยาวัตถุ และเทพก็คือกัลยาณมิตรที่จะชักนำผู้ศรัทธาให้เดินบนเส้นทางแห่งพระนิพพานได้เช่นกัน แต่การจะเห็นและปฏิบัติเช่นนี้ได้ต้องเป็นผู้ที่รู้จักคิดหรือคิดเป็นทางพระพุทธศาสนาเรียกว่าโยนิโสมนสิการ ซึ่งเป็นปัจจัยภายในตัวบุคคล และจะต้องมีปัจจัยภายนอกที่เป็นปรโตโฆสะประกอบด้วย ได้แก่ (1) ความรู้ในที่มาของเทพและความเชื่อมโยงกับหลักธรรมคำสอนของศาสนาฮินดูในระดับพื้นฐาน (2) ความรู้ในหลักธรรมคำสอนของศาสนาพุทธ (3) รู้จักการตีความทางศาสนา และเมื่อบุคคลต่างมีโยนิโสมนสิการในเรื่องราวเกี่ยวกับเทพฮินดูแล้ว ก็จะทำให้มุมมองเปลี่ยนไปอย่างเป็นประโยชน์แก่ทุกฝ่าย ทั้งนี้หลักธรรมทางพุทธศาสนาในระดับพื้นฐานที่ช่วยให้บุคคลเกิดมุมมองเช่นนี้ขึ้นได้ ได้แก่ บุญกิริยาวัตถุ พรหมวิหารธรรม กัลยาณมิตรธรรม และการยึดมั่นในหลักการของศาสนาพุทธ อนึ่ง ผลการวิจัยนี้ยังสามารถใช้ได้กับความเชื่อในเรื่องอื่น ๆ ทำนองเดียวกันนี้ด้วย

ธีระนันท์ วิชัยดิษฐ (2557) ทำการศึกษาคติความเชื่อเรื่องพระศิวะในกรุงเทพมหานคร (พ.ศ. 2325-2556) มีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาพัฒนาการคติความเชื่อเรื่องพระศิวะในกรุงเทพมหานคร (พ.ศ. 2325-2556) เพื่อศึกษาพิธีกรรมแลพคติความเชื่อเรื่องพระศิวะของผู้ประกอบพิธีและผู้เข้าร่วมพิธีในกรุงเทพมหานคร (พ.ศ. 2325-2556) และเพื่อเปรียบเทียบคติความเชื่อเรื่องพระศิวะในกรุงเทพมหานคร (พ.ศ. 2325-2556) โดยใช้วิธีวิจัยเชิงคุณภาพ ด้วยวิธีการสังเกตแบบไม่มีส่วนร่วม (Non-participant observation) คือการสังเกตที่ผู้วิจัยเฝ้าสังเกตอยู่วงนอก ไม่เข้าไปร่วมในกิจกรรม ผลการวิจัยพบว่าคติความเชื่อเรื่องพระศิวะได้ปรับเปลี่ยนเรื่อยมาตามปัจจัยด้านเศรษฐกิจ สังคม และการปกครอง โดยปัจจัยด้านเศรษฐกิจ ได้แก่ การถวายเป็นของพระศิวะตามกำลังทรัพย์ของผู้ร่วมพิธีหรือผู้ศรัทธา การบริจาคทรัพย์สืบตามกำลังทรัพย์ตามกำลังศรัทธาของผู้ร่วมพิธี ปัจจัยด้านสังคม ได้แก่ คนไทยนำความเชื่อเกี่ยวกับพระศิวะมาผสมผสานกันในรูปแบบต่าง ๆ รวมถึงการคงลักษณะการประกอบพิธีกรรมเกี่ยวกับพระศิวะของกลุ่มคนไทยเชื้อสายเนปาลหรือคนเนปาล และกลุ่มคนไทยเชื้อสายอินเดียหรือคนอินเดีย สำหรับปัจจัยด้านการปกครอง ได้แก่ การแบ่งพื้นที่การประกอบพิธีกรรมระหว่างพราหมณ์กับผู้ร่วมพิธี การแบ่งพื้นที่

ระหว่างเจ้าภาพกับบุคคลทั่วไป อำนาจการประกอบพิธีกรรมที่แบ่งเป็นการกระทำโดยพราหมณ์ พระสงฆ์ และบุคคลทั่วไป อำนาจการบริหารจัดการการประกอบพิธีกรรม ตลอดจนการบริหารจัดการทรัพยากรภายในสถานที่ประกอบพิธีกรรม

เมื่ออ่อน ขรัวทองเขียว (2550) ทำการศึกษารูปแบบและความเชื่อของงานศิลปกรรมที่เกี่ยวข้องเนื่องกับพระศรี-ลักษมีที่พบในประเทศไทย ก่อนพุทธศตวรรษที่ 19 มีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษารูปแบบ ที่มาและวิเคราะห์ความหมายของงานศิลปกรรมที่เกี่ยวข้องเนื่องกับพระศรี-ลักษมีในประเทศไทยก่อนพุทธศตวรรษที่ 19 ผลการศึกษาพบว่ารูปแบบ ความหมายและหน้าที่การใช้งานของงานศิลปกรรมมีที่มาจากประเทศอินเดีย โดยยังคงความหมายหลักคือโชคลาภและความอุดมสมบูรณ์ รูปแบบของพระศรี-ลักษมี แบ่งได้เป็น 4 กลุ่มคือ พระศรี-ลักษมี คชลักษมี ราชาลักษมี และเครื่องหมายศรีวัตสะ ภาพรวมของงานศิลปกรรมทั้ง 4 กลุ่ม ทั้งรูปแบบและความหมายมีความใกล้เคียงกับอินเดีย แต่เมื่อศึกษาถึงรายละเอียดของงานศิลปกรรมแต่ละชิ้นพบว่ามีความต่างออกไปจากต้นแบบและมีการประยุกต์ขึ้นเองของช่างท้องถิ่น เช่น การนำคชลักษมีมาประดับบนธรรมจักรหรือบนใบเสมา การขยายรูปคชลักษมีให้มีขนาดใหญ่บนงานประติมากรรมคนละด้านคู่กับท้าวภูเวร การทำประติมากรรมลอยตัวราชาลักษมี หรือการนำเครื่องหมายศรีวัตสะมาไว้บนเหรียญเงินและเพิ่มเติมสัญลักษณ์มงคลต่าง ๆ ฯลฯ ศิลปกรรมเหล่านี้มีทั้งที่เป็นรูปแบบเฉพาะที่พบในประเทศไทยเท่านั้น และมีลักษณะร่วมกับที่ปรากฏในอาณาจักรโบราณอื่น ๆ ในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ที่อยู่ในสมัยเดียวกัน ซึ่งเป็นสิ่งที่แสดงถึงความสัมพันธ์ระหว่างอาณาจักรเหล่านั้น

เมื่ออ่อน ขรัวทองเขียว (2558) ทำการศึกษาเรื่องความเชื่อและรูปแบบงานศิลปกรรมพระศรีอุมาเทวีในประเทศไทย มีวัตถุประสงค์วิจัยเพื่อ ศึกษาต้นกำเนิดและพัฒนาการความเชื่อที่เกี่ยวข้องกับพระศรีอุมาเทวี และศึกษาคติความเชื่อและรูปแบบของงานศิลปกรรมที่เกี่ยวข้องกับพระศรีอุมาเทวีในประเทศไทยตั้งแต่อดีตจนถึงปัจจุบัน รวมถึงศึกษาความสัมพันธ์ทางศิลปกรรมระหว่างประเทศไทยกับแหล่งอื่น ๆ ผ่านรูปเคารพพระศรีอุมาเทวี ผลการศึกษาพบว่า การนับถือพระอุมาในอินเดียมาจากความเชื่อเรื่องเทวีแห่งความอุดมสมบูรณ์ ตั้งแต่สมัยยุคก่อนประวัติศาสตร์ สมัยพระเวท เทพและเทวีต่าง ๆ ถูกพัฒนาขึ้นจากปรากฏการณ์ธรรมชาติ สมัยปลายพระเวทพระอุมาเริ่มมีความสัมพันธ์กับรุทรซึ่งต่อมาคือพระศิวะ สมัยหลังพระเวทคติความเชื่อที่เกี่ยวข้องกับพระอุมาเริ่มมีหลายรูปแบบ ทั้งการบูชาพระนางในฐานะเทวีแห่งความอุดมสมบูรณ์ เทวี

แห่งชัยชนะ และชាយาหรือศักดิ์ของพระศิวะ สมัยคุปตะ พระอุมา พระพुरुคา และพระกาลีได้รวมเป็นหนึ่ง และถูกสถาปนาขึ้นเป็นชายาของพระศิวะ โดยเป็นพลังเสริมอำนาจที่สำคัญของพระศิวะ ในบางพื้นที่ของอินเดีย มีการบูชาพระอุมาอย่างเป็นเอกเทศ ในดินแดนไทยตั้งแต่อดีตจนถึงปัจจุบันพบศิลปกรรมที่เกี่ยวกับพระอุมา สามารถแบ่งออกเป็น 7 กลุ่มคือ พระอุมาหรือพระปารวตี พระพुरुคาหรือพระมหิษาสุรมรรทินี พระกาลี พระอุมาแม่เหศวร พระกัลยานสุนทรา พระอรรณวีสวรร และพระนางสตี คติความเชื่อและรูปแบบของงานศิลปกรรมในภาพรวมนั้น มีความใกล้เคียงกับศิลปะเขมรและศิลปะอินเดีย และได้รับอิทธิพลจากแหล่งใกล้เคียงที่พบงานศิลปกรรมนั้น ๆ สมัยอิทธิพลศิลปะเขมรในประเทศไทยคติความเชื่อที่มีต่อพระอุมาที่มีความหลากหลายโดยรวมคือ การนับถือพระองค์ในฐานะศักดิ์หรือแหล่งกำเนิดพลังของพระศิวะเทพเจ้าสำคัญสูงสุดในศาสนาฮินดู แต่ในสมัยสุโขทัย อยุธยา และต้นรัตนโกสินทร์ ชนชั้นนำของไทยนับถือพระองค์ในฐานะเทพเจ้าในศาสนาฮินดู ผู้ปกป้องคุ้มครองชาติบ้านเมือง ช่วยเสริมพระราชอำนาจของพระมหากษัตริย์ ในปัจจุบันชาวไทยพุทธที่บูชาพระอุมา จะนับถือพระองค์เป็นเทวีผู้ประทานพรตามความปรารถนา

พระธรรมธรชัยสิทธิ์ ชยธมฺโม (ศรชัย) (2560) ทำการศึกษาการบูชาวัตถุมงคลเพื่อส่งเสริมพฤติกรรมดีในทางพระพุทธศาสนาของประชาชนอำเภอนางรอง จังหวัดบุรีรัมย์ ผลการวิจัยพบว่า วัตถุมงคลหมายถึงสิ่งของทั้งที่เกิดขึ้นเองโดยธรรมชาติและสิ่งของที่มนุษย์ได้สร้างขึ้นตามความเชื่อว่าจะเป็นเหตุนำมาซึ่งความสุขความเจริญ ความเป็นสิริมงคล โชคลาภหรือเป็นเครื่องป้องกันภัยต่าง ๆ ซึ่งได้แก่พระเครื่อง เครื่องรางและของขลังชนิดต่าง ๆ จากอดีตจนถึงปัจจุบันนี้ย่อมส่งผลกระทบต่อสังคมไทยในด้านต่าง ๆ อย่างหลีกเลี่ยงไม่พ้น อิทธิพลของวัตถุมงคลที่มีต่อสังคมไทยคือความเชื่อที่ว่า การถึงพระรัตนตรัยเป็นสรณะเป็นการปรารถนาพระพุทธรูปคุณ ธรรมคุณ สังฆคุณ เป็นอารมณ์ หรือเป็นเครื่องระลึกถึงเหตุให้เรามีโอกาสในการพัฒนากายและจิตของเราไปในทางบุญกุศลยิ่งขึ้น แต่การถือวัตถุมงคลเป็นสรณะนั้นเรายึดถือในด้านความขลังความศักดิ์สิทธิ์เป็นหลักต้องประพฤติตามหลักเกณฑ์พิธีกรรมตามแบบไสยศาสตร์อย่างเคร่งครัดเป็นเหตุให้เราติดหลงอยู่ในสิ่งนั้น ๆ เป็นการยากในการที่จะพัฒนากายและจิตให้สูงขึ้นจึงไม่ใช่สรณะที่พึงที่เกษมปลอดภัยอย่างแท้จริงเพราะเรายังห่วงไหวไม่รอดพ้นจากทุกข์ไปได้ไม่เหมือนการถึงพระรัตนตรัยเป็นสรณะที่ทำให้เราถึงความเกษมปลอดภัยอย่างแท้จริง ทำให้เกิดอิทธิพลด้านความเชื่อคือความเชื่อในอำนาจของพระพุทธรูปที่ปรากฏในพระไตรปิฎก ความเชื่อในข้อปฏิบัติหรือปฏิบัติของเกจิอาจารย์ อิทธิพลของสื่อโฆษณา ด้านพิธีกรรมคืออิทธิพลของวัตถุมงคลต่อการประกอบพิธีกรรม หรือพิธีพุทธาภิเษก และอิทธิพลภายหลังการประกอบพิธีพุทธาภิเษกแล้ว

ก็คือเมื่อมีผู้รับวัตถุมงคลต่าง ๆ นั้นไปแล้วควรจะต้องเก็บรักษาในที่ซึ่งเหมาะสม ด้านจิตใจคือสร้างความมั่นอกมั่นใจ ด้านศิลปะและพุทธพาณิชย์ และการลดภัยอภิมภัยที่เกิดขึ้น

ราชันย์ เวียงเพิ่ม (2550) ทำการศึกษาเรื่องพระคณาจารย์: ตำนานและพิธีกรรมในสังคมไทย มีวัตถุประสงค์เพื่อรวบรวมตำนาน พิธีกรรม ความเชื่อต่าง ๆ ที่เกี่ยวข้องกับพระคณาจารย์ และวิเคราะห์การดำรงอยู่ของคติความเชื่อและพิธีกรรมที่เกี่ยวข้องกับพระคณาจารย์ในสังคมไทย โดยรวบรวมจากข้อมูลที่เป็นเอกสารและรวบรวมข้อมูลภาคสนามเกี่ยวกับพิธีกรรมที่เกี่ยวข้องกับพระคณาจารย์ในกรุงเทพมหานคร และเขตปริมณฑลเป็นหลัก ผลการศึกษาพบว่า ตำนานพระคณาจารย์ที่ปรากฏในสังคมไทย เป็นตำนานที่มีการนำเค้าโครงเรื่องมาจากปุราณของอินเดีย ตำนานพระคณาจารย์ที่คนไทยรับรู้มากที่สุดมี 2 ตำนาน คือ ตำนานการต่อเศียรพระคณาจารย์ และตำนานพระคณาจารย์เสียดา นอกจากนี้ยังมีตำนานพระคณาจารย์ที่แสดงให้เห็นถึงการผสมผสานระหว่างคติฮินดูกับพุทธศาสนาอีกด้วย พิธีกรรมเกี่ยวกับพระคณาจารย์ในประเทศไทยมีปรากฏอยู่ในทั้งเทวสถาน พุทธสถาน บ้านเรือนประชาชนทั่วไป รวมถึงตำหนักทรงเจ้าที่มีการประทับทรงพระคณาจารย์ พิธีกรรมเกี่ยวกับพระคณาจารย์มีลักษณะผสมผสานระหว่างคติฮินดู พุทธ และไสยศาสตร์ อันเป็นปัจจัยที่ทำให้ความเชื่อเกี่ยวกับพระคณาจารย์ดำรงอยู่ในสังคมไทย นอกจากนี้ การที่พระคณาจารย์ดำรงอยู่ในฐานะเทพเจ้าแห่งศิลปวิทยาการ เทพเจ้าผู้บำบัดทุกข์ เทพเจ้าผู้ประทานโชคลาภ และเทพเจ้าผู้ปกป้องอุปสรรค ทำให้คณาจารย์มีบทบาทสำคัญและดำรงอยู่ในสังคมไทยอย่างต่อเนื่องยาวนานมาในสังคมไทยโดยเฉพาะในปัจจุบันนี้

สาริกา หาญพานิชย์ (2555) ทำการศึกษาวិเคราะห์พระพรหมในศาสนาพราหมณ์ ตามทัศนะพระพุทธศาสนาเถรวาท เป็นการศึกษาจากเอกสาร (Documentary Research) มีวัตถุประสงค์ 2 ประการ คือ 1) เพื่อศึกษาความเชื่อเกี่ยวกับพระพรหมในศาสนาพราหมณ์และในพระพุทธศาสนา 2) เพื่อศึกษาวิเคราะห์พระพรหม ตามทัศนะพระพุทธศาสนาเถรวาท ผลการศึกษาจากคัมภีร์ทางพระพุทธศาสนา และคัมภีร์ของศาสนาพราหมณ์ตลอดจนตำราและเอกสารงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง พบว่า พระพรหมในทัศนะของพระพุทธศาสนานั้นเป็นเพียงสัตว์โลกชนิดหนึ่ง แต่เป็นเทวดาชั้นสูงที่ไปเกิดเป็นพรหมอยู่ในพรหมโลก ด้วยอำนาจของฌานในแต่ละดับที่ได้เจริญมาเมื่อครั้งยังเป็นมนุษย์ และอีกความหมายหนึ่งนั้นใช้เปรียบบุคคลผู้มีคุณธรรมสูงให้ เป็นพรหม เช่น ยกย่องบิดามารดาว่าเป็นพรหมของลูก พรหมในทัศนะของพระพุทธศาสนาจึงเป็นสิ่งที่สามารถอธิบายได้อย่างมีที่มาที่ไป และมีความหมายเชิงเป็นเหตุเป็นผล ส่วนพรหมในทัศนะ

ของศาสนาพราหมณ์นั้น จากการศึกษาพบว่า มีฐานะเป็นพระเจ้า (God) ทรงเป็นผู้สร้างโลกและสรรพสิ่งในโลก พระองค์ไม่สามารถอธิบายได้ด้วยคำพูด และทรงอยู่เหนือวิสัยที่จะพูดที่จะคิดถึงได้ ดังนั้นพรหมในทัศนะของศาสนาพราหมณ์จึงมุ่งให้ความหมายในเชิงอภิปรัชญา สำหรับผลการศึกษาด้านคุณลักษณะของพรหมนั้น พบว่าพระพรหมในทัศนะของศาสนาพราหมณ์นั้นทรงเป็นผู้ที่มีพลังอำนาจอันยิ่งใหญ่เหนือจักรวาล จึงมีคุณลักษณะที่ไม่สามารถให้ความหมาย ให้คำนิยาม หรือไม่สามารถพรรณนาได้ว่ามีคุณลักษณะอย่างไร ส่วนพระพรหมในทัศนะของพระพุทธศาสนา ถึงแม้ว่าจะประกอบไปด้วยคุณลักษณะฝ่ายดี ไม่ว่าจะมียุติที่ยืนยาว มีรูปร่างสวยงาม มีรัศมีรุ่งเรืองสว่างไสว มีเสียงอันไพเราะ เป็นต้น แต่พระพรหมในทัศนะของพระพุทธศาสนาก็ไม่ได้มีอำนาจอันยิ่งใหญ่เหนือจักรวาล ดังเช่นพระพรหมในศาสนาพราหมณ์ จากหลักฐานทางคัมภีร์ของพระพุทธศาสนาได้มีการประกาศทฤษฎีว่าด้วยการกำเนิดโลกนั้น เป็นไปตามกระบวนการทางธรรมชาติ และพระพุทธศาสนาได้ปฏิเสธความเชื่อเรื่องระบบวรรณะที่ว่าพระพรหมเป็นผู้บันดาลให้เกิดมนุษย์ในวรรณะต่าง ๆ โดยปรับเปลี่ยนความเชื่อเรื่องระบบวรรณะให้เป็นเรื่องของคุณธรรมความดีของมนุษย์ อันเกิดจากการกระทำด้วยตัวตนของมนุษย์เอง และจากผลการศึกษาเกี่ยวกับหลักคำสอนของพรหม ในทั้ง 2 ศาสนา พบว่ามีความเชื่อมโยงของหลักคำสอนซึ่งกันและกัน โดยเฉพาะในประเด็นพระพรหมที่เป็นบุคลาธิษฐานของศาสนาพราหมณ์ที่มีฐานะเป็นเทพเจ้านั้น สอดคล้องกับพระพรหมของทางศาสนาพุทธที่สถิตอยู่ในพรหมโลกทั้ง 20 ชั้น และการปฏิบัติเพื่อความเป็นพรหม เช่น การเพ่งกสิณ และการทำฌานสมาบัติ 8 เป็นต้น สำหรับผลการวิเคราะห์ประเด็นหลักคำสอนเรื่องพรหมในเชิงอภิปรัชญา ที่เชื่อมโยงมาจากคติความเชื่อของศาสนาพราหมณ์ พบว่าหลักคำสอนในลักษณะที่เป็นอภิปรัชญานี้ไม่เหมาะสมกับบริบทของสังคมไทยยุคปัจจุบัน ซึ่งหลักคำสอนเรื่องพรหมควรเน้นเรื่องคุณธรรมความดีที่ทำให้เป็นพรหม และเน้นพรหมที่ความเป็นปัจจุบันกาล และจากการศึกษาพบว่าพรหมวิหารธรรม นั้นเป็นคุณธรรมที่สามารถนำมาประยุกต์ใช้ในสังคมไทยได้อย่างแท้จริงเพราะพรหมวิหารธรรมเป็นคุณธรรมที่ก่อให้เกิด ความเมตตา กรุณา มุทิตา และอุเบกขา ซึ่งถือเป็นคุณธรรมที่มีความสำคัญอย่างยิ่งในการอยู่ร่วมกันของคนในสังคม อีกทั้งพรหมวิหารธรรมนั้นยังเป็นเหตุปัจจัยส่งเสริมคุณธรรมข้ออื่น ๆ เกิดขึ้นตามมามากมาย เช่น ก่อให้เกิดความรัก ความปรารถนาดีต่อกันในรูปแบบต่าง ๆ อีกด้วย

สุรชัยภัทรดิษฐ์ หลอดคำวัฒนา (2554) ทำการศึกษาเรื่องพระพิฆเนศ: การผสมกลมกลืนรูปแบบประติมากรรม ความเชื่อ ประเพณี พิธีกรรมในสังคมไทย ผลการวิจัยพบว่า

พระพิฆเนศในฐานะเทพแห่งความสำเร็จ เกิดจากคติความเชื่อดั้งเดิมในอินเดีย ผู้ที่มาสักการะพระพิฆเนศ ณ เทวสถาน ต่างก็มีความเชื่อว่าพระพิฆเนศเป็นเทพแห่งความสำเร็จ แม้มาขอพรพระองค์แล้ว แต่ยังไม่ได้รับความสำเร็จ เมื่อกลับไปบ้านก็ยังกราบไหว้และให้ความนับถือพระองค์เหมือนเดิม รูปแบบประติมากรรม พบว่ามีการผสมผสานศิลปะความงดงามทางสุนทรียศาสตร์ในท่วงท่าลีลาที่มีความหมายเป็นปริศนาธรรมที่แฝงไปตามนามของแต่ละปางของพระพิฆเนศ ความเชื่อเกี่ยวกับพระพิฆเนศ ได้รับการถ่ายทอดจากบรรพบุรุษ ตั้งแต่สมัยโบราณจนปัจจุบัน โดยเชื่อว่าถ้าได้สักการบูชาพระพิฆเนศแล้ว พระพิฆเนศจะคุ้มครองปกป้องรักษา และสามารถขออะไรได้สมปรารถนา เพื่อความอยู่เย็นเป็นสุข กิจการงานเจริญรุ่งเรือง ด้านประเพณีพิธีกรรมที่มีผลกระทบต่อประชาชน พบว่า การบูชา เป็นการแสดงออกถึงความเคารพ และเพื่อหวังให้พระพิฆเนศช่วยเหลือ รวมทั้งเป็นการแก้บนต่อพระพิฆเนศ ด้วยการถวายเครื่องสังเวย สภาพปัจจุบันในเทวสถานทั้ง 4 แห่ง ส่วนใหญ่จะคล้ายคลึงกันในเรื่องของรูปแบบพิธีกรรม ในการสักการะ คือมีเจ้าหน้าที่หรือพราหมณ์เป็นผู้ให้คำแนะนำแก่ผู้มาสักการบูชา ส่วนด้านรูปแบบประติมากรรม เทวรูปองค์พระพิฆเนศนั้นจะถูกสร้างด้วยวัสดุที่แตกต่างกันไป ด้านสภาพปัญหาพบว่าในเทวสถานทั้ง 4 แห่ง พบว่าไม่มีปัญหาใด ๆ เนื่องจากได้มีการดูแลจัดสรรเป็นระบบ ไม่เน้นการแสวงหาผลประโยชน์หรือรายได้ การผสมผสานระหว่างวิธีการไหว้ของสองศาสนาที่เห็นชัดเจนคือ พุทธและฮินดู ในปัจจุบันประชาชนที่มาไหว้นั้นจะได้รับความสะดวกมากขึ้น เพราะทางเทวสถานมีการเตรียมของสำหรับไหว้และการปฏิบัติพิธีกรรมให้กับประชาชนที่มาที่เทวสถาน รูปแบบพิธีกรรมในการไหว้พระพิฆเนศของประชาชนส่วนใหญ่จะไหว้ตามแบบศาสนาพุทธ ประชาชนบางส่วนจะผสมผสานระหว่างวิธีการไหว้ของ พุทธและฮินดู เครื่องใช้ในพิธี ได้แก่ กล้วย อ้อย หน่วน้ำผึ้ง พวงมาลัย และขนม โดยสรุป ประชาชนเชื่อว่าพระพิฆเนศช่วยปกป้องคุ้มครอง และประทานความสำเร็จ นับเป็นที่พึงพอใจที่สำคัญแก่ประชาชน สมควรที่กระทรวงวัฒนธรรม และหน่วยงานที่เกี่ยวข้องมีความเข้าใจ และให้การสนับสนุนประชาชนที่มีความเชื่อในพระพิฆเนศ ได้ถือปฏิบัติสืบไปเพื่อความสุขและความสามัคคีของประชาชนในชุมชน

สุกัญญา ประเสริฐศรี (2551) ทำการศึกษาเรื่องเทศกาลนวราตรีวัดพระศรีมหาอุมาเทวี: การศึกษาพิธีกรรมและความเชื่อ ผลการวิจัยพบว่า เทศกาลนวราตรีเป็นเทศกาลเฉลิมฉลองพระศรีมหาอุมาเทวีในภาคปรางภูเป็นพระทศคา เกิดจากความเชื่อที่พระนางปราบอบสูรได้สำเร็จ จึงจัดงานเฉลิมฉลองแห่งชัยชนะ และแสดงให้เห็นว่าธรรมะย่อมชนะอธรรม การประกอบพิธีแบ่งออกเป็น 2 พิธีคือ พิธีบูชาพระอุมาในปางอวตารต่าง ๆ รวม 9 วัน 9 คืน มีการสวดมนต์ ร่าย

พระเวท การสั่นกระดิ่งเชิญองค์เทพมารับเครื่องบูชา แต่ละคืนจะมีการเปลี่ยนเครื่องทรงแต่พระอุมา และการโหมกฤษฏ์ พิธีที่สองเป็นพิธีแห่ หรือเทวียาตรา จัดขึ้นในวันสุดท้ายของงาน เรียกว่าวันวิชัยทศมี มีการอัญเชิญเทวรูปสำคัญออกแห่ สะท้อนความเชื่อของชาวฮินดูที่มากกราบขอพรพระอุมาและเทพเจ้าต่าง ๆ ที่เชื่อว่าเป็นช่วงเวลาที่ดีที่สุดมาประทานพรแก่มนุษย์บนโลก พิธีกรรมดังกล่าวมีบทบาทต่อสังคม ประการที่ 1 เป็นเครื่องยึดเหนี่ยวจิตใจ เมื่ออยู่ในสภาวะไม่สบายใจ หากได้ร่วมพิธีจะทำให้มีกำลังใจเข้มแข็งขึ้น ประการที่ 2 เป็นเครื่องควบคุมความประพฤติของคนในสังคมซึ่งพิธีกรรมและความเชื่อจะเป็นตัวกำหนดแนวทางการประพฤติว่าสิ่งใดควรไม่ควร ประการที่ 3 เป็นเครื่องผูกพันความเป็นพวกเดียวกันเพราะการเข้าร่วมพิธีกรรมตามความเชื่อ ประการที่ 4 เป็นเครื่องผลานความเชื่อต่าง ๆ แม้ผู้ที่นับถือพุทธศาสนาก็เข้าร่วมพิธีกรรมของศาสนาฮินดูโดยไม่รู้สึกรัดแย้ง และประการที่ 5 เป็นสัญลักษณ์ให้เข้าใจสาระสำคัญของชีวิต เช่น ผู้กระทำความดีย่อมได้รับการยกย่อง ดังเช่น พระอุมาในภาคปรากฏของพระทศดา ซึ่งได้กระทำความดีปราบอสูรร้าย เพื่อประโยชน์สุขของสรรพเทวดาและเหล่ามวลมนุษย์ โดยความดีเป็นสิ่งสำคัญของมนุษย์ที่มนุษย์พึงกระทำ

วรพัทธ์ ภควงศ์ (2555) ทำการศึกษาเรื่องพระสร้อยศรีในสมัยรัตนโกสินทร์ : รูปแบบและคติการนับถือ พบว่าคติการนับถือพระสร้อยศรีได้ รับการฟื้นฟูอีกครั้งโดยนักวิชาการทางด้านอักษรศาสตร์ นักภารตวิทยา ผู้ที่มีความนับถือและศรัทธาในเทพเจ้าในศาสนาฮินดู และชาวฮินดูที่มีถิ่นพำนักในประเทศไทย ทั้งนี้พระสร้อยศรีได้รับการนับถือในฐานะของเทพีแห่งศิลปวิทยาการ เทพีแห่งอักษรศาสตร์ เทพีแห่งการเจรจาสื่อสาร เทพีแห่งนาฏศิลป์และการดนตรี อีกทั้ง เป็นผู้อุปถัมภ์การศึกษา และคติที่เป็นลักษณะเฉพาะที่พบได้เฉพาะประเทศไทยคือคติที่นับถือพระสร้อยศรีในฐานะของบุคลาธิษฐานของพระสัทธรรมจากพระไตรปิฎกในรูปแบบของพระสุนทรวิภาณี คติการนับถือพระสร้อยศรีเริ่มเกิดขึ้นในประเทศไทยตั้งแต่สมัยกรุงศรีอยุธยาเป็นราชธานีและสืบทอดมาจนถึงสมัยกรุงรัตนโกสินทร์ แต่คติดังกล่าวเสื่อมลงเมื่อพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวถ่ายโอนบทบาทหน้าที่ของพระสร้อยศรีให้กับพระคเณศ ในส่วนของรูปแบบทางศิลปกรรมที่พบในประเทศไทยในปัจจุบัน แบ่งได้เป็น 2 ประเภท คือ งานศิลปกรรมในลักษณะของรูปเคารพและงานศิลปกรรมทั่วไป สำหรับรูปแบบทางศิลปกรรมมี 3 ลักษณะคือทรงเครื่องแบบอินเดีย อาทิ พระสร้อยศรีที่ศูนย์ประชุมแห่งชาติสิริกิติ์ กรุงเทพมหานคร ทรงเครื่องตามแบบไทยประเพณีนิยม อาทิ พระสุนทรวิภาณี วัดสุทัศนเทพวรารามวรมหาวิหาร กรุงเทพมหานคร และศิลปะร่วมสมัย อาทิ พระสร้อยศรีที่เมืองโบราณ จังหวัดสมุทรปราการ การปรับเปลี่ยนทางประติมานวิทยาเป็นสิ่งที่

เกิดขึ้นได้ขึ้นอยู่กับบริบทการนำไปใช้ในสังคมและความคุ้นเคยของคนในสังคม ตัวอย่างเช่น พระสุรัสวดี ประจำกรมสัสดี ซึ่งมีการปรับเปลี่ยนการแสดงออกจากเทพนารีเป็นเทพบุตร ตามบริบทการนำไปใช้ในหน่วยงานที่เกี่ยวข้องกับทหาร หรือพระสุรัสวดีจะถือกำจอบแทนที่จะถือ “สุรัสวตีวีณา” ในสังคมไทย

อภิวัฒน์ สุธรรมดี (2560) ทำการศึกษาลัทธิพิธีบูชาพระพรหมในสังคมไทยร่วมสมัย: พลวัตของตำนาน ความเชื่อ และพิธีกรรม มีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาลัทธิพิธีบูชาพระพรหมและการประดิษฐ์สร้างลัทธิพิธีบูชาพระพรหมในสังคมไทยร่วมสมัย ผู้วิจัยเก็บข้อมูลภาคสนามในช่วง พ.ศ. 2556-2560 ในพื้นที่ที่ปรากฏลัทธิพิธีบูชาพระพรหม ได้แก่ กรุงเทพมหานคร ปทุมธานี สิงห์บุรี ร้อยเอ็ด และประจวบคีรีขันธ์ ผลการศึกษาพบว่า ความเชื่อเรื่องพระพรหมมีอยู่ในวัฒนธรรมไทยมาช้านานแล้ว โดยเห็นว่าพระพรหมเป็นตัวแทนของคุณธรรม และสัญลักษณ์ของความดีงาม ได้รับอิทธิพลมาจากพระพุทธศาสนา เป็นสิ่งมีชีวิตชนิดหนึ่งที่มีจิตใจสูง มีบทบาทในการสนับสนุนพระพุทธเจ้ามีอิทธิพลต่อคุณธรรมและจริยธรรม ความเชื่อเรื่องพระพรหมนี้เริ่มมาจากการสร้างศาลท้าวมหาพรหม ของโรงแรมเอราวัณ ในปี พ.ศ. 2501 อย่างไรก็ตาม ความเชื่อในการบูชาพระพรหม จะต่างกันไปตามท้องถิ่นขึ้นอยู่กับวัตถุประสงค์ของผู้จัดงาน มีการผสมผสานความเชื่อต่าง ๆ ในประเพณีไทยเพื่อให้มีจุดศรัทธาร่วมกัน ทำให้ผู้เข้าร่วมพิธีบูชาพระพรหม มีความเชื่อว่าพระพรหมสามารถตอบสนองความต้องการของผู้คนในเมืองที่มีวิถีชีวิตที่ซับซ้อนและมีความปรารถนาที่สลับซับซ้อนได้ นอกจากนี้ยังเป็นทุนทางวัฒนธรรมที่นำมาใช้เพื่อสร้างตราสินค้าที่มีเอกลักษณ์เฉพาะสำหรับการขายและการส่งออก

บทที่ 3 วิธีดำเนินการวิจัย

การวิจัยเรื่อง “การสื่อความหมายผ่านงานประติมากรรมของศาสนาฮินดูในกรุงเทพมหานคร” เป็นการวิจัยเชิงคุณภาพ (Qualitative research) โดยใช้การเก็บรวบรวมข้อมูลตามระเบียบวิธีวิจัยเชิงคุณภาพ (Qualitative method) ประกอบด้วย การสัมภาษณ์ (Interview) การสังเกต (Observation) และการรวบรวมเอกสาร (Documentation) ผู้วิจัยได้ดำเนินการตามขั้นตอน ดังนี้

- 3.1 ขั้นตอนการวิจัย
- 3.2 การกำหนดประชากรและการสุ่มตัวอย่าง
- 3.3 เครื่องมือที่ใช้ในการวิจัย
- 3.4 การเก็บรวบรวมข้อมูล
- 3.5 การจัดกระทำและการวิเคราะห์ข้อมูล
- 3.6 ครอบคลุมความคิดในการวิจัย

3.1 ขั้นตอนการวิจัย

1. รวบรวมและทบทวนข้อมูลเอกสารต่าง ๆ (Document Research) เพื่อเป็นพื้นฐานความรู้ในการนำมาวิเคราะห์ข้อมูลตามวัตถุประสงค์ของการวิจัย
2. ออกแบบเครื่องมือที่ใช้ในการวิจัย เพื่อใช้ในการเก็บข้อมูลจากกลุ่มตัวอย่าง
3. สัมภาษณ์และเก็บรวบรวมข้อมูลภาคสนาม (Field Research) จากพื้นที่วิจัย
4. การจัดกระทำข้อมูลและวิเคราะห์ข้อมูล
5. สรุปผลการวิจัย และอภิปรายผลการวิจัย
6. เผยแพร่ผลงานสู่สาธารณะ

3.2 การกำหนดประชากรและการสุ่มตัวอย่าง

ประชากร

ประชากรที่ใช้ในการวิจัยครั้งนี้ แบ่งเป็น 2 ส่วน คือ 1) ส่วนที่เป็นเทวรูป ได้แก่ เทวรูปของเทพเจ้าในศาสนาฮินดูที่พบในกรุงเทพมหานครทั้งหมด และ 2) ส่วนที่เป็นบุคคล ได้แก่

บุคคลที่มีส่วนเกี่ยวข้องกับงานประติมากรรมในศาสนาฮินดู ได้แก่ บุคคลทุกคนที่เป็นส่วนหนึ่งที่มีบทบาทหรือมีความศรัทธาต่อองค์การทางศาสนาฮินดูในกรุงเทพมหานคร

การเลือกกลุ่มตัวอย่าง

ผู้วิจัยสุ่มตัวอย่างโดยไม่ใช้ความน่าจะเป็น (Nonprobability sampling) ด้วยการเลือกกลุ่มตัวอย่างโดยใช้วิธีการสุ่มตัวอย่างแบบเจาะจง (Purposive sampling) (Healey. 1996; Smith. 1993) โดยแบ่งเป็น 2 ส่วน คือ

1) ส่วนที่เป็นเทวรูป ผู้วิจัยทำการศึกษาความหมายเชิงสัญลักษณ์ผ่านงานประติมากรรม เพื่อนำมาถอดรหัสสัญลักษณ์ และเปรียบเทียบงานประติมากรรมแบบไทยที่พบในกรุงเทพมหานครกับงานประติมากรรมแบบอินเดียที่พบในเทวสถานฮินดูในกรุงเทพมหานคร กลุ่มตัวอย่างในครั้งนี้จึงจำแนกออกเป็น 2 กลุ่ม ดังนี้

1.1) เทวรูปในศาสนาฮินดู แบบอินเดีย ที่พบในวัดฮินดูทั้ง 3 แห่ง ประกอบด้วย วัดพระศรีมหาอุมาเทวี วัดวิชฌุ และวัดเทพมณเฑียร จำนวน 37 เทวรูป

1.2) เทวรูปในศาสนาฮินดู แบบไทย ที่พบได้ทั่วไปในกรุงเทพมหานคร จำนวน 66 เทวรูป

2) ส่วนที่เป็นบุคคล ผู้วิจัยมีความสนใจที่จะศึกษาการสื่อความหมายผ่านงานประติมากรรมของศาสนาฮินดูในกรุงเทพมหานคร จึงเลือกกลุ่มตัวอย่างที่มีความรอบรู้และประสบการณ์เพื่อตอบวัตถุประสงค์ของการวิจัย กลุ่มตัวอย่างในครั้งนี้จึงจำแนกออกเป็น 3 กลุ่ม ดังนี้

2.1) กลุ่มองค์กรทางศาสนา คือ พราหมณ์ คณะกรรมการวัด หรือวิทยากรบรรยายนำชมที่มีประสบการณ์ไม่น้อยกว่า 10 ปี ได้แก่ วัดเทพมณเฑียร วัดวิชฌุ และวัดพระศรีมหาอุมาเทวี ประชากรในกลุ่มนี้มีจำนวนทั้งสิ้น 3 คน วัดละ 1 คน

2.2) กลุ่มนักวิชาการ คือ ผู้เชี่ยวชาญในความรู้เกี่ยวกับศาสนาฮินดู โดยเฉพาะด้านประติมานวิทยา หรือประติมากรรมในศาสนาฮินดู ที่มีความเชี่ยวชาญหรือมีตำแหน่งทางวิชาการในด้านนี้ ประชากรในกลุ่มนี้มีจำนวนทั้งสิ้น 3 คน

2.3) กลุ่มผู้ศรัทธา คือ ผู้มาสักการบูชาเทพเจ้าหรือมาเข้าร่วมกิจกรรมต่าง ๆ ของวัดเทพมณเฑียร วัดวิชฌุ วัดพระศรีมหาอุมาเทวี ประชากรในกลุ่มนี้มีจำนวนทั้งสิ้น 30 คน โดยพิจารณาถึงความอิมตัวของข้อมูลประกอบ (ประไพพิมพ์ สุธีวสินนท์ และประสพชัย พสุนนท์. 2559. 41-44)

3.3 เครื่องมือที่ใช้ในการวิจัย

เครื่องมือที่ใช้ในการวิจัยครั้งนี้ นอกจากตัวผู้วิจัยซึ่งเป็นเครื่องมือสำคัญในการเก็บข้อมูล ผู้วิจัยได้ใช้เครื่องมืออื่น ๆ ในการเก็บรวบรวมข้อมูล รายละเอียดดังนี้

1. การสัมภาษณ์เชิงคุณภาพ (Qualitative interview) (Fontana and Frey. 2003: 74-75) ด้วยวิธีการสัมภาษณ์ผู้ให้ข้อมูลสำคัญ (Key informant interview) และการสัมภาษณ์ระดับลึก (In-depth interview) ในข้อคำถามเกี่ยวกับงานประติมากรรมในศาสนาฮินดู แบ่งเป็น 2 ตอน ดังนี้

ตอนที่ 1 เป็นแนวคำถามเกี่ยวกับข้อมูลทั่วไปของผู้ให้สัมภาษณ์ เช่น ชื่อ อายุ อาชีพ การศึกษา

ตอนที่ 2 เป็นแนวคำถามเกี่ยวกับความเป็นมาและลักษณะของงานประติมากรรมในศาสนาฮินดูในเวทสถานฮินดูในเขตกรุงเทพมหานคร และประติมากรรมที่สื่อความหมายทางความเชื่อของศาสนาฮินดูในกรุงเทพมหานครเป็นอย่างไร รวมถึงผลกระทบต่อวิถีการดำรงชีวิตของผู้ศรัทธาในกรุงเทพมหานครมีด้านใดบ้าง และอย่างไร

ทั้งนี้ แบบสัมภาษณ์ที่ใช้ในการวิจัยครั้งนี้ได้ผ่านการพิจารณาจากผู้ทรงคุณวุฒิตรวจเพื่อตรวจสอบความเที่ยงตรงด้านเนื้อหา (Content Validity) เพื่อขอคำแนะนำในการปรับปรุงแก้ไข และเลือกเอาเฉพาะข้อคำถามที่มีความเที่ยงตรงแล้วไปทดสอบก่อนเก็บข้อมูลจริงเพื่อหาความน่าเชื่อถือของเครื่องมือ จำนวน 3 ท่าน ประกอบด้วย 1) รองศาสตราจารย์ ดร.ชนะศึก นิขานนท์ รองอธิการบดีฝ่ายวิจัยและพัฒนาการศึกษา มหาวิทยาลัยสวนดุสิต 2) รองศาสตราจารย์ ดร.จากรวรรณ ขำเพชร คณะสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ และ 3) ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.เฉลิมศรี จันทสิงห์ อดีตรองผู้อำนวยการหลักสูตรศิลปศาสตรมหาบัณฑิต สาขาการบริหารงานวัฒนธรรม มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์

2. การสังเกต ใช้วิธีการสังเกตแบบไม่มีส่วนร่วม (Non-participant observation) (สุภางค์ จันทวา-นิช. 2549: 45-55) เพื่อสังเกตงานประติมากรรมที่พบ รวมถึงพฤติกรรมและบริบทต่าง ๆ นำมาหาความสัมพันธ์และความหมายของปรากฏการณ์ที่เกิดขึ้นเกี่ยวกับงานประติมากรรมในศาสนาฮินดู ทั้งนี้ ผู้วิจัยกำหนดกรอบที่ใช้ในการสังเกตตามวิธีของ Lofland (1984: 71-92) ดังนี้

- การกระทำของแต่ละบุคคล (Acts) คือการสังเกตวิถีการดำเนินชีวิตของผู้ถูกศึกษา เพื่อตอบคำถามว่าเขาทำอะไรและทำอะไรได้

- แบบแผนการกระทำ (Activities) คือการสังเกตการพฤติกรรมที่เป็นกระบวนการ เช่น การกราบไหว้บูชา พิธีบวงสรวงบูชา พิธีเทวาภิเษก การสังเกตนี้จะชี้ให้เห็นถึงสถานภาพ บทบาท และหน้าที่ของสมาชิกในกลุ่ม

- ความหมาย (Meanings) คือการสังเกตการให้ความหมายของผู้ถูกศึกษาที่มีต่อการกระทำ (Acts) และแบบแผนการกระทำ (Activities) ข้างต้น การสังเกตนี้จะทำให้เข้าใจว่าผู้ถูกศึกษามีความเชื่อ โลกทัศน์ ทัศนคติ เกี่ยวกับสภาวะสังคมของตนเองอย่างไร

- ความสัมพันธ์ (Relationship) คือการสังเกตความสัมพันธ์ระหว่างบุคคลในชุมชน เช่น ความสัมพันธ์ทางเครือญาติ ความสัมพันธ์ทางการเมือง ความสัมพันธ์ทางเศรษฐกิจ เพื่อช่วยให้เข้าใจถึงสังคมที่ต้องการศึกษา

- การมีส่วนร่วม (Participation) คือการสังเกตการมีส่วนร่วมกิจกรรมของผู้ถูกศึกษา จะช่วยให้ผู้วิจัยเข้าใจถึงโครงสร้างทางสังคมที่ต้องการศึกษาอีกทางหนึ่ง

- องค์ประกอบของสิ่งแวดล้อม (Setting) คือการสังเกตองค์ประกอบของสิ่งแวดล้อมที่ใช้เป็นพื้นที่ศึกษา เป็นการสังเกตสถานที่ในความหมายทางภูมิศาสตร์ วัฒนธรรม ความเชื่อ และวิถีชีวิต

ทั้งนี้ การวิจัยครั้งนี้ได้ผ่านการพิจารณาจากคณะกรรมการจริยธรรมสำหรับพิจารณาโครงการวิจัยที่ทำในมนุษย์ มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒแล้ว โดยมีผล “ได้รับการยกเว้นการรับรอง”

3.4 การเก็บรวบรวมข้อมูล

การวิจัยครั้งนี้ ผู้วิจัยรวบรวมข้อมูลที่ใช้ในการสื่อความหมายผ่านงานประติมากรรมของศาสนาฮินดูในกรุงเทพมหานคร ตั้งแต่เดือนสิงหาคม 2562 ถึงเดือนมีนาคม 2564 โดยการเก็บข้อมูลยึดหลักข้อมูลที่มีลักษณะสอดคล้องกับวัตถุประสงค์ของการวิจัย สามารถตอบวัตถุประสงค์ของการวิจัยได้ตามที่กำหนดไว้ ซึ่งมีวิธีการเก็บรวบรวมข้อมูล 2 แบบ ดังนี้

1. การศึกษาเอกสาร (Documentary research) การรวบรวมข้อมูลทางเอกสารที่ผู้อื่นได้ทำไว้แล้ว เพื่อใช้เป็นข้อมูลขั้นต้นในการศึกษาและใช้ทวนสอบกับข้อมูลที่ได้จากภาคสนาม เช่น ข้อมูลเกี่ยวกับศาสนาฮินดู ประติมากรวิทยา ศัญวิทยา แนวคิดเกี่ยวกับผลกระทบและวิถีชีวิต รวมถึงงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

2. การศึกษาข้อมูลภาคสนาม (Field research) การศึกษาข้อมูลที่ได้จากแหล่งข้อมูลภาคสนามด้วยวิธีการวิจัยเชิงคุณภาพ ประกอบด้วย

2.1 พื้นที่หลักในการศึกษาความเป็นมาและลักษณะของงานประติมากรรมของศาสนาฮินดูที่ปรากฏในเทวสถานฮินดูในเขตกรุงเทพมหานคร ประกอบด้วยจำนวน 3 พื้นที่ ได้แก่

วัดพระศรีมหาอุมาเทวี เขตบางรัก กรุงเทพมหานคร วัดวิษณุ เขตสาทร กรุงเทพมหานคร และ วัดเทพมณเฑียร เขตพระนคร กรุงเทพมหานคร

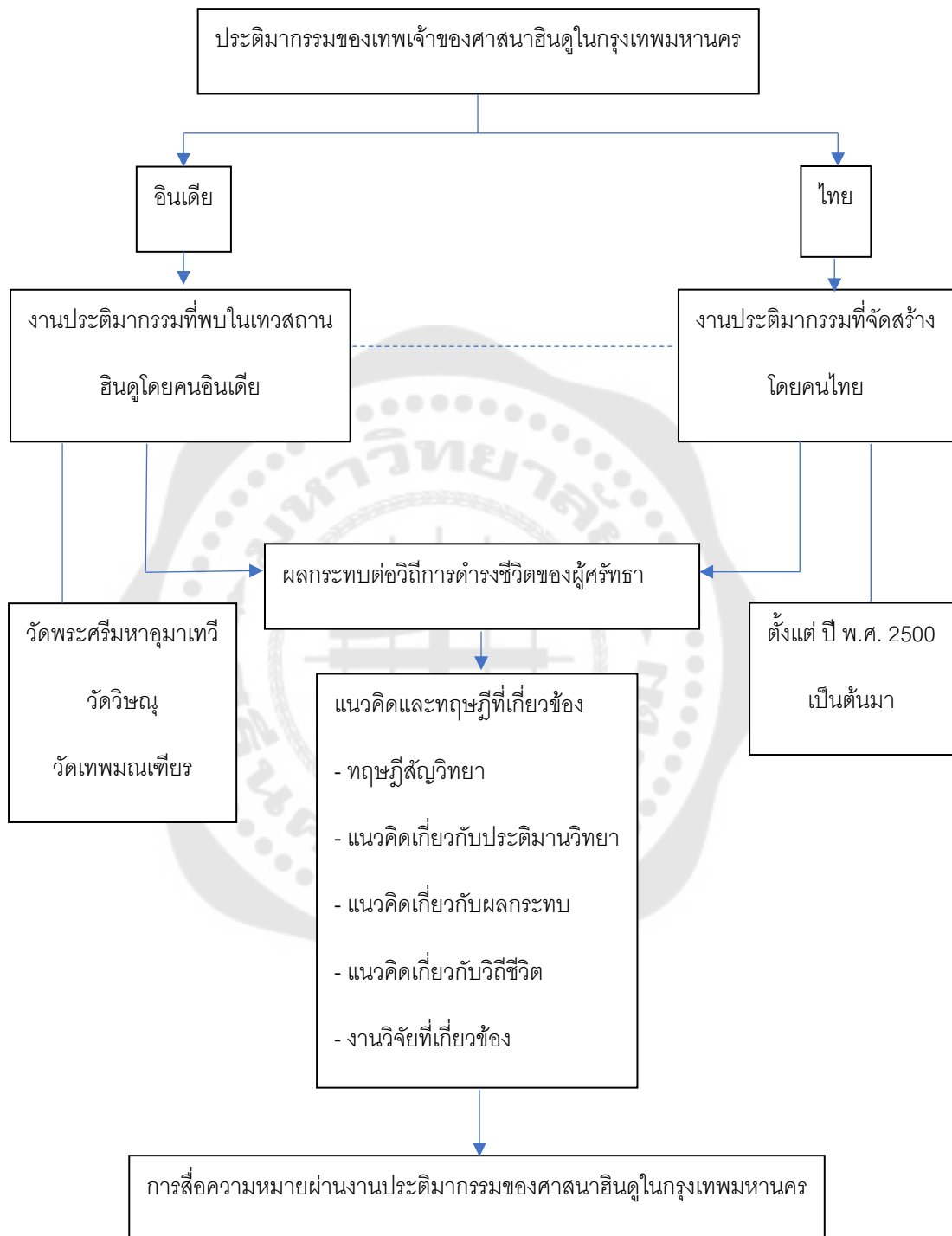
2.2 การศึกษาประติมากรรมที่สื่อความหมายทางความเชื่อของศาสนาฮินดูใน เขตกรุงเทพมหานคร ลงภาคสนามศึกษางานประติมากรรมแบบอินเดีย เปรียบเทียบกับแบบไทย พร้อมสัมภาษณ์ผู้เชี่ยวชาญ นำข้อมูลที่ได้มาวิเคราะห์สังเคราะห์ข้อค้นพบ แล้วนำไปทวนสอบ ความถูกต้องกับผู้เชี่ยวชาญ ทั้งนี้ผู้เชี่ยวชาญประกอบด้วย 1) ศาสตราจารย์ ดร.เชษฐ ติงส์ญชลี คณะโบราณคดี มหาวิทยาลัยศิลปากร 2) รองศาสตราจารย์ ดร.เนื่ออ่อน ขรัวทองเขียว คณะมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยสวนดุสิต 3) ผู้ช่วยศาสตราจารย์คมกฤษ อู่เต็ก เค่ง คณะอักษรศาสตร์ มหาวิทยาลัยศิลปากร

2.3 พื้นที่หลักในการศึกษาผลกระทบต่อวิถีการดำรงชีวิตของผู้ศรัทธาใน กรุงเทพมหานคร ประกอบด้วยผู้มาสักการบูชาเทพเจ้าหรือมาเข้าร่วมกิจกรรมต่าง ๆ ของวัดเทพมณเฑียร วัดวิษณุ และวัดพระศรีมหาอุมาเทวี

3.5 การจัดทำและการวิเคราะห์ข้อมูล

การวิจัยครั้งนี้ ผู้วิจัยดำเนินการจัดทำและการวิเคราะห์ข้อมูลตามวัตถุประสงค์ของการวิจัย โดยการนำข้อมูลที่ได้จากการเก็บรวบรวมจากเอกสารและข้อมูลภาคสนาม มาทำการตรวจสอบข้อมูลที่รวบรวมได้ นำมาวิเคราะห์ สังเคราะห์ บูรณาการข้อค้นพบของปรากฏการณ์ต่าง ๆ เพื่อตอบคำถามการวิจัย โดยอธิบายผ่านแนวคิดหรือทฤษฎีที่เกี่ยวข้อง ด้วยวิธีการพรรณนาวิเคราะห์ (Descriptive Analysis) มีตารางหรือภาพประกอบบางช่วงบางตอน จากนั้นนำไปทวนสอบข้อค้นพบที่ได้กับกลุ่มนักวิชาการที่ถูกระบุสัมภาษณ์แล้วอีกครั้งหนึ่ง เพื่อได้ข้อมูลที่ถูกต้องแม่นยำ และน่าเชื่อถือ สามารถตอบวัตถุประสงค์ของงานวิจัยที่ครอบคลุมมากที่สุด

3.6 กรอบความคิดในการวิจัย

ภาพประกอบ 6 กรอบความคิดในการวิจัย

บทที่ 4

การศึกษาความเป็นมาและลักษณะของงานประติมากรรมของศาสนาฮินดู ที่ปรากฏในเทวสถานฮินดูในเขตกรุงเทพมหานคร

การศึกษาการสื่อความหมายผ่านงานประติมากรรมของศาสนาฮินดูในกรุงเทพมหานคร จะศึกษาองค์กรรมทางศาสนาฮินดูของอินเดียในประเทศไทย เพื่อตอบวัตถุประสงค์ของการวิจัย จำนวน 3 พื้นที่ ซึ่งเป็นเทวสถานในศาสนาฮินดูที่แท้จริงที่สร้างโดยชาวอินเดียเพื่อเป็นศูนย์รวมจิตใจและเป็นที่พักการบูชาของชุมชนฮินดูในประเทศไทย โดยก่อตั้งมาไม่ต่ำกว่า 50 ปี มีหน้าที่เผยแพร่และส่งเสริมศาสนาฮินดูให้แก่ชาวอินเดียที่นับถือศาสนาฮินดู และชนชาติอื่นที่มีความสนใจในศาสนาฮินดูในประเทศไทย และจัดตั้งเป็นองค์กรรมทางศาสนาและทางราชการไทยให้การรับรอง คือได้รับการจดทะเบียนกับกรมการศาสนา กระทรวงวัฒนธรรม ได้แก่ วัดเทพมณเฑียร เขตพระนคร กรุงเทพมหานคร วัดวิษณุ เขตสาทร กรุงเทพมหานคร และวัดพระศรีมหาอุมาเทวี เขตบางรัก กรุงเทพมหานคร (กรมการศาสนา. 2560: 187) รายละเอียดดังนี้

4.1 ภูมิหลังพื้นที่วิจัย

4.1.1 วัดพระศรีมหาอุมาเทวี

วัดพระศรีมหาอุมาเทวี ตั้งอยู่เลขที่ 2 ถนนปั้น แขวงสีลม เขตบางรัก กรุงเทพมหานคร สร้างขึ้นสมัยแรกสุดโดยคณะศรัทธาชาวทมิฬจากอินเดีย มีอายุถึงรัชกาลพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว จัดเป็นเทวสถานฮินดูที่แท้จริงที่เก่าแก่ที่สุดที่ยังคงเหลืออยู่ในกรุงเทพมหานคร ย้อนหลังไปถึง พ.ศ. 2422 ชาวทมิฬกลุ่มหนึ่งได้คิดสร้างศาลาเล็ก ๆ สำหรับประดิษฐานเทวรูปพระอุมาขึ้นใต้ต้นสะเดาในไร่อ้อยริมถนนสีลม ซึ่งเป็นพื้นที่หลังวัดในปัจจุบัน เรียกว่า ศาลาศรีมารีอัมมัน แล้วก็จัดให้มีผู้ดูแลประจำไว้กลุ่มหนึ่ง มีผู้เลื่อมใสไปกราบไว้บูชากันเป็นประจำ เนื่องจากเป็นที่เลื่องลือในความศักดิ์สิทธิ์

ต่อมาใน พ.ศ. 2445 ผู้ศรัทธาทั้งหมดช่วยกันลงขันกันสร้างเทวสถานหลังใหม่ถวายพระอุมา โดยขยายศาลขึ้นเป็นอาคารชั้นเดียวและอัญเชิญเทวรูปพระอุมาองค์เดิมประดิษฐานพร้อมกับจัดหาเทวรูปต่าง ๆ มาจากประเทศอินเดียเพื่อประดิษฐานร่วมด้วย วัดนี้จึงกลายเป็นที่ชุมนุมของชาวอินเดียในกรุงเทพมหานคร แม้จะมีพื้นที่จำกัดก็ยังมีกรททยอยก่อสร้างเพิ่มเติม

อาคารต่าง ๆ อีกหลายแห่ง ขณะเดียวกันคณะกรรมการวัด ได้จดทะเบียนเป็นมูลนิธิ “วัดพระศรีมหาอุมาเทวี” เมื่อวันที่ 8 พฤษภาคม พ.ศ. 2458

เทวสถานแห่งนี้มีพระอุมาเป็นประธาน และมีงานใหญ่ที่สุดประจำปีเกี่ยวกับพระอุมา จึงจัดได้ว่าเป็นเทวสถานในนิกายศักติแบบทมิฬ กล่าวสำหรับรูปแบบของอาคารทั้งหมดในบริเวณวัด ได้ก่อสร้างตามแบบแผนทางสถาปัตยกรรมสกุลช่างทราวิท (Dravidian) ของอินเดียใต้ ซึ่งมีต้นแบบ เช่น เทวสถานแห่งเมืองตันจอร์ (Tanjore) มหาเทวาลัยโคปรัมแห่งเมืองมตุรา (Madura) เป็นต้น

วัดพระศรีมหาอุมาเทวี มีการประดิษฐานประติมากรรมที่ใช้ในงานวิจัยครั้งนี้ ดังนี้

โบสถ์ใหญ่ เป็นเทวสถานองค์ประธาน เป็นตึกชั้นเดียว แผนผังเป็นห้องยาวมุ่งเข้าสู่ด้านในสุดที่เป็นห้องครรภคฤหะ (Garba Griha) สำหรับประดิษฐานเทวรูปองค์ประธาน คือ พระศรีมารีอัมมัน อันเป็นพระนามภาษาทมิฬของพระอุมาเทวี เทวรูปเป็นศิลปะอินเดียใต้ทำด้วยหินแกะสลักสีดำ แต่ปัจจุบันครอบด้วยทองคำ สองข้างประตูห้องครรภคฤหะ ทำเป็นซุ้มประดิษฐานองค์พระคเณศ และพระสกันท์หรือพระกรรติเกยะ ริมผนังด้านที่ต่อจากซุ้มพระคเณศ ยกขึ้นเป็นแท่นบุหินอ่อนสีดำ ประดิษฐานเทวรูปสำริดตามแบบศิลปะอินเดีย 9 องค์ ได้แก่ พระคเณศ พระศิวะ พระกฤษณะ พระวิษณุ พระลักษมี พระสกันท์ พระอุมา พระแม่กาฬี และพระสร้อยดี มีป้ายบอกพระนามเป็นภาษาไทยทุกองค์ ล้วนตกแต่งด้วยพัศตราภรณ์อย่างสวยงาม ด้านหน้าสุดเป็นพระพุทธรูปชินราช ตามประวัติว่านำมาประดิษฐานโดยคนไทย เมื่อ พ.ศ. 2498 พระพุทธรูปชินราชองค์นี้ประดิษฐานริมผนังด้านเดียวกับที่ประดิษฐานเทวรูปสำริดทั้ง 9 องค์ ริมผนังฝั่งตรงข้ามด้านปีกซ้ายของโบสถ์ มีโต๊ะไม้สำหรับประดิษฐานเทวรูปพระศิวะนาฏราชและพระอุมา

นอกจากนี้ ยังมีห่อพระพรหม ตั้งอยู่ก่อนมาข้างริมกำแพงวัดด้านถนนสีลม ทางวัดได้ทำช่องประตูไว้ตรงห่อพระพรหมนี้ เพื่อให้ผู้ศรัทธาชาวไทยมีความสะดวกในการเข้าไปสักการะพระพรหมโดยตรง เทวรูปทำจากสำริด ฝีมือช่างอินเดียและนำมาจากประเทศอินเดียตามแบบศิลปะอินเดียใต้สมัยโจพะ (กิตติ วัฒนะมหาตน์. 2551. 74-90; สุรพงษ์ สิริธรรกุล. สัมภาษณ์. 2564)

4.1.2 วัดวิษณุ (สมาคมฮินดูธรรมสภา)

วัดวิษณุ ตั้งอยู่เลขที่ 50 ซอยวัดปรก แขวงทุ่งวัดดอน เขตสาทร กรุงเทพมหานคร ถือกำเนิดขึ้นจากแรงศรัทธาของศาสนิกชนฮินดูคณะหนึ่งจากประเทศอินเดีย รัฐอุตตรประเทศ ก่อตั้งสมาคมฮินดูธรรมสภาขึ้นใน พ.ศ. 2458 และดำเนินการจัดสร้างเทวสถานหลังแรกขึ้นในปี พ.ศ. 2463

เพื่อประดิษฐานเทวรูปพระวิษณุเป็นองค์ประธาน แสดงให้เห็นว่าเทวสถานแห่งนี้อยู่ในไภษณพนิกาย เช่นเดียวกับวัดเทพมณเฑียร

นับตั้งแต่ปี พ.ศ. 2537 เป็นต้นมา ทางวัดเริ่มวางรากฐานก่อสร้างโบสถ์หลังใหม่ หรือที่เรียกว่า วิหารรวม ในปัจจุบัน โดยสมเด็จพระเทพรัตนราชสุดาฯ สยามบรมราชกุมารี เสด็จพระราชดำเนินทรงวางศิลาฤกษ์ เมื่อวันที่ 13 พฤษภาคม 2537 เป็นอาคารสูง 2 ชั้น บุด้วยหินอ่อนทั้งภายนอกและภายใน ลักษณะสถาปัตยกรรมแบบอินเดีย หลังคาทรงศิขระหรือปราสาทแบบอินเดีย 5 ยอด รูปแบบคล้ายวัดเทพมณเฑียรแต่ใหญ่โตกว่ามาก มีบันไดขึ้นด้านหน้า โดยทั้งสองชั้นทำเป็นห้องโถงขนาดใหญ่ ตอนในสุดแบ่งเป็นซุ้มตั้งอยู่บนแท่นยกพื้น ลักษณะเดียวกับวัดเทพมณเฑียร มีการประดิษฐานเทวรูปและพระพุทธรูปหินอ่อนที่สั่งทำใหม่จากเมืองชัยปุระ ประเทศอินเดีย โดยเรียงจากซ้ายไปขวา ดังนี้

- 1) พระหนุมาน
- 2) พระรามและนางสีดา
- 3) ซุ้มเทพประธานของเทวสถาน คือ พระวิษณุและพระลักษมี
- 4) พระกฤษณะและพระนางราธา
- 5) พระพุทธรูปปางปฐมเทศนา
- 6) ระเบียบปีกซ้ายของอาคาร ประดิษฐานเทวรูปพระคเณศ ขนาบด้วยพระนางพุทธิและพระนางสิทธิ ซึ่งเป็นชายาของพระคเณศ
- 7) ระเบียบปีกขวาของอาคาร ประดิษฐานเทวรูปพระทศวา
เทวรูปทั้งหมดในวัดวิษณุทำด้วยหินอ่อนแกะสลักจากเมืองชัยปุระ ลงรักปิดทอง ระบายสีสวยงาม และถวายพัศตรามรณ และเครื่องประดับอย่างอลังการ ตามประเพณีนิยมของอินเดีย

ทางปีกซ้ายของวิหารรวมนี้ มีกลุ่มเทวาลัยขนาดย่อม เทวรูปที่ประดิษฐานที่นี่มีทั้งของใหม่และของเก่า ได้ัญเชิญมาจากประเทศอินเดีย และมีเทวรูปของไทยอยู่บ้าง โดยกลุ่มเทวรูปที่เป็นของดั้งเดิมนั้นได้ประดิษฐานครั้งแรกใน พ.ศ. 2464 เทวาลัยขนาดย่อมเหล่านี้ประกอบด้วย

- 1) หอพระศิวะ ประดิษฐานเทวรูปพระศิวะ พระอุมา พระคเณศ ที่ทำมาเป็นชุดเดียวกัน ขนาบข้างด้วยเทวรูปพระพรหมและพระโคนนทิ ทั้งหมดเป็นหินอ่อนแกะสลักระบายสีปิดทอง ศิลปะอินเดีย มีมือข้างจากเมืองชัยปุระ ด้านหน้าแท่นที่ประดิษฐานมีคิวลึงค์ด้วย

2) หอพระทุรคา ประดิษฐานเทวรูปพระทุรคาทำด้วยหินอ่อนจากเมืองชัยปุระ เป็นองค์ประธาน นอกจากนี้ยังมีเทวรูป พระมารีอัมมัน พระลักษมี พระกาลี พระสร้สวดี พระคณศ ทั้งห้าองค์นี้เป็นของอินเดีย และเทวรูปพระพรหมที่สร้างขึ้นในเมืองไทย

3) หอพระศิวะ ประดิษฐานเทวรูปพระศิวะขนาดใหญ่หล่อด้วยโลหะผสมรมดำ เป็นฝีมือช่างไทยที่ปั้นหล่อตามศิลปะอินเดียสมัยปัจจุบัน

4) หอพระแม่คงคา ประดิษฐานเทวรูปพระแม่คงคาทำด้วยหินอ่อนจากเมืองชัยปุระ หนาด้วยเทวรูปพระวิษณุและพระลักษมี ถัดออกไปเป็นเทวรูปพระทุรคา พระคณศ ทำด้วยหินแกะสลัก ศิลปะอินเดียใต้โดยช่างฝีมือชาวทมิฬสมัยปัจจุบัน นอกจากนี้ยังพบเทวรูปพระแม่กาลีและพระแม่อุมา ที่สร้างขึ้นในเมืองไทย

5) หอพระศิวะนาฏราช เป็นศาลาขนาดเล็กใต้ต้นโพธิ์ ประดิษฐานเทวรูปพระศิวะนาฏราชหล่อด้วยโลหะผสม ขนาด 5 นิ้ว ศิลปะอินเดียใต้ เป็นเทวรูปที่มาพร้อมกับวัดตั้งแต่แรก และยังประดิษฐานอยู่ในลักษณะเดิมจนทุกวันนี้

ส่วนการเข้าไปสักการบูชาเทพเจ้าในเทวสถานแห่งนี้ ช่วงเช้าสามารถเข้าไป หลัง 8.00 น. จนถึง 12.00 น. ช่วงหนึ่ง และช่วงบ่ายสามารถเข้าไปได้ตั้งแต่ 15.00 น. เป็นต้นไปอีก ช่วงหนึ่ง มีพราหมณ์ประจำอยู่ตลอดเวลาคอยทำพิธีให้ (กิตติ วัฒนะมหาตน์. 2551. 37-73; Pramod Shukla. สัมภาษณ์. 2562)

4.1.3 วัดเทพมณเฑียร (สมาคมฮินดูสมาช)

วัดเทพมณเฑียร ตั้งอยู่ในโรงเรียนภารตวิทยาลัย ตั้งอยู่เลขที่ 136/2 ถนนศิริพงษ์ แขวงเสาชิงช้า เขตพระนคร กรุงเทพมหานคร ทำพิธีเปิดอย่างเป็นทางการเมื่อวันที่ 11 มิถุนายน 2512 โดยพระบาทสมเด็จพระปรมินทรมหาภูมิพลอดุลยเดช และสมเด็จพระนางเจ้าสิริกิติ์ พระบรมราชินีนาถ เสด็จพระราชดำเนินเป็นองค์ประธาน มี บัณฑิตลลิต โมहन วยาส เป็นประธานปุชารีเป็นผู้ดูแลวัด

เมื่อเข้าสู่พื้นที่ของเทวสถาน โดยผ่านเข้าทางประตูโรงเรียนภารตวิทยาลัย จะพบเทวาลัยพระสร้สวดี อยู่ด้านขวามือ เนื่องจากเป็นเทวี่แห่งปรีชาญาณ ความรู้แจ้ง และศิลปะวิทยาการ รวมทั้งการศึกษา การที่ทางเทวสถานแยกเทวาลัยของพระสร้สวดีออกมาตั้งไว้ต่างหากไกล่ทางเข้าออกโรงเรียนเช่นนี้ ก็เพื่อให้นักเรียนได้กราบไหว้เป็นประจำนั่นเอง ส่วนเทวรูปสำคัญองค์อื่น ๆ ที่ประดิษฐานภายในวัดเทพมณเฑียร โดยเริ่มจากทางซ้ายมือสุดเรียงมาทางขวามือ ดังนี้

1) พระทศพร ทางเทวปกรณัมถือเป็นภาคหนึ่งของพระแม่อุมา ทรงตรีศูลประทับบนหลังสิงโต สัญลักษณ์แห่งพลังอำนาจ การขจัดสิ่งชั่วร้าย และประทานความสันติสุขคือสุโลก พระทศพรทรงมีหอกทวาลย์สำหรับประติษฐานเฉพาะแยกต่างหาก มีลักษณะเป็นหอกทวาลย์ขนาดย่อม ซึ่งภายในมีพระทศพรเป็นประธาน ประติษฐานรวมอยู่กับพระแม่กาลี (ทางด้านขวา) และพระสร้อยวดี (ทางด้านซ้าย)

2) พระพุทธรูปปางปฐมเทศนา ในวัชณพนิกายถือเป็นอวตารที่ 9 ของพระวิษณุ เป็นสัญลักษณ์แห่งอหิงสา คือความไม่เบียดเบียน ทำลายความโง่เขลา อีกทั้งประทานคำสอนตามหลักกรรมโยค คือ ทำดีได้ดี ทำชั่วได้ชั่ว

3) พระรามและนางสีดา พระรามทรงเป็นอวตารปางที่ 7 ของพระวิษณุ เป็นเทพที่มีผู้นับถือมากในประเทศอินเดีย และมีลัทธิเป็นของพระองค์เอง เป็นสัญลักษณ์ของการพัฒนาสังคม ศาสนา การเมือง และเป็นแบบฉบับของสัตว์บุรุษฮินดู เช่นเดียวกับพระนางสีดาที่ทรงเป็นอวตารของพระลักษมี และทรงเป็นสัญลักษณ์ของกุลสตรีฮินดู

4) พระหนุมาน ในรามายณะฉบับอินเดียถือว่าพระหนุมานเป็นอวตารหนึ่งของพระศิวะเพื่อคอยคุ้มครองดูแลพระราม เนื่องจากพระวิษณุเคยช่วยเหลือพระศิวะมาก่อน เป็นเทพที่มีผู้นับถือมากในประเทศอินเดีย และมีลัทธิเป็นของพระองค์เอง ถือเป็นเทพแห่งความซื่อสัตย์จงรักภักดี

5) ชุ่มเทพประธาน คือ พระวิษณุและพระลักษมี พระเป็นเจ้าสูงสุดของศาสนาฮินดูฝ่ายวัชณพนิกาย สัญลักษณ์แห่งคุณธรรมและการปราบปรามอธรรม ส่วนพระแม่ลักษมีนั้น ทรงเป็นเทวีแห่งความรัก ความงาม สิริมงคล และโชคลาภ

6) พระคเณศ เทพเจ้าแห่งความสำเร็จและเป็นเทพแห่งอุปสรรคด้วย มีเศียรเป็นช้าง ต้องได้รับการบูชาก่อนเทพองค์อื่นในพิธีกรรมทุกอย่าง และเป็นเทพที่ได้รับการนับถือมากที่สุดองค์หนึ่งในโลก

7) พระกฤษณะและพระนางราธา พระกฤษณะเป็นอวตารปางที่ 8 ของพระวิษณุ ในเทวปกรณัมพระกฤษณะเป็นเทพที่มีบุญบารมีและการดำเนินพระชนมชีพที่มีดีสันมากที่สุด พระองค์มักอยู่ในท่าทรงขลุ่ย มีชายานับหมื่นนาง เป็นเทพที่ร่าเริงและปราดเปรื่อง ทั้งยังทรงเข้าร่วมสงครามมหาภารตยุทธ์ ซึ่งในสงครามนั้นได้ทรงอธิบายธรรมชั้นสูงสุดของฮินดูแก่พระอรชุน ซึ่งเป็นหัวใจสำคัญของศาสนาฮินดู คือ ภควัทคีตา

8) พระศิวะ พระเป็นเจ้าผู้ทรงไว้ซึ่งความลึกลับแห่งโลกและจักรวาล ผู้ประสานพลังแห่งเอกภพด้วยการร่ายรำ สัญลักษณ์แห่งการถือพรต การบำเพ็ญเพียร ทรงเป็นเทพเจ้าสูงสุดแห่งไศวะนิกาย

9) ราชันีสตีเทวี เป็นชาติเดิมของพระอุมา เป็นชายาของพระศิวะ แต่แล้วพระทักษะเหี้ยมหยามพระศิวะในพิธีกรรม พระแม่สตีก็ประหารพระองค์เองด้วยการกระโดดเข้ากองไฟ เป็นสัญลักษณ์แห่งความซื่อสัตย์จงรักภักดีตามคติของชาวฮินดู มีลักษณะเป็นห่อเทวาลัยขนาดย่อมแยกต่างหาก เช่นเดียวกับพระทศุครา จำหลักเป็นภาพนูนต่ำเห็นเพียงพระพักตร์และรายละเอียดคร่าว ๆ เท่านั้น ประดิษฐานรวมอยู่กับพระสันโตษี (ทางเบื้องขวา)

10) ด้านหลังซ้ายมือ ตรงข้ามห่อเทวาลัยพระทศุครา เป็นซุ้มของพระพรหมและพระแม่คายนตรี พระพรหมเป็นพระเป็นเจ้าผู้สร้างโลกและลิขิตชะตากรรมทุกสรรพสิ่ง ผู้ประทานความรู้และพระเวท ทรงเป็นพระเป็นเจ้าสูงสุดในศาสนาพราหมณ์ก่อนที่ศาสนาพราหมณ์จะแปรรูปเป็นศาสนาฮินดู หลังจากนั้นคติการบูชาพระองค์ได้เสื่อมลงมาก มีเทวสถานเป็นของพระองค์เองไม่กี่แห่ง มีหอประดิษฐานเทวรูปของพระองค์เองเป็นการเฉพาะ

11) ด้านหลังขวามือ ตรงข้ามห่อเทวาลัยราชันีสตีเทวี ประดิษฐานศิวลึงค์และล้อมรอบด้วยเทวรูปพระคเณศ พระปารวตี พระนารายณ์ พระอาทิตย์ และพระโคณันทิเกศวร

เทวรูปทั้งหมดในวัดเทพมณเฑียรทำด้วยหินอ่อนแกะสลัก ลงรักปิดทอง ระบายสีสวยงาม และถวายพัสดราภรณ์ และเครื่องประดับอย่างอลังการ ตามประเพณีนิยมของอินเดีย สำหรับกิจกรรมสำคัญของวัดเทพมณเฑียร คือ การสวดมนต์และขับร้องเพลงอารตี หรือเพลงสรรเสริญพระเป็นเจ้า ดำเนินการเป็นปกติทุกวัน ช่วงเช้าเริ่มตั้งแต่ 6.00-8.00 น. (วันอาทิตย์มีถึง 11.00 น.) และช่วงเย็นตั้งแต่ 18.30-19.30 น. ส่วนการเข้าไปสักการบูชาเทพเจ้าในเทวสถานแห่งนี้ ทำได้ตามกำหนดเวลาที่กล่าวข้างต้น เว้นแต่ในช่วงเช้าสามารถเข้าไปหลัง 8.00 น. จนถึง 12.00 น. ช่วงบ่ายสามารถเข้าไปได้ตั้งแต่ 15.00 น. เป็นต้นไป (กิตติ วัฒนะมหาตน์. 2551: 39-56; กมลเศ กุมารี. สัมภาษณ์. 2562)

สรุปได้ว่า เทวสถานในศาสนาฮินดู ที่สร้างโดยชาวอินเดียเพื่อเป็นศูนย์รวมจิตใจของชุมชนฮินดูในประเทศไทย มีความร่วมมือกับกรมการศาสนาและปฏิบัติตามนโยบายของประเทศไทย โดยจดทะเบียนกับกรมการศาสนา กระทรวงวัฒนธรรม จัดตั้งเป็นองค์กรทางศาสนาและทางราชการ ไทยให้การรับรอง มีด้วยกัน 3 วัด ประกอบด้วย

- 1) วัดเทพมณเฑียร เขตพระนคร กรุงเทพมหานคร
- 2) วัดวิษณุ เขตสาทร กรุงเทพมหานคร

3) วัดพระศรีมหาอุมาเทวี เขตบางรัก กรุงเทพมหานคร

ในกรณีเทวสถานฮินดูที่พบในกรุงเทพมหานครข้างต้น เมื่อพิจารณารูปแบบการจัดสร้างสถาปัตยกรรม รวมถึงประติมากรรมที่พบภายในวัด สามารถแยกได้ตามนิกายและภูมิภาคได้ดังนี้

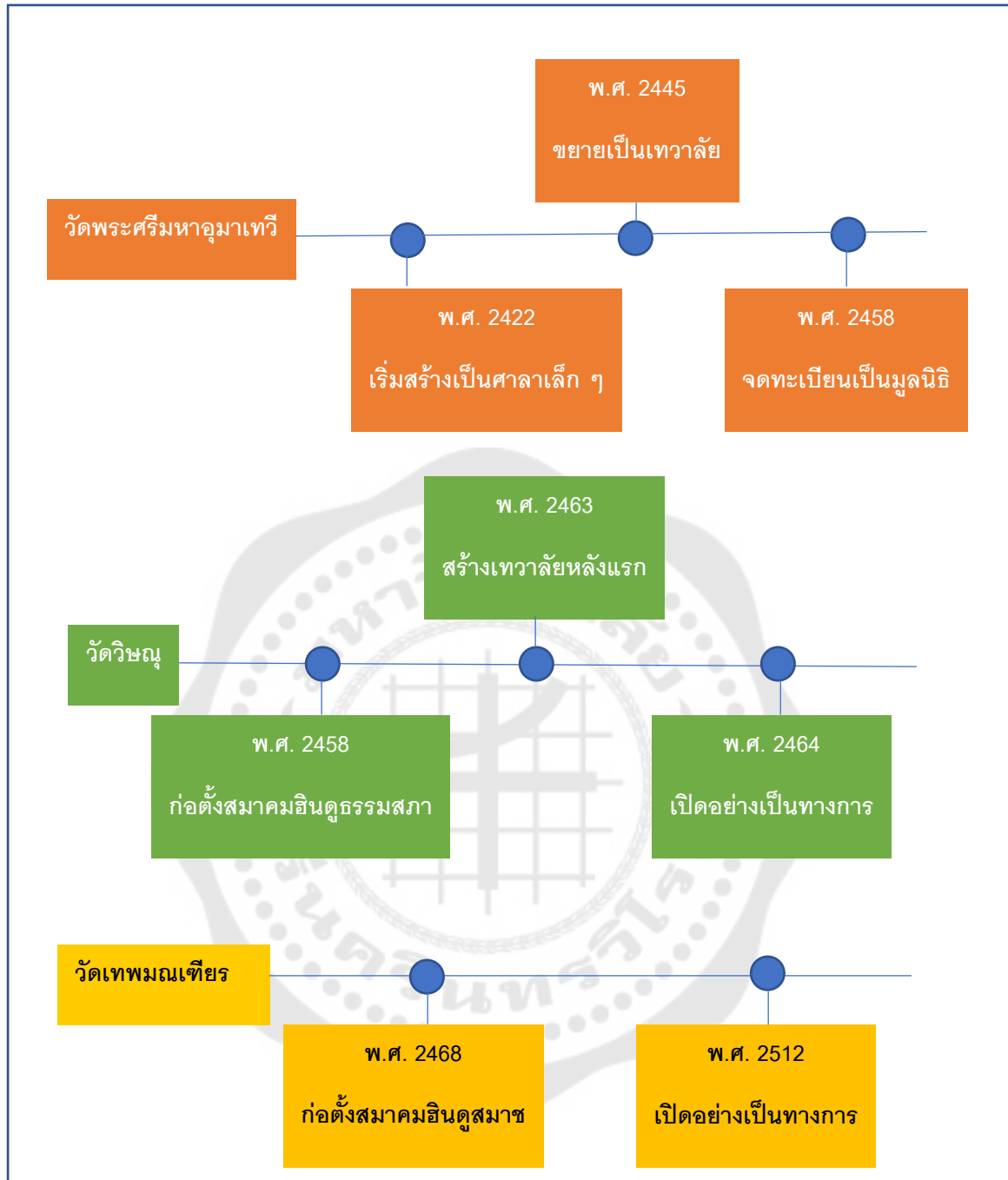
ตาราง 27 เทวสถานฮินดูในกรุงเทพมหานครแบ่งแยกตามนิกายและภูมิภาค

เทวสถาน	นิกาย	ภูมิภาค
วัดพระศรีมหาอุมาเทวี	คักติ	อินเดียใต้ (รัฐทมิฬนาฑู)
วัดเทพมณเฑียร	ไวษณพ	อินเดียเหนือ (รัฐอุตตรประเทศ)
วัดวิษณุ	ไวษณพ	อินเดียเหนือ (รัฐอุตตรประเทศ)

สมัยรัชกาลที่ 5 ในปี พ.ศ. 2422 ชาวทมิฬกลุ่มหนึ่งได้สร้างศาลเล็ก ๆ สำหรับประดิษฐานเทวรูป พระอุมาขึ้นในไร่อ้อยริมถนนสีลม ซึ่งเป็นพื้นที่หลังวัดพระศรีมหาอุมาเทวีในปัจจุบัน เรียกว่า ศาลาศรีมารีอัมมัน และต่อมาขยายขึ้นเป็นเทวสถาน ได้จดทะเบียนเป็นมูลนิธิ “วัดพระศรีมหาอุมาเทวี” เมื่อวันที่ 8 พฤษภาคม พ.ศ. 2458 ตรงกับสมัยรัชกาลที่ 6 มีการประดิษฐานพระอุมาในภาคพระแม่มารีอัมมัน เป็นองค์ประธาน

ในปีเดียวกันนี้ ชาวอินเดียอีกกลุ่มหนึ่งที่อพยพมาจากรัฐอุตตรประเทศ เข้ามาตั้งหลักปักฐานในกรุงเทพมหานคร และได้ก่อตั้งสมาคมฮินดูธรรมสภาขึ้น ต่อมาได้ดำเนินการจัดสร้างเทวสถานหลังแรกขึ้นในปี พ.ศ. 2463 เพื่อประดิษฐานเทวรูปพระวิษณุเป็นองค์ประธาน เรียกว่าวัดวิษณุ ตั้งอยู่ในเขตสาทร กรุงเทพมหานคร

ในเวลาต่อมาได้มีการก่อตั้งสมาคมฮินดูสมาช ในปี พ.ศ. 2468 และดำเนินการก่อสร้างเทวาลัยภายในโรงเรียนการตติยาลัย มีการประดิษฐานพระวิษณุเป็นองค์ประธาน ทำพิธีเปิดอย่างเป็นทางการเมื่อวันที่ 11 มิถุนายน 2512 โดยพระบาทสมเด็จพระปรมินทรมหาภูมิพลอดุลยเดช และสมเด็จพระนางเจ้าสิริกิติ์ พระบรมราชินีนาถ เสด็จพระราชดำเนินเป็นองค์ประธาน แสดงให้เห็นดังภาพประกอบ 7

ภาพประกอบ 7 แสดง *Time Line* การก่อตั้งเทวสถานฮินดูในกรุงเทพมหานคร

4.2 ประติมากรรมที่พบในพื้นที่วิจัย

4.2.1 วัดพระศรีมหาอุมาเทวี

4.2.1.1 พระคณศ

พบเทวรูปพระคณศในวัดพระศรีมหาอุมาเทวี จำนวน 2 องค์ โดยองค์แรกประดิษฐานอยู่ในโบสถ์องค์ประธาน ด้านในสุดที่เป็นห้องครรภคฤหะ (Garba Griha) สำหรับประดิษฐานเทวรูปองค์ประธาน คือ พระศรีมหาอุมาเทวี ในภาคพระแม่มาลีอัมมัน สองข้างประตูห้องครรภคฤหะนั้น ทำเป็นซุ้มประดิษฐานองค์พระคณศ ทำจากหินแกรนิตสีดำแกะสลักนำมาจากประเทศอินเดีย แสดงดังภาพประกอบ 8

ภาพประกอบ 8 เทวรูปพระคณศ 1 วัดพระศรีมหาอุมาเทวี

ที่มา: เฟซบุ๊กแฟนเพจ Hindu Meeting (Fan Page). (2563). เทวรูปพระคณศ. สืบค้นเมื่อ 15 กุมภาพันธ์ 2563, จาก <https://www.facebook.com/HinduMeeting.HM/>

พระคณศองค์ที่สอง ประดิษฐานตรงริมผนังด้านที่ต่อจากซุ้มพระคณศ ยกขึ้นเป็นแท่นบุหินอ่อนสีดำ ประดิษฐานเทวรูปสำริดตามแบบศิลปะอินเดีย 9 องค์ โดยมีพระคณศ

ประดิษฐานเป็นองค์แรก ลักษณะทางประติมานวิทยา มีพระเศียรเป็นช้าง พระกายอ้วนกลม งาหักข้างหนึ่ง มี 4 พระกรถือสิ่งของต่าง ๆ ได้แก่ อังกุสะหรือขอสับข้าง ปาสะหรือบ่วงบาศ ทันตะหรืองาที่หัก และก้อนขนม ซึ่งได้รับการตกแต่งด้วยดอกไม้และพัสดราภรณ์อย่างสวยงามอลังการ ตามประเพณีนิยมของอินเดีย แสดงดังภาพประกอบ 9

ภาพประกอบ 9 เทวรูปพระคเณศ 2 วัดพระศรีมหาอุมาเทวี

ที่มา: เฟซบุ๊กแฟนเพจ Hindu Meeting (Fan Page). (2563). *เทวรูปพระคเณศ*. สืบค้นเมื่อ 15 กุมภาพันธ์ 2563, จาก <https://www.facebook.com/HinduMeeting.HM/>

4.2.1.2 พระศิวะ

พบเทวรูปพระศิวะในวัดพระศรีมหาอุมาเทวี จำนวน 2 องค์ โดยองค์แรกประดิษฐานอยู่ในโบสถ์องค์ประธาน ริมผนังด้านที่ต่อจากซุ้มพระคเณศ ยกขึ้นเป็นแท่นนุหินอ่อนสีดำ ถัดจากเทวรูปพระคเณศ เทวรูปทำจากสำริดตามแบบศิลปะอินเดีย ลักษณะทางประติมานวิทยา ประทับยืน มี 4 พระกร ถือตรีศูล อังกุสะหรือขอสับข้าง ตัวพองอก อีกพระหัตถ์อยู่ในท่ากฏกมุทรา มีการตกแต่งด้วยดอกไม้และพัสดราภรณ์อย่างสวยงามอลังการ ตามประเพณีนิยมของอินเดีย แสดงดังภาพประกอบ 10

ภาพประกอบ 10 เทวรูปพระศิวะ 1 วัดพระศรีมหาอุมาเทวี

ที่มา: เฟซบุ๊กแฟนเพจ Hindu Meeting (Fan Page). (2563). *เทวรูปพระศิวะ*. สืบค้นเมื่อ 15 กุมภาพันธ์ 2563, จาก <https://www.facebook.com/HinduMeeting.HM/>

พระศิวะองค์ที่สอง ประดิษฐานอยู่ในโบสถ์องค์ประธาน ริมผนังปีกซ้ายของโบสถ์ มีโต๊ะไม้สำหรับประดิษฐานเทวรูปพระศิวะนาฏราช ลักษณะทางประติมานวิทยา มี 4 พระกร ถือ บัณเฑาะว์ ลูกไฟ อีกสองพระหัตถ์อยู่ในท่าอภยมุทราและคชหัตตมุทรา มีการตกแต่งด้วยดอกไม้ และพัสดราภรณ์อย่างสวยงามอลังการ ตามประเพณีนิยมของอินเดีย แสดงดังภาพประกอบ 11

ภาพประกอบ 11 เทวรูปพระศิวะ 2 วัดพระศรีมหาอุมาเทวี

ที่มา: เฟซบุ๊กแฟนเพจ Hindu Meeting (Fan Page). (2563). *เทวรูปพระศิวะ*. สืบค้นเมื่อ 15 กุมภาพันธ์ 2563, จาก <https://www.facebook.com/HinduMeeting.HM/>

4.2.1.3 พระอุมา

พบเทวรูปพระอุมาในวัดพระศรีมหาอุมาเทวี จำนวน 4 องค์ โดยองค์แรกประดิษฐานอยู่ในโบสถ์องค์ประธาน และเป็นเทวรูปองค์ประธาน คือ พระศรีมารีอัมมัน อันเป็นพระนามภาษาทมิฬของพระศรีมหาอุมาเทวี เทวรูปเป็นศิลปะอินเดียใต้ทำด้วยหินแกะสลักสีดำ แต่ปัจจุบันครอบด้วยทองคำ ลักษณะทางประติมานวิทยา ประทับนั่ง มี 4 พระกร ถือบัณเฑาะว์ บ่วงบาศ มีด ถ้วย อันเป็นสัญลักษณ์ของพระอุมาในภาคพระมารีอัมมัน และมีตรีศูล อันเป็นสัญลักษณ์ของพระอุมา แสดงดังภาพประกอบ 12

ภาพประกอบ 12 เทวรูปพระอูมา 1 วัดพระศรีมหาอุมาเทวี

ที่มา: เฟซบุ๊กแฟนเพจ Hindu Meeting (Fan Page). (2563). เทวรูปพระอูมา. สืบค้นเมื่อ 15 กุมภาพันธ์ 2563, จาก <https://www.facebook.com/HinduMeeting.HM/>

พระอูมาองค์ที่สอง ประดิษฐานอยู่ในโบสถ์องค์ประธาน ริมผนังด้านที่ต่อจากซุ้มพระคเณศ ยกขึ้นเป็นแท่นบุหินอ่อนสีดำ ถัดจากเทวรูปพระชินธกุมาร เทวรูปทำจากสำริดตามแบบศิลปะอินเดีย ลักษณะทางประติมานวิทยา ประทับยืน มี 4 พระกร ถือบัณเฑาะว์ บ่วงบาศ มีด ถ้วย อันเป็นสัญลักษณ์ของพระอูมาในภาคพระมารีอัมมัน และมีตรีศูล อันเป็นสัญลักษณ์ของพระอูมา มีการตกแต่งด้วยดอกไม้และพัสดราภรณ์อย่างสวยงามอลังการ ตามประเพณีนิยมของอินเดีย แสดงดังภาพประกอบ 13

ภาพประกอบ 13 เทวรูปพระอุมา 2 วัดพระศรีมหาอุมาเทวี

ที่มา: เฟซบุ๊กแฟนเพจ Hindu Meeting (Fan Page). (2563). เทวรูปพระอุมา. สืบค้นเมื่อ 15 กุมภาพันธ์ 2563, จาก <https://www.facebook.com/HinduMeeting.HM/>

พระอุมาองค์ที่สามประดิษฐานอยู่ในโบสถ์องค์ประธาน ริมผนังปีกซ้ายของโบสถ์ มีโต๊ะไม้สำหรับประดิษฐานเทวรูปพระศิวะนาฏราชและพระอุมา ซึ่งทำเข้าชุดกันมาแต่เดิม เทวรูปทำจากสำริดตามแบบศิลปะอินเดีย ลักษณะทางประติมานวิทยา ประทับยืน มี 2 พระกร พระหัตถ์ขวาอยู่ในท่ากฏกมุทรา พระหัตถ์ซ้ายทอดไว้ข้างพระวรกาย มีการตกแต่งด้วยดอกไม้และพัสดราภรณ์อย่างสวยงามอลังการ ตามประเพณีนิยมของอินเดีย แสดงดังภาพประกอบ 14

ภาพประกอบ 14 เทวรูปพระอุมา 3 วัดพระศรีมหาอุมาเทวี

ที่มา: เฟซบุ๊กแฟนเพจ Hindu Meeting (Fan Page). (2563). เทวรูปพระอุมา. สืบค้นเมื่อ 15 กุมภาพันธ์ 2563, จาก <https://www.facebook.com/HinduMeeting.HM/>

พระอุมาองค์ที่ 4 อยู่ในภาคพระกาลิ โดยประดิษฐานอยู่ในโบสถ์องค์ประธาน ริมผนังด้านที่ต่อจากซุ้มพระคเณศ ยกขึ้นเป็นแท่นบุหินอ่อนสีดำ ถัดจากเทวรูปพระอุมา เทวรูปทำจากสำริดตามแบบศิลปะอินเดีย ลักษณะทางประติมานวิทยา ประทับยืน มี 18 พระกร ถือ บัณเฑาะว์ จักร ลูกธนู ดาบ หอก ดอกบัว เหล็กจาร ตรีศูล บ่วงบาศ สังข์ คันทศร ขวาน คทา หม้อน้ำ กระดิ่ง และถ้วย อีกสองพระหัตถ์ที่เหลืออยู่ในท่าอภยมุทรา และวรมุทรา มีการตกแต่งด้วยดอกไม้และพัสดราภรณ์อย่างสวยงามอลังการ ตามประเพณีนิยมของอินเดีย แสดงดังภาพประกอบ 15

ภาพประกอบ 15 เทวรูปพระกาลิ วัดพระศรีมหาอุมาเทวี

ที่มา: เฟซบุ๊กแฟนเพจ Hindu Meeting (Fan Page). (2563). เทวรูปพระแม่กาลิ. สืบค้นเมื่อ 15 กุมภาพันธ์ 2563, จาก <https://www.facebook.com/HinduMeeting.HM/>

4.2.1.4 พระวิษณุ

พบเทวรูปพระวิษณุ ในวัดพระศรีมหาอุมาเทวี จำนวน 1 องค์ โดยประดิษฐานอยู่ในโบสถ์องค์ประธาน ริมผนังด้านที่ต่อจากซุ้มพระคเณศ ยกขึ้นเป็นแท่นบุหินอ่อนสีดำ ถัดจากเทวรูปพระกฤษณะ เทวรูปทำจากสำริดตามแบบศิลปะอินเดีย ลักษณะทางประติมานวิทยาประทับยืน มี 4 พระกร ถือจักร สังข์ คทา อีกพระหัตถ์อยู่ในท่าอภยมุทรา มีการตกแต่งด้วยดอกไม้และพัสดราภรณ์อย่างสวยงามอลังการ ตามประเพณีนิยมของอินเดีย แสดงดังภาพประกอบ 16

ภาพประกอบ 16 เทวรูปพระวิษณุ วัดพระศรีมหาอุมาเทวี

ที่มา: เฟซบุ๊กแฟนเพจ Hindu Meeting (Fan Page). (2563). เทวรูปพระวิษณุ. สืบค้นเมื่อ 15 กุมภาพันธ์ 2563, จาก <https://www.facebook.com/HinduMeeting.HM/>

4.2.1.5 พระลักษมี

พบเทวรูปพระลักษมี ในวัดพระศรีมหาอุมาเทวี จำนวน 1 องค์ โดยประดิษฐานอยู่ในโบสถ์องค์ประธาน ริมผนังด้านที่ต่อจากซุ้มพระคเณศ ยกขึ้นเป็นแท่นบุหินอ่อนสีดำ ถัดจากเทวรูปพระวิษณุ เทวรูปทำจากสำริดตามแบบศิลปะอินเดีย ลักษณะทางประติมานวิทยา ประทับนั่ง มี 4 พระกร ถือดอกบัว 2 ดอก อีกสองพระหัตถ์อยู่ในท่าอภยมุทรา และวรมุทรา มีการตกแต่งด้วยดอกไม้และพัสดราภรณ์อย่างสวยงามอลังการ ตามประเพณีนิยมของอินเดีย แสดงดังภาพประกอบ 17

ภาพประกอบ 17 เทวรูปพระลักษมี วัดพระศรีมหาอุมาเทวี

ที่มา: เฟซบุ๊กแฟนเพจ Hindu Meeting (Fan Page). (2563). เทวรูปพระลักษมี. สืบค้นเมื่อ 15 กุมภาพันธ์ 2563, จาก <https://www.facebook.com/HinduMeeting.HM/>

4.2.1.6 พระพรหม

พบเทวรูปพระพรหม ในวัดพระศรีมหาอุมาเทวี จำนวน 1 องค์ โดยประดิษฐานอยู่ในหอพระพรหมตั้งอยู่เยื้องกับหอพระศิวลึงค์ ก่อนมาข้างริมกำแพงวัดด้านถนนสีลม เทวรูปทำจากสำริด มีมือข้างอินเดียและนำมาจากประเทศอินเดียตามแบบศิลปะอินเดียได้สมัยโจฬะ เป็นเทวรูปพระพรหมตามคติฮินดูแห่งค้เดียวในประเทศไทย ส่วนพระพรหมองค์อื่น ๆ ดังที่เราเห็นกันอยู่ทั่วไปนั้น แม้กระทั่งพระพรหมเอราวัณ หรือในวัดเทพมณเฑียร ลักษณะทางประติมานวิทยาเป็นพระพรหมในศาสนาพุทธทั้งสิ้น ลักษณะทางประติมานวิทยา ประทับนั่ง มี 4 พักตร์ 8 พระกร ถือช้อนตักเนย หม้อน้ำ คัมภีร์ คทา ถ้วย พระหัตถ์ที่เหลืออยู่ในท่าอภยมุทรา วรทมุทรา และกฏมุทรา มีการตกแต่งด้วยดอกไม้และพัสดราภรณ์อย่างสวยงามอลังการ ตามประเพณีนิยมของอินเดีย แสดงดังภาพประกอบ 18

ภาพประกอบ 18 เทวรูปพระพรหม วัดพระศรีมหาอุมาเทวี

ที่มา: เฟซบุ๊กแฟนเพจ Hindu Meeting (Fan Page). (2563). เทวรูป/พระพรหม. สืบค้นเมื่อ 15 กุมภาพันธ์ 2563, จาก <https://www.facebook.com/HinduMeeting.HM/>

4.2.1.7 พระศรีสวตี

พบเทวรูปพระศรีสวตี ในวัดพระศรีมหาอุมาเทวี จำนวน 1 องค์ โดยประดิษฐานอยู่ในโบสถ์องค์ประธาน ริมผนังด้านที่ต่อจากซุ้มพระคเณศ ยกขึ้นเป็นแท่นบุหินอ่อนสีดำ ถัดจากเทวรูปพระกาลี เทวรูปทำจากสำริดตามแบบศิลปะอินเดีย ลักษณะทางประติมานวิทยา ประทับนั่งมี 4 พระกร ถือวีณา สายประคำ และคัมภีร์ มีการตกแต่งด้วยดอกไม้และพัสดราภรณ์อย่างสวยงามอลังการ ตามประเพณีนิยมของอินเดีย แสดงดังภาพประกอบ 19

ภาพประกอบ 19 เทวรูปพระสร้สวดี วัดพระศรีมหาอุมาเทวี

ที่มา: เฟซบุ๊กแฟนเพจ Hindu Meeting (Fan Page). (2563). เทวรูปพระสร้สวดี. สืบค้นเมื่อ 15 กุมภาพันธ์ 2563, จาก <https://www.facebook.com/HinduMeeting.HM/>

4.2.2 วัดวิษณุ (สมาคมฮินดูธรรมสภา)

ในที่นี้จะสำรวจเฉพาะเทวรูปที่พบในโบสถ์หลังใหม่หรือวิหารรวม และกลุ่มเทวาลัยขนาดย่อม ได้แก่ 1) หอพระศิวะ จำนวน 2 หอ และ 2) หอพระทูลคา นอกจากนั้นอยู่นอกขอบเขตการวิจัย หรือไม่สามารถเห็นรายละเอียดเทวรูปได้ รายละเอียดดังนี้

4.2.2.1 พระคณิศ

พบเทวรูปพระคณิศในวัดวิษณุ จำนวน 2 องค์ โดยองค์แรกประดิษฐานอยู่ระเบียงปีกซ้ายของวิหารรวม ขนาดด้วยพระนางพุทธิและพระนางสิทธิ ซึ่งเป็นชายาของพระคณิศ เทวรูปทำด้วยหินอ่อนแกะสลัก ลงรักปิดทอง ระบายสีสวยงาม ที่สั่งทำจากเมืองชัยปุระ ประเทศอินเดีย ลักษณะทางประติมานวิทยา มีพระเศียรเป็นช้าง พระกายอ้วนกลม งาหักข้างหนึ่ง มี 4 พระกรถือสิ่งของต่าง ๆ ได้แก่ อังกุสะหรือขอสับช้าง ปาศะหรือบ่วงบาศ ทันตะหรืองาที่หัก และ

ก้อนขนม ซึ่งได้รับการตกแต่งด้วยดอกไม้และพัสดราภรณ์อย่างสวยงามอลังการ ตามประเพณีนิยมของอินเดีย แสดงดังภาพประกอบ 20

ภาพประกอบ 20 เทวรูปพระคณศ 1 ณ ระเบียงซ้ายของวิหารรวม วัดวิษณุ

ที่มา: ผู้วิจัยเป็นผู้ถ่าย วัดวิษณุ เมื่อ 13 มีนาคม 2564

พระคณศองค์ที่สอง ประดิษฐานอยู่ในหอพระศิวะ ทำจากหินอ่อนแกะสลักรบายสีปิดทอง ศิลปะอินเดีย ฝีมือช่างจากเมืองชัยปุระ เป็นเทวรูปพระศิวะ พระอุมา พระคณศที่ทำมาเป็นชุดเดียวกัน ลักษณะทางประติมานวิทยา ประทับนั่ง มี 4 พระกร ถือขอสับข้างบ่วงบาศ และก้อนขนม อีกพระหัตถ์อยู่ในท่าอภยมูทรา (ประทานอภัย) มีการถวายพัสดราภรณ์และเครื่องประดับอย่างอลังการ ตามประเพณีนิยมของอินเดีย แสดงดังภาพประกอบ 21

ภาพประกอบ 21 เทวรูปพระคเณศ 2 ภายในหอนพระศิวะ วัดวิษณุ

ที่มา: ผู้วิจัยเป็นผู้ถ่าย วัดวิษณุ เมื่อ 13 มีนาคม 2564

4.2.2.2 พระศิวะ

พบเทวรูปพระศิวะในวัดวิษณุ จำนวน 2 องค์ โดยองค์แรกประดิษฐานอยู่ในหอนพระศิวะ ทำจากหินอ่อนแกะสลักระบายสีปิดทอง ศิลปะอินเดีย ฝีมือช่างจากเมืองชัยปุระ เป็นเทวรูปพระศิวะ พระอูมา พระคเณศ ที่ทำมาเป็นชุดเดียวกัน ลักษณะทางประติมานวิทยา ประทับนั่ง มี 4 พระกร ถือตรีศูลและบัณเฑาะว์ มีการถวายพัศตราภรณ์ และเครื่องประดับอย่างอลังการตามประเพณีนิยมของอินเดีย แสดงดังภาพประกอบ 22

ภาพประกอบ 22 เทวรูปพระศิวะ 1 ภายในหอนพระศิวะ วัดวิษณุ

ที่มา: ผู้วิจัยเป็นผู้ถ่าย วัดวิษณุ เมื่อ 13 มีนาคม 2564

พระศิวะองค์ที่สอง ประดิษฐานอยู่ในหอนพระศิวะ เทวรูปมีขนาดใหญ่หล่อด้วยโลหะผสมรมดำ เป็นฝีมือช่างไทยที่ปั้นหล่อตามศิลปะอินเดียสมัยปัจจุบัน ลักษณะทางประติมานวิทยา ประทับนั่งบนหนังสือ มี 2 พระกร ในท่านั่งสมาธิ มีตรีศูลที่คล้องบัณเฑาะว์ไว้ด้วยกันอยู่ใกล้ ๆ แสดงดังภาพประกอบ 23

ภาพประกอบ 23 เทวรูปพระศิวะ 2 ภายในหอนพระศิวะ วัดวิษณุ

ที่มา: ผู้วิจัยเป็นผู้ถ่าย วัดวิษณุ เมื่อ 13 มีนาคม 2564

4.2.2.3 พระอูมา

พบเทวรูปพระอูมาในวัดวิษณุ จำนวน 5 องค์ ภาคพระอูมาและพระกาลี้อย่างละ 1 องค์ และ อีก 3 องค์อยู่ในภาคพระทศกาศ พระทศกาศองค์แรกประดิษฐานอยู่ที่ระเบียงปีกขวาของอาคารวิหารรวม เทวรูปทำด้วยหินอ่อนแกะสลัก ลงรักปิดทอง ระบายสีสวยงาม ลักษณะทางประติมานวิทยา ประทับนั่งบนหลังสิงโต มี 8 พระกร ถือ จักร ดาบ คันศรและลูกธนู สังข์ คทา ดอกบัว ตรีศูล มีการถวายพัสดราภรณ์ และเครื่องประดับอย่างอลังการ ตามประเพณีนิยมของอินเดีย แสดงดังภาพประกอบ 24

ภาพประกอบ 24 เทวรูปพระทศคา 1 ณ ระเบียบขวาของวิหารรวม วัดวิษณุ

ที่มา: ผู้วิจัยเป็นผู้ถ่าย วัดวิษณุ เมื่อ 13 มีนาคม 2564

พระทศคาองค์ที่สองและสาม ประดิษฐานในหอพระทศคา เทวรูปทำด้วยหินอ่อน แกะสลัก ลงรักปิดทอง ระบายสีสวยงาม ลักษณะทางประติมานวิทยา ประทับนั่งบนหลังสิงโต มี 8 พระกร ถือ จักร ดาบ คันศรและลูกธนู สังข์ คทา ดอกบัว ตรีศูล มีการถวายพัสดราภรณ์ และ เครื่องประดับอย่างอลังการ ตามประเพณีนิยมของอินเดีย แสดงดังภาพประกอบ 25-26 ตามลำดับ

ภาพประกอบ 25 เทวรูปพระทศคา 2 ภายในหอพระทศคา วัดวิษณุ

ที่มา: ผู้วิจัยเป็นผู้ถ่าย วัดวิษณุ เมื่อ 13 มีนาคม 2564

ภาพประกอบ 26 เทวรูปพระทศคา 3 ภายในหอพระทศคา วัดวิษณุ

ที่มา: ผู้วิจัยเป็นผู้ถ่าย วัดวิษณุ เมื่อ 13 มีนาคม 2564

ภาพประกอบ 27 เทวรูปพระอูมา ภายในหอพระศิวะ วัดวิษณุ

ที่มา: ผู้วิจัยเป็นผู้ถ่าย วัดวิษณุ เมื่อ 13 มีนาคม 2564

พระอูมาประดิษฐานอยู่ภายในหอพระศิวะ ซึ่งประดิษฐานเทวรูปในชุดครอบครัวพระศิวะที่ทำมาเป็นชุดเดียวกัน เทวรูปทำด้วยหินอ่อนแกะสลัก ลงรักปิดทอง ระบายสีสวยงาม ศิลปะอินเดีย ฝีมือช่างจากเมืองชัยปุระ ลักษณะทางประติมานวิทยา ประทับนั่ง มี 2 พระกร ถือดอกบัว มีการทวยพัสดราภรณ์ และเครื่องประดับอย่างอลังการ ตามประเพณีนิยมของอินเดีย แสดงดังภาพประกอบ 27

ภาพประกอบ 28 เทวรูปพระกาลิ ภายในหอพระทศคา วัดวิษณุ

ที่มา: ผู้วิจัยเป็นผู้ถ่าย วัดวิษณุ เมื่อ 13 มีนาคม 2564

พระกาลิประดิษฐานอยู่ภายในหอพระทศคา เทวรูปทำด้วยโลหะ ลักษณะทางประติมานวิทยา ประทับยืนบนพระศิ่วะ มี 10 พระกร ถือ จักร คทา ตรีศูล คันศรและลูกธนู ดาบสังข์ ศีรษะอสูร ถ้วย และโล่ มีการถวายพัสดราภรณ์ และเครื่องประดับตามประเพณีนิยมของอินเดีย แสดงดังภาพประกอบ 28

4.2.2.4 พระวิษณุ

พบเทวรูปพระวิษณุในวัดวิษณุ จำนวน 1 องค์ ประดิษฐานเป็นเทพประธานของวัดวิษณุ ภายในอาคารวิหารรวม เทวรูปทำด้วยหินอ่อนแกะสลัก ลงรักปิดทอง ระบายสีสวยงาม ลักษณะทางประติมานวิทยา ประทับนั่ง มี 4 พระกร ถือ จักร สังข์ อีกพระหัตถ์อยู่ในท่าอภยมุทรา (ประทานอภัย) มีการถวายพัสดราภรณ์ และเครื่องประดับอย่างอลังการ ตามประเพณีนิยมของอินเดีย แสดงดังภาพประกอบ 29

ภาพประกอบ 29 เทวรูปพระวิษณุ ภายในวิหารรวม วัดวิษณุ

ที่มา: ผู้วิจัยเป็นผู้ถ่าย วัดวิษณุ เมื่อ 13 มีนาคม 2564

4.2.2.5 พระลักษมี

พบเทวรูปพระลักษมีในวัดวิษณุ จำนวน 2 องค์ โดยองค์แรกประดิษฐานเป็นเทพ
ประธานของวัดวิษณุ ภายในอาคารวิหารรวม เทวรูปทำด้วยหินอ่อนแกะสลัก ลงรักปิดทอง ระบาย
สีสวยงาม ลักษณะทางประติมานวิทยา ประทับนั่ง มี 2 พระกร ถือ ดอกบัว อีกพระหัตถ์อยู่ใน
ท่าอภยมุทรา (ประทานอภัย) มีการถวายพัสดุภรณ์ และเครื่องประดับอย่างอลังการ ตาม
ประเพณีนิยมของอินเดีย แสดงดังภาพประกอบ 30

ภาพประกอบ 30 เทวรูปพระลักษมี 1 ภายในวิหารรวม วัดวิษณุ

ที่มา: ผู้วิจัยเป็นผู้ถ่าย วัดวิษณุ เมื่อ 13 มีนาคม 2564

พระลักษมีองค์ที่สอง ประดิษฐานอยู่ภายในหอพระทุรคา เทวรูปทำด้วยโลหะทองเหลือง ลักษณะทางประติมานวิทยา ประทับนั่ง มี 4 พระกร ถือดอกบัว อีกสองพระหัตถ์อยู่ในท่าอภยมุทรา (ประทานอภัย) และวรทมุทรา (ประทานพร) แสดงดังภาพประกอบ 31

ภาพประกอบ 31 เทวรูปพระลักษมี 2 ภายในหอพระทุรคา วัดวิษณุ

ที่มา: ผู้วิจัยเป็นผู้ถ่าย วัดวิษณุ เมื่อ 13 มีนาคม 2564

4.2.2.6 พระพรหม

พบเทวรูปพระพรหมในวัดวิษณุ จำนวน 1 องค์ ที่จัดสร้างโดยคนอินเดีย ประดิษฐานภายในหอพระศิวะ เทวรูปทำด้วยหินอ่อนแกะสลัก ลงรักปิดทอง ระบายสีสวยงาม ลักษณะทางประติมานวิทยา ประทับนั่งบนดอกบัว มี 4 พระกร ถือ ลูกศร คัมศร และหม้อน้ำ อีกพระหัตถ์อยู่ในท่าอภยมุทรา (ประทานอภัย) มีการถวายพัสดราภรณ์ และเครื่องประดับอย่างอลังการ ตามประเพณีนิยมของอินเดีย แสดงดังภาพประกอบ 32

ภาพประกอบ 32 เทวรูปพระพรหม ภายในหอพระศิวะ วัดวิษณุ

ที่มา: ผู้วิจัยเป็นผู้ถ่าย วัดวิษณุ เมื่อ 13 มีนาคม 2564

4.2.2.7 พระสร้สวัสดิ

พบเทวรูปพระสร้สวัสดิในวัดวิษณุ จำนวน 1 องค์ ประดิษฐานภายในหอพระทุรคา เทวรูปทำด้วยโลหะทองเหลือง ลักษณะทางประติมานวิทยา ประทับนั่ง มี 4 พระกร ถือวีณา คัมภีร์ และสายประคำ มีการถวายพัสดราภรณ์ และเครื่องประดับอย่างอลังการ ตามประเพณีนิยมของอินเดีย แสดงดังภาพประกอบ 33

ภาพประกอบ 33 เทวรูปพระสร้สวดี ภายในหอพระทศคา วัดวิษณุ

ที่มา: ผู้วิจัยเป็นผู้ถ่าย วัดวิษณุ เมื่อ 13 มีนาคม 2564

4.2.3 วัดเทพมณเฑียร (สมาคมฮินดูสมาช)

4.2.3.1 พระคเณศ

พบเทวรูปพระคเณศในวัดเทพมณเฑียร จำนวน 2 องค์ โดยองค์แรกประดิษฐานอยู่ทางด้านซ้ายมือของซุ้มเทพประธานของเทวสถาน (พระวิษณุและพระลักษมี) เทวรูปทำด้วยหินอ่อนแกะสลัก ลงรักปิดทอง ระบายสีสวยงาม ที่สั่งทำจากเมืองชัยปุระ ประเทศอินเดีย แสดงดังภาพประกอบ 34

ภาพประกอบ 34 เทวรูปพระคเณศ 1 วัดเทพมณเฑียร

ที่มา: ผู้วิจัยเป็นผู้ถ่าย วัดเทพมณเฑียร เมื่อ 13 มีนาคม 2564

พระคเณศ องค์ที่สอง ประดิษฐานอยู่ในหอประดิษฐานพระนฤบดีศวรลึงค์
เทวรูปทำด้วยหินอ่อนแกะสลัก ลงรักปิดทอง ระบายสีสวยงาม แสดงดังภาพประกอบ 35

ภาพประกอบ 35 เทวรูปพระคเณศ 2 วัดเทพมณเฑียร

ที่มา: ผู้วิจัยเป็นผู้ถ่าย วัดเทพมณเฑียร เมื่อ 13 มีนาคม 2564

โดยสรุปลักษณะประติมากรรมของพระคเณศที่พบในวัดเทพมณเฑียร เป็นเทวรูปทำด้วยหินอ่อนแกะสลัก ลงรักปิดทอง ระบายสีสวยงาม ลักษณะทางประติมานวิทยา มีพระเศียรเป็นช้าง พระกายอ้วนกลม งาหักข้างหนึ่ง มี 4 พระกรถือสิ่งของต่าง ๆ ได้แก่ อังกฤษหรือขอ สับข้าง ปาศะหรือปวงบาด ทันตะหรืองาที่หัก และก้อนขนม มีการถวายพัสดราภรณ์ และเครื่องประดับอย่างอลังการ ตามประเพณีนิยมของอินเดีย

4.2.3.2 พระศิวะ

พบเทวรูปพระศิวะในวัดเทพมณเฑียร จำนวน 1 องค์ โดยประดิษฐานอยู่ทางด้านซ้ายมือของซุ้มเทพประธานของเทวสถาน (พระวิษณุและพระลักษมี) เทวรูปทำด้วยหินอ่อนแกะสลัก ลงรักปิดทอง ระบายสีสวยงาม ที่สั่งทำจากเมืองชัยปุระ ประเทศอินเดีย ลักษณะทางประติมานวิทยา ประทับนั่งขัดสมาธิ มี 2 พระกร ในทำนองสมาธิ มีตรีศูลและบัณเฑาะว์คล้องไว้ด้วยกัน มีการถวายพัสดราภรณ์ และเครื่องประดับอย่างอลังการ ตามประเพณีนิยมของอินเดีย แสดงดังภาพประกอบ 36

ภาพประกอบ 36 เทวรูปพระศิวะ วัดเทพมณเฑียร

ที่มา: ผู้วิจัยเป็นผู้ถ่าย วัดเทพมณเฑียร เมื่อ 13 มีนาคม 2564

4.2.3.3 พระอูมา

พบเทวรูปพระอูมาในวัดเทพมณเฑียร จำนวน 3 องค์ โดยองค์แรก อยู่ในภาคพระทูลดา ประดิษฐานอยู่ทางด้านขวามือของซุ้มเทพประธานของเทวสถาน (พระวิษณุและพระลักษมี) มีลักษณะเป็นหอนทวารลัยขนาดย่อม ซึ่งภายในมีพระทูลดาตรงกลาง รวมอยู่กับพระแม่กาดี (ด้านขวา) และพระสร้อยสวตี (ด้านซ้าย) เทวรูปทำด้วยหินอ่อนแกะสลัก ลงรักปิดทอง ระบายสีสวยงาม ที่สั่งทำจากเมืองชัยปุระ ประเทศอินเดีย ลักษณะทางประติมานวิทยา ประทับนั่งบนหลังสิงโต มี 8 พระกร ถือ จักร ดาบ คันศรและลูกธนู สังข์ คทา ดอกบัว ตรีศูล มีการถวายพัสดราภรณ์ และเครื่องประดับอย่างอลังการ ตามประเพณีนิยมของอินเดีย แสดงดังภาพประกอบ 37

ภาพประกอบ 37 เทวรูปพระทศคา วัดเทพมณเฑียร

ที่มา: ผู้วิจัยเป็นผู้ถ่าย วัดเทพมณเฑียร เมื่อ 13 มีนาคม 2564

พระอุมางค์ที่สอง อยู่ในภาคพระกาลี ประดิษฐานอยู่ภายในหอเทวาลัยขนาดย่อม เดียวกับพระทศคา เทวรูปทำด้วยหินอ่อนแกะสลัก ลงรักปิดทอง ระบายสีสวยงาม ลักษณะทางประติมานวิทยา ประทับยืนบนพระศิวะ มี 4 กร ถือดาบ ศีรษะอสุร และถ้วยรองเลือดอสุร แสดงดังภาพประกอบ 37

ภาพประกอบ 38 เทวรูปพระกาลิ วัดเทพมณเฑียร

ที่มา: ผู้วิจัยเป็นผู้ถ่าย วัดเทพมณเฑียร เมื่อ 13 มีนาคม 2564

พระอุมาองค์ที่สาม ประดิษฐานอยู่ภายในหอประดิษฐานพระนฤเบศรลึงค์ เทวรูปทำด้วยหินอ่อนแกะสลัก ลงรักปิดทอง ระบายสีสวยงาม ลักษณะทางประติมานวิทยา ประทับนั่งบนดอกบัว มี 2 พระกร ในท่าประนมมือ แสดงดังภาพประกอบ 39

ภาพประกอบ 39 เทวรูปพระอุมา วัดเทพมณเฑียร

ที่มา: ผู้วิจัยเป็นผู้ถ่าย วัดเทพมณเฑียร เมื่อ 13 มีนาคม 2564

4.2.3.4 พระวิษณุ

พบเทวรูปพระวิษณุในวัดเทพมณเฑียร จำนวน 2 องค์ โดยองค์แรก ประดิษฐานในซุ้มเทพประธานของเทวสถาน (พระวิษณุและพระลักษมี) เทวรูปทำด้วยหินอ่อนแกะสลัก ลงรักปิดทอง ระบายสีสวยงาม ที่สั่งทำจากเมืองชัยปุระ ประเทศอินเดีย ลักษณะทางประติมานวิทยาประทับยืน มี 4 พระกร ถือ จักร สังข์ คทา และดอกบัว มีการทวยพัสดราภรณ์ และเครื่องประดับอย่างอลังการ ตามประเพณีนิยมของอินเดีย แสดงดังภาพประกอบ 40

ภาพประกอบ 40 เทวรูปพระวิษณุ 1 วัดเทพมณเฑียร

ที่มา: ผู้วิจัยเป็นผู้ถ่าย วัดเทพมณเฑียร เมื่อ 13 มีนาคม 2564

พระวิษณุองค์ที่สอง ประดิษฐานอยู่ภายในหอประดิษฐานพระนฤปเดศวรลึงค์ เทวรูปทำด้วยหินอ่อนแกะสลัก ลงรักปิดทอง ระบายสีสวยงาม ลักษณะทางประติมานวิทยา ประทับยืน มี 4 พระกร ถือจักร สังข์ และดอกบัว อีกพระหัตถ์อยู่ในท่าอภยมูทรา (ประทานอภัย) แสดงดังภาพประกอบ 41

ภาพประกอบ 41 เทวรูปพระวิษณุ 2 วัดเทพมณเฑียร

ที่มา: ผู้วิจัยเป็นผู้ถ่าย วัดเทพมณเฑียร เมื่อ 13 มีนาคม 2564

4.2.3.5 พระลักษมี

พบเทวรูปพระลักษมีในวัดเทพมณเฑียร จำนวน 1 องค์ โดยประดิษฐานในซุ้มเทพประธานของเทวสถาน (พระวิษณุและพระลักษมี) เทวรูปทำด้วยหินอ่อนแกะสลัก ลงรักปิดทอง ระบายสีสวยงาม ที่สั่งทำจากเมืองชัยปุระ ประเทศอินเดีย ลักษณะทางประติมานวิทยาประทับยืน มี 2 พระกร ถือ ดอกบัว อีกพระหัตถ์อยู่ในท่าอภยมุทรา (ประทานอภัย) มีการถวายพัสดุตราภรณ์ และเครื่องประดับอย่างอลังการ ตามประเพณีนิยมของอินเดีย แสดงดังภาพประกอบ 42

ภาพประกอบ 42 เทวรูปพระลักษมี วัดเทพมณเฑียร

ที่มา: ผู้วิจัยเป็นผู้ถ่าย วัดเทพมณเฑียร เมื่อ 13 มีนาคม 2564

4.2.3.6 พระพรหม

พบเทวรูปพระพรหมในวัดเทพมณเฑียร จำนวน 1 องค์ โดยประดิษฐานตรงข้ามหอเทวาลัยพระทศก เป็นซุ้มของพระพรหมและพระแม่คายนตรี เทวรูปทำด้วยหินอ่อนแกะสลัก ลงรักปิดทอง ระบายสีสวยงาม ลักษณะทางประติมานวิทยา ประทับนั่ง มี 4 พักตร์ 8 พระกร ถือจักรคทา หม้อน้ำ สังข์ คัมภีร์ สายประคำ แวนแก้ว อีกพระหัตถ์แต่ที่พระอุระ อย่างพระพรหมไทยสันนิษฐานว่าเป็นเพราะคติการบูชาพระองค์ได้เสื่อมลงมากแล้ว จึงนำเอาลักษณะทางประติมานวิทยาของพระพรหมไทยมาใช้ มีการถวายพัสดราวรณ์ และเครื่องประดับอย่างอลังการ ตามประเพณีนิยมของอินเดีย แสดงดังภาพประกอบ 43

ภาพประกอบ 43 เทวรูปพระพรหม วัดเทพมณเฑียร

ที่มา: ผู้วิจัยเป็นผู้ถ่าย วัดเทพมณเฑียร เมื่อ 13 มีนาคม 2564

4.2.3.7 พระสร้อยดี

พบเทวรูปพระสร้อยดีในวัดเทพมณเฑียร จำนวน 1 องค์ โดยประดิษฐานตรงทางเข้าประตูโรงเรียนการตติยาลัย จะพบเทวาลัยพระสร้อยดี อยู่ด้านขวามือ เนื่องจากเป็นเทวีแห่งปรีชาญาณ ความรู้แจ้ง และศิลปวิทยาการ รวมทั้งการศึกษา การที่ทางเทวสถานแยกเทวาลัยของพระสร้อยดีออกมาตั้งไว้ต่างหากใกล้ทางเข้าออกโรงเรียนเช่นนี้ ก็เพื่อให้นักเรียนได้กราบไหว้เป็นประจำนั่นเอง เทวรูปทำด้วยหินอ่อนแกะสลัก ลงรักปิดทอง ระบายสีสวยงาม ลักษณะทางประติมานวิทยา ประทับนั่ง มี 4 พระกร ถือวีณา คัมภีร์ และสายประคำ มีการถวายพัสดราภรณ์ และเครื่องประดับอย่างอลังการ ตามประเพณีนิยมของอินเดีย แสดงดังภาพประกอบ 44

ภาพประกอบ 44 เทวรูปพระสร้อยวดี วัดเทพมณเฑียร

ที่มา: ผู้วิจัยเป็นผู้ถ่าย วัดเทพมณเฑียร เมื่อ 13 มีนาคม 2564

สรุปลักษณะประติมากรรมของเทวรูปเทพเจ้าที่พบในเทวสถานฮินดู ได้แก่ วัดพระศรีมหาอุมาเทวี เขตบางรัก กรุงเทพมหานคร วัดวิษณุ เขตสาทร กรุงเทพมหานคร และวัดเทพมณเฑียร เขตพระนคร กรุงเทพมหานคร แสดงดังตารางที่ 28 – 30 ดังนี้

ตาราง 28 สรุปลักษณะประติมากรรมของเทวรูปภายในวัดพระศรีมหาอุมาเทวี

ลำดับ	เทพเจ้า	ของถือ	อิริยาบถ	พาหนะ/บริวาร	จำนวนที่พบ
1	พระคเณศ	อังกฤษะ ขนมหงาข้าง บ่วงบาท	นั่ง/ยืน	-	2
2	พระศิวะ	อังกฤษะ พังพอนตรีศูล	นั่ง/ร่ายรำ	-	2
3	พระอุมา	บัณเฑาะว์ จักร ลูกธนู ดาบ หอก ดอกบัว เหล็กจาร ตรีศูล บ่วงบาท สังข์ คันศร ขวาน คทา หม้อน้ำ กระจด และถ้วย	นั่ง/ยืน	-	4
4	พระวิษณุ	จักร สังข์ คทา	ยืน	-	1
5	พระลักษมี	ดอกบัว	นั่ง	-	1
6	พระพรหม	ช้อนตักเนย หม้อน้ำ คัมภีร์ คทา ถ้วย	นั่ง	-	1
7	พระสร้อยดี	วีณา ประคำ คัมภีร์	นั่ง	-	1

ตาราง 29 สรุปลักษณะประติมากรรมของเทวรูปภายในวัดวิษณุ

ลำดับ	เทพเจ้า	ของถือ	อิริยาบถ	พาหนะ/บริวาร	จำนวนที่พบ
1	พระคเณศ	ขวาน ขนมหงาข้าง บ่วงบาท	นั่ง	-	2
2	พระศิวะ	ตรีศูล บัณเฑาะว์	นั่ง	โคนนทิ	2
3	พระอุมา	จักร ดาบ คันศร และลูกธนู สังข์ คทา ดอกบัว ตรีศูล โล่ ศีรษะ อสูร ถ้วย	นั่งบนหลังสิงโต	สิงโต	5
4	พระวิษณุ	จักร สังข์	นั่ง	-	1
5	พระลักษมี	ดอกบัว	นั่ง	-	2
6	พระพรหม	ลูกศร คันศร หม้อน้ำ	นั่ง	-	1
7	พระสร้อยดี	วีณา ประคำ คัมภีร์	นั่ง	-	1

ตาราง 30 สรุปลักษณะประติมากรรมของเทวรูปภายในวัดเทพมณเฑียร

ลำดับ	เทพเจ้า	ของถือ	อิริยาบถ	พาหนะ/บริวาร	จำนวนที่พบ
1	พระคเณศ	ขวาน ขนมหงาข้าง บ่วงบาท	นั่ง	-	2
2	พระศิวะ	ตรีศูล บัณเฑาะว์	นั่ง	โคนนทิ	1
3	พระอุมา	จักร ดาบ คันศร และลูกธนู สังข์ คทา ดอกบัว ตรีศูล	นั่งบนหลังสิงโต	สิงโต	3
4	พระวิษณุ	จักร สังข์ คทา ดอกบัว	ยืน	-	2
5	พระลักษมี	ดอกบัว	ยืน	-	1
6	พระพรหม	จักร คทา หม้อน้ำ สังข์ คัมภีร์ สายประคำ แวนแก้ว	นั่ง	-	1
7	พระสร้อยดี	วีณา ประคำ คัมภีร์	นั่ง	-	1

ตาราง 31 สรุปลักษณะประติมากรรมของเทวรูปที่พบในเทวสถานฮินดูในกรุงเทพมหานคร
เปรียบเทียบตามคัมภีร์ศิลปศาสตร์

ลำดับ	เทพเจ้า	จำนวนที่พบ	ของถือ	คัมภีร์ศิลปศาสตร์
1	พระคเณศ	6	อังกฤษะ ขวาน ขนมหงาข้าง บ่วงบาศ	มยมตัม อังศุมัทเททาคม อุตตรกามิกาคม
2	พระศิวะ	5	อังกฤษะ พังพอน ตรีศูล บัณเฑาะว์	สุประภาทาคม
3	พระอุมา	3	ดอกบัว หรือไม้ถือสิ่งใด	สุประภาทาคม ปุรวรรณาคม
	พระทศคา	6	จักร ดาบ คันศรและลูกธนู สังข์ คทา ดอกบัว ตรีศูล	อปราชิตปฤจจา มยมตัม
	พระกาลี	3	บัณเฑาะว์ จักร ลูกธนู ดาบ หอก ดอกบัว เหล็กจาร ตรีศูล บ่วงบาศ สังข์ คันศร ขวาน คทา หม้อน้ำ กระดิ่ง โล่ ศีรษะอสูร และถ้วย	รูปมณฑนะ อปราชิตปฤจจา
4	พระวิษณุ	4	จักร สังข์ คทา ดอกบัว	พฤษัทสังหิตา
5	พระลักษมี	4	ดอกบัว	รูปมณฑนะ วิษณุธรร โมตตระ
6	พระพรหม	3	ช้อนตักเนย หม้อน้ำ คัมภีร์ คทา ถ้วย ลูกศร คันศร จักร สังข์ สาย ประจำ แวนแก้ว	ไม่มี เนื่องจากสร้าง ตามอิทธิพลพระพรหม ในศาสนาพุทธ
7	พระสร้สวดี	3	วีณา ประจำ คัมภีร์	รูปมณฑนะ

ลักษณะประติมากรรมของเทวรูปที่พบในเทวสถานฮินดูในกรุงเทพมหานคร เมื่อเปรียบเทียบกับคัมภีร์ศิลปศาสตร์ พบว่า มีทั้งเป็นไปตามคัมภีร์ศิลปศาสตร์และไม่เป็นไปตามคัมภีร์ศิลปศาสตร์ บางครั้งมีการดัดแปลงบ้างในรายละเอียด ของถือเป็นสัญลักษณ์หรือตัวแทนในการแสดงอำนาจหรือพลังของเทพเจ้าที่สำคัญยังปรากฏในงานประติมากรรมเสมอ

สำหรับการวิเคราะห์ด้านสัญลักษณ์ของงานประติมากรรมของเทวรูปที่พบในเทวสถานฮินดูในกรุงเทพมหานคร สรุปได้ดังนี้

1. พระคเณศ (Ganesh) ในศิลปะฮินดูเดียวพระคเณศมีพระเศียรเป็นช้าง พระกายอ้วนกลม งาหักข้างหนึ่ง มีหูเป็นพาดหระ ทรงแยลักษณะต่าง ๆ กัน แต่ที่พบบ่อย ได้แก่ อังกุสะหรือขอสับข้าง หมายถึงการควบคุมและการทำลายสิ่งชั่วร้าย ปาสะหรือบ่วงบาศ หมายถึง การผูกมัดกิเลสตัณหาต่าง ๆ ทันตะหรืองาที่หัก หมายถึง การจารึกชะตากรรมของสรรพสิ่ง และก้อนขนมหรือถ้วยขนม หมายถึงความอุดมสมบูรณ์ ในฮินดูปัจจุบัน ถือเป็นเทพแห่งความสำเร็จ อุปสรรค และสติปัญญา ต้องได้รับการบูชาก่อนเทพเจ้าองค์อื่น ๆ

2. พระศิวะ (Shiva) ถูกนับถือว่าเป็นผู้ทำลายเพื่อให้เกิดการสร้างสรรค์ขึ้นมาใหม่ตามแนวคิดที่แทรกอยู่ในตำนานการเกิดจักรวาลของฮินดู รูปเคารพแทนองค์พระศิวะมีทั้งเป็นรูปบุคคลและเป็นแท่งหินรูปสิ่งของที่เรียกกันว่า ศิวลึงค์ โดยรูปบุคคลนิยมทำเป็นนักบวช นุ่งห่มหนังสัตว์ ทำพระเกศาทรงชฎามงกุฏ (มวยสูง) ทัดจันทร์เสี้ยว มีพระเนตรที่สามอยู่กลางพระนลาฏ (หน้าผาก) คลั่งงูเป็นสายธูรา (ยัชโญปวีต) ซึ่งเป็นเครื่องหมายของพราหมณ์ มีผิวกายสีเทา ซึ่งเกิดจากการนำขี้เถ้าเผาศพมาทาตัวเพื่อเป็นการปลงสังเวช อันเป็นหลักปฏิบัติข้อหนึ่งของไศวะนิกาย ส่วนใหญ่มี 2 กร บางครั้งอาจมี 4 กรหรือมากกว่า ส่วนสัญลักษณ์หรืออาวุธที่ทรงถือไว้ในพระหัตถ์มีหลากหลาย แต่ที่สำคัญ คือ ตรีศูล สัญลักษณ์แทนตรีเอกานุภาพของการสร้างจักรวาล อันประกอบไปด้วย การสร้าง การรักษา และการทำลาย

3. พระวิษณุ (Vishnu) นิยมสร้างเป็นรูปคน มี 4 กร ทรงสัญลักษณ์อันได้แก่ สังข์ เป็นสัญลักษณ์มงคลและชัยชนะซึ่งอาจมาจากธรรมเนียมการเป่าสังข์ก่อนออกทำศึกสงคราม จักรสัญลักษณ์แห่งแสงสว่าง มีลักษณะคล้ายดวงอาทิตย์ สืบเนื่องมาจากการเป็นเทพแห่งแสงอาทิตย์ในสมัยพระเวท คทา สัญลักษณ์แห่งอำนาจของบรรณกษัตริย์ และดอกบัวหรือก้อนดิน ทรงครุฑเป็นพาหนะ เนื่องจากครุฑเป็นสัญลักษณ์ของแสงอาทิตย์ตามความเชื่อของฮินดูโบราณ สอดคล้องกับคุณสมบัติของพระวิษณุตั้งแต่ครั้งเป็นเทพในยุคพระเวท

4. พระพรหม (Brahma) พัฒนารูปร่างจากหลักปรัชญาที่เกี่ยวข้องกับพลังงานสากล ถือเป็นตัวแทนของปรมาตมที่ชาวฮินดูทุกคนต้องยึดถือเป็นสรณะ และเป็นเป้าหมายปลายทางอัน

สูงสุด นอกจากนี้ยังมีคุณสมบัติเป็น “ผู้สร้าง” และเป็นบิดาของเทพเจ้าและมวลมนุษย ซึ่งรูปเคารพมักถ่ายทอดและสื่อถึงคุณสมบัติดังกล่าวนี้ไว้ด้วยเสมอ พระพรหมมี 4 พักตร์ สื่อแทนคัมภีร์พระเวททั้ง 4 เล่ม มี 4 กร ทรงสัญลักษณ์อันได้แก่ สายประคำ สื่อถึงจิตวิญญาณทางศาสนา ทัพพีตักน้ำมันเนย ที่ใช้ในพิธีบูชาัญ หม้อน้ำ (กลศ) สื่อแทนความอุดมสมบูรณ์ และพระหัตถ์แสดงวรมุทรา หรือประทานพร หมายถึงการประสิทธิ์ประสาทพรแก่ผู้กราบไหว้บูชา ทรงหงส์เป็นพาหนะ เนื่องจากรูปลักษณะของหงส์มีสีขาวบริสุทธิ์ มีความอ่อนช้อยสง่างาม ทำให้รู้สึกว่ามี ความเกี่ยวข้องกับสวรรค์ หรือสิ่งที่สูงส่ง เช่น ศาสนา ปรีชาญาณ และความรู้แจ้ง สอดคล้องกับคุณสมบัติของพระพรหม

5. พระอุมา (Uma) รูปเคารพของพระอุมาปรากฏในลักษณะของสตรีรูปงาม สวมอาภรณ์สีแดง เขียว น้ำเงิน และทอง ซึ่งรูปเคารพที่พบเห็นได้บ่อย คือ พระอุมาในภาคดุร้าย 2 ปาง คือ พระทศคา และพระกาลิ รูปเคารพของพระทศคานั้นมักทำเป็นรูปสตรี มี 4-8 กร หรือมากกว่านั้นในแต่ละกรจะทรงอาวุธต่าง ๆ มากมาย แต่ที่สำคัญ คือ ดาบ สัญลักษณ์ของการขจัดความชั่วร้าย และตรีศูลอันเป็นเครื่องหมายบ่งบอกถึงพระศิวะ เพราะพระนางเป็นชายาพระองค์ ประทับบนหลังราชสีห์ (หรือเสือ) หรือประทับยืนบนหลังมโหฬาร ชัยชนะต่อมโหฬาร ทำให้พระนางได้รับการขนานนามว่า มโหฬารมรรทินี เทวีผู้พิชิตมโหฬาร ส่วนพระกาลินั้น เป็นภาคดุร้ายอีกภาคหนึ่งของพระอุมา มักทำเป็นรูปสตรีเปลือยกาย พระวรกายสีดำ นุ่งหม้อกระโปรงที่ทำจากขนอสูร มีพระเนตรที่สามกลางพระนลาฏ มี 4 กรหรือมากกว่านั้น ทรงสัญลักษณ์อันได้แก่ ดาบ ตรีศูล ศีรษะอสูรที่มีเลือดหยด และกะปาละ คือถ้วยที่ทำจากหัวกะโหลกเพื่อรองรับเลือดที่หยดจากศีรษะอสูร สวมมาลัยที่ทำด้วยศีรษะอสูรที่พระศอ แสยะพระโอษฐ์ที่เปื้อนไปด้วยโลหิตและมีเขี้ยวแหลม รูปเคารพที่พบอีกลักษณะหนึ่ง คือ รุานโยนิ อันเป็นสัญลักษณ์ของเพศหญิง มักปรากฏร่วมกับศิวลึงค์ สัญลักษณ์ของเพศชาย อันหมายถึงพระศิวะ

6. พระลักษมี (Lakshmi) ถือกำเนิดขึ้นในขณะทีเหล่าเทวดาและอสูรกำลังช่วยกันกวณเกษียรสมุทร รูปแบบทางประติมานวิทยาพระลักษมีตามตำรา กล่าวว่า วรรณจะเป็นสีทอง ทรงพัสดราภรณ์สีเหลือง แดงหรือชมพู ประทับนั่งหรือยืนบนดอกบัว มีทั้ง 2 กร และ 4 กร ทรงสัญลักษณ์อันได้แก่ ดอกบัว สัญลักษณ์ประจำพระองค์และมักจะถือไว้ 2 ดอก หม้อน้ำ สัญลักษณ์แห่งความอุดมสมบูรณ์ อีกพระหัตถ์หงายลงสู่พื้น มีเหรียญทองโปรยปรายลงจากใจกลางพระหัตถ์ หรือไม้กัเทออกมาจากในหม้อ เป็นสัญลักษณ์ของเทวีแห่งโชคลาภและความร่ำรวย บางครั้งอาจทรงอาวุธ เช่นจักร อันเป็นเครื่องหมายบ่งบอกถึงพระวิษณุ เพราะพระนางเป็นชายาพระองค์

7. พระสร้อยวตี (Saraswati) ในสมัยพระเวทพระองค์เป็นเทวีแห่งปัญญาและศิลปวิทยาการ ต่อมาในศาสนาฮินดูได้ยกย่องพระองค์ให้เป็นทั้งบุตรสาวและชายาของพระพรหม รูป

เคารพของพระศรีสวดีมีลักษณะสำคัญคือ มีพระฉวีสีขาวผ่อง ทรงนุ่มหอมอาภรณ์ที่เป็นสีขาว อันเป็น
สัญลักษณ์ของความบริสุทธิ์ มี 2-4 กร ทรงสัญลักษณ์อันได้แก่ คัมภีร์ สัญลักษณ์แห่งความรู้และ
ปัญญา ลูกประคำ (อักษมาลา) สัญลักษณ์ของนักบวชที่มักพบอยู่เสมอในพระหัตถ์ของพระพรหม
อีกสองกรทรงประคองเครื่องดนตรีที่เรียกว่า วิณา สัญลักษณ์แทนศิลปะการละครและดนตรี มีหงส์
เป็นพาหนะซึ่งเป็นสัตว์พาหนะของพระพรหม แต่บางครั้งประทับบนนกยูงด้วย

บทที่ 5

การศึกษาประติมากรรมที่สื่อความหมายทางความเชื่อของศาสนาฮินดู ใน กรุงเทพมหานคร

ประติมากรรมที่ศึกษาในการวิจัยครั้งนี้ เป็นรูปเคารพของเทพเจ้าในศาสนาฮินดู หรือที่เรียกว่า เทวรูป จำนวน 7 องค์ คือ พระคเณศ พระศิวะ (พระอิศวร) พระวิษณุ (พระนารายณ์) พระพรหม พระอุมา พระลักษมี พระสร้อยดี เนื่องจากเป็นเทพเจ้าหลักของชาวฮินดู และเมื่อศาสนาฮินดูเข้ามาสู่ประเทศไทยพร้อมกับอารยธรรมอินเดีย ลัทธิที่นับถือเทพเจ้าเหล่านี้ก็เข้ามาด้วย ซึ่งพบได้ในเทวสถานฮินดูในประเทศไทยโดยเฉพาะในกรุงเทพมหานคร ซึ่งคนไทยรู้จักและมีไม่น้อยที่มีความศรัทธา ผู้วิจัยทำการศึกษาศิลปะการสื่อความหมายผ่านงานประติมากรรมของศาสนาฮินดูในกรุงเทพมหานคร โดยศึกษาคติความเชื่อและความหมายเชิงสัญลักษณ์ผ่านงานประติมากรรมเพื่อนำมาถอดรหัสสัญลักษณ์ และเปรียบเทียบงานประติมากรรมแบบไทยที่จัดสร้างโดยคนไทยที่พบในกรุงเทพมหานคร ตั้งแต่เริ่มมีความนิยมในการจัดสร้างเทวรูปของเทพเจ้าในศาสนาฮินดู ปี พ.ศ. 2500 เป็นต้นมา จำนวน 66 องค์ กับประติมากรรมแบบอินเดียที่พบในเทวสถานฮินดูในกรุงเทพมหานคร ได้แก่ วัดพระศรีมหาอุมาเทวี เขตบางรัก กรุงเทพมหานคร วัดวิษณุ เขตสาทร กรุงเทพมหานคร และวัดเทพมณเฑียร เขตพระนคร กรุงเทพมหานคร รายละเอียดดังนี้

5.1 พระคเณศ

การศึกษาประติมากรรมพระคเณศที่สื่อความหมายทางความเชื่อของศาสนาฮินดูในเขตกรุงเทพมหานคร โดยผู้วิจัยจะปูพื้นความรู้พอสังเขป ด้วยภูมิหลังการนับถือพระคเณศในประเทศไทยตั้งแต่สมัยก่อนสุโขทัยเรื่อยมาจนถึงปัจจุบัน ซึ่งจะทำการวิเคราะห์โดยใช้แนวคิดเกี่ยวกับประติมานวิทยา (Iconography) และทฤษฎีสัญลักษณ์วิทยา (Semiology) ตั้งแต่เริ่มมีความนิยมในการจัดสร้างเทวรูปของเทพเจ้าในศาสนาฮินดู คือ ปี พ.ศ. 2500 เป็นต้นมา ข้อมูลเกี่ยวกับพระคเณศ ผู้วิจัยได้รวบรวมจาก กรมศิลปากร (2540), กิตติ วัฒนนะมหาตม์ (2546ก), ศานติ ภัคดีคำ (2558), ราชนันท์ เวียงเพิ่ม (2550), คมกฤษ ชูย์เต็กเค็ง (สัมภาษณ์, 2564), เนื้ออ่อน ขวัญทองเขียว (สัมภาษณ์, 2564), เศษฐ์ ดิงสัญชลี (สัมภาษณ์, 2564) รายละเอียดดังนี้

การบูชาพระคเณศ สันนิษฐานว่าคนไทยเริ่มบูชาพระคเณศตั้งแต่พุทธศตวรรษที่ 10 แต่ปรากฏหลักฐานการมีเทวรูป และเทวาลัย ในพุทธศตวรรษที่ 12 ทางภาคใต้ในจังหวัด

นครศรีธรรมราช ทำให้อาจกล่าวได้ว่า คนไทยภาคใต้ เริ่มนับถือพระคเณศเป็นกลุ่มแรก ทั้งนี้ พระคเณศได้รับการบูชาอย่างกว้างขวางในสมัยที่ขอมเรืองอำนาจ และแพร่กระจายมายังสมัยลพบุรี เชียงแสน และสุโขทัย

พระคเณศที่ได้รับการนับถือในประเทศไทยมีความแตกต่างไปจากที่นับถือกันในอินเดีย ดังหลักฐานปรากฏว่า ในสมัยสุโขทัยเป็นต้นมาจนถึงสมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้น พระคเณศเป็นที่รู้จักกันในนาม “พระเทพกรรม” หรือ “พระเทวกรรม” ซึ่งถือเป็นเทพเจ้าที่เกี่ยวข้องกับการคล้องช้างเป็นหลัก ในขณะที่คติการบูชาด้านอื่น ๆ ไม่ชัดเจนนัก ปรากฏพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวได้ทรงศึกษาเรื่องพระคเณศ และทรงถ่ายทอดเรื่องราวเกี่ยวกับพระคเณศผ่านบทพระราชนิพนธ์ของพระองค์ คติการบูชาจึงได้หันกลับมารับรู้เรื่องราวเกี่ยวกับพระคเณศในแบบอินเดียมากขึ้น จนกระทั่งได้รับการนับถือเป็นเทพแห่งศิลปะวิทยาการตราบนปัจจุบัน ผู้วิจัยได้ศึกษาค้นคว้าและสังเคราะห์จากเอกสารต่าง ๆ ที่เกี่ยวข้องกับพระคเณศ โดยสามารถแสดงรายละเอียดจำแนกตามยุคสมัยได้ตามตารางดังนี้

ตาราง 32 แสดงรายละเอียดเกี่ยวกับพระคเณศจำแนกตามยุคสมัย

ยุคสมัย	พระนาม	ฐานะ/คุณสมบัติ/คติการบูชา	หลักฐานอ้างอิง
สุโขทัย	พระเทพกรรม	บรมครูแห่งการคล้องช้าง	ศิลาจารึกฐานพระอิศวรเมืองกำแพงเพชร
อยุธยา	พระมหาวินศวร	เทพเจ้าผู้จัดอุปสรรคสำหรับใช้ในการพระราชพิธีต่าง ๆ	พระราชพงศาวดารฉบับสมเด็จพระพนรัตน์ วัดพระเชตุพน
	พระเทวกรรม	บรมครูแห่งการคล้องช้าง สำหรับใช้ในพิธีคชกรรม (พิธีกรรมที่เกี่ยวข้องกับช้าง)	พระราชพงศาวดารฉบับสมเด็จพระพนรัตน์ วัดพระเชตุพน

ตาราง 32 (ต่อ)

รัตนโกสินทร์ตอนต้น (รัชกาลที่ 1-5)	พระพิฆเนศวร	1. เทพเจ้าผู้ขจัด	1. คัมภีร์นารายณ์
	พระเทวกรรม	อุปสรรค สำหรับใช้ใน	ยี่สิบปาง
	พระโกญจนาเนศวร	การพระราชพิธีต่าง ๆ	2. ตำนานเทวรูป
		2. บรมครูแห่งการ	สังเขป
		คล้องช้าง สำหรับใช้ในพิธี	3. ตำราภาพเทวรูป
		คชกรรม	
		(พิธีกรรมที่เกี่ยวข้อง)	
		ช้าง)	

ข้อสังเกตบางประการ

1. ก่อนสมัยสุโขทัยเทวรูปพระคเณศพบได้ตามปราสาทหินของไทยหลายแห่ง โดยได้รับอิทธิพลมาจากขอม ในสมัยสุโขทัย การนับถือพระคเณศไม่ปรากฏหลักฐานชัดเจน มีหลักฐานชิ้นหนึ่งที่แสดงถึงคติการนับถือในฐานะที่เป็นครูช้างในชื่อ พระเทพกรรม ล่วงถึงสมัยอยุธยาศาสนาฮินดูกลับมามีความสำคัญในราชสำนักอีกครั้ง ในฐานะที่เป็นครูช้าง และยังคงความเชื่อตามคติขอม คือ เทพผู้ขจัดอุปสรรค

2. สมัยรัตนโกสินทร์ พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว พระราชทานนาม “พิฆเนศวรสุรสังกาศ” ซึ่งมีพระนามพ้องกับ “พระคเณศ” ให้เป็นพระนามทรงกรมของรัชกาลที่ 5 เมื่อแรกรับพระสุพรรณบัฏเฉลิมพระนาม คือ สมเด็จพระเจ้าลูกยาเธอเจ้าฟ้าจุฬาลงกรณ์ฯ กรมหมื่นพิฆเนศวรสุรสังกาศ

3. เมื่อครั้ง สมเด็จพระเจ้าฟ้ากรมพระยานริศรานุวัดติวงศ์ ทรงออกแบบสัญลักษณ์ห้ารัชกาลสำหรับประกอบซุ้มพระประธานในพระอุโบสถวัดวชิราภิวัตน์ เขตดุสิต กรุงเทพมหานคร ในตำแหน่งรัชกาลที่ 5 ทรงออกแบบเป็นรูปพระคเณศเชิญพระเกี้ยวอันเป็นพระราชลัญจกรในรัชกาลที่ 5 ซึ่งเคยได้รับโปรดเกล้าฯ สถาปนาให้ทรงกรมที่ “กรมหมื่นพิฆเนศวรสุรสังกาศ” อันพ้องกับพระนามของพระคเณศ

4. คติการนับถือพระคเณศของสังคมไทยสมัยกรุงรัตนโกสินทร์ ตั้งแต่รัชกาลที่ 1-5 มีความคล้ายคลึงกับความเชื่อที่สืบทอดมาตั้งแต่สมัยกรุงศรีอยุธยา คือ มีการนับถือในฐานะเทพที่เกี่ยวข้องกับครูช้าง และมีความสับสนกันในระหว่างเทพทั้งสี่ คือ พระพิฆเนศวร พระขันธกุมาร พระเทวกรรม และพระโกญจนาเนศวร

ภาพประกอบ 45 พระคเณศประกอบขุ้มประธานในพระอุโบสถวัดวัดราชาธิวาส

ที่มา: ผู้วิจัยเป็นผู้ถ่าย วัดราชาธิวาส เมื่อ 4 กรกฎาคม 2563

ตาราง 33 แสดงรายละเอียดเกี่ยวกับพระคเณศในสมัยรัชกาลที่ 6

ยุคสมัย	พระนาม	ฐานะ/คุณสมบัติ/คติ การบูชา	หลักฐานอ้างอิง
รัชกาลที่ 6 เป็นต้นไป	พระคเณศ	1. เทพเจ้าผู้ขจัด อุปสรรค และต้อง ได้รับการบูชาก่อนเทพ องค์อื่น 2. เทพเจ้าแห่งศิลป วิทยาการ	บทพระราชนิพนธ์ใน รัชกาลที่ 6 1. พระเป็นเจ้าของ พราหมณ์ 2. พระคเณศร์เสีงา 3. บทเสภาเรื่อง สามัคคีเสวก

ข้อสังเกตบางประการ

1. พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงสนพระทัยค้นคว้าทางภารตวิทยาอย่างจริงจัง จึงทรงรื้อฟื้นและนำคติเกี่ยวกับพระคเณศในศาสนาฮินดูกลับเข้ามาใหม่ และคติใด ๆ ที่

กำหนดยึดถือกันในรัชกาลนี้ ก็เป็นแบบฉบับอันสำคัญสำหรับการนิยมนับถือพระคเณศในเมืองไทยเป็นต้นไป ได้แก่ การนับถือพระคเณศเป็นเทพแห่งศิลปวิทยาการแทนพระสร้อยศรี

2. พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว โปรดการประพันธ์ กวีนิพนธ์ และศิลปะศาสตร์ จึงทรงยกย่องพระคเณศเป็นพิเศษ โดยทรงนำคุณสมบัติของพระสร้อยศรีมารวมเข้าเป็นของพระคเณศด้วย พระองค์ได้โปรดเกล้าฯ ให้สร้าง “เทวาลัยพระคเณศศรี” ณ จุดศูนย์กลางของพระราชวังสนามจันทร์ และเสด็จพระราชดำเนินไปทรงเจิมเทวรูปและอัญเชิญขึ้นประดิษฐาน ณ หอแก้ว วันเสาร์ที่ 1 กุมภาพันธ์ พ.ศ. 2461 ซึ่งเป็นครั้งแรกที่มีการจัดสร้างเทวรูปพระคเณศขนาดใหญ่ขึ้นในกรุงรัตนโกสินทร์

3. พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว โปรดเกล้าฯ พระราชทานพระราชลัญจกรรูปพระคเณศ ซึ่งทรงสร้างขึ้นใหม่ เป็นดวงตราของวรรณคดีสโมสร ซึ่งทรงโปรดเกล้าฯ ให้จัดตั้งขึ้นในปี พ.ศ. 2457 ต่อมาเมื่อวรรณคดีสโมสรได้เลิกไป ในสมัยหลังเปลี่ยนแปลงการปกครอง ได้มีการตั้ง “กรมศิลปากร” ขึ้น จึงได้นำรูปพระคเณศมาเป็นดวงตราของกรมศิลปากร ดังประกาศในราชกิจจานุเบกษา เมื่อวันที่ 13 ตุลาคม พ.ศ. 2480 ในเวลาต่อมาได้มีการนำรูปพระคเณศไปใช้เป็นตราเครื่องหมายของวิทยาลัยนาฏศิลป์ และมหาวิทยาลัยศิลปากรอีกด้วย พระคเณศจึงกลายเป็นเทพแห่งศิลปวิทยาของไทยโดยสมบูรณ์

4. คติการเป็นบรมครูช่าง คงเหลืออยู่เฉพาะผู้สืบตระกูลหมอช่างในราชสำนัก และในหมู่คนเลี้ยงช่างตามจังหวัดต่าง ๆ

ภาพประกอบ 46 เทวรูปพระคเณศ พระราชวังสนามจันทร์

ที่มา: วรชาติ มีชูบท. (ม.ป.ป.). *พระคเณศร์เสียดงา*. สืบค้นเมื่อ 9 พฤษภาคม 2563, จาก http://www.vajiravudh.ac.th/OVtoVC/OVtoVC_88.htm

จากตารางแสดงให้เห็นว่า พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงสนพระทัย คำนคว้าทางภารตวิทยาอย่างจริงจัง ซึ่งขณะนั้นเป็นยุคที่ *บูรพคดีศึกษา* เจริญถึงขีดสุด มีการแปลวรรณกรรมต่าง ๆ ของอินเดีย เป็นภาษาอังกฤษ เพื่อสะดวกต่อการศึกษา จึงทรงรื้อฟื้นและนำคติเกี่ยวกับพระคเณศในศาสนาฮินดู และเป็นพระราชศรัทธาส่วนพระองค์ ทรงนำคุณสมบัติของพระศรัสวดีมารวมเข้าเป็นของพระคเณศด้วย พระคเณศจึงกลายเป็นเทพแห่งศิลปวิทยาตามคติของไทย อาจกล่าวได้ว่ารัชกาลที่ 6 ทรงริเริ่มและเป็นต้นแบบอันสำคัญสำหรับการนิยมนับถือพระคเณศในเมืองไทยเป็นต้นมา

ในช่วงระยะเวลาเดียวกันนี้ มีการสร้างเทวสถานในศาสนาฮินดู โดยชาวฮินดูจากอินเดีย ในเวลาไล่เลี่ยกัน ถึง 3 แห่ง หากนับปี พ.ศ. ที่จัดทะเบียนเป็นเทวสถานในศาสนาฮินดู ประกอบด้วย 1. วัดพระศรีมหาอุมาเทวี (พ.ศ. 2458) 2. วัดวิชฌุ (พ.ศ. 2485) และ 3. วัดเทพมณเฑียร (พ.ศ. 2468) ตามลำดับ จะเห็นได้ว่าอยู่ในช่วงรัชสมัยของพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวทั้งสิ้น เทวสถานดังกล่าว มีวัตถุประสงค์ในการเผยแพร่และส่งเสริมศาสนาฮินดู

ให้แก่ชาวอินเดียที่นับถือศาสนาฮินดู และชนชาติอื่นที่มีความสนใจในศาสนาฮินดูในประเทศไทย โดยเฉพาะกรุงเทพมหานคร ทำให้สังคมไทยในระยยะเวลานั้น ได้มีโอกาสซึมซับวัฒนธรรมทางศาสนาฮินดูของอินเดียยิ่งขึ้นไปอีก

การบูชาพระคเณศในประเทศไทย โดยเฉพาะกรุงเทพมหานคร เริ่มแพร่หลายตั้งแต่รัชกาลที่ 6 เป็นต้นมาดังกล่าว และยังเห็นได้ชัดเจนขึ้นในสมัยหลังสงครามโลกครั้งที่ 2 โดยเฉพาะการสร้างพระคเณศของเกจิอาจารย์ที่มีชื่อเสียง เช่น เจ้าคุณพระศรีสังฆญาณมุนี (สนธิ ยติธโร) วัดสุทัศนเทพวราราม ตั้งแต่ช่วงก่อน พ.ศ. 2500

ความนิยมในการจัดสร้างเทวรูปพระคเณศสำหรับบูชาโดยองค์กรต่าง ๆ มีเป็นจำนวนมากตั้งแต่ภายหลังปี พ.ศ. 2529 เป็นต้นมา เทวรูปขนาดบูชาในประเทศไทยมักเป็นแบบที่ประทับนั่ง และมักจะมี 4 กร ถือ งาช้าง วัชระ ปาศะ และขนม โดยวัสดุที่ใช้มีตั้งแต่ หิน หินอ่อน ดินเผา แก้ว เซรามิค เรซิน สำริด และทองเหลือง มีวัดแก้วแจ่มฟ้า เป็นตัวอย่างหนึ่งที่มีการจัดสร้างพระคเณศอย่างต่อเนื่อง (กิตติ วัฒนะมหาตน์. 2546: 188) ส่วนที่เป็นเทวรูปขนาดเล็กหรือวัดถุมงคลนั้น มีมากมายหลายรูปแบบ และออกให้บูชาโดยองค์กรและวัดทั่วทุกภาคในเมืองไทย โดยวัดในกรุงเทพมหานคร จะจัดสร้างมากที่สุด (กิตติ วัฒนะมหาตน์. 2549: 60-61) ส่วนมูลนิธิพระพิฆเนศที่ก่อตั้งโดยพราหมณ์ขจร นาคะเวทิน ในปี พ.ศ. 2537 เพื่อจัดหาทุนการศึกษาสำหรับนักเรียนที่ยากจน โดยอาศัยการจัดสร้างเทวรูปพระคเณศและวัดถุมงคลชนิดต่าง ๆ อันเกี่ยวเนื่องกับพระคเณศ ออกให้บูชาทุกปีแต่ไม่ค่อยเป็นที่รู้จักกันในวงกว้างนัก

กล่าวสำหรับภาคราชการ หน่วยงานที่มีการจัดสร้างพระคเณศออกให้บูชามากที่สุด คือ กรมศิลปากร โดยรุ่นล่าสุดในปัจจุบัน คือ รุ่น “108 ปี กรมศิลปากร” เนื่องในโอกาสครบรอบ 108 ปี แห่งการสถาปนากรมศิลปากร ในปี พ.ศ. 2562 ซึ่งมีการสร้างทั้งเทวรูปพระคเณศขนาดบูชาขนาดเล็ก รวมทั้งวัดถุมงคลแบบต่าง ๆ รวมกันถึง 10 รูปแบบ โดยนำแบบที่ ศาสตราจารย์ศิลป์ พีระศรี ได้ออกแบบไว้มาเป็นต้นแบบ ลักษณะเทวรูปพระคเณศ ทำจากโลหะผสม ประทับนั่งโดยฝ่าพระบาททั้งสองข้างหันเข้าหากัน อันเป็นพิมพ์นิยมของกรมศิลปากร มี 4 กร ถือ งาช้าง วัชระ ปาศะ และถ้วขนม

ภาพประกอบ 47 เทวรูปพระคเณศ 108 ปี กรมศิลปากร

ที่มา: กรมศิลปากร. (2563). พระพิฆเนศวร 108 ปี กรมศิลปากร. สืบค้นเมื่อ 9 พฤษภาคม 2563, จาก <https://www.facebook.com/พระพิฆเนศวร-108-ปี-กรมศิลปากร-360460604615300/photos/618366292158062>

ส่วนการสร้างพระคเณศโดยสถาบันการศึกษา ที่เป็นที่นิยมและจัดสร้างมากที่สุด คือ มหาวิทยาลัยศิลปากร โดยเฉพาะคณะจิตรกรรมประติมากรรมและภาพพิมพ์ ซึ่งเป็นหน่วยงานที่เมื่อจัดสร้างเทวรูปพระคเณศแล้ว สามารถออกบูชาก็ได้หมดภายในเวลาไม่นาน ผู้วิจัยขอยกตัวอย่างเทวรูปพระคเณศที่จัดสร้างเนื่องในโอกาสครบรอบ 55 ปี คณะจิตรกรรมประติมากรรมและภาพพิมพ์ มหาวิทยาลัยศิลปากร ปี พ.ศ. 2540 ออกแบบโดยศาสตราจารย์วิชัย สิทธิรัตน์ มีลักษณะทำจากเนื้อสำริด สีสนิมเขียว เทคนิคพาดิน่า (Patinas) ประทับนั่งขัดสมาธิราบ มี 4 กร ถือ งาช้าง วัชระ ปาละ และถ้วยขนม

ภาพประกอบ 48 เทวรูปพระคเณศ 55 ปี คณะจิตรกรรมประติมากรรมและภาพพิมพ์
มหาวิทยาลัยศิลปากร

ที่มา: Gamine. (2559). พระพินาศ ครอบรอบ 55ปี คณะจิตรกรรม ม.ศิลปากร.

สืบค้นเมื่อ 9 พฤษภาคม 2563, จาก

<http://uauktion4.uamulet.com/AuctionDetail.aspx?bid=83&qid=44007>

มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ก็เป็นอีกสถาบันการศึกษาอีกแห่งหนึ่งที่จัดสร้างเทวรูปพระคเณศ หลายรุ่น โดยรุ่นล่าสุดในขณะนี้ จัดสร้างในโอกาสวาระวันคล้ายวันสถาปนาคณะศิลปกรรมศาสตร์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ ครอบรอบ 18 ปี พ.ศ. 2563 มีความพิเศษตรงที่ของถือในพระกรมี 4 คู่ สามารถปรับเปลี่ยนได้ตามวัตถุประสงค์ของผู้บูชาตามวาระ ประกอบด้วย ศรี - วัชระ และ งา, ศักดิ์ - ขอ และ บ่วงบาศ, สมานทิ - คัมภีร์ และ สายประจำคำ และ ปัญญา - ดอกบัว และ ลูกแก้ว ประทับนั่งลลิตาสนะ คือ ทำประทับนั่งห้อยพระบาทข้างหนึ่ง สำหรับพระคเณศองค์นี้ประทับนั่งห้อยพระบาทซ้าย อันเป็นทำนองที่มีชื่อเฉพาะว่า ศาวยา-ลลิตาสนะ บนฐานรองรับด้วยกลีบบัว ทรงสวมเทริดน้ำเต้า มีพญานาคค้ำคองพระศอก พระหัตถ์ซ้ายสวมมาลัยข้อพระกร ยกขึ้นเสมอพระอังสา ทรงจับเครื่องมณฑลและเทพศาสตราวุธ พระหัตถ์ขวาทอดเสมอพระชานุรับเครื่องมณฑล พระบาทซ้ายทิ้งลงเบื้องล่างมีมุสิกะเฝ้าอยู่ที่พระบาท ด้านหลังมีประภามณฑลรูปดอกบัวอยู่รอบพระเศียร

พิธีเทวภิเษกจัดขึ้น ณ โรงละครแห่งมหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ เมื่อวันที่ 20 มิถุนายน 2563 โดยมีพระมหाराชครูพิธีศรีวิสุทธิคุณเป็นเจ้าพิธี

**โครงการจัดสร้างองค์พระคเณศ
ในโอกาสวาระครบรอบ ๑๘ ปี แห่งการสถาปนา
คณะศิลปกรรมศาสตร์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์**

พระคเณศปางประทับนั่งลีลาสนะอยู่บนฐานรองรับด้วยกลีบบัว แสดงเรื่องราวแห่งชัยชนะของความรู้อันบริสุทธิ์ ทรงสวมเทริดน้ำเต้า มีพญานาคคดโค้งพระศอ พระหัตถ์ซ้ายสวมมาลัยข้อพระกร ยกขึ้นเลื่อมพระอังสาทรงจับเครื่องมงคลและเทพศาสตราวุธ พระหัตถ์ขวาทอดเลื่อมพระขานรับเครื่องมงคล พระบาทซ้ายตั้งลงเบื้องล่างมีพญามุสิกเผ่าอยู่ที่พระบาท ด้านหลังมีประภาภรณ์รูปดอกบัวอยู่รอบพระเศียร

เครื่องมงคลและเทพศาสตราวุธมี 4 คู่ ซึ่งปรับเปลี่ยนได้ตามวัตถุประสงค์ของผู้บูชาในแต่ละช่วงเวลา ดังนี้

- ศรี - วัชระ และ จา
- ลมาธิ - คัมภีร์ และ สายประคำ
- ศักดิ์ - ขอ และ บ่วงบาศ
- ปัญญา - ดอกบัว และ ลูกแก้ว

รายการจัดสร้างพระคเณศ คณะศิลปกรรมศาสตร์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์

	จำนวนองค์สร้าง (องค์)	ค่าใช้จ่าย*
1 พระคเณศ เนื้อบรอนซ์ หน้าสัก 12 ซม. (ทองอำพัน)	333	12,000
2 พระคเณศ เนื้อบรอนซ์ หน้าสัก 12 ซม. (เขียวมรกต)	333	12,000
3 พระคเณศ เนื้อบรอนซ์ หน้าสัก 12 ซม. (เทารัมฤทธิ์ใส)	333	12,000
4 พระคเณศ เนื้อบรอนซ์ หน้าสัก 12 ซม. AP (ทองสุริย)	19	(พิเศษแล้ว)

*รวมค่าสีทองเคลือบเทพศาสตราวุธ 4 คู่

รายละเอียดเพิ่มเติม

คณะศิลปกรรมศาสตร์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ ศูนย์รังสิต
โทรศัพท์ : 02 696 6305 เพจ Facebook : พระคเณศ ศิลปกรรมศาสตร์ มธ.

ภาพประกอบ 49 เทวรูปพระคเณศ คณะศิลปกรรมศาสตร์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์

ที่มา: คณะศิลปศาสตร์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์. (2562). พระคเณศ ศิลปกรรมศาสตร์ มธ. สืบค้นเมื่อ 9 พฤษภาคม 2563, จาก

<https://www.facebook.com/GaneshaFineartsTU/posts/103884007774331>

เทวรูปพระคเณศ ของสำนักช่างสิบหมู่ ที่จัดสร้างเทวรูปเทพเจ้าในศาสนาฮินดูทั้ง 7 องค์ เพื่ออัญเชิญมาในพิธีไหว้ครูช่างกรมศิลปากรอีกด้วย โดยมีลักษณะทางประติมานวิทยา ประทับยืน มี 4 กร พระหัตถ์ซ้ายบนถือวัชระ พระหัตถ์ซ้ายล่างถืองาที่หัก พระหัตถ์ขวาบนถือบ่วงบาศ พระหัตถ์ขวาล่างถือถ้วดยขนม ศิลปะตามแบบไทยประเพณี วัสดุทำจากโลหะ

ภาพประกอบ 50 เทวรูปพระคเณศ สำนักช่างสิบหมู่

ที่มา: กระทรวงวัฒนธรรม. (ม.ป.ป.). *เทวรูป: พระพิฆเนศวร*. สืบค้นเมื่อ 9 พฤษภาคม 2563, จาก <http://cpot.in.th/np/v/1004-เทวรูป-%3A-พระพิฆเนศวร>

เทวรูปพระคเณศที่จัดสร้างโดยองค์กรเอกชนที่พบในกรุงเทพมหานคร เช่น มูลนิธิพระพิฆเนศ ร่วมกับ บ้านศิลปะเอกชัย วรรณแก้ว ลักษณะทางประติมานวิทยา ประทับยืนตรงแบบสมภังค์ มี 4 กร พระหัตถ์ขวาหน้าถืองาช้างที่หัก พระหัตถ์ขวาลงถือวัชระ พระหัตถ์ซ้ายหน้าถือก้อนขนม พระหัตถ์ซ้ายหลังถือปวงบาศ สวมมงกุฎและเครื่องทรงแบบศิลปะอยุธยา ขนาดสูง 16 เซนติเมตร วัสดุทำจากทองเหลืองรมดำ ซึ่งจัดทำมาเป็นชุด เรียกว่า ชุดมหามงคล 7 มหาเทพ แต่สามารถบูชาแบบแยกองค์ได้ ผ่านพิธีบวงสรวง ปี พ.ศ. 2545 ณ วัดสุทัศนเทพวรารามราชวรมหาวิหาร โดยสมเด็จพระพุทธโฆษาจารย์ (วีระ ภัทฺฐจาโร) อดีตเจ้าอาวาสวัดสุทัศนเทพวรารามราชวรมหาวิหาร เป็นประธานฝ่ายสงฆ์ พระเจ้าวรวงศ์เธอ พระองค์เจ้าโสมสวลี กรมหมื่นสุทธนารีนาถ เป็นประธานฝ่ายฆราวาส และพระครูญาณสมมภูรี (พรหมณ์ขจร นาคะเวทิน) เป็นประธานฝ่ายพราหมณ์ รายได้หลังหักค่าใช้จ่ายสมทบทุนบ้านศิลปะเอกชัย วรรณแก้ว เพื่อผู้ด้อยโอกาส และมูลนิธิพระพิฆเนศ เพื่อกิจกรรมมอบทุนการศึกษา เด็กยากไร้

**ภาพประกอบ 51 เทวรูปพระคเณศ โดยมูลนิธิพระพิฆเนศ ร่วมกับ
บ้านศิลปะเอกชัย วรรณแก้ว**

ที่มา: บ้านศิลปะเอกชัย วรรณแก้ว. (2563). *พระพิฆเนศ*. สืบค้นเมื่อ 9 พฤษภาคม 2563, จาก <https://www.ekachai-lifeunlimited.com/content/5416/มูลนิธิพระพิฆเนศ-ร่วมกับ-บ้านศิลปะเอกชัย-วรรณแก้ว>

สำหรับภาคเอกชน ที่ผู้วิจัยเห็นว่า เทวรูปที่มีความแปลกใหม่ที่เกิดขึ้นในเมืองไทย คือ พระคเณศ รุ่น “ปางมหาเทพแห่งศิลปะของแผ่นดิน” จัดสร้างโดย บริษัท เวิร์คพอยท์ เอ็นเทอร์เทนเมนท์ จำกัด (มหาชน) ปี พ.ศ. 2549 เนื้อสัมฤทธิ์ มี 2 ขนาด ประกอบด้วย ขนาดสูง 19 นิ้ว และ 3.9 นิ้ว ออกให้บูชาและนำเงินรายได้ทั้งหมดขึ้นทูลเกล้าฯ ถวายพระบาทสมเด็จพระมหาภูมิพลอดุลยเดชมหาราช บรมนาถบพิตร เพื่อทรงใช้สอยตามพระราชอัธยาศัย จัดพิธีเทวาภิเษก ในวันอังคารที่ 19 ธันวาคม พ.ศ. 2549 ณ วัดสระเกศราชวรมหาวิหาร เขตป้อมปราบศัตรูพ่าย กรุงเทพมหานคร โดยมีพระเจ้าวรวงศ์เธอ พระองค์เจ้าโสมสวลี พระวรราชาทินัดดามาตุ เสด็จเป็นองค์ประธาน ซึ่งได้รับการตอบรับจากผู้มีจิตศรัทธาเข้าบูชาหมดอย่างรวดเร็ว เทวรูปมีลักษณะพิเศษที่รูปร่างกำยำ ลำสัน คล้ายนักเล่นกล้ำม จากแนวคิดที่พระคเณศมีลักษณะเทวกำเนิดเป็นมหาเทพ (ข่าวออนไลน์ ryt9. 2549) แตกต่างจากพระคเณศโดยทั่วไปที่มีรูปร่างอ้วน

ทำนวมบุรุษ ทั้งนี้ยังมี 4 กร ถือ งาช้าง วัชระ ปาศะ และถ้วยขนม ตามแบบพิมพ์นิยมของไทยทั่วไป ก็ถือได้ว่าวงการบันเทิงไทยก็นับถือพระคเณศในฐานะเทพแห่งศิลปวิทยาการ ตามพระราชนิยามในรัชกาลที่ 6 ในการเป็นผู้นำการนับถือพระคเณศในฐานะเทพแห่งศิลปวิทยาการ

ภาพประกอบ 52 เทวรูปพระคเณศ บริษัท เวิร์คพอยท์ เอ็นเทอร์เทนเมนท์ จำกัด (มหาชน)

ที่มา: อชิรญา. (2550). พระพิฆเนศร์ ปางมหาเทพ. สืบค้นเมื่อ 9 พฤษภาคม 2563, จาก http://www.g-pra.com/webboard/show.php?Category=general_talk&No=41592

พระคเณศที่น่าสนใจอีกชิ้นหนึ่ง และเป็นการต่อยอดถึงความเป็นเทพแห่งศิลปวิทยา คือ พระคเณศของอาจารย์วัลลภ นิมนสนอง รุ่น “พระพิฆเนศ บรมครู มหานาฏราช” โดยได้รับแรงบันดาลใจจากการแต่งกายด้วยชุดโขนยักษ์ทศกัณฐ์ ในเรื่องรามเกียรติ์ ซึ่งโขนถือเป็นศิลปะการแสดงชั้นสูงของไทย ใช้จินตนาการและการประดับลวดลายจากชุดโขน เพื่อแสดงออกถึงคุณค่าแห่งศิลปะของไทย สมพระเกียรติยศมหาเทพแห่งความสำเร็จและศิลปวิทยาการ ลักษณะทางประติมานวิทยา ประทับยืน มี 2 กร ถือศิวะทศกัณฐ์ และคันศร เทวรูปมีขนาดสูง 60 เซนติเมตร กว้าง 20 เซนติเมตร วัสดุทำจากสำริด

ภาพประกอบ 53 เทวรูปพระคเณศ บรมครู มหاناฏราช โดยอาจารย์วัลลภ นิมสนอง

ที่มา: วัลลภ นิมสนอง. (2562). *พระพิฆเนศบรมครูนาฏราช*. สืบค้นเมื่อ 9 พฤษภาคม 2563, จาก <https://www.facebook.com/Maharajadhamma/posts/2265194923526072>

พระคเณศอีกรุ่นหนึ่งที่เกี่ยวข้องกับนาฏศิลป์ไทยของอาจารย์วัลลภ นิมสนอง คือ พระคเณศรุ่น “คเณศโนรา” มีวัตถุประสงค์จัดสร้างออกบูชาเพื่อสมทบทุนการซื้ออุปกรณ์แพทย์โรงพยาบาลพัทลุง จัดสร้างเป็นกรณีพิเศษ (Limited Edition) เพียงจำนวน 11 องค์ ลักษณะทางประติมาวิทยา มี 2 กร อยู่ในท่วงท่าการรำโนรา การแสดงนาฏศิลป์ภาคใต้ของไทย เทวรูปมีขนาดหน้าตัก 5 นิ้ว สูง 8 นิ้ว วัสดุทำจากสำริด

ภาพประกอบ 54 เทวรูปพระคเณศ คเณศโนรา โดยอาจารย์วัลลภ นิ่มสนอง

ที่มา: วัลลภ นิ่มสนอง. (2561). *คเณศโนรา*. สืบค้นเมื่อ 9 พฤษภาคม 2563, จาก <https://www.facebook.com/Maharajadhamma/posts/1854879744557594>

นอกจากนี้ ยังนิยมตั้งศาลพระคเณศขึ้นตามสถานที่ราชการ และบริษัทห้างร้านของเอกชนต่าง ๆ ขึ้นมากมายหลายแห่ง เช่น ศาลพระคเณศ ภายในสถาบันบัณฑิตพัฒนศิลป์ กระทรวงวัฒนธรรม (วัดพระแก้ววังหน้า) ศาลพระคเณศ บริเวณหน้าห้างสรรพสินค้าเซ็นทรัลเวิลด์ ฯลฯ มากมายซึ่งหาชมได้ไม่ยากนัก

เทวรูปพระคเณศที่ประดิษฐานภายในสถาบันบัณฑิตพัฒนศิลป์ (ในอดีตเป็นสถานที่ตั้งของวิทยาลัยนาฏศิลป์ กรุงเทพฯ) เขตพระนคร กรุงเทพมหานคร ซึ่งอยู่ทางทิศใต้ของพระอุโบสถวัดบวรสถานสุทธารวาส หรือที่เรียกกันทั่วไปว่า “วัดพระแก้ววังหน้า” มีขนาดสูงประมาณ 250 เซนติเมตร ประดิษฐานอยู่บนแท่นสองชั้น ด้านหลังองค์เทวรูปเป็นแผ่นหินกลม มีสี่พระกร ทรงงาช้าง วัชระ ปาศะ และหม้อ (หรือขัน) น้ำ ประทับนั่ง ฝ่าพระบาททั้งสองข้างหันเข้าหากัน ทรงเครื่องเทพัสตราภรณ์ประดับด้วยงูและหวักะโหลก ซึ่งถือเป็นลักษณะทางประติมากรรมที่ได้รับอิทธิพลจากชาว ออกแบบโดยศาสตราจารย์ศิลป์ พีระศรี และมีนายชิน ขึ้นประสิทธิ์ เป็นผู้หล่อขึ้นจากปูนซีเมนต์ทั้งองค์ เป็นเทวรูปขนาดใหญ่ และเป็นต้นแบบเทวรูปพระคเณศที่วิทยาลัย

นาฏศิลป์ทั่วประเทศ ในการจัดสร้างเพื่อประดิษฐานประจำยังวิทยาลัยนั้น ๆ รวมถึงเป็นต้นแบบในการจัดสร้างวัดถมมงคลของกรมศิลปากรอีกด้วย

ภาพประกอบ 55 เทวรูปพระคเณศภายในสถาบันบัณฑิตพัฒนศิลป์ กระทรวงวัฒนธรรม

ที่มา: สยามรัฐออนไลน์. (2561). 4 สถานที่” ขอพรพระพิฆเนศในเกาะรัตนโกสินทร์. สืบค้นเมื่อ 9 พฤษภาคม 2563, จาก <https://siamrath.co.th/n/46071>

ส่วนพระคเณศ บริเวณหน้าห้างสรรพสินค้าเซ็นทรัลเวิลด์ เขตปทุมวัน กรุงเทพมหานคร นั้น เป็นเทวรูปขนาดใหญ่ มีขนาดหน้าตักประมาณ 1 เมตร ทำด้วยปูนปั้นปิดทองทั้งองค์ ลักษณะทางประติมาวิทยา ประทับนั่งหันฝ่าพระบาทเข้าหากัน แบบพิมพนิมพระคเณศกรมศิลปากร บนแท่นฐานจำหลักเป็นลายเมฆ หรือประทับนั่งบนบัลลังก์เมฆ มี 4 กร ถือ งาช้าง วัชระ ปาละ และครอบน้ำมนต์ เทวพิศตรารัตนเป็นแบบไทย ผินพระพักต์ไปทางขวามือเล็กน้อย

ภาพประกอบ 56 เทวรูปพระคเณศ บริเวณหน้าห้างสรรพสินค้าเซ็นทรัลเวิลด์

ที่มา: ไทยรัฐออนไลน์. (2562). *ต้องไป รวมแลนด์มาร์ก! ชาว 12 ราศีไปสักการะลดความแรงดวงสยของเดือน มิ.ย. สืบค้นเมื่อ 9 พฤษภาคม 2563*, จาก <https://www.thairath.co.th/lifestyle/life/967697>

อีกตัวอย่างหนึ่งของเทวรูปพระคเณศ ที่แตกต่างไปจากอินเดีย คือ พระคเณศที่มีพระเศียรเป็นมนุษย์ และใช้ชื่อว่า พระสิทธิธาดา ซึ่งเป็นตราสัญลักษณ์และสิ่งศักดิ์สิทธิ์ประจำมหาวิทยาลัยธุรกิจบัณฑิตฯ เขตหลักสี่ กรุงเทพมหานคร โดย อาจารย์ ดร.ไสว สุทธิพิทักษ์ ผู้ก่อตั้งมหาวิทยาลัย มีความประสงค์จะใช้พระคเณศเป็นตราสัญลักษณ์ของมหาวิทยาลัย จึงได้ปรึกษาและขอความเห็นจากพระยาอนุমানราชธนะ ท่านจึงได้เสนอให้ใช้ตามสัญลักษณ์เป็นพระสิทธิธาดา อันเป็นชื่อหนึ่งของพระคเณศ เนื่องจากพระพิฆเนศวร์ ที่เป็นเทพเจ้าแห่งศิลปะถูกใช้เป็นตราประจำหน่วยงานหรือสถานบันการศึกษาที่เกี่ยวข้องกับศิลปะไปแล้ว พระสิทธิธาดาในตราสัญลักษณ์มหาวิทยาลัยธุรกิจบัณฑิตฯ จึงมีลักษณะเป็นเทพที่มีพระเศียรและพวรกายอย่างมนุษย์ ประทับนั่งบนพระแท่นในท่าลลิตาสนะ ห้อยพระบาทข้างซ้าย พระบาทข้างขวาพับอยู่บนอาสนะ นุ่งสนับเพลาและทรงเครื่องประดับอย่างไทย พระหัตถ์ขวาถือขอสับข้าง พระหัตถ์ซ้ายถือสมุดบัญญัติ ได้พระแท่นมีรูปหนูเป็นพาหนะ ดังนั้นการนำพระคเณศในชื่อพระสิทธิธาดานี้ มาเป็นสัญลักษณ์ประจำมหาวิทยาลัย จึงเป็นเทพแห่งการประทานปัญญา ความฉลาด และความสำเร็จ

แก่ผู้ศึกษาในมหาวิทยาลัยธุรกิจบัณฑิตฯ ทั้งนี้ตามคติเดิมของอินเดีย พระคเณศ มีพระเศียรเป็นช้าง เพราะทรงเกิดจากลัทธินาฏราชาสตร์ร่วมกับลัทธินาฏราชบรรพบุรุษ ซึ่งช้างเป็นสัญลักษณ์ของความยิ่งใหญ่ ความมีพลังกำลัง ทำให้ช้างไม่มีศัตรูทางธรรมชาติ นั้นหมายความว่า การไม่มีอุปสรรค เมื่อไม่มีอุปสรรคความสำเร็จก็จะตามมา พระคเณศจึงเป็นเทพเจ้าแห่งอุปสรรคและความสำเร็จ หลังจากนั้นจึงมีการแต่งเทพปกรณัมถึงตำนานการเกิดพระคเณศที่พระคเณศมีพระเศียรเป็นช้างอยู่หลายสำนวน

ภาพประกอบ 57 เทวรูปพระสิทธิดาตา ภายในมหาวิทยาลัยธุรกิจบัณฑิตฯ

ที่มา: Campus Star. (2561). ภาพบรรยากาศ ม.ธุรกิจบัณฑิตฯ ม.เอกชนใน กทม. ที่มีเนื้อที่มากที่สุดกว่า 130 ไร่. สืบค้นเมื่อ 9 พฤษภาคม 2563, จาก <https://campus.campus-star.com/view/64494.html>

ตาราง 34 การปรับเปลี่ยนด้านลักษณะทางประติมานวิทยาและความเชื่อของประติมากรรมพระ
คณศในกรุงเทพมหานคร

รายละเอียด	อินเดีย	ไทย
พระนาม	พระคณศ	พระคณศ พระพิฆเนศ พระพิฆเนศวร
ฐานะ/คุณสมบัติ/สัญลักษณ์	เทพผู้ขจัดอุปสรรคและ ความสำเร็จ ภูตผีปีศาจ สติปัญญา และการประพันธ์	เทพผู้ขจัดอุปสรรคและ ความสำเร็จ ภูตผีปีศาจ สติปัญญา และการประพันธ์ และเพิ่มพระเกียรติคุณใน ฐานะ 1. เทพบรมครูช่าง 2. เทพแห่งศิลปวิทยาการ
ลักษณะโดยทั่วไป	มีเศียรเป็นช้าง มีร่างกายเป็น มนุษย์เพศชาย พุงพลุ้ย มีงา ข้างเดียว มี 4 กร	มีเศียรเป็นช้าง มีร่างกายเป็น มนุษย์เพศชาย พุงพลุ้ย บางรุ่น สร้างในลักษณะกำยำ มี 4 กร บ้าง 2 กรบ้าง และพบการ สร้างเทวรูปพระคณศที่มีเศียร เป็นมนุษย์
อิริยาบถ	ส่วนใหญ่ประทับนั่ง	นั่ง ยืน เดินรำ เอกเขนก
ปาง	ปางสงบ	ปางสงบ
ของถือที่พบบ่อย	งาช้าง อังกุสะ ปาศะ และถั่ว ขนม	งาช้าง วัชระ ปาศะ และถั่ว ขนม
สัตว์พาหนะ	หนู	หนู
การตกแต่งเทวรูป	นิยมตกแต่งเทวรูป ด้วย พัส ตราภรณ์ เครื่องประดับ ดอกไม้ การระบายสี	ไม่นิยมตกแต่งเทวรูป

5.1.1 การวิเคราะห์ด้านประติมานวิทยาของเทวรูปพระคเณศ

1) ประติมานวิทยาของพระคเณศที่พบไม่เป็นไปตามแบบอินเดีย เช่น ประติมากรรมมีลักษณะและของถือตรงตามแบบของอินเดียในคัมภีร์ แต่ตำแหน่งของถืออาจไม่ตรงตามคัมภีร์ คือ อาจมีการสลับที่ของถือ เช่น พระคเณศของมหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ หรือในกรณีพระคเณศของกรมศิลปากร มหาวิทยาลัยศิลปากร และสำนักช่างสิบหมู่ โดยเปลี่ยนจากอังกฤษเป็นวัชระ ซึ่งเป็นพระราชลัญจกรของรัชกาลที่ 6 ที่สืบเนื่องมาจากพระนามของพระองค์ก่อนขึ้นครองราชย์ คือ “มหาวิชิราวุธ” ซึ่งพบได้เฉพาะในประเทศไทยเท่านั้น

2) ในบางกรณี ประติมากรรมมีของถือตรงตามแบบของอินเดียในคัมภีร์ แต่ลักษณะอื่นที่พบไม่ตรงตามคัมภีร์ เช่น พระคเณศ ของ บริษัท เวิร์คพอยท์ จำกัด ที่มีลักษณะร่างกายกำยำเหมือนนักเล่นกล้าม ซึ่งไม่ตรงตามที่กำหนดในคัมภีร์อินเดียที่ต้องอ้วน มีพุงเสมอ

3) ประติมานวิทยาไม่ตรงตามแบบอินเดียในคัมภีร์ศิลปศาสตร์ คือ ประติมากรรมที่ปรากฏนั้น ไม่ตรงตามแบบอินเดียเลย เช่น พระคเณศ บรมครู หรือ คเณศโนรา ทั้งลักษณะการแต่งกาย และของที่ถือ รวมถึงพระสิทธิธาดา ตราสัญลักษณ์ของมหาวิทยาลัยธุรกิจบัณฑิต ที่มีพระเศียรเป็นมนุษย์

5.1.2 การวิเคราะห์ด้านสัญลักษณ์วิทยาของเทวรูปพระคเณศ

สัญลักษณ์ที่อยู่ในพระกร เรียกว่า เทพศาสตราวุธ ซึ่งไม่ได้ใช้เอาไว้ต่อสู้ใด ๆ แต่เป็นสัญลักษณ์หรือตัวแทนในการแสดงอำนาจหรือพลังของพระคเณศ ศิลปินแต่ละท่านเมื่อสร้างเทวรูปก็แล้วแต่จะให้พระคเณศแสดงเทวานุภาพด้านไหนออกมา ก็สร้างให้ถือของเหล่านั้น โดยปกติพระคเณศจะมี 4 กร ซึ่งถือของดังต่อไปนี้

1. งาช้าง ซึ่งเป็นงาช้างที่หักของพระคเณศ เป็นสัญลักษณ์หรือตัวแทนของปัญญา เพราะพระคเณศใช้งาช้างที่หักในการจดจำคัมภีร์มหาภารตะจากฤๅษีวยาสะ

2. ปาศะหรือปวงบาดศ เป็นสัญลักษณ์หรือตัวแทนของ เชือกที่เอาไว้ใช้คล้องผู้นุชาให้ออกจากสิ่งที่ไม่ดี เพื่อทรงให้นำพามนุษย์ไปสู่เส้นทางแห่งธรรม

3. วัชระหรือสายฟ้า ประเทศไทยจะเป็นเป็นรูปคล้าย ๆ สามง่าม เป็นสัญลักษณ์หรือตัวแทนของการบิดเบือนความโง่เขลา ขจัดสิ่งชั่วร้าย

4. ขนมหหรือถั่วขนม ที่เรียกว่า ขนมโมทกะ หมายถึง ขนมทุกชนิดที่มีลักษณะเป็นทรงกลม ขนมหอมแดงต้มขาวของไทย ของถือเป็นขนมโมทกะด้วยเช่นกัน เป็นสัญลักษณ์หรือตัวแทนของความอุดมสมบูรณ์

จากที่กล่าวมา สามารถสรุปได้ว่าการจัดสร้างเทวรูปพระคเณศในประเทศไทย เป็นการเอาแบบอย่างจากเทวรูปของโบราณอันเป็นศิลปะของยุคสมัยและภูมิภาคต่าง ๆ บางทีก็มีการดัดแปลงบ้างในรายละเอียด ของถือเป็นสัญลักษณ์หรือตัวแทนในการแสดงอำนาจหรือพลังของพระคเณศ เมื่อศิลปินแต่ละท่านสร้างเทวรูป ก็ล้วนแต่จะทำให้พระคเณศแสดงเทวานุภาพด้านไหนออกมา ก็สร้างให้ถือของเหล่านั้นเป็นสัญลักษณ์เพื่อสื่อความหมายถึงคุณสมบัติประจำตัวของเทพเจ้า แสดงให้เห็นดังภาพประกอบ 58

ภาพประกอบ 58 สัญลักษณ์ต่าง ๆ ของพระคเณศที่สื่อความหมายถึงคุณสมบัติประจำพระองค์

5.2 พระศิวะ

การศึกษาประติมากรรมพระศิวะที่สื่อความหมายทางความเชื่อของศาสนาฮินดูในเขตกรุงเทพมหานคร โดยผู้วิจัยจะปูพื้นความรู้พอสั่งเขป ด้วยภูมิหลังการนับถือพระศิวะในประเทศไทยตั้งแต่สมัยก่อนสุโขทัยเรื่อยมาจนถึงปัจจุบัน ซึ่งจะทำการวิเคราะห์โดยใช้แนวคิดเกี่ยวกับประติมานวิทยา (Iconography) และทฤษฎีสัญวิทยา (Semiology) ตั้งแต่เริ่มมีความนิยมในการจัดสร้างเทวรูปของเทพเจ้าในศาสนาฮินดู คือ ปี พ.ศ. 2500 เป็นต้นมา ข้อมูลเกี่ยวกับพระศิวะผู้วิจัยได้รวบรวมจาก ธีระนันท์ วิชัยดิษฐ์ (2557), ศานติ ภักดีคำ (2559), เอกทัณฑ์ (2549), เอกสุดา สิงห์ลำพอง (2553), คมกฤษ ชูย์เต็กเค็ง (สัมภาษณ์, 2564), เนื้ออ่อน ขวัญทองเขียว (สัมภาษณ์, 2564), เซษฐ์ ดิงสัญชลี (สัมภาษณ์, 2564) รายละเอียดดังนี้

การบูชาพระศิวะ สันนิษฐานว่าคนไทยเริ่มบูชาพระศิวะราวพุทธศตวรรษที่ 11-12 เป็นต้นมา หลักฐานที่ปรากฏชัดเจนคือศิลาจารึกที่พบในภาคตะวันออกเฉียงเหนือและภาคตะวันออกของไทย ที่มีกรกล่าวถึงการบูชาพระศิวะ เช่น ศิลาจารึกอุบลมุง จังหวัดอุบลราชธานี และศิลาจารึกสตึกก็อกรม จังหวัดสระแก้ว ทั้งนี้ พระศิวะได้รับการบูชาอย่างกว้างขวางในสมัยที่ขอมเรืองอำนาจและมีการสร้างเทวสถานหลายแห่งเพื่อถวายพระศิวะ อย่างไรก็ตามในดินแดนไทยนับถือไศวนิกายเป็นหลัก เทวสถานโบสถ์พราหมณ์ที่พระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกมหาราชโปรดให้สร้างขึ้นเมื่อ พ.ศ. 2327 ณ เขตพระนคร กรุงเทพมหานคร ก็เป็นเทวสถานสำหรับพระอิศวร

พระศิวะที่ได้รับการนับถือในประเทศไทยมีความแตกต่างไปจากที่นับถือกันในอินเดีย ดังหลักฐานปรากฏว่า ในสมัยสุโขทัยและอยุธยา พระศิวะเป็นที่รู้จักกันในปางเทพแห่งการคลั่งข้าง และเทพเจ้าแห่งปศุสัตว์ ในขณะที่คติการบูชาด้านอื่น ๆ ไม่ชัดเจนนัก ในส่วนของประติมานวิทยาไม่แตกต่างกันมากนัก สมัยรัตนโกสินทร์ประเทศไทยถือว่าพระศิวะเป็นเทพเจ้าสูงสุด รู้จักกันดีในนามพระอิศวร และเป็นส่วนหนึ่งในการประกอบพระราชพิธีอยู่เสมอ ตราบจนพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวได้ทรงพระราชนิพนธ์หนังสือที่อธิบายเรื่องราวเทพเจ้าฮินดู โดยทรงเรียบเรียงจากหนังสือ Hindu Mythology ของ J. Wilkins ผู้วิจัยได้ศึกษาค้นคว้าและสังเคราะห์จากเอกสารต่าง ๆ ที่เกี่ยวข้องกับพระศิวะ โดยสามารถแสดงรายละเอียดจำแนกตามยุคสมัยได้ตามตารางดังนี้

ตาราง 35 แสดงรายละเอียดเกี่ยวกับพระศิวะจำแนกตามยุคสมัย

ยุคสมัย	พระนาม	ฐานะ/คุณสมบัติ/คติ การบูชา/ความเชื่อ	หลักฐานอ้างอิง
สุโขทัย	พระอิศวร	1. เทพแห่งการคล้อง	1. ศิลาจารึกวัดป่า
	พระมหเศวร	ช้าง สำหรับใช้ในพิธีค	มะม่วง
	มเหสุร	ขกรรม (พิธีกรรมที่ เกี่ยวกับช้าง)	2. ศิลาจารึกปุณนจิต ขุนจอด
		2. เทพที่อัญเชิญมา เพื่อใช้ในการพระราช พิธี ต่าง ๆ	3. ศิลาจารึกฐานพระ อิศวรเมือง กำแพงเพชร
อยุธยา	ปรเมศวร	เทพที่อัญเชิญมาเพื่อ ใช้ในการพระราชพิธี ต่าง ๆ	ลิลิตโองการแข่งน้ำ
	พระอิศวร	เทพที่อัญเชิญมาเพื่อ ใช้ในการพระราชพิธี ต่าง ๆ	โองการลุยเพลิง
	พระสยามภูวนารถ	เทพแห่งการทำลาย	ลิลิตยวนพ่าย
	พระอิศวร	ล้าง	
	บรมภูวสวะ	เทพแห่งการคล้องช้าง	ประชุมคำฉันท์ดุขฎี
	กรุงกุต		สังเวยกล่อมช้าง
	พระศรีรัตนารถ	เทพที่อัญเชิญมาเพื่อ ใช้ในการพระราชพิธี ต่าง ๆ	พระราชพงศาวดาร ฉบับสมเด็จพระพน รัตน์ วัดพระเชตุพน

ตาราง 35 (ต่อ)

รัตนโกสินทร์ตอนต้น (รัชกาลที่ 1-5)	พระอิศวร	1. เป็นเทพเจ้าสูงสุด ในศาสนาฮินดู ไศว นิกาย (เทพผู้สร้าง)	1. คัมภีร์นารายณ์ ยี่สิบปาง
		2. เป็นเทพองค์หนึ่งใน ตรีมูรติ (เทพแห่งการ ทำลายล้าง)	2. ตำนานเทวรูป สังเขป
		3. เทพที่อัญเชิญมา เพื่อใช้ในการพระราช พิธี ต่าง ๆ	3. ฉันทกัณฑ์มั่งงั่ง 4. ฉันทกัณฑ์มพระ เสวตวรวรรณ 5. ฉันทกัณฑ์มสมเด็จพระเจ้าลูกเธอ

ข้อสังเกตบางประการ

1. ตั้งแต่สมัยสุโขทัยเป็นต้นมา ไม่ปรากฏหลักฐานการสร้างคิวลึงค์ อาจเป็นเพราะคนในสมัยสุโขทัยส่วนใหญ่นับถือศาสนาพุทธนิกายเถรวาท คิวลึงค์อาจไม่เหมาะสมกับศาสนาพุทธ จึงสร้างเป็น เทวรูปแทน ความนิยมนี้ดำเนินเรื่อยมาจนถึงสมัยรัตนโกสินทร์ รัชกาลที่ 1 มีพระราชกำหนดห้ามมิให้มีคิวลึงค์ในศาลเทพารักษ์

2. ศิลปะสุโขทัยนิยมสร้างพระหรือพระมากกว่าสร้างเทวรูปพระคิวะ สันนิษฐานได้ว่าสมัยสุโขทัยให้ความสำคัญในการนับถือบูชาพระคิวะเทียบเท่าพระวิษณุก็เป็นได้

3. มีการนำพระนามพระคิวะมาเป็นส่วนหนึ่งของพระนามพระมหากษัตริย์ เนื่องจากพระมหากษัตริย์ถือเป็นสมมุติเทพ เป็นเทพที่อวตารลงมาเพื่อปกครองผู้คนในโลกมนุษย์ เจกเช่นเดียวกับพระนารายณ์ พระมหากษัตริย์หลายพระองค์ได้รับการยกย่องให้เป็นพระคิวะ

สมัยอยุธยา เช่น สมเด็จพระนเรศวรมหาราช และสมเด็จพระเอกาทศรถ โดยคำว่า “นเรศ” หมายถึง พระคิวะ ส่วนพระนามเต็มของสมเด็จพระเอกาทศรถ คือ พระบาทสมเด็จพระเอกาทศวรรุทธิศวร บรมนารถบพิตร

สมัยรัตนโกสินทร์ เช่น พระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมหมื่นมเหศวรศิววิลาส

4. พระคิวะกลายเป็นผู้พิทักษ์พุทธสถาน ดังปรากฏหลักฐานภาพพระคิวะที่ปรากฏอยู่ตามประตูและหน้าต่างวัดในพระพุทธศาสนา เช่น วัดสุทัศนเทพวรารามราชวรมหาวิหาร และวัดบวรสถานสุทธาวาส ซึ่งถูกวาดขึ้นในสมัยรัชกาลที่ 3-4

5. ในพระที่นั่งไพศาลทักษิณ ปรากฏภาพพระศิวะเหนือช่องพระทวารด้านทิศเหนือ เขียนขึ้นในสมัยรัชกาลที่ 3 เป็นสัญลักษณ์ว่าพระมหากษัตริย์คือพระศิวะ เนื่องจากการประกอบพระราชพิธีบรมราชาภิเษก พระมหากษัตริย์ต้องทรงพระดำเนินผ่านประตูที่มีรูปพระศิวะอยู่

จากตารางแสดงให้เห็นว่า ประเทศไทยมีการบูชาพระศิวะมานานแล้ว และเป็นที่ยึดกันดีตั้งแต่สมัยสุโขทัยจนถึงรัตนโกสินทร์ตอนต้น แต่จำกัดอยู่ในกลุ่มชนชั้นสูงหรือในราชสำนักเท่านั้น ในเวลาต่อมาการรับรู้เรื่องราวของพระศิวะของคนทั่วไปเริ่มมีมากขึ้นในช่วงปลายรัชกาลที่ 5 เป็นต้นมา

ในสมัยรัชกาลที่ 6 ทรงพระราชนิพนธ์หนังสือที่อธิบายเรื่องราวของเทพเจ้าของศาสนาฮินดู โดยทรงเรียบเรียงจากหนังสือ Hindu Mythology ของ J. Wilkins รวมถึงทรงพระราชนิพนธ์หนังสือที่อธิบายเรื่องเทพตามมุมมองที่ชาวตะวันตกได้ทำการศึกษาไว้ ได้แก่ เทพเจ้าและสิ่งน่ารู้ และลิลิตนารายณ์สิบปาง

ช่วงระยะเวลาเดียวกันนี้ มีการสร้างเทวสถานในศาสนาฮินดู โดยชาวฮินดูจากอินเดียในเวลาไล่เลี่ยกัน ถึง 3 แห่ง หากนับปี พ.ศ. ที่จัดทะเบียนเป็นเทวสถานในศาสนาฮินดู ประกอบด้วย 1. วัดพระศรีมหาอุมาเทวี (พ.ศ. 2458) 2. วัดวิชฌู (พ.ศ. 2458) และ 3. วัดเทพมณเฑียร (พ.ศ. 2468) ตามลำดับ จะเห็นได้ว่าอยู่ในช่วงรัชสมัยของพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวทั้งสิ้น เทวสถานดังกล่าว มีวัตถุประสงค์ในการเผยแพร่และส่งเสริมศาสนาฮินดูให้แก่ชาวอินเดียที่นับถือศาสนาฮินดู และชนชาติอื่นที่มีความสนใจในศาสนาฮินดูในประเทศไทย โดยเฉพาะกรุงเทพมหานคร ทำให้สังคมไทยในระบอบเวลานั้น ได้มีโอกาสสัมผัสวัฒนธรรมทางศาสนาฮินดูของอินเดียยิ่งขึ้นไปอีก

เทวรูปพระศิวะขนาดบูชาในกรุงเทพมหานครมักมีหลายรูปแบบ ทั้งประทับนั่ง ยืน ร่ายรำ มีทั้ง 4 กร และ 2 กร ถือตรีศูล บัณเฑาะว์ สังข์ สายประคำ ดอกบัว วัชระ โดยวัสดุที่ใช้ส่วนใหญ่ มักเป็น เรซิน สำริด และทองเหลือง และออกให้บูชาโดยองค์กรหรือตัวบุคคลทั่วเมืองไทย เช่น วิหารเสด็จพ่อพระศิวะมหาเทพ รามอินทรา ที่ก่อตั้งโดยพระภิกษุณีนิกายมหายาน เสกทองเซง ในปี พ.ศ. 2546 เพื่อหารายได้ โดยอาศัยการจัดสร้างเทวรูปพระคเณศและวัตถุมงคลชนิดต่าง ๆ อันเกี่ยวเนื่องกับพระศิวะ แต่ไม่ค่อยเป็นที่รู้จักกันในวงกว้างนัก ดังจะยกตัวอย่างต่อไปนี้

การจัดสร้างเทวรูปพระศิวะล่าสุด ในปี พ.ศ. 2564 เกิดผลงานสร้างสรรค์จากแนวคิดจาก อาจารย์ธนัทศน์ ทองเนียม และ ดร.ทรงพล เขมะบุลกุล ที่ปรึกษาโครงการ Artmulet ผ่านจิตรกรเอก อาจารย์เกรียงกมล นาคบางแก้ว และประติมากร อาจารย์สุชาติ แซ่จิ๋ว บัณฑิตผลงานอย่าง

งดงาม ทั้งรายละเอียดที่ดูอ่อนช้อยงดงามพริ้วไหวแต่ทรงพลัง เพื่อฝากไว้เป็นสมบัติอันล้ำค่าของแผ่นดิน มี 2 ขนาด สูง 21 นิ้ว และ 12 นิ้ว

ภาพประกอบ 59 เทวรูปพระศิวะ โดย Artmulet

ที่มา: Artmulet. (2564). *อิศวรมหากาลไกรลาสบรรพต*. สืบค้นเมื่อ 8 สิงหาคม 2563, จาก <https://www.facebook.com/artmulet/posts/2934058750203532>

เทวรูปพระศิวะดังกล่าวเกิดจากความศรัทธาผู้การรังสรรค์ผลงานด้านประติมากรรม พระอิศวรมหาเทพผู้ยิ่งใหญ่ผู้อยู่เหนือกาลเวลาและสรรพสิ่งทั้งหลายในจักรวาล เทวลักษณะเป็นศิลปะแบบไทย มีพระพักตร์ยิ้มอย่างอิมเอบด้วยความสุขจากภายในสู่ภายนอก พระเกศาทรงป็นพระจันทร์ครึ่งเสี้ยว คล้องพระศอกด้วยนาคสังวาลย์ พระนลาฏมีพระเนตรที่สามใช้ทำลายล้างสิ่งอัปมงคลชั่วร้ายสร้างการเปลี่ยนแปลงสู่โลกยุคใหม่ พระหัตถ์ขวาของพระองค์ทรงประทานพรอันศักดิ์สิทธิ์สู่ความสมบูรณ์ด้วยอำนาจเหนือกาลเวลา พระหัตถ์ซ้ายทรงดอกบัวบานสัญลักษณ์แห่งการตื่นรู้และหลุดพ้นจากความทุกข์ทั้งปวง พระหัตถ์ขวามบนทรงตรีศูลและบัณเฑาะว์สัญลักษณ์แห่งการอยู่เหนือทั้งสามโลกทั้งชายและหญิง พระหัตถ์ซ้ายบนทรงสังข์สัญลักษณ์แห่งการมีชื่อเสียงในคุณธรรมความดีงามที่ปรากฏไปทั้งสามโลก ประทับบนแผ่นหนึ่งทั้งตัวและหัวเสื่อไคร้สัญลักษณ์แห่งอำนาจ ประทับเหนือยอดเขาไกรลาส อันประกอบไปด้วยโคนนทิพาหนะแห่งองค์

อิศวรผู้เป็นเจ้าของสัตว์สี่เท้าทั้งมวล ทั้งพญาราชสีห์บันลือสีหนาทสัตยญาลักษณ์แห่งผู้มีอำนาจอันยิ่งใหญ่ กิณรี สัตยลักษณ์แห่งความมั่งคั่งมีเสน่ห์สมหวังในความรัก อีกทั้งเชิงเขาไกรลาสยังมีฐานรายล้อมด้วยสายน้ำแห่งป่าหิมพานต์ต้นกำเนิดแห่งความอุดมสมบูรณ์ต่อมวลมนุษย์และสรรพสิ่งทั้งหลาย อันจะนำมาซึ่งความสุขสวัสดิ์พิพัฒน์มงคลแก่ผู้ที่ได้มีไว้ในครอบครองและเพื่อเป็นสมบัติของวงศ์ตระกูลสืบต่อไป

ภาพประกอบ 60 เทวรูปพระศิวะ โดยอาจารย์ศุภณัฐ อัญญวัฒน์ (ชมรมอนุรักษ์พ่อแก่)

ที่มา: ร้านมิ่งคณ. (2562). พระศิวะมหาเทพบัลลังก์หนุมาน หน้าตัก 9". สืบค้นเมื่อ 8 สิงหาคม 2563, จาก <http://www.mingmongkolstore.com/product/586/พระศิวะมหาเทพบัลลังก์หนุมาน-หน้าตัก-9>

พระศิวะอีกรุ่นหนึ่งที่น่าสนใจ คือ พระศิวะมหาเทพ บัลลังก์หนุมาน จัดสร้างโดยอาจารย์ศุภณัฐ อัญญวัฒน์ (ชมรมอนุรักษ์พ่อแก่) ลักษณะทางประติมานวิทยา มี 4 กร ถือตรีศูลที่มีบัณเฑาะว์แขวนไว้ ดอกบัว วัชระ อีกพระกรทำท่าปางประทานอภัย (อภัยมุทรา) ประทับนั่งบนบัลลังก์หนุมาน ด้านหลังมีรูปพระคเณศ โดยเหตุที่ทรงบัลลังก์หนุมาน เนื่องจากในรามเกียรติ์กล่าวว่าหนุมานถูกสร้างขึ้นโดยพระศิวะ ในรามายณะอธิบายว่า หนุมานเป็นบุตรของวาญ หรือเทพแห่งลม และนางอัจนา ต่อมาภายหลังมีการอธิบายว่าหนุมานคืออวตารของพระศิวะ ซึ่งคงเป็น

เรื่องเล่าของไวษณพนิกาย แต่ในรามเกียรติ์มีการอธิบายว่าหนุมานเกิดจากการที่พระพายได้รับคำสั่งจากพระอิศวรให้ป่าอาวุธเข้าปากนางสวาหะ หนุมานถึงถือกำเนิดขึ้นโดยมีนางสวาหะเป็นแม่ พระพายเป็นพ่อ และได้รับพรจากพระอิศวรให้เป็นอมตะ ถูกฆ่าตายแล้วหากถูกลมพัดโดนตัวก็จะฟื้นคืนชีพ ส่วนรูปพระคเณศนั้นก็เพราะพระคเณศเป็นบุตรของพระศิวะนั่นเอง มีขนาดหน้าตัก 9 นิ้ว วัสดุทำจากทองเหลือง

ภาพประกอบ 61 เทวรูปพระศิวะ โดยสยามภูวาลัย

ที่มา: สยามภูวาลัย. (2563). เทวรูปพระอิศวร (พระปรเมศวรมูรติ) ศิลปะอยุธยา สกุลช่าง
กำแพงเพชร. สืบค้นเมื่อ 9 พฤษภาคม 2563, จาก
<https://www.facebook.com/Sayompoovalai/>

เทวรูปพระศิวะ ของสำนักช่างสิบหมู่ ที่จัดสร้างเทวรูปเทพเจ้าในศาสนาฮินดูทั้ง 7 องค์ เพื่ออัญเชิญมาในพิธีไหว้ครูช่างกรมศิลปากรอีกด้วย โดยมีลักษณะทางประติมานวิทยา ประทับยืน มี 2 กร พระหัตถ์ซ้ายถือตรีศูล พระหัตถ์ขวาทำท่าปางประทานอภัย (อภยมุทรา) ศิลปะตามแบบไทยประเพณี วัสดุทำจากโลหะ

ภาพประกอบ 62 เทวรูปพระศิวะ สำนักช่างสิบหมู่

ที่มา: กระทรวงวัฒนธรรม. (ม.ป.ป.). *เทวรูป: พระอิศวร*. สืบค้นเมื่อ 8 สิงหาคม 2563, จาก <http://cpot.in.th/np/v/997-เทวรูป-%3A-พระอิศวร>

พระศิวะอีกรุ่นหนึ่งที่สร้างขึ้นตามแบบเทวรูปพระอิศวร เมืองกำแพงเพชร ศิลปะอยุธยา ภายใต้แนวคิด “เทวศิลป์แห่งศรัทธา - สืบสานงานครุช่างโบราณ” ซึ่งปัจจุบันเก็บรักษา ณ พิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ กำแพงเพชร ทั้งนี้ได้ขออนุญาตจัดสร้างเทวรูปพระอิศวรจากกรมศิลปากร เนื่องจากเป็นโบราณวัตถุชิ้นสำคัญของประเทศไทย และเป็นไปตามแนวทางปฏิบัติตามข้อกำหนดว่าด้วย สิ่งเทียบโบราณวัตถุหรือศิลปวัตถุที่ควบคุมการทำเทียม และได้รับการอนุญาตจากกรมศิลปากรแล้ว ทางสยามภูวลัย จึงได้จัดสร้างเทวรูปพระอิศวรตามขั้นตอนที่ได้รับอนุญาตจากกรมศิลปากรไว้ ทั้งนี้บริเวณใต้ฐานของเทวรูป ได้ดำเนินการสลักข้อความว่า “จำลอง” เพื่อแสดงให้เห็นว่าเป็นศิลปวัตถุทำเทียมที่ได้รับอนุญาตจัดสร้างอย่างถูกต้องตามกฎหมาย และได้อนุรักษ์ สืบสาน รักษา และต่อยอดงานศิลปวัตถุโบราณให้ปรากฏขึ้นมาอีกครั้งในปัจจุบัน เทวรูปพระศิวะทำจากวัสดุทองเหลือง มี 3 แบบ ได้แก่ เนื้อทองเหลืองทำสีพาดินาปิดทองเครื่องทอง เนื้อเบญจธาตุปิดทองเครื่องทอง และเนื้อทองเหลืองทำสีสองกษัตริย์ มี 2 ขนาด สูง 25 นิ้ว และ สูง 9 นิ้ว (ใช้สำหรับการถวายอภิเชก (สรองน้ำ)) ลักษณะประติมานวิทยา ประทับยืนเต็มองค์แบบสมภังค์ พระหัตถ์ทั้งสองข้างแสดงกฏมูทรา สำหรับสวดของถือต่าง ๆ ได้ตามภาคที่ปรากฏ ได้แก่

ภาคสงบ ไม่ทรงถืออะไรเลย ภาคปาศุปตะ พระหัตถ์ซ้ายทรงตรีศูล บัณเฑาะว์ พระหัตถ์ขวาทรง
 เชือกปาสะ แทนสัญลักษณ์ในฐานะเจ้าแห่งปศุ (สัตว์โลก) เป็นผู้อภิบาลควบคุมและคุ้มครองสรรพ
 สัตว์ทั้งหลายในโลก และภาคพระเป็นเจ้าสูงสุด พระหัตถ์ซ้ายทรงคัมภีร์ไสยศาสตร์ พระหัตถ์ขวา
 ทรงแก้วมณี แสดงฐานะของพระผู้เป็นเจ้าสูงสุดตามความเชื่อของไทย

ภาพประกอบ 63 เทวรูปพระศิวะ โดยมูลนิธิพระพิฆเนศ ร่วมกับ
 บ้านศิลปะเอกชัย วรรณแก้ว

ที่มา: บ้านศิลปะเอกชัย วรรณแก้ว. (2563). *พระศิวะ*. สืบค้นเมื่อ 8 สิงหาคม 2563, จาก
<https://www.ekachai-lifeunlimited.com/content/5416/มูลนิธิพระพิฆเนศ-ร่วมกับ-บ้านศิลปะเอกชัย-วรรณแก้ว>

เทวรูปพระศิวะที่จัดสร้างโดยองค์กรเอกชนที่พบในกรุงเทพมหานคร เช่น มูลนิธิพระ
 พิฆเนศ ร่วมกับ บ้านศิลปะเอกชัย วรรณแก้ว ลักษณะทางประติมานวิทยา ประทับยืนตรงแบบสม
 ภัทค์ มี 2 กร พระหัตถ์ทั้งสองข้างอยู่ในท่ากฏกมุทรา คือหันฝ่าพระหัตถ์ออกด้านนอก เหยียด
 นิ้วโป้ง นิ้วชี้และนิ้วก้อย งอนิ้วกลางและนิ้วนาง สวมมงกุฎและเครื่องทรงแบบศิลปะอยุธยา ขนาด
 สูง 16 เซนติเมตร วัสดุทำจากทองเหลืองรมดำ ซึ่งจัดทำมาเป็นชุด เรียกว่า ชุดมหามงคล 7
 มหาเทพ แต่สามารถบูชาแบบแยกองค์ได้ ผ่านพิธีบวงสรวง ปี พ.ศ. 2545 ณ วัดสุทัศนเทพวราราม

ราชวรมหาวิหาร โดยสมเด็จพระพุทธโฆษาจารย์ (วีระ ภัทฺฐจาโร) อดีตเจ้าอาวาสวัดสุทัศนเทพวรารามราชวรมหาวิหาร ประธานฝ่ายสงฆ์ พระเจ้าวรวงศ์เธอ พระองค์เจ้าโสมสวลี กรมหมื่นสุทธนารีนาถ ประธานฝ่ายฆราวาส และพระครูญาณสมมภูวี (พราหมณ์ขจร นาคะเวทิน) ประธานฝ่ายพราหมณ์ รายได้หลังหักค่าใช้จ่ายสมทบทุนบ้านศิลปะเอกชัย วรณแก้ว เพื่อผู้ด้อยโอกาส และมูลนิธิพระพิฆเนศ เพื่อกิจกรรมมอบทุนการศึกษา เด็กยากไร้

ภาพประกอบ 64 เทวรูปพระพิราพ โดยพระอาจารย์ศิริพงษ์ ครูพันธ์กิจ วัดสุทธอาราม

ที่มา: พระอาจารย์ศิริพงษ์ ครูพันธ์กิจ. (2560). พระพิราพอรอน. สืบค้นเมื่อ 8 สิงหาคม 2563, จาก <https://www.facebook.com/พระพิราพ-พ่อครูฤๅษี-ที่เผยแพร่โดย-พระอาจารย์ศิริพงษ์-ครูพันธ์กิจ-184337438761255/>

คติการนับถือพระศิวะในประเทศไทย ยังมีอีกรูปแบบหนึ่งที่ไม่เหมือนประเทศอินเดียเจ้าตำรับ คือ การนับถือพระศิวะในอวตารของพระพิราพ โดยคติการนับถือพระพิราพในไทยเราสืบมาจากการนับถือพระอิศวรไภรวะในอินเดียและเนปาล โดยพระพิราพ คือพระศิวะภาคดุที่อวตารร่างอยู่ในรูปของยักษ์ เป็นเทพเจ้าแห่งสงคราม โรคภัยและความตาย ความมีมิดิต อาทิตยอัสดงและ

เป็นเจ้าของแห่งยามรัตติกาล ในขณะที่เดียวกันพระพิราพคือผู้ปราบมาร ความชั่วร้ายทั้งปวง และ
 ประทานสุขสวัสดิ์แก่ผู้มีใจสุจริต วัดแห่งแรกที่จัดสร้างเทวรูปพระพิราพที่ถือคติเป็นภาคหนึ่งของ
 พระศิวะ คือ วัดสุทธาราม เขตธนบุรี กรุงเทพมหานคร โดยพระอาจารย์ศิริพงษ์ ครุพันธ์กิจ แต่ใน
 ปัจจุบัน หลายสำนักสร้างพระพิราพขึ้นมาอย่างแพร่หลาย เช่น วัดแค จังหวัดสุพรรณบุรี วัดไผ่
 ล้อม จังหวัดนครปฐม

ในทางโขนละครได้ระบุถึงลักษณะของพระพิราพไว้ว่า เป็นยักษ์สี่พระไล่น หน้าจาวตาล
 ตาจระเข้ เขี้ยวขูด ปากแสยะ กายสีม่วงแก่ สีเปลือกมังคุด มีลายทักษิณาวัตรรอบตัวอันเป็น
 สัญลักษณ์แห่งพระเป็นเจ้าของ ทรงหอกปืนากะเพื่อขับไล่อัปมงคล และพระกรอีกข้างทรงใบมะยม
 เพื่อประทานสุขสวัสดิ์ วงการนาฏศิลป์ของไทยนับถือพระพิราพเป็นครูผู้ศักดิ์สิทธิ์และสูงสุด โดยมี
 ทำรำเพลงหน้าพาทย์องค์พระพิราพเต็มองค์เป็นทำรำสูงสุดและมีเพลงหน้าพาทย์พระพิราพเป็น
 เพลงหน้าพาทย์ชั้นสูง เนื่องจากมีฐานะเป็นพระศิวะอวตาร และมีคติความเชื่อว่า พระองค์เป็นผู้
 ขจัดและป้องกันคุณไสยมนต์ดำ ภูติผีปีศาจทุกชนิด ประทานให้ซึ่งพละกำลัง ความมีเสน่ห์เมตตา
 มหานิยม ความสมบูรณ์พูนสุขและความสวัสดิ์ทุกประการ

ภาพประกอบ 65 เทวรูปพระตรีมูรติ มูลนิธิร่วมจิตร์ โดยเจ้าคุณธงชัย
 วัดไตรมิตรวิทยารามวรวิหาร

ที่มา: เล็กปิ่นเกล้า. (2560). พระตรีมูรติ วัดไตรมิตร สูง 20 นิ้ว หายาก จำนวนสร้าง
 200 องค์ ปี 48. สืบค้นเมื่อ 8 สิงหาคม 2563, จาก

<http://uauktion4.uamulet.com/AuctionDetail.aspx?bid=358&qid=111046>

ทั้งนี้ ประเทศไทยยังมีความสับสนพระหว่างพระศทาคีวะ และพระตรีมูรติ ดังที่ปรากฏ ศาลพระตรีมูรติ เซ็นทรัลเวิลด์ ลักษณะเทวรูปเป็นศิลปะจำลองแบบอยุธยา สร้างเลียนแบบ เทพารักษ์ประจำวังเพชรบูรณ์ ปัจจุบันคือพื้นที่ของเซ็นทรัลเวิลด์ ซึ่งที่จริงแล้วเป็นเทวรูปของพระศทาคีวะ หรือ พระศิวะ 5 เศียร และลักษณะทางประติมานวิทยาตรงกับพระศิวะมากกว่าจะเป็นพระตรีมูรติ กล่าวคือ มี 5 พระพักตร์ โดยพระพักตร์ที่ห้าอยู่เหนืออีก 4 พระพักตร์ พระพักตร์ที่ 5 มี พระจันทร์เป็นปิ่นทัดพระเกศา มุ่นมวยพระเกศาเป็นชฎา อีก 4 พระพักตร์สวมชฎามงกุฎ มีพระเนตรที่ 3 ทุกพระพักตร์ สวมทับทรวงและสังวาล นุ่งผ้ายาวกรอมพระบาท มี 4 กร โดยพระหัตถ์ ซ้ายหน้าทำท่าประทานอภัย พระหัตถ์ขวาหน้าทำท่าแสดงธรรม ส่วนอีก 2 กร ยกสูงขึ้น โดยไม่ถือ ศาสตราวุธใด ๆ ทั้งนี้ อาจารย์สุชาติ รัตนสุข เป็นผู้ตีความเทวรูปนี้ใหม่ในเรื่องความศักดิ์สิทธิ์ด้าน ความรัก ซึ่งสอดคล้องกับผู้ที่มาใช้ประโยชน์ในพื้นที่บริเวณนั้น คือกลุ่มวัยรุ่นและนักท่องเที่ยวที่ มักสนใจหรือขอพรในเรื่องความรัก โดยใช้ดอกกุหลาบสีแดง ธูปสีแดง เทียนสีแดง 1 คู่ และน้ำสีแดงมาขอพร ซึ่งเป็นสัญลักษณ์ตามความเชื่อสากลในเรื่องของความรัก และความเชื่อนี้เป็นความ เชื่อเฉพาะของคนไทยเท่านั้น ไม่ปรากฏที่ประเทศอินเดียต้นฉบับ รวมถึงมีการจัดพิธีบวงสรวง ประจำปีในช่วงเดือนกุมภาพันธ์ของทุกปี อันเป็นเดือนแห่งความรักที่มีวันวาเลนไทน์ในเดือนนี้ ผู้คนให้ความสนใจมาก ทำให้สำนักต่าง ๆ จัดสร้างเทวรูปพระตรีมูรติโดยจำลองจากเทวรูป ณ ศาลพระตรีมูรติ เซ็นทรัลเวิลด์ มากมาย

นอกจากนี้ยังเทวาลัยสำหรับพระศิวะโดยเฉพาะ เช่น เทวสถานโบสถ์พราหมณ์ เขตพระนคร กรุงเทพมหานคร เทวาลัยพระศิวะ ด้านข้างห้างสรรพสินค้าเซ็นทรัลปิ่นเกล้า และวิหารเสด็จ พอพระศิวะมหาเทพ รามอินทรา เป็นต้น

ภาพประกอบ 66 เทวรูปพระศิวะ ณ เทวาลัยพระศิวะ ปีนเกล้า

ที่มา: ศรีครูเทพมนตรา. (2559). *ไหว้พระปีใหม่*. สืบค้นเมื่อ 8 สิงหาคม 2563, จาก <http://shreegurudevamantra.blogspot.com/2016/01/blog-post.html>

เทวรูปพระศิวะ ณ เทวาลัยพระศิวะ ปีนเกล้า เกิดจากผู้บริหารพงษ์ศิริชัย คอมเพล็กซ์ ในปี พ.ศ. 2533 พร้อมใจกันนำที่ดินด้านติดถนนบรมราชชนนี ใกล้ห้างเซ็นทรัลปิ่นเกล้า สร้างเทวาลัยพระศิวะขึ้น และเทวรูปพระศิวะได้หล่อขึ้นในปี พ.ศ. 2533 เช่นกัน โดยสมเด็จพระญาณสังวร สมเด็จพระสังฆราช สกลมหาสังฆปริณายก เสด็จเททองหล่อ ณ วัดศรีสุदारาม และมีพระราชพิพัฒน์โกศล เป็นประธานฝ่ายสงฆ์ อำนวยการจัดสร้าง ต่อมาในวันที่ 9 มกราคม 2535 สมเด็จพระเจ้าภคินีเธอ เจ้าฟ้าเพชรรัตนราชสุดา สิริโสภาพัณณวดี เสด็จทรงเปิดเทวาลัยอย่างเป็นทางการ และในวันที่ 31 มกราคม 2537 ได้มีการก่อตั้งมูลนิธิศิวรักษ์พรประสิทธิ์ ซึ่งมีที่ทำการอยู่ภายในเทวาลัย

ลักษณะทางประติมานวิทยาของเทวรูปพระศิวะแห่งนี้ ประทับนั่งในท่าลิตตาสนะ พระบาทซ้ายอยู่ในท่าขัดสมาธิ พระบาทขวาห้อยลง มี 4 กร พระหัตถ์ซ้ายหน้าวางอยู่บนพระชานุ พระหัตถ์ซ้ายหลังทรงถือบัณเฑาะว์ พระหัตถ์ขวาวางหน้าตั้งขึ้นในปางประทานอภัย (อภยมุทรา)

พระชานู สวมสังาลงูและลูกประคำ มีพระจันทร์ที่ดออยู่บนพระเกศา มีพระเนตรที่สาม นอกจากนี้
ยังพบพระมนสาเทวีนั่งอยู่บนพระชานูซ้ายของพระศิวะ ภายในวิหารยังมีพระศิวะอีกหลายองค์
เช่นที่หน้าประตูทางเข้าวิหาร มีเทวรูปพระศิวะทรงโคนนทิ ภายในวิหารมีเทวรูป พระศิวะในปาง
ครอบครว โดยมีพระอุมา พระคเณศ และพระสกันท์

ภาพประกอบ 68 รางวัลนาฏราช

ที่มา: สยามดารา. (2559). งานประกาศรางวัล “นาฏราช” ครั้งที่ 7 ประจำปี 2558.
สืบค้นเมื่อ 8 สิงหาคม 2563, จาก <https://zubzip.com/news-763>

อีกร่องรอยหนึ่งที่แสดงให้เห็นถึงการนับถือพระศิวะที่แตกต่างจากประเทศอินเดีย โดย
เป็นการสร้างคติใหม่ในด้านการบันเทิง นั่นคือ การมอบรางวัลนาฏราช เป็นรางวัลสำหรับผู้สร้าง
โลกบันเทิงที่สร้างสรรค์ จัดขึ้นเป็นครั้งแรกในปี พ.ศ. 2553 โดยสมาพันธ์สมาคมวิชาชีพ
วิทยุกระจายเสียงและวิทยุโทรทัศน์ ผู้ลงคะแนนเป็นบุคคลในวิชาชีพวิทยุกระจายเสียงและวิทยุ
โทรทัศน์โดยตรง แบ่งเป็น 4 ประเภทคือ ละครโทรทัศน์ รายการโทรทัศน์ รายการวิทยุ และรางวัล
เกียรติยศด้านวิทยุและโทรทัศน์

ตาราง 36 การปรับเปลี่ยนด้านลักษณะทางประติมานวิทยาและความเชื่อของประติมากรรม
พระศิวะในกรุงเทพมหานคร

รายละเอียด	อินเดีย	ไทย
พระนาม	พระศิวะ	พระศิวะ พระอิศวร
ฐานะ/คุณสมบัติ/สัญลักษณ์	<ol style="list-style-type: none"> 1. เป็นเทพเจ้าสูงสุดในศาสนาฮินดู ไศวนิกาย (เทพผู้สร้าง) 2. เป็นเทพองค์หนึ่งในตรีมูรติ (เทพแห่งการทำลายล้าง) 3. ผู้ประทานความสำเร็จด้านการบำเพ็ญเพียร การฝึกจิต การประกอบพิธีกรรม 4. ศิวลึงค์ คือสัญลักษณ์แทนองค์พระศิวะ 	<ol style="list-style-type: none"> 1. เป็นเทพเจ้าสูงสุดในศาสนาฮินดูในประเทศไทย 2. เป็นเทพองค์หนึ่งในตรีมูรติ (เทพแห่งการทำลายล้าง) 3. เทพแห่งการคล้องช้าง 4. เทพผู้ดูแลปกป้องศาสนาพุทธ 5. คู่มครองบ้านเมืองให้เจริญรุ่งเรือง (ราชสำนัก) 6. พระมหากษัตริย์คือพระศิวะ 7. ผู้ประทานความสำเร็จด้านการงาน การเงิน ความรัก และสำเร็จทางด้านนาฏศิลป์หรือศิลปะการแสดง 8. ไม่นิยมสร้างศิวลึงค์ นิยมสร้างเป็นเทวรูป และพบการสร้างเป็นศิระชะโงน
ลักษณะโดยทั่วไป	มีพระเนตรที่สามกึ่งกลางพระนลาฏ บั๊กพระจันทร์เสี้ยวที่พระเกศา ไม่สวมมงกุฎแต่มีพระเกศาขึ้นไปเป็นชฎา สวมประคำ มีงูเป็นสังวาล มีพระศอดำ ฉลองพระองค์ด้วยหนังช้าง เลื้อหรือกวาง พระวรกาย	เหมือนประเทศอินเดีย แต่มีข้อจำกัดทางประติมากรรม บางประการที่ไม่สามารถแสดงลักษณะที่เห็นเหมือนประเทศอินเดียได้ เช่น มีพระศอดำ หรือมีพระวรกายสีขาว (เนื่องจากเอาขี้เถ้าทาตัว)

ตาราง 36 (ต่อ)

	สีขาว (เนื่องจากเอาขี้เถ้าทาตัว)	เนื่องจากไม่นิยมระบายสี
อิริยาบถ	ส่วนใหญ่ประทับนั่ง	ประทับนั่ง หรือยืน
ปาง	ปางสงบ, ปางดูร้าย (วีรภัทร และไภรวะ) และนฤตตมูรติ	ปางสงบ, ปางดูร้าย (พระพิราพ) และนาฏราช
ของถือที่พบบ่อย	ตรีศูล บัณเฑาะว์ กลศ สังข์	ตรีศูล บัณเฑาะว์ ดอกบัว ปาสะ คัมภีร์ แก้วมณี วัชระ
สัตว์พาหนะ	โคนนทิ	โคนนทิ หมุ่
การตกแต่งเทวรูป	นิยมตกแต่งเทวรูป ด้วย พัสตราภรณ์ เครื่องประดับ ดอกไม้ การระบายสี	ไม่นิยมตกแต่งเทวรูป

5.2.1 การวิเคราะห์ด้านประติมานวิทยาของเทวรูปพระศิวะ

1) ประติมานวิทยาของพระศิวะที่พบไม่เป็นไปตามแบบอินเดีย แม้ว่าจะมีลักษณะไม่ตรงที่เดียวกับรายละเอียดตามคัมภีร์ศิลปศาสตร์ แต่ของถือสำคัญ ๆ เช่น ตรีศูล ยังคงปรากฏในประติมากรรมเสมอ เช่น เทวรูปพระศิวะ สำนักช่างสิบหมู่

2) ในบางกรณี ประติมากรรมแม้จะมีของถือหลายประการที่คล้ายคลึงกับที่ระบุในคัมภีร์ศิลปศาสตร์ แต่มีการปรับเปลี่ยนหลายประการ เช่น

- พระศิวะนั่งบัลลังก์หมุ่ ถือวัชระ ประทับบนหมุ่
- พระศิวะมหากาลไภรวะบรรพต ประทับบนป่าหิมพานต์และแม่น้ำที่สี่พันดร ตามเป็นความเชื่อที่พบในไตรภูมิพระร่วง คัมภีร์ทางพระพุทธศาสนา

- พระอิศวรเมืองกำแพงเพชร สามารถสลักของถือได้ตามภาคที่ปรากฏ

3) ประติมานวิทยาไม่ตรงตามแบบอินเดียในคัมภีร์ศิลปศาสตร์ คือ ประติมากรรมที่ปรากฏนั้น ไม่ตรงตามแบบอินเดียเลย หรือเกิดเป็นปางใหม่ที่มีเฉพาะในเมืองไทย เช่น พระอิศวรมูลนิธิพระพิมนาศ พระพิราพ พระตรีมูรติ

5.2.2 การวิเคราะห์ด้านสัญลักษณ์ของเทวรูปพระศิวะ

สัญลักษณ์ที่อยู่ในพระกร เรียกว่า เทพศาสตราวุธ ซึ่งไม่ได้ใช้เอาไว้ต่อสู้ใคร ๆ แต่เป็นสัญลักษณ์หรือตัวแทนในการแสดงอำนาจหรือพลังของพระศิวะ ศิลปินแต่ละท่านเมื่อสร้างเทวรูปก็แล้วแต่ว่าจะให้พระศิวะแสดงเทวานุภาพด้านไหนออกมา ก็สร้างให้ถือของเหล่านั้น โดยปกติพระศิวะจะมี 4 กร ซึ่งถือของดังต่อไปนี้

1. ตรีศูลซึ่งเขวอนบันฑฑะเอาไว้ด้วยกัน เป็นสัญลักษณ์หรือตัวแทนของเทวานุภาพอันร้ายแรงในการขจัดความชั่วร้าย
2. ประคำ เป็นสัญลักษณ์หรือตัวแทนของนักบวช การสวดมนต์ การบำเพ็ญเพียรเพื่อบรรลุนิพพาน
3. ปาศะหรือบ่วงบาศ เป็นสัญลักษณ์หรือตัวแทนของ ผู้อภิบาลควบคุมและคุ้มครองสรรพสัตว์ทั้งหลาย เจ้าแห่งปศุสัตว์
4. วัชระหรือสายฟ้า ประเทศไทยจะเป็นเป็นรูปคล้าย ๆ สามง่าม เป็นสัญลักษณ์หรือตัวแทนของการบิดเป่าความโง่เขลา
5. ดอกบัว เป็นสัญลักษณ์หรือตัวแทนของความบริสุทธิ์ นอกจากนี้ ดอกบัวยังมีความหมายแฝงในทางพระพุทธศาสนาอันแสดงถึงผู้มีสติปัญญา มีความเฉลียวฉลาด สามารถบรรลุในพระธรรม
6. คัมภีร์ เป็นสัญลักษณ์หรือตัวแทนของความรู้และปัญญา การประพาดิตนภายในกรอบแห่งความดีงาม
7. แก้วมณี เป็นสัญลักษณ์หรือตัวแทนของพระเจ้าผู้เป็นเจ้าสูงสุดตามความเชื่อของไทย

จากที่กล่าวมา สามารถสรุปได้ว่าการจัดสร้างเทวรูปพระศิวะในประเทศไทย เป็นการเอาแบบอย่างจากเทวรูปของโบราณอันเป็นศิลปะของยุคสมัยและภูมิภาคต่าง ๆ โดยส่วนใหญ่ยังคงให้ความสำคัญกับประติมาวิทยาตามแบบอินเดีย แต่บางครั้งก็มีการดัดแปลงบ้างในรายละเอียดของถือเป็นสัญลักษณ์หรือตัวแทนในการแสดงอำนาจหรือพลังของพระศิวะ เช่น ตรีศูล ยังคงปรากฏในงานประติมากรรมเสมอ พระศิวะในคติฮินดูแบบไทยถือเป็นเทพสูงสุด โดยเมื่อศิลปินหรือองค์กรใดจะสร้างเทวรูป ก็แล้วแต่จะจะให้พระศิวะแสดงเทวานุภาพด้านไหนออกมา ก็สร้างให้ถือของเหล่านั้น เพื่อเป็นสัญลักษณ์เพื่อสื่อความหมายถึงคุณสมบัติประจำตัวของเทพเจ้า แสดงให้เห็นดังภาพประกอบ 69

ทั้งนี้ยังเกิดคติความเชื่อใหม่ ๆ เพื่อตอบสนองความต้องการด้านกายภาพและจิตใจของผู้คนอีกด้วย เช่น การให้ความหมายคุณสมบัติด้านความรัก ด้านนาฏศิลป์ไทยและศิลปะการแสดง

ภาพประกอบ 69 สัญลักษณ์ต่าง ๆ ของพระศิวะที่สื่อความหมายถึงคุณสมบัตินประจำพระองค์

5.3 พระอุมา

การศึกษาประวัติมากรวมพระอุมาที่สื่อความหมายทางความเชื่อของศาสนาฮินดูในเขตกรุงเทพมหานคร โดยผู้วิจัยจะปูพื้นความรู้พอสังเขป ด้วยภูมิหลังการนับถือพระอุมาในประเทศไทยตั้งแต่สมัยก่อนสุโขทัยเรื่อยมาจนถึงปัจจุบัน ซึ่งจะทำการวิเคราะห์โดยใช้แนวคิดเกี่ยวกับประติมานวิทยา (Iconography) และทฤษฎีสัญวิทยา (Semiology) ตั้งแต่เริ่มมีความนิยมในการจัดสร้างเทวรูปของเทพเจ้าในศาสนาฮินดู คือ ปี พ.ศ. 2500 เป็นต้นมา ข้อมูลเกี่ยวกับพระอุมาผู้วิจัยได้รวบรวมจาก เตนดาว ศิลปานนท์ (2558), ศานติ ภักดีคำ (2559), เนื้ออ่อน ขวัญทองเขียว (2558), คมกฤษ อยู่เติกเค็ง (สัมภาษณ์, 2564), เนื้ออ่อน ขวัญทองเขียว (สัมภาษณ์, 2564), เชษฐดิษฐ์ สัตยกุล (สัมภาษณ์, 2564) รายละเอียดดังนี้

การบูชาพระอุมา สันนิษฐานว่าคนไทยเริ่มบูชาพระอุมาตั้งแต่ราวพุทธศตวรรษที่ 10-15 พร้อม ๆ กับอิทธิพลของศาสนาฮินดู จากหลักฐานที่ปรากฏเป็นรูปเคารพและศิลปวัตถุต่าง ๆ โดยเฉพาะในภาคตะวันออกเฉียงเหนือในวัฒนธรรมลพบุรี แต่หลักฐานที่เป็นลายลักษณ์อักษรเกี่ยวกับการนับถือพระอุมา ในดินแดนไทยยุคแรก ๆ นั้น ปรากฏในศิลาจารึกในวัฒนธรรมลพบุรี เป็นส่วนใหญ่ เช่น จารึกพันดุง หรือจารึกพระศรีวิวัตสะสร้างเทวรูป ที่พบที่จังหวัดนครราชสีมา จารึกเมืองเสมา จังหวัดนครราชสีมา จารึกอุบลมุง จังหวัดอุบลราชธานี เป็นต้น เทวรูปพระอุมาที่เก่าที่สุดที่มีการค้นพบ พบที่อำเภออรัญประเทศ จังหวัดสระแก้ว ศิลปะลพบุรี ซึ่งมีอายุอยู่ในราวพุทธศตวรรษที่ 12 สืบมาในสมัยสุโขทัย อยุธยา รัตนโกสินทร์ตอนต้น จวบจนถึงปัจจุบัน ผู้วิจัยได้ศึกษาค้นคว้าและสังเคราะห์จากเอกสารต่าง ๆ ที่เกี่ยวข้องกับพระอุมา โดยสามารถแสดงรายละเอียดจำแนกตามยุคสมัยได้ตามตารางดังนี้

ตาราง 37 แสดงรายละเอียดเกี่ยวกับพระอุมาจำแนกตามยุคสมัย

ยุคสมัย	พระนาม	ฐานะ/คุณสมบัติ/คติ การบูชา	หลักฐานอ้างอิง
สุโขทัย	พระอุมา	1. ซายาพระศิวะ	ศิลาจารึกปูนจิตขุน
	พระเทวี	2. เทพที่อัถุเชิญมา เพื่อใช้ในการพระราชพิธี ต่าง ๆ	จอด
อยุธยา	พระอุมา	1. ซายาพระศิวะ	1. พิพิธภัณฑสถาน
	พระเทวี	2. เทพที่อัถุเชิญมา เพื่อใช้ในการพระราชพิธี ต่าง ๆ	แห่งชาติ นครศรีธรรมราช 2. พิพิธภัณฑสถาน แห่งชาติ กำแพงเพชร 3. โองการลุยเพลิง
รัตนโกสินทร์ตอนต้น (รัชกาลที่ 1-5)	พระอุมา	1. ซายาพระศิวะ	1. คัมภีร์ไตรภูมิโลก
	พระนางปารวตี	2. เทพที่อัถุเชิญมา เพื่อใช้ในการพระราชพิธี ต่าง ๆ	วินิจฉัยกถา 2. โคลงนิราศนรินทร์ 3. คัมภีร์นารายณ์ ยี่สิบปาง 4. ตำราภาพเทวรูป

ข้อสังเกตบางประการ

1. สมัยสุโขทัย อยุธยา รัตนโกสินทร์ตอนต้น การนับถือศาสนาฮินดูเป็นการสถาปนาพลังอำนาจของพระมหากษัตริย์ให้มีความยิ่งใหญ่เหนือปวงชนธรรมดา ในฐานะสมมุติเทพ จึงพบว่ามี การสร้าง เทวรูปของเทพในศาสนาฮินดู ซึ่งรวมถึงเทวรูปพระอุมาด้วยเช่นกัน เช่น ประติมากรรม เทวสตรีที่พบที่กำแพงเพชร เป็นต้น

2. พระอุมากลายเป็นผู้พิทักษ์พุทธสถาน ดังปรากฏหลักฐานภาพพระอุมาที่ปรากฏอยู่ตามประตูและหน้าต่างวัดในพระพุทธศาสนา เช่น วัดสุทัศนเทพวรารามราชวรมหาวิหาร และวัดบวรสถานสุทธารวาส ซึ่งถูกวาดขึ้นในสมัยรัชกาลที่ 3-4

3. เนื่องจากการนับถือศาสนาฮินดูในประเทศไทยเป็นการสถาปนาพลังอำนาจของพระมหากษัตริย์ให้มีความยิ่งใหญ่ดังกล่าวแล้ว ผนวกกับสังคมไทยในอดีตเป็นสังคมในระบบชายเป็นใหญ่ (Patriarchy) หรือ ปิตาธิปไตย ดังนั้นจึงพบการบูชาเทพสตรีได้น้อยกว่าเทพบุรุษ โดยจะพบเป็นส่วนประกอบหนึ่งในพิธีกรรมต่าง ๆ ที่มีเทพเจ้าผู้ชายเป็นประธานเท่านั้น

จากตารางแสดงให้เห็นว่า ประเทศไทยมีการบูชาพระอูมา และเป็นที่ยู่อักกันดีตั้งแต่ก่อนสมัยสุโขทัยจนถึงรัตนโกสินทร์ตอนต้น แต่ก้าจัดอยู่ในกลุ่มชนชั้นสูงหรือในราชสำนักเท่านั้น ซึ่งยังคงยึดแบบธรรมเนียมการนับถือศาสนาและราชประเพณีสืบทอดจากสมัยอยุธยา โดยได้มีการสร้างเทวสถานเพื่อประดิษฐานเทวรูปหลายองค์ ซึ่งรวมถึงเทวรูปพระอูมาที่เชื่อว่าน่าจะอัญเชิญมาจากสุโขทัย เพื่อประกอบพระราชพิธีต่าง ๆ ของราชสำนัก

พระอูมาเป็นเทวีที่สำคัญองค์หนึ่งในวัฒนธรรมไทย การนับถือพระองค์มีความเกี่ยวข้องกับพลังของสตรีผู้เป็นชายาคือแรงส่งเสริมให้บุรุษ และเป็นพลังแห่งมารดาในการโอบอุ้มคุ้มครองปกป้องรักษา ดังนั้นจึงทำให้คติความเชื่อดังกล่าวสืบทอดมายาวนานผ่านหลายยุคสมัย ในเวลาต่อมาการรับรู้เรื่องราวของพระอูมาของคนทั่วไปเริ่มมีมากขึ้นในช่วงสมัยรัชกาลที่ 6 เป็นต้นมา

ในสมัยรัชกาลที่ 6 ทรงพระราชนิพนธ์หนังสือที่อธิบายเรื่องราวของเทพเจ้าของศาสนาฮินดู โดยทรงเรียบเรียงจากหนังสือ Hindu Mythology ของ J. Wilkins รวมถึงทรงพระราชนิพนธ์หนังสือที่อธิบายเรื่องเทพตามมุมมองที่ชาวตะวันตกได้ทำการศึกษาไว้ ได้แก่ เทพเจ้าและสิ่งน่ารู้ และลิลิตนารายณ์สิบปาง

ช่วงระยะเวลาเดียวกันนี้ มีการสร้างเทวสถานในศาสนาฮินดู โดยชาวฮินดูจากอินเดียในเวลาไล่เลี่ยกัน ถึง 3 แห่ง หากนับปี พ.ศ. ที่จดทะเบียนเป็นเทวสถานในศาสนาฮินดู ประกอบด้วย 1. วัดพระศรีมหาอูมาเทวี (พ.ศ. 2458) 2. วัดวิชฌู (พ.ศ. 2458) และ 3. วัดเทพมณเฑียร (พ.ศ. 2468) ตามลำดับ จะเห็นได้ว่าอยู่ในช่วงรัชสมัยของพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวทั้งสิ้น เทวสถานดังกล่าว มีวัตถุประสงค์ในการเผยแพร่และส่งเสริมศาสนาฮินดูให้แก่ชาวอินเดียที่นับถือศาสนาฮินดู และชนชาติอื่นที่มีความสนใจในศาสนาฮินดูในประเทศไทย โดยเฉพาะกรุงเทพมหานคร ทำให้สังคมไทยในระยเวลานั้น ได้มีโอกาสสัมผัสวัฒนธรรมทางศาสนาฮินดูของอินเดียยิ่งขึ้นไปอีก

เทวรูปพระอูมาขนาดบูชาในประเทศไทยมักมีหลายรูปแบบ และมีสีสันมากกว่าเทพบุรุษ แต่ส่วนใหญ่จะเป็นการจัดสร้างจากโรงงานแล้วนำมาวางให้เข้าตามตลาดพระ เช่น ตลาดพระวัดราชนััดดา เขตพระนคร กรุงเทพมหานคร หรือเป็นการนำเข้ามาจากประเทศอินเดียแล้วนำมา

วางขายโดยทั่วไปในประเทศไทยโดยเฉพาะในย่านชุมชนชาวจีนเดียวในกรุงเทพมหานคร ดังจะยกตัวอย่างต่อไปนี้

**ภาพประกอบ 70 เทวรูปพระอุมา โดยมูลนิธิพระพิฆเนศ ร่วมกับ
บ้านศิลปะเอกชัย วรรณแก้ว**

ที่มา: บ้านศิลปะเอกชัย วรรณแก้ว. (2563). *พระแม่อุมา*. สืบค้นเมื่อ 15 สิงหาคม 2563, จาก <https://www.ekachai-lifeunlimited.com/content/5416/มูลนิธิพระพิฆเนศ-ร่วมกับ-บ้านศิลปะเอกชัย-วรรณแก้ว>

เทวรูปพระอุมาที่จัดสร้างโดยองค์กรเอกชนที่พบในกรุงเทพมหานคร เช่น มูลนิธิพระพิฆเนศ ร่วมกับ บ้านศิลปะเอกชัย วรรณแก้ว ลักษณะทางประติมานวิทยา ประทับยืนตรงแบบสมภังค์ มี 2 กร พระหัตถ์ขวายกขึ้นถือดอกบัว พระหัตถ์ซ้ายทอดลงข้างลำตัว สวมมงกุฏและเครื่องทรงแบบศิลปะอยุธยา ขนาดสูง 16 เซนติเมตร วัสดุทำจากทองเหลืองรมดำ ซึ่งจัดทำมาเป็นชุดเรียกว่า ชุดมหามงคล 7 มหาเทพ แต่สามารถบูชาแบบแยกองค์ได้ ผ่านพิธีบวงสรวง ปี พ.ศ. 2545 ณ วัดสุทัศนเทพวรารามราชวรมหาวิหาร โดยสมเด็จพระพุทธโฆษาจารย์ (วีระ ภัทฺธจาโร) อดีตเจ้าอาวาสวัดสุทัศนเทพวรารามราชวรมหาวิหาร ประธานฝ่ายสงฆ์ พระเจ้าวรวงศ์เธอ พระองค์เจ้าโสมสวลี กรมหมื่นสุทธนารีนาถ ประธานฝ่ายฆราวาส และพระครูญาณสยมภูว์ (พรหมณ์ขจร นา

คะเวทิน) ประธานฝ่ายพราหมณ์ รายได้หลังหักค่าใช้จ่ายสมทบทุนบ้านศิลปะเอกชัย วรรณแก้ว
 เพื่อผู้ด้อยโอกาส และมูลนิธิพระพิฆเนศ เพื่อกิจกรรมมอบทุนการศึกษา เด็กยากไร้

ภาพประกอบ 71 เทวรูปพระอุมา สำนักช่างสิบหมู่

ที่มา: กระทรวงวัฒนธรรม. (ม.ป.ป.). เทวรูป: พระอุมาเทวี. สืบค้นเมื่อ 15 สิงหาคม
 2563, จาก <http://cpot.in.th/np/v/998-เทวรูป-%3A-พระอุมาเทวี>

เทวรูปพระอุมา ของสำนักช่างสิบหมู่ ที่จัดสร้างเทวรูปเทพเจ้าในศาสนาฮินดูทั้ง 7 องค์
 เพื่ออัญเชิญมาในพิธีไหว้ครูช่างกรมศิลปากรอีกด้วย โดยมีลักษณะทางประติมานวิทยา
 ประทับยืน มี 2 กร พระหัตถ์ทั้งสองข้างทำท่าปางประทานพร (วราทมูทรา) ศิลปะตามแบบไทย
 ประเพณี วัสดุทำจากโลหะ

ภาพประกอบ 72 เทวรูปพระอุมา โดยอาจารย์รุ่งโรจน์ ตี๋นงนุช

ที่มา: คุณชายทองเหลือง. (2562). รูปหล่อ พระแม่อุมาเทวี ใ้ช้ชุดไทย. สืบค้นเมื่อ 15 สิงหาคม 2563, จาก <http://www.brassprince.com/product/562/รูปหล่อ-พระแม่อุมาเทวี-ใ้ช้ชุดไทย>

เทวรูปพระแม่อุมา ปั้นโดย อาจารย์รุ่งโรจน์ ตี๋นงนุช อาจารย์ประจำวิทยาลัยเพาะช่าง ลักษณะทางประติมานวิทยา ประทับยืนเอียงสะโพกแบบตรีภังค์ มี 2 กร พระหัตถ์ซ้ายยกขึ้นถือดอกบัวยื่นมาทางด้านหน้า พระหัตถ์ขวาทอดลงข้างลำตัวและถือดอกบัว ไม่สวมมงกุฎ ฉลองพระองค์และเครื่องทรงแบบศิลปะประยุกต์ มีขนาดสูง 48 เซนติเมตร วัสดุทำจากสัมฤทธิ์

ภาพประกอบ 73 เทวรูปพระอุมา โดยอาจารย์นรเชษฐ์ ชูสกุล

ที่มา: ร้านมิ่งมงคล. (2561). พระศิวิมมหาเทพ และ พระแม่อุมาเทวี. สืบค้นเมื่อ 15 สิงหาคม 2563, จาก <http://www.mingmongkolstore.com/product/147/พระศิวิมมหาเทพ-และ-พระแม่อุมาเทวี-สูง-1-เมตร>

เทวรูปพระอุมา ปั้นโดยอาจารย์นรเชษฐ์ ชูสกุล ลักษณะทางประติมานวิทยา ประทับยืน เอียงสะโพกแบบตรีภังค์ มี 2 กร พระหัตถ์ขวายกขึ้นทำท่าประทานอภัย (อภยมุทรา) พระหัตถ์ซ้ายทอดลงข้างลำตัวในลักษณะเอื้อมพระหัตถ์มาด้านหน้า สวมมงกุฏ ฉลองพระองค์และเครื่องทรงแบบศิลปะอินเดียภารตะนิยม มีขนาดสูง 109 เซนติเมตร วัสดุทำจากสัมฤทธิ์ ทำสีผิวทูนโทนพิเศษ ประดับคริสตัลสวารอฟสกี (Swarovski)

ภาพประกอบ 74 เทวรูปพระอุมา โดยบริษัท ลาติน่า จำกัด

ที่มา: ร้านเทพประดิษฐ์. (2560). พระแม่อุมา. สืบค้นเมื่อ 15 สิงหาคม 2563, จาก <https://www.facebook.com/tevapradith/photos/2014491272163942/>

เทวรูปพระอุมา โดยบริษัท ลาติน่า จำกัด ลักษณะทางประติมานวิทยา ประทับยืนเอียง สะโพกแบบตรีภังค์ มี 4 กร พระหัตถ์ซ้ายหน้าถือคทา พระหัตถ์ซ้ายหลังถือดอกบัว พระหัตถ์ขวาหน้าถือตรีศูล พระหัตถ์ขวาหลังถือดอกบัว ฉลองพระองค์และเครื่องทรงแบบศิลปะอินเดียประยุกต์ วัสดุทำจากเรซินผสมผงหินอ่อน ระบายสี ปิดทองคำเปลว และประดับคริสตัล

ภาพประกอบ 75 เทวรูปพระอุมา โดยพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติเทวาลัย

ที่มา: พิพิธภัณฑสถานแห่งชาติเทวาลัย. (2561). พระแม่อุมา. สืบค้นเมื่อ 15 สิงหาคม 2563, จาก <https://www.facebook.com/sriyantra.bangkae/photos/a.1988419191245474/1988419347912125>

เทวรูปพระอุมา พิพิธภัณฑสถานแห่งชาติเทวาลัย ลักษณะทางประติมานวิทยา ประทับนั่ง มี 4 กร พระหัตถ์ซ้ายหน้าถือถ้วยขนม พระหัตถ์ซ้ายหลังถือตรีศูล พระหัตถ์ขวาหน้าทำท่าปางประทานอภัย (อภยมุทรา) พระหัตถ์ขวาหลังถือดาบ ฉลองพระองค์และเครื่องทรงแบบศิลปะอินเดีย ภาวตะนิยม วัสดุทำจากเรซินผสมผงหินอ่อน ระบายสี ปิดทองคำเปลว และประดับคริสตัล

ภาพประกอบ 76 เทวรูปพระทุรคา โดยบริษัท ลาติน่า จำกัด

ที่มา: ร้านเทวประดิษฐ์. (2563). พระแม่ทุรคา. สืบค้นเมื่อ 15 สิงหาคม 2563, จาก <https://www.facebook.com/tevapradith/photos/2789313391348389/>

พระอุมายังปรากฏในภาคของพระแม่ทุรคา และพระแม่กาลี ซึ่งเป็นภาคดุร้ายของพระแม่อุมาย่ออีกด้วย เช่น พระแม่ทุรคา จัดสร้างโดยบริษัท ลาติน่า จำกัด (ร้านเทวประดิษฐ์) ตลาดนัดจตุจักร เขตจตุจักร กรุงเทพมหานคร และที่ตลาดนัดสนามหลวง 2 เขตทวีวัฒนา กรุงเทพมหานคร ลักษณะทางประติมานวิทยา ประทับนั่งบนหลังเสือ มี 8 กร ถืออาวุธต่าง ๆ ประกอบด้วย คทา ดาบ จักร สังข์ หนู คันธนู ตริศูล และดอกบัว พระหัตถ์ขวาวงหน้าสุดยกขึ้นทำท่าประทานอภัย (อภยมุทรา) ฉลองพระองค์และเครื่องทรงแบบศิลปะอินเดียการตะนิยม วัสดุทำจากเรซินผสมผงหินอ่อน ระบายสี ปิดทองคำเปลว และประดับคริสตัล

ภาพประกอบ 77 เทวรูปพระกาลี โดยพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติอินทราเทวาลัย

ที่มา: พิพิธภัณฑสถานแห่งชาติอินทราเทวาลัย. (2561). พระแม่กาลี. สืบค้นเมื่อ 15 สิงหาคม 2563, จาก

<https://www.facebook.com/sriyantra.bangkae/photos/a.1990692461018147/1992046374216089>

สำหรับเทวรูปพระแม่กาลี ถือเป็นภาคดุร้ายที่สุดของพระอูมา ลักษณะทางประติมานวิทยา มีความน่ากลัว สยดสยอง เปลือยกาย แลบลิ้น ถือศรชะอสูร เลือดเปรอะเปื้อนตามร่างกาย จึงอาจจะไม่เหมาะสมสำหรับประเทศไทยที่นับถือศาสนาพุทธมากนัก การจัดสร้างเทวรูปพระแม่กาลี จึงแทบไม่ปรากฏ อาจมีบ้างตามโรงงานต่าง ๆ โดยสร้างเลียนแบบศิลปะอินเดีย และส่วนมากจะเป็นเทวรูปที่นำเข้ามาจากประเทศอินเดีย ซึ่งวางขายอยู่ทั่วไปในย่านชุมชนที่มีชาวอินเดียรวมตัวอยู่ เช่น พาหุรัด หรือเป็นวัตถุมงคลที่เปิดให้บูชาโดยวัดพระศรีมหาอุมาเทวี ถนนสีลม เขตบางกอกเทพมหานคร

เทวรูปพระแม่กาลี โดยพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติพระนคร ลักษณะทางประติมานวิทยา ประทับยืน มี 3 เศียร 10 กร ถือตรีศูล ดาบ โล่ จักร คทา สังข์ ประคำ ศร หัวอสุร ถ้วยรองเลือดอสุร เปลือยกาย สวมสร้อยหัวกะโหลก วัสดุทำจากเรซินผสมผงหินอ่อน ระบายสี

ภาพประกอบ 78 เทวรูปพระกาลี โดย ธิติ ปุบุตรชา

ที่มา: ผู้วิจัยเป็นผู้ถ่าย เมื่อ 22 มีนาคม 2564

เทวรูปพระแม่กาลี โดย ธิติ ปุบุตรชา ศิลปินอิสระ ลักษณะทางประติมานวิทยา ประทับยืน มี 1 เศียร 4 กร ถือดาบ หัวอสุร ถ้วยรองเลือดอสุร อีกพระหัตถ์อยู่ในท่าวรทมุทราหรือปางประทานพร เปลือยกาย สวมสร้อยหัวกะโหลก วัสดุทำจากเรซิน ระบายสี

คติการบูชาพระอูมายังปรากฏในภาคพระตรีศक्तिอีกด้วย โดยพระตรีศक्ति คือ ภาครวมของพระอูมา พระสร้อยตรีศक्ति พระลักษมี ซึ่งก็คือพระอูมาที่มีคุณสมบัติของพระลักษมีและพระสร้อยตรีศक्ति เข้ามารวมด้วย ไม่ว่าจะเป็นอำนาจ วาสนาบารมี ความร่ำรวย และสติปัญญา เกิดเป็นภาคพระตรีศक्ति 3 มหาเทวีในศาสนาฮินดู เช่น เทวรูปพระตรีศक्ति ปั้นโดยอาจารย์ นรเชษฐ ชูสกุล ลักษณะทางประติมานวิทยาจะถือสัญลักษณ์ที่สำคัญที่บ่งบอกถึงเทวองค์นั้น ๆ เช่น ตรีศูล สัญลักษณ์ของ

พระอุมมา ดอกบัว สัญลักษณ์ของพระลักษมี และคัมภีร์ สัญลักษณ์ของพระสร้อยดี ขนาดสูง 1 เมตร วัสดุทำจากเรซินผสมผงหินอ่อน ระบายสีอะคริลิก

ภาพประกอบ 79 เทวรูปพระตรีศक्ति โดย อาจารย์ นรเชษฐ์ ชูสกุล

ที่มา: คุณชายทองเหลือง. (2561). รูปหล่อพระตรีศक्ति. สืบค้นเมื่อ 15 สิงหาคม 2563, จาก <http://www.brassprince.com/product/366/รูปหล่อพระตรีศक्ति-คือร่างรวม-พระแม่อุมมาเทวี-พระแม่สร้อยดี-พระแม่ลักษมี-สูง-1-เมตร>

นอกจากนี้ ยังพบคติความเชื่อใหม่ ๆ เพื่อตอบสนองความต้องการด้านกายภาพและจิตใจของผู้คนอีกด้วย และไม่พบในประเทศอินเดีย เช่น พระอุมมารวมร่างกับพระแม่กวนอิม เช่นที่ศาลพระแม่กวนอิมมหาโพธิสัตว์ (อวโลกิเตศวร) อำเภอดอนตูม จังหวัดนครปฐม และมีโรงงานบางแห่งผลิตเป็นเทวรูปขนาดบูชา นำมาวางให้เข้าที่ตลาดพระวัดราชนาคดา เขตพระนคร กรุงเทพมหานคร หรือที่ศาลพระแม่อุมมา ด้านหน้าห้างสรรพสินค้าบีที สาขาราชดำริ เมื่อพิจารณาลักษณะทางประติมานวิทยาแล้ว เป็นเทวรูปของพระศยามตาราโพธิสัตว์ในศิลปะทิเบต ประทับนั่งในท่าลลิตาสนะ พระบาทซ้ายอยู่ในท่าชดสมาธิ พระบาทขวาห้อยลง มี 2 กร ถือดอกบัว

ภาพประกอบ 80 เทวรูปพระอุมา ณ ศาลพระแม่อุมาเทวี สีแครงราชประสงค์

ที่มา: SiamFreestyle. (ม.ป.ป.). ศาลพระแม่อุมาเทวี สีแครงราชประสงค์. สืบค้นเมื่อ 15 สิงหาคม 2563, จาก <http://www.siamfreestyle.com/travel-attraction-more/bangkok/ศาลพระแม่อุมาเทวี.html>

สำหรับเทวาลัยพระอุมาในกรุงเทพมหานคร นอกจากที่ศาลพระแม่อุมาเทวี หน้าห้างสรรพสินค้าบีทีเอส สาขาราชดำริ เขตปทุมวัน กรุงเทพมหานครแล้ว ยังพบได้ที่เทวสถานโบสถ์พราหมณ์ เขตพระนคร กรุงเทพมหานคร และยังพบพระอุมาในภาคพระแม่กาลีที่เทวาลัยพระศรีมหากาลี ถนนบรมราชชนนี เขตทวีวัฒนา กรุงเทพมหานคร

ภาพประกอบ 81 เทวรูปพระกาลิ ณ เทวาลัยพระศรีมหากาลี ถนนบรมราชชนนี

ที่มา: ผู้วิจัยเป็นผู้ถ่าย เทวาลัยพระศรีมหากาลี เมื่อ 19 ธันวาคม 2558

ตาราง 38 การปรับเปลี่ยนด้านลักษณะทางประติมานวิทยาและความเชื่อของประติมากรรมพระอูมาในกรุงเทพมหานคร

รายละเอียด	อินเดีย	ไทย
พระนาม	พระปารวตี พระทูรคา พระกาลิ	พระศรีมหาอูมาเทวี พระศรีมหาทูรคา พระศรีมหากาลี
ฐานะ/คุณสมบัติ/สัญลักษณ์	1. เป็นชายาพระศิวะ เป็นมารดาพระคเณศและพระสกันท์ 2. เป็นเทพสูงสุดในนิกายศักติ 3. ผู้ประทานความสำเร็จด้านอำนาจ วาสนาบารมี ยศถาบรรดาศักดิ์ ความเป็นใหญ่ มีชัยชนะเหนือความชั่วร้าย 4. โยนิ คือสัญลักษณ์แทนองค์พระอูมา	1. เป็นชายาพระศิวะ เป็นมารดาพระคเณศและพระสกันท์ 2. เป็นเทพสูงสุดในนิกายศักติ 3. เทพผู้ดูแลปกป้องศาสนาพุทธ 4. คู่ครองบ้านเมืองให้เจริญรุ่งเรือง (ราชสำนัก) 5. นอกจากประทานพรตามคติอินเดียแล้ว ยังประทานความสำเร็จด้านโชคลาภ เงินทอง อีกด้วย

ตาราง 38 (ต่อ)

		6. ไม่นิยมสร้างโยนี นิยมสร้างเป็น เทวรูป และพบการสร้างเป็นศิระชะ โยน
ลักษณะโดยทั่วไป	พระปารวตี: มี 2 กร พระทศคา: รูปลักษณะเหมือนพระ ปารวตี มี 8-10 กร ประทับบนหลัง เสื่อหรือสิงโตเสมอ พระกาลี: มี 4 กร ผิวดำ เปลือยกาย ผมยาวและ ยุ่งเหยิง	พระปารวตี: มี 2 กรบ้าง 4 กรบ้าง พระทศคา: รูปลักษณะเหมือนพระ ปารวตี มี 8 กร ประทับบนหลังเสื่อ หรือสิงโตเสมอ พระกาลี: มี 4 กรบ้าง 10 กรบ้าง บางครั้งพบว่ามียหลายเศียร มีผิวดำ เปลือยกาย ผมยาวและยุ่งเหยิง
อิริยาบถ	พระปารวตี: ประทับนั่งหรือยืน พระทศคา: ประทับนั่งบนหลังเสื่อ หรือสิงโตเสมอ พระกาลี: ประทับยืนเสมอ	พระปารวตี: ประทับนั่งหรือยืน พระทศคา: ประทับนั่งบนหลังเสื่อ หรือสิงโตเสมอ พระกาลี: ประทับยืนเสมอ
ปาง	ไม่นิยมสร้างพระปารวตี (ปางสงบ) นิยมสร้างปางดุร้าย (พระทศคา พระกาลี)	พบการสร้างทั้งภาคพระปารวตี พระทศคา พระกาลี
ของถือที่พบบ่อย	พระปารวตี: ฎกมูทรา พระทศคา: ตรีศูล ดาบ จักร สังข์ ศร คทา ดอกบัว พระกาลี: ดาบ ตรีศูล หัวอสูร ถ้วย ไฟ	พระปารวตี: ดอกบัว พระทศคา: ตรีศูล ดาบ จักร สังข์ ศร คทา ดอกบัว พระกาลี: บางครั้งพบว่าถือของ เหมือนพระทศคาทุกประการ
สัตว์พาหนะ	สิงโต	เสื่อ
การตกแต่งเทวรูป	นิยมตกแต่งเทวรูป ด้วย พัสตรา ภรณ์ เครื่องประดับ ดอกไม้ การ ระบายสี	นิยมตกแต่งเทวรูป ด้วย พัสตรา ภรณ์ เครื่องประดับ ดอกไม้ การ ระบายสี

5.3.1 การวิเคราะห์ด้านประติมานวิทยาของเทวรูปพระอุมา

1) ประติมานวิทยาของพระอุมามีทั้งเป็นไปตามแบบอินเดียและไม่เป็นไปตามแบบ

อินเดีย

2) พระอุมาเป็นไปตามแบบอินเดีย เช่น เทวรูปพระทศกัณฐ์ โดยบริษัท ลาติน่า จำกัด และ เทวรูปพระอุมา โดยมูลนิธิพระพิฆเนศ หรือเทวรูปพระกาลี โดยฉติปับุตรชา

3) ในบางกรณี ประติมากรรมมีลักษณะและของถือตรงตามแบบของอินเดียในคัมภีร์ แต่ตำแหน่งของถืออาจไม่ตรงตามคัมภีร์ คือ อาจมีการสลับที่ของถือ เช่น เทวรูปพระอุมา โดยบริษัท ลาติน่า จำกัด

4) ในบางกรณี ประติมากรรมมีของถือตรงตามแบบของอินเดียในคัมภีร์ แต่ลักษณะอื่นที่พบไม่ตรงตามคัมภีร์ เช่น พระตรีศูติ โดยอาจารย์ นรเชษฐ ชูสกุล ถือสัญลักษณ์ที่สำคัญที่บ่งบอกถึงเทวองค์นั้น ๆ เช่น ตรีศูล สัญลักษณ์ของพระอุมา ดอกบัว สัญลักษณ์ของพระลักษมี และคัมภีร์ สัญลักษณ์ของพระศรีสวตี แต่โดยที่นิกายศักติจะนับถือพระอุมาเป็นเทพสูงสุด ดังนั้นเทพที่ปรากฏด้านหน้าต้องเป็นพระอุมาเสมอ โดยมีพระลักษมีและพระศรีสวตีอยู่ด้านหลัง เปรียบเสมือนเทวรูปพระอุมาที่มีพลังอำนาจของพระลักษมีและพระศรีสวตีรวมอยู่ด้วย ซึ่งพระลักษมีและพระศรีสวตีจะอยู่ด้านใด สังเกตจากมือด้านนั้นจะต้องถือของที่เป็นสัญลักษณ์ของเทวองค์นั้น ๆ แต่เมื่อพิจารณาจากลักษณะทางประติมานวิทยาพบว่า พระลักษมีอยู่ด้านหน้า พระอุมาอยู่ด้านขวา สังเกตจากมีผิวคล้ำและมือถือตรีศูล ส่วนพระศรีสวตีอยู่ด้านซ้าย เนื่องจากถือคัมภีร์

5) ประติมานวิทยาไม่ตรงตามแบบอินเดียในคัมภีร์ศิลปศาสตร์ คือ ประติมากรรมที่ปรากฏนั้น ไม่ตรงตามแบบอินเดียเลย เช่น เทวรูปพระแม่อุมา โดยอาจารย์รุ่งโรจน์ ตี้นงุช ถือดอกบัวทั้ง 2 พระหัตถ์ อันเป็นลักษณะทางประติมานวิทยาของพระลักษมี เทวรูปพระอุมา สำนักช่างสิบหมู่ พระหัตถ์ทั้งสองข้างทำท่าปางประทานพร (วรมุทรา) ส่วนของอาจารย์ นรเชษฐ ชูสกุล ไม่ถือของสิ่งใดเลย และพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติพระนคร พบการถือถ้วยขนม อันเป็นลักษณะประติมานวิทยาของพระสันไต่ซี่

5.3.2 การวิเคราะห์ด้านสัญลักษณ์วิทยาของเทวรูปพระอุมา

สัญลักษณ์ที่อยู่ในพระกร เรียกว่า เทพศาสตราวุธ ซึ่งไม่ได้ใช้เอาไว้ต่อสู้ใด ๆ แต่เป็นสัญลักษณ์หรือตัวแทนในการแสดงอำนาจหรือพลังของพระอุมา ศิลปินแต่ละท่านเมื่อสร้างเทวรูปก็แล้วแต่ว่าจะให้พระอุมาแสดงเทวานุภาพด้านไหนออกมา ก็สร้างให้ถือของเหล่านั้น โดยปกติพระอุมาจะมี 2-10 กร ซึ่งถือของดังต่อไปนี้

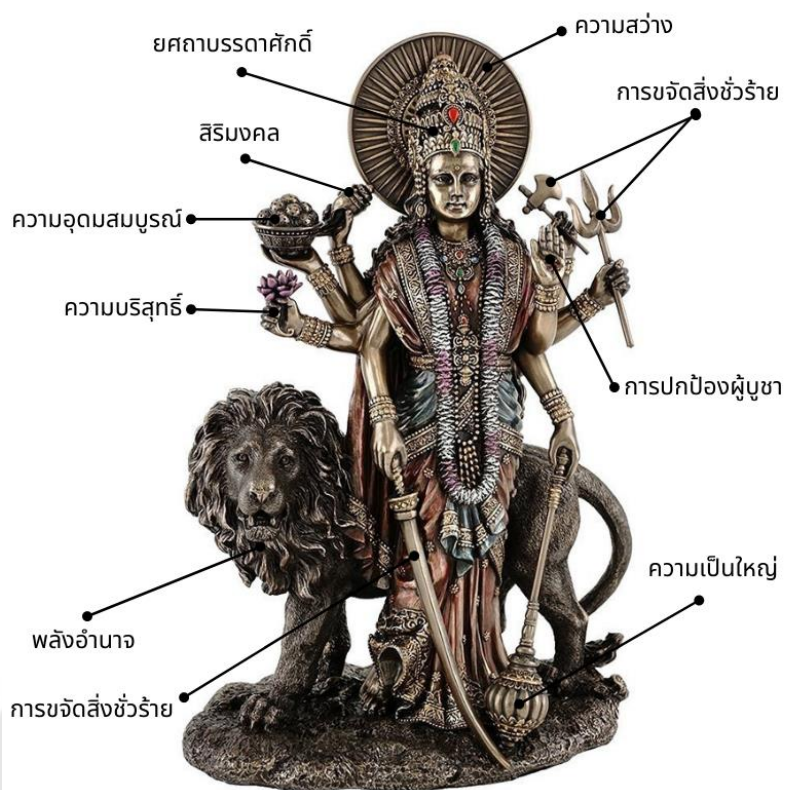
1. ตรีศูล เป็นสัญลักษณ์หรือตัวแทนของเทวานุภาพอันร้ายแรงในการขจัดความชั่วร้าย

2. ดาบ ความหมายเหมือนกับตรีศูล

3. ปาตะหรือบ่วงบาต เป็นสัญลักษณ์หรือตัวแทนของ เชือกที่เอาไว้ใช้คล้องผู้บูชาให้ออกจากสิ่งที่ไม่ดี เพื่อทรงให้นำพามามนุษย์ไปสู่เส้นทางแห่งธรรม
4. วัชระหรือสายฟ้า ประเทศไทยจะเป็นเป็นรูปคล้าย ๆ สามง่าม เป็นสัญลักษณ์หรือตัวแทนของการปิดป่าความโง่เขลา
5. ดอกบัว เป็นสัญลักษณ์หรือตัวแทนของความบริสุทธิ์ นอกจากนี้ ดอกบัวบานยังมีความหมายแฝงในทางพระพุทธศาสนาอันแสดงผู้มีสติปัญญา มีความเฉลียวฉลาด สามารถบรรลุในพระธรรม
6. จักร เป็นสัญลักษณ์หรือตัวแทนของแสงสว่างของดวงอาทิตย์ และการขจัดความชั่วร้าย
7. คันศรและธนู เป็นสัญลักษณ์หรือตัวแทนของนักรบและความเป็นผู้ชนะ
8. คทา เป็นสัญลักษณ์หรือตัวแทนของผู้ปกครอง กษัตริย์ และความเป็นใหญ่
9. โล่ เป็นสัญลักษณ์หรือตัวแทนของการป้องกันหรือปะทะสิ่งชั่วร้าย
10. ศีรษะอสูรและถ้วยรองเลือดอสูร เป็นสัญลักษณ์หรือตัวแทนของผลอันสมบูรณ์ในการขจัดสิ่งชั่วร้าย
11. สังข์ เป็นสัญลักษณ์หรือตัวแทนของความอุดมสมบูรณ์และความเป็นสิริมงคล
12. ถ้วยขนม เป็นสัญลักษณ์หรือตัวแทนของความอุดมสมบูรณ์

จากที่กล่าวมา สามารถสรุปได้ว่าการจัดสร้างเทวรูปพระอุมาในประเทศไทย เป็นการเอาแบบอย่างจากเทวรูปของโบราณอันเป็นศิลปะของยุคสมัยและภูมิภาคต่าง ๆ โดยส่วนใหญ่ยังคงให้ความสำคัญกับประติมานวิทยาตามแบบอินเดีย แต่บางครั้งก็มีการดัดแปลงบ้างในรายละเอียดของถือเป็นสัญลักษณ์หรือตัวแทนในการแสดงอานุภาพหรือพลังของพระอุมา เช่น ดอกบัว หรือพระทูรคา เช่น ตรีสูล ยังปรากฏในงานประติมากรรมเสมอ เมื่อศิลปินแต่ละท่านสร้างเทวรูป ก็ล้วนแต่จะทำให้พระอุมาแสดงเทวานุภาพด้านไหนออกมา ก็สร้างให้ถือของเหล่านั้น เพื่อเป็นสัญลักษณ์เพื่อสื่อความหมายถึงคุณสมบัติประจำตัวของเทพเจ้า แสดงให้เห็นดังภาพประกอบ 82

นอกจากนี้ยังพบการประดับตกแต่งเทวรูป อาจเป็นเพราะเป็นเทวรูปของเทพสตรี ที่ต้องการความสดชื่น มีสีสัน สร้างบรรยากาศที่กระตือรือร้น ให้ความรู้สึกของการสัมผัสเข้าถึงได้ง่ายมากกว่า “รูปปั้น” สีเดียนั่นเอง

ภาพประกอบ 82 สัญลักษณ์ต่าง ๆ ของพระอุมาที่สื่อความหมายถึงคุณสมบัติประจำพระองค์

5.4 พระวิษณุ

การศึกษาประติมากรรมพระวิษณุที่สื่อความหมายทางความเชื่อของศาสนาฮินดูในเขตกรุงเทพมหานคร โดยผู้วิจัยจะปูพื้นความรู้พอสังเขป ด้วยภูมิหลังการนับถือพระวิษณุในประเทศไทยตั้งแต่สมัยก่อนสุโขทัยเรื่อยมาจนถึงปัจจุบัน ซึ่งจะทำการวิเคราะห์โดยใช้แนวคิดเกี่ยวประติมานวิทยา (Iconography) และทฤษฎีสัญวิทยา (Semiology) ตั้งแต่เริ่มมีความนิยมในการจัดสร้างเทวรูปของเทพเจ้าในศาสนาฮินดู คือ ปี พ.ศ. 2500 เป็นต้นมา ข้อมูลเกี่ยวกับพระวิษณุผู้วิจัยได้รวบรวมจาก ศานติ ภัคดีคำ (2556), อรุณศักดิ์ กิ่งมณี (2551), เอกสุดา สิงห์ลำพอง (2553), คมกฤษ ชูยเต็กเค็ง (สัมภาษณ์, 2564), เนื้ออ่อน ขรัวทองเขียว (สัมภาษณ์, 2564), เชษฐดิษฐ์ ดิงส์ญชดี (สัมภาษณ์, 2564) รายละเอียดดังนี้

การบูชาพระวิษณุ สันนิษฐานว่าคนไทยเริ่มบูชาพระวิษณุมาตั้งแต่ยุคแรกรับวัฒนธรรมอินเดียโบราณ ราวพุทธศตวรรษที่ 11-12 สืบต่อเนื่องมาถึงยุคที่ภาคกลางของประเทศไทยได้รับอิทธิพลทางวัฒนธรรมร่วมแบบขอม ในราวพุทธศตวรรษที่ 16 เป็นต้นมา

ในสมัยสุโขทัยเป็นต้นมาจนถึงสมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้น พระวิษณุ ในประเทศไทยรู้จักกันดีในพระนาม “พระนารายณ์” โดยพระมหากษัตริย์คือองค์พระนารายณ์อวตาร ตามแนวคิดที่ว่าพระนารายณ์ต้องอวตารลงมาปราบยุคเข็ญ จึงถูกนำมาใช้เป็นสัญลักษณ์ของพระมหากษัตริย์ ตราบจนพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวได้ทรงรื้อฟื้นพระนาม “รามธิบดีศรีสินทร” มาใช้ตามอย่างสมัยอยุธยาอีกด้วย อีกทั้งยังทรงพระราชนิพนธ์บทละครและบทพากย์โขนเรื่องรามเกียรติ์ไว้หลายตอน อันแสดงถึงคติความเชื่อที่เกี่ยวข้องกับพระนารายณ์อวตารอย่างชัดเจน ผู้วิจัยได้ศึกษาค้นคว้าและสังเคราะห์จากเอกสารต่าง ๆ ที่เกี่ยวข้องกับพระวิษณุ โดยสามารถแสดงรายละเอียดจำแนกตามยุคสมัยได้ตามตารางดังนี้

ตาราง 39 แสดงรายละเอียดเกี่ยวกับพระวิษณุจำแนกตามยุคสมัย

ยุคสมัย	พระนาม	ฐานะ/คุณสมบัติ/คติการบูชา	หลักฐานอ้างอิง
สุโขทัย	พระวิษณุ	1. เทพแห่งการ	1. ศิลาคารีกวัดป่า
	พระนารายณ์	ปกป้องรักษาโลก	มะม่วง
	พระราม	2. พระมหากษัตริย์คือองค์พระนารายณ์อวตาร	2. ศิลาคารีกวัดศรีชุม 3. จารึกคำอธิษฐาน
อยุธยา	พระรามธิบดี	1. เทพแห่งการ	1. โองการแข่งน้ำโคลง
		ปกป้องรักษาโลก	ห้า
		2. พระมหากษัตริย์คือองค์พระนารายณ์อวตาร	2. จารึกลานทอง ตะนาวศรี
			3. ศิลาคารีกวัด ตำหนัก

ตาราง 39 (ต่อ)

อยุธยา	พระวิษณุ พระนารายณ์	1. พระวิษณุอวตาร เป็นพระกฤษณะ 2. พระพรหมเป็น ผู้สร้างพระวิษณุ	1. อนิรุทธคำฉันท์ (วิษณุปุราณะ) 2. ไตรภูมิ เอกสารจาก หอสมุดแห่งชาติกรุง ปารีส 3. ตำนานเทวรูป สังเขป
รัตนโกสินทร์ตอนต้น (รัชกาลที่ 1-5)	พระวิษณุ พระนารายณ์	1. เทพแห่งการ ปกป้องรักษาโลก 2. พระมหากษัตริย์คือ องค์พระนารายณ์ อวตาร 3. มีครุฑเป็นพาหนะ ซึ่งถือเป็นสัญลักษณ์ ของพระมหากษัตริย์	บทละครเรื่อง รามเกียรติ์ ในรัชกาลที่ 1 รัชกาลที่ 2 รัชกาลที่ 4 และ รัชกาลที่ 6
		พระวิษณุอวตารเป็น พระกฤษณะ	บทละครเรื่องอุณรุฑ ในสมัยรัชกาลที่ 2

ข้อสังเกตบางประการ

1. พระวิษณุ ในสมัยสุโขทัย ปรากฏในพระนามของกษัตริย์สุโขทัย โดยเฉพาะพระนาม “รามราชา” หรือ “รามคำแหง” รวมทั้งสร้อยพระนามของพระมหาธรรมราชาที่ 2 (พระยาเสือไท) ซึ่งมาจากพระนาม “พระราม” อวตารปางที่ 7 ของพระวิษณุ

2. สมัยอยุธยา มีการยกย่องพระมหากษัตริย์แห่งกรุงศรีอยุธยาว่าเป็นดั่งองค์ “พระนารายณ์” อวตารมาเป็น “พระราม” กษัตริย์ครองเมืองอโยธยา ตามคัมภีร์มหากาพย์รามายณะ ด้วยเหตุนี้นับตั้งแต่ปฐมกษัตริย์แห่งกรุงศรีอยุธยา จึงให้ความสำคัญกับพระราม ดังที่ปรากฏพระนามว่า “สมเด็จพระรามาธิปติ” หรือ “สมเด็จพระรามาธิปดีศรีสินทรวร”

3. สมัยรัตนโกสินทร์ถือเป็นอาณาจักรที่สืบทอดความเป็นกรุงศรีอยุธยาชัดเจน ดังปรากฏนามพระนคร ยังใช้คำว่ากรุงศรีอยุธยาอยู่ เช่น “กรุงเทพมหานครวรวดีศรีอยุธยา” ดังนั้น

พระมหากษัตริย์ผู้ปกครองพระนครย่อมได้แก่ “พระราม” ผู้ซึ่งเป็นพระนารายณ์อวตาร เป็นผลทำให้ตราสัญลักษณ์ที่ใช้เนื่องด้วย “พระนารายณ์อวตาร” จึงเป็นรูปครุฑ ซึ่งปรากฏในตราพระราชลัญจกรและในสัญลักษณ์อื่น ๆ เช่น พระราชพาหนะต่าง ๆ และตราแผ่นดินที่ปรากฏในเอกสารราชการ สืบเนื่องมาจนถึงรัชกาลปัจจุบัน

4. พระวิษณุกลายเป็นผู้พิทักษ์พุทธสถาน ดังปรากฏหลักฐานภาพพระวิษณุที่ปรากฏอยู่ตามประตูและหน้าต่างวัดในพระพุทธศาสนา เช่น วัดราชนันทดารามวรวิหาร วัดสุทัศนเทพวรารามราชวรมหาวิหาร และวัดบวรสถานสุทธาวาส ซึ่งถูกวาดขึ้นในสมัยรัชกาลที่ 3-4

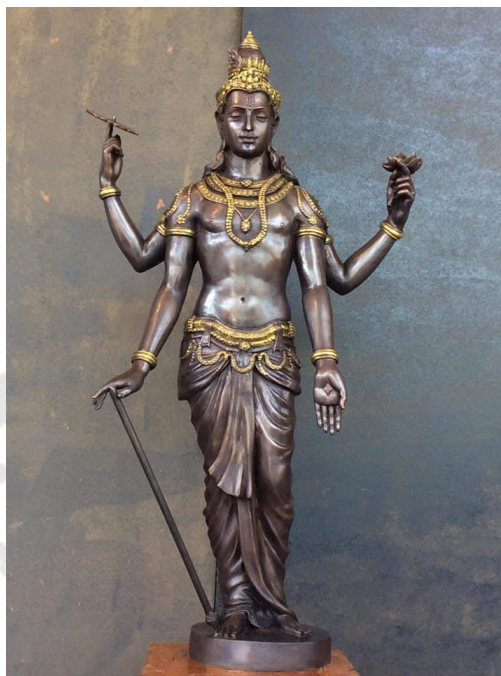
จากตารางแสดงให้เห็นว่า ประเทศไทยมีการบูชาพระวิษณุ ทั้งในด้านการศาสนาและการปกครอง จากคติความเชื่อเรื่องพระนารายณ์อวตารมาปราบยุคเข็ญ ดังนั้นจึงนับถือกันว่าพระมหากษัตริย์คือพระนารายณ์อวตาร ซึ่งเป็นที่รู้จักกันดีตั้งแต่ก่อนสมัยสุโขทัยจนถึงรัตนโกสินทร์ อันอาจกล่าวได้ว่าคติดังกล่าวนี้ยังปรากฏอยู่คู่สังคมไทยจนถึงปัจจุบัน

การยกย่องพระมหากษัตริย์ว่าเป็นดั่งองค์ “พระนารายณ์อวตาร” ยังแสดงให้เห็นได้จาก ตรามหาจักรี เป็นรูปตรีศูลในวงจักรสุทรรศน์ อันเป็นพระราชสัญลักษณ์ประจำพระบรมราชจักรีวงศ์ โดยคำว่า “จักร” และ “ตรี” สอดคล้องกับชื่อ “จักรี” ของราชวงศ์ พระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกมหาราชโปรดเกล้าให้สร้างขึ้นจากคติความเชื่อที่ว่า พระมหากษัตริย์เป็นพระนารายณ์อวตาร ซึ่งเป็นผู้คุ้มครองพิทักษ์โลก มีพระแสงจักรและพระแสงตรีศูลเป็นเทพศาสตราวุธ พระแสงศาสตราวุธนี้ เป็นเครื่องประกอบพระราชพิธีปราบดาภิเษกของรัชกาลที่ 1 และได้ใช้ในการประกอบพระราชพิธีบรมราชาภิเษกของพระมหากษัตริย์ในรัชกาลต่อ ๆ มา

ในสมัยรัชกาลที่ 6 ทรงพระราชนิพนธ์หนังสือที่อธิบายเรื่องราวของเทพเจ้าของศาสนาฮินดู โดยทรงเรียบเรียงจากหนังสือ Hindu Mythology ของ J. Wilkins รวมถึงทรงพระราชนิพนธ์หนังสือที่อธิบายเรื่องเทพตามมุมมองที่ชาวตะวันตกได้ทำการศึกษาไว้ ได้แก่ เทพเจ้าและสิ่งน่ารู้ และลิลิตนารายณ์สิบปาง

ช่วงระยะเวลาเดียวกันนี้ มีการสร้างเทวสถานในศาสนาฮินดู โดยชาวฮินดูจากอินเดียในเวลาไล่เลี่ยกัน ถึง 3 แห่ง หากนับปี พ.ศ. ที่จัดทะเบียนเป็นเทวสถานในศาสนาฮินดู ประกอบด้วย 1. วัดพระศรีมหาอุมาเทวี (พ.ศ. 2458) 2. วัดวิษณุ (พ.ศ. 2458) และ 3. วัดเทพมณเฑียร (พ.ศ. 2468) ตามลำดับ จะเห็นได้ว่าอยู่ในช่วงรัชสมัยของพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวทั้งสิ้น เทวสถานดังกล่าว มีวัตถุประสงค์ในการเผยแพร่และส่งเสริมศาสนาฮินดูให้แก่ชาวอินเดียที่นับถือศาสนาฮินดู และชนชาติอื่นที่มีความสนใจในศาสนาฮินดูในประเทศไทย โดยเฉพาะ

กรุงเทพมหานคร ทำให้สังคมไทยในระบะเวลานั้น ได้มีโอกาสซึมซับวัฒนธรรมทางศาสนาฮินดูของอินเดียยิ่งขึ้นไปอีก

ภาพประกอบ 83 เทวรูปพระวิษณุ โดยอาจารย์นรเชษฐ ชูสกุล

ที่มา: ชานนท์พุทธศิลป์. (2562). พระนารายณ์มหาเทพ. สืบค้นเมื่อ 22 สิงหาคม 2563, จาก <https://www.facebook.com/ชานนท์พุทธศิลป์-500405513688176>

เทวรูปพระวิษณุขนาดบูชาในกรุงเทพมหานคร มีหลายรูปแบบทั้งประทับนั่ง ยืน บรรทม มี 4 กร ถือ ตรี คทา จักร สังข์ ดอกบัว โดยวัสดุที่ใช้ส่วนใหญ่มักเป็นสำริดและทองเหลือง เช่น เทวรูปพระวิษณุเทพ ปั้นโดยอาจารย์นรเชษฐ ชูสกุล ปี พ.ศ. 2562 ลักษณะทางประติมานวิทยา ประทับยืนเอียงสะโพกแบบตรีภังค์ มี 4 กร พระหัตถ์ซ้ายบนถือดอกบัว พระหัตถ์ซ้ายล่างทำท่าประทานพร (วรทมุทรา) พระหัตถ์ขวาบนถือจักร พระหัตถ์ขวาล่างถือคทา ฉลองพระองค์และเครื่องทรงแบบอินเดีย มีขนาดสูง 95 เซนติเมตร วัสดุทำจากโลหะบรอนซ์

ภาพประกอบ 84 เทวรูปพระวิษณุ สำนักช่างสิบหมู่

ที่มา: กระทรวงวัฒนธรรม. (ม.ป.ป.). *เทวรูป: พระนารายณ์*. สืบค้นเมื่อ 22 สิงหาคม 2563, จาก <http://cpot.in.th/np/v/999-เทวรูป-%3A-พระนารายณ์>

เทวรูปพระวิษณุ ของสำนักช่างสิบหมู่ ที่จัดสร้างเทวรูปเทพเจ้าในศาสนาฮินดูทั้ง 7 องค์ เพื่ออัญเชิญมาในพิธีไหว้ครูช่างกรมศิลปากรอีกด้วย โดยมีลักษณะทางประติมานวิทยา ประทับยืน มี 4 กร พระหัตถ์ซ้ายบนถือสังข์ พระหัตถ์ซ้ายล่างถือตรี พระหัตถ์ขวาบนถือจักร พระหัตถ์ขวาล่างถือคทา ศิลปะตามแบบไทยประเพณี วัสดุทำจากโลหะ

ภาพประกอบ 85 เทวรูปพระวิษณุ โดยอาจารย์สุชาติ แซ่จิ๋ว

ที่มา: Artmulet. (2563). พระนารายณ์ทรงเมือง อนันตนาคราช. สืบค้นเมื่อ 22 สิงหาคม 2563, จาก <https://www.facebook.com/artmulet/posts/2814055315537210>

เทวรูปพระวิษณุ ในชื่อพระนารายณ์ทรงเมือง อนันตนาคราช ปั้นโดยอาจารย์สุชาติ แซ่จิ๋ว ผ่านงานจิตรกรรมของอาจารย์เกรียงกมล นาควางแก้ว จากตำนานแห่งความศรัทธาสู่การรังสรรค์ผลงานด้านจิตรกรรมและประติมากรรมที่ถ่ายทอดเรื่องราวแห่งองค์พระนารายณ์ขณะทรงเมืองเหนือมหาปราสาท พระหัตถ์ขวาของพระองค์ทรงตรี สัญลักษณ์แห่งผู้เป็นใหญ่เหนือผู้อื่นใด พระหัตถ์ซ้ายทรงคทาครุฑ สัญลักษณ์แห่งผู้ทรงฤทธิ์อำนาจในการบัญชาการทั้งหลาย พระหัตถ์ขวามือทรงจักร สัญลักษณ์แห่งการเคลื่อนไปข้างหน้าและลบล้างสิ่งชั่วร้ายสร้างคุณธรรมความดี พระหัตถ์ซ้ายมือทรงสังข์ สัญลักษณ์แห่งการมีชื่อเสียงในความดีงาม มีองค์พญานันตนาคราชผู้เป็นราชาเหนือพญานาคทั้งปวงเป็นบัลลังก์ อันเป็นสัญลักษณ์แห่งโชคลาภและความอุดมสมบูรณ์ พร้อมทั้งสายน้ำแห่งเกษียรสมุทรอันเป็นน้ำอมฤตจะนำมาซึ่งความสุขสวัสดิ์พิพัฒน์มงคล สามารถถอดประกอบได้ 3 ชั้น จัดทำเป็น 3 ขนาด คือ ขนาดความสูง 27 นิ้ว 16 นิ้ว และ 12 นิ้ว วัสดุทำจากโลหะทองบรอนซ์ออกสเตอเรีย ทำสี 3 แบบ ได้แก่ สีทองน้ำผึ้งทูโตน สีเขียวพาดินา และสีพิเศษ

ภาพประกอบ 86 เทวรูปพระวิษณุอนันตศायิน

ที่มา: อชันตา พุทธศิลป์. (2560). *วิษณุอนันตศायิน*. สืบค้นเมื่อ 22 สิงหาคม 2563, จาก <https://www.facebook.com/Ajantathai/posts/612233875832173>

เทวรูปพระวิษณุในภาคอนันตศायิน หรือ พระนารายณ์ประทับไสยาสน์อยู่บนขนดพระอนันตนาคราช ออกแบบและกำกับการจัดสร้างโดย อาจารย์พิทักษ์ เฉลิมเล่า และอาจารย์สุชาติ กิจทรานนท์ ประติมากรชำนาญการ สำนักช่างสิบหมู่ กรมศิลปากร ปี พ.ศ. 2560 ลักษณะทางประติมานวิทยา อยู่ในพระอิริยาบถไสยาสน์บนบัลลังก์พญานอนันตนาคราช มี 4 กร ถือ คทา จักร สังข์ และดอกบัว ฉลองพระองค์และเครื่องทรงแบบประยุกต์ พญานาคแบบศิลปะไทย มีความยาว 21 นิ้ว สูง 24 นิ้ว และกว้าง 14 นิ้ว น้ำหนักประมาณ 16 กิโลกรัม วัสดุทำจากโลหะทองเหลือง ทำสีพาดินา และโลหะสำริดทำสีพาดินา

ภาพประกอบ 87 เทวรูปพระวิษณุทรงพญาครุฑ โดยอาจารย์รุ่งโรจน์ ตี๋นงนุช

ที่มา: ร้านมิ่งมงคล. (2562). พระนารายณ์ทรงพญาครุฑ. สืบค้นเมื่อ 22 สิงหาคม 2563, จาก <http://www.mingmongkolstore.com/product/800/พระนารายณ์ทรงพญาครุฑ-10>

เทวรูปพระวิษณุทรงพญาครุฑ บันโดยอาจารย์รุ่งโรจน์ ตี๋นงนุช อาจารย์ประจำวิทยาลัยเพาะช่าง โดยมีร้านมิ่งมงคลเป็นเจ้าของผลงาน ลักษณะทางประติมานวิทยา ประทับบนหลังครุฑมี 4 กร ถือ تريศทาจักร สังข์ ศิลปะแบบไทยประเพณี มีขนาดสูง 65 เซนติเมตร กว้าง 45 เซนติเมตร และลึก 45 เซนติเมตร วัสดุทำจากโลหะสำริด ระบายสีฝุ่น

ภาพประกอบ 88 เทวรูปพระวิษณุ โดยมูลนิธิพระพิฆเนศร่วมกับ
บ้านศิลปะเอกชัย วรรณแก้ว

ที่มา: บ้านศิลปะเอกชัย วรรณแก้ว. (2563). พระนารายณ์. สืบค้นเมื่อ 22 สิงหาคม 2563, จาก <https://www.ekachai-lifeunlimited.com/content/5416/มูลนิธิพระพิฆเนศ-ร่วมกับ-บ้านศิลปะเอกชัย-วรรณแก้ว>

เทวรูปพระวิษณุที่จัดสร้างโดยองค์กรเอกชนที่พบในกรุงเทพมหานคร เช่น มูลนิธิพระพิฆเนศ ร่วมกับ บ้านศิลปะเอกชัย วรรณแก้ว ลักษณะทางประติมานวิทยา ประทับยืนตรงแบบสมภังค์ มี 4 กร พระหัตถ์ขวาหน้าถือคทา พระหัตถ์ขวาลงถือจักร พระหัตถ์ซ้ายหน้าถือคัมภีร์ พระหัตถ์ซ้ายหลังถือสังข์ สวมมงกุฎและเครื่องทรงแบบศิลปะอยุธยา ขนาดสูง 16 เซนติเมตร วัสดุทำจากทองเหลืองรมดำ ซึ่งจัดทำมาเป็นชุด เรียกว่า ชุดมหามงคล 7 มหาเทพ แต่สามารถบูชาแบบแยกองค์ได้ ผ่านพิธีบวงสรวง ปี พ.ศ. 2545 ณ วัดสุทัศนเทพวรารามราชวรมหาวิหาร โดยสมเด็จพระพุทธโฆษาจารย์ (วีระ ภัทฺธจาโร) อดีตเจ้าอาวาสวัดสุทัศนเทพวรารามราชวรมหาวิหาร ประธานฝ่ายสงฆ์ พระเจ้าวรวงศ์เธอ พระองค์เจ้าโสมสวลี กรมหมื่นสุทธนารีนาถ ประธานฝ่ายฆราวาส และพระครูญาณสยมภูว (พราหมณ์ขจร นาคะเวทิน) ประธานฝ่ายพราหมณ์ รายได้หลังหักค่าใช้จ่ายสมทบทุนบ้านศิลปะเอกชัย วรรณแก้ว เพื่อผู้ด้อยโอกาส และมูลนิธิพระพิฆเนศ เพื่อกิจกรรมมอบทุนการศึกษา เด็กยากไร้

ภาพประกอบ 89 เทวรูปพระวิษณุ ด้านหน้าโรงแรมอินเตอร์คอนติเนนตัล

ที่มา: Traveloka. (2561). ขอหวย ขอพร ขอนอนสักคืนที่ เกลข ประตูน้้า. สืบค้นเมื่อ 22 สิงหาคม 2563, จาก <http://blog.traveloka.com/th/local-travel/1-day-trip-at-pratunam/>

นอกจากนี้ยังมีเทวรูปพระวิษณุขนาดใหญ่ที่จัดสร้างเพื่อเป็นสิ่งศักดิ์สิทธิ์ประจำหน่วยงานหรือองค์กรต่าง ๆ เช่น พระนารายณ์ทรงสุบรรณ ด้านหน้าโรงแรมอินเตอร์คอนติเนนตัล ไกล่สี่แยกราชประสงค์ เขตปทุมวัน กรุงเทพมหานคร ซึ่งถูกจัดเป็นหนึ่งในโปรแกรมการท่องเที่ยวสักการะทวยเทพย่านราชประสงค์ ลักษณะทางประติมานวิทยา ประทับยืนบนครุฑ มี 4 กร พระหัตถ์ขวาหน้าถือคทา พระหัตถ์ขวาล้งถือสังข์ พระหัตถ์ซ้ายหน้าถือก้อนดิน พระหัตถ์ซ้ายหลังถือจักร ศิลปะขอม

ภาพประกอบ 90 เทวรูปพระวิษณุ ภายในสำนักงานตำรวจแห่งชาติ

ที่มา: Traveloka. (2561). *ขอหอย ขอพร ขอนอนสักคืนที่ เกลอป ระตูน้ํา*. สืบค้นเมื่อ 22 สิงหาคม 2563, จาก <http://blog.traveloka.com/th/local-travel/1-day-trip-at-pratunam/>

เทวรูปพระนารายณ์ประทับยืนบนพญานาคในสวนสาธารณะ ภายในสำนักงานตำรวจแห่งชาติ เขตปทุมวัน กรุงเทพมหานคร ถูกจัดเป็นหนึ่งในโปรแกรมการท่องเที่ยวสักการะทวยเทพย่านราชประสงค์เช่นกัน ลักษณะทางประติมานวิทยา ประทับยืนบนพญานาค 5 เศียร มี 4 กร พระหัตถ์ขวาหน้าถือคทา พระหัตถ์ขวาลงถือตรี พระหัตถ์ซ้ายหน้าถือสังข์ พระหัตถ์ซ้ายหลังถือจักร ศิลปะแบบไทย

ตาราง 40 การปรับเปลี่ยนด้านลักษณะทางประติมานวิทยาและความเชื่อของประติมากรรมพระ
วิษณุในกรุงเทพมหานคร

รายละเอียด	อินเดีย	ไทย
พระนาม	พระวิษณุ	พระนารายณ์
ฐานะ/คุณสมบัติ/สัญลักษณ์	<ol style="list-style-type: none"> 1. เป็นเทพเจ้าสูงสุดในศาสนาฮินดู ไวศณพินิกาย 2. เป็นเทพองค์หนึ่งในตรีมูรติ (เทพผู้รักษาโลก) 3. ผู้ประทานความสำเร็จด้านอำนาจ ยศถาบรรดาศักดิ์ ความเป็นใหญ่ ขจัดความชั่วร้าย 	<ol style="list-style-type: none"> 1. เป็นเทพเจ้าสูงสุดในศาสนาฮินดู ไวศณพินิกาย 2. เป็นเทพองค์หนึ่งในตรีมูรติ (เทพผู้รักษาโลก) 3. เทพผู้ดูแลปกป้องศาสนาพุทธ 4. คู่มครองบ้านเมืองให้เจริญรุ่งเรือง (ราชสำนัก) 5. ผู้ประทานความสำเร็จด้านโชค ลาภ เงินทอง การงาน ความเจริญรุ่งเรือง 6. พบการสร้างเป็นศิระชะโยน
ลักษณะโดยทั่วไป	พระวรกายสี่คัล้า ฉลองพระองค์สี่เหลี่ยมประดับตกแต่งพระองค์อย่างอลังการ	เหมือนประเทศอินเดีย แต่มีข้อจำกัดทางประติมากรรมบางประการที่ไม่สามารถแสดงลักษณะที่เห็นเหมือนประเทศอินเดียได้ เช่น มีพระศอดำ หรือมีพระวรกายสีขาว (เนื่องจากเขาชี้เท้าท้าว) เนื่องจากไม่นิยมระบายสี
อิริยาบถ	ประทับยืนหรือนั่ง	ประทับยืนหรือนั่ง
ปาง	ทรงครุฑ บรรทมบนหลังพญานาค	ทรงครุฑ บรรทมบนหลังพญานาค และพบประทับยืนบนพญานาค

ตาราง 40 (ต่อ)

ของถือที่พบบ่อย	คทาเกาโมทที่ สุทรรคนจักร ปาญ ตรี คทา จักร สังข์ ดอกบัว จะชั้นยะสังข์ และดอกบัวหรือ ก้อนดิน	
สัตว์พาหนะ	ไม่ปรากฏ	พญาครุฑ พญานาค
การตกแต่งเทวรูป	นิยมตกแต่งเทวรูป ด้วย พัสตรา ภรณ์ เครื่องประดับ ดอกไม้ การ ระบายสี	ไม่นิยมตกแต่งเทวรูป พบเห็นการ ระบายสีบ้างแต่น้อยมาก

5.4.1 การวิเคราะห์ด้านประติมานวิทยาของเทวรูปพระวิษณุ

- 1) ประติมานวิทยาของพระวิษณุที่พบไม่เป็นไปตามแบบอินเดีย เช่น เทวรูปพระวิษณุโดยมูลนิธิพระพิฆเนศ มีพระกรที่ถือคัมภีร์ เทวรูปพระวิษณุสำนักช่างสิบหมู่ จัดสร้างเป็นศิลปะแบบไทยประเพณี และเทวรูปพระวิษณุ โดยอาจารย์สุชาติ แซ่จิ๋ว ถือตรีแทนดอกบัว
- 2) ในบางกรณี ประติมากรรมมีลักษณะและของถือตรงตามแบบของอินเดียในคัมภีร์ แต่ตำแหน่งของถืออาจไม่ตรงตามคัมภีร์ คือ อาจมีการสลับที่ของถือ หรือถือของไม่ครบ เช่น เทวรูปพระวิษณุ โดยอาจารย์นรเชษฐ ชูสกุล ไม่ได้ถือสังข์
- 3) ในบางกรณี ประติมากรรมมีของถือตรงตามแบบของอินเดียในคัมภีร์ แต่ลักษณะอื่นที่พบไม่ตรงตามคัมภีร์ เช่น เทวรูปพระนารายณ์ประทับยืนบนพญาอนันตนาคราช สำนักงานตำรวจแห่งชาติ ประทับยืนบนพญานาค ในอินเดียจะประทับบนอนบนพญานาคเสมอ

5.4.2 การวิเคราะห์ด้านสัญลักษณ์วิทยาของเทวรูปพระวิษณุ

สัญลักษณ์ที่อยู่ในพระกร เรียกว่า เทพศาสตราวุธ ซึ่งไม่ได้ใช้เอาไว้ต่อสู้ใด ๆ แต่เป็นสัญลักษณ์หรือตัวแทนในการแสดงอำนาจหรือพลังของพระวิษณุ ศิลปินแต่ละท่านเมื่อสร้างเทวรูปก็แล้วแต่จะให้พระวิษณุแสดงเทวานุภาพด้านไหนออกมา ก็สร้างให้ถือของเหล่านั้น ศาสตราวุธที่พระวิษณุถือมีความหมายแทนธาตุพื้นฐานทั้ง 4 (ดิน น้ำ ลม ไฟ) ซึ่งเป็นองค์ประกอบหลักของการกำเนิดของทุกสรรพสิ่ง

1. ตรี พบเฉพาะประติมากรรมพระวิษณุในประเทศไทย ที่ถือตรีแทนดอกบัว และยังเป็น 1 ใน 2 ของสัญลักษณ์แห่งราชวงศ์จักรี เป็นสัญลักษณ์ของการประหารสิ่งชั่วร้าย
2. ปาญจะชั้นยะสังข์ แสดงถึงธาตุน้ำ ความมงคล และความอุดมสมบูรณ์

3. คทาเกาโมทกั แสดงถึงธาตุลม เป็นสัญลักษณ์แห่งผู้มีอำนาจด้านการปกครอง
ความเป็นกษัตริย์

4. สุทรรศนจักร แสดงถึงธาตุไฟ เป็นเครื่องหมายแทนวิศมีแห่งดวงอาทิตย์และวง
โคจรของจักรวาล การประหารสิ่งชั่วร้าย นอกจากนี้ ยังเป็น 1 ใน 2 ของสัญลักษณ์แห่งราชวงศ์จักรี

จากที่กล่าวมา สามารถสรุปได้ว่าการจัดสร้างเทวรูปพระวิษณุในประเทศไทย เป็นการ
เอาแบบอย่างจากเทวรูปของโบราณอันเป็นศิลปะของยุคสมัยและภูมิภาคต่าง ๆ โดยส่วนใหญ่
ยังคงให้ความสำคัญกับประติมานวิทยาตามแบบอินเดีย แต่บางครั้งก็มีการดัดแปลงบ้างใน
รายละเอียด ของถือเป็นสัญลักษณ์หรือตัวแทนในการแสดงอานุภาพหรือพลังของพระวิษณุ เช่น
คทา จักร สังข์ ยังปรากฏในงานประติมากรรมเสมอ และโดยปกติมักจะเปลี่ยนจากดอกบัวเป็นตรี
พระมหากษัตริย์ไทยถือเป็นองค์นารายณ์อวตาร โดยเมื่อศิลปินแต่ละท่านสร้างเทวรูป ก็ล้วนแต่จะ
จะให้พระวิษณุแสดงเทวานุภาพด้านไหนออกมา ก็สร้างให้ถือของเหล่านั้น เพื่อเป็นสัญลักษณ์เพื่อ
สื่อความหมายถึงคุณสมบัติประจำตัวของเทพเจ้า แสดงให้เห็นดังภาพประกอบ 91

ภาพประกอบ 91 สัญลักษณ์ต่าง ๆ ของพระวิษณุที่สื่อความหมายถึงคุณสมบัติประจำ
พระองค์

5.5 พระลักษมี

การศึกษาประติมากรรมพระลักษมีที่สื่อความหมายทางความเชื่อของศาสนาฮินดูในเขตกรุงเทพมหานคร โดยผู้วิจัยจะปูพื้นความรู้พอสังเขป ด้วยภูมิหลังการนับถือพระลักษมีในประเทศไทยตั้งแต่สมัยก่อนสุโขทัยเรื่อยมาจนถึงปัจจุบัน ซึ่งจะทำการวิเคราะห์โดยใช้แนวคิดเกี่ยวกับประติมานวิทยา (Iconography) และทฤษฎีสัญวิทยา (Semiology) ตั้งแต่เริ่มมีความนิยมในการจัดสร้างเทวรูปของเทพเจ้าในศาสนาฮินดู คือ ปี พ.ศ. 2500 เป็นต้นมา ข้อมูลเกี่ยวกับพระลักษมี ผู้วิจัยได้รวบรวมจาก เนื้ออ่อน ขรัวทองเขียว (2550; 2553), วรลักษณณ์ ผ่องสุขสวัสดิ์ (2558), กิตติวัฒน์มหาตม์ (2549), คมกฤษ อู่เต็กเค็ง (สัมภาษณ์, 2564), เนื้ออ่อน ขรัวทองเขียว (สัมภาษณ์, 2564), เศษฐ์ ดิงส์บุญดี (สัมภาษณ์, 2564) รายละเอียดดังนี้

การบูชาพระลักษมี สันนิษฐานว่าคนไทยเริ่มบูชาพระลักษมีพร้อม ๆ กับการบูชาพระวิษณุ ตั้งแต่ราวพุทธศตวรรษที่ 11-12 แต่ไม่ปรากฏเทวรูปพระลักษมีให้เห็น อาจจะสูญสลายตามกาลเวลาหรือยังรอการขุดค้นพบอยู่ หลักฐานที่ปรากฏเกี่ยวกับพระลักษมีที่เก่าที่สุดในประเทศไทยคือ ประติมากรรมรูป คชลักษมี หลายชิ้นที่รวบรวมได้มาจากที่ต่าง ๆ เช่น พบที่สุพรรณบุรี นครสวรรค์ และกาฬสินธุ์ เป็นต้น กำหนดอายุได้ในสมัยทวารวดี ราวพุทธศตวรรษที่ 12-16 ต่อมาคติการนับถือพระลักษมีก็หยั่งรากลึกด้วยอิทธิพลทางวัฒนธรรมขอม ด้วยการพบเทวรูปเทวสตรีหลายสิบองค์ที่ได้มาจากปราสาทหิน แต่ไม่มีสิ่งใดหลงเหลืออยู่ในพระหัตถ์ที่จะระบุได้ว่าเป็นพระลักษมีหรือพระอุมา หากแต่พบพระลักษมีเคียงข้างพระวิษณุในฐานะพระชายาในภาพสลักบนทับหลังนารายณ์บรรทมสินธุ์ เช่น ที่ปราสาทพนมรุ้ง จังหวัดบุรีรัมย์ ราวพุทธศตวรรษที่ 17 และขาดช่วงไปในสมัยสุโขทัย เนื่องจากไม่มีหลักฐานการกล่าวถึงพระลักษมีไว้ในที่ใดเลย ผู้วิจัยได้ศึกษาค้นคว้าและสังเคราะห์จากเอกสารต่าง ๆ ที่เกี่ยวข้องกับพระลักษมี โดยสามารถแสดงรายละเอียดจำแนกตามยุคสมัยได้ตามตารางดังนี้

ตาราง 41 แสดงรายละเอียดเกี่ยวกับพระลักษมีจำแนกตามยุคสมัย

ยุคสมัย	พระนาม	ฐานะ/คุณสมบัติ/คติ การบูชา	หลักฐานอ้างอิง
สุโขทัย	-	-	ไม่ปรากฏหลักฐาน
อยุธยา	พระลักษมี	1. ซายาพระวิษณุ 2. เทพที่อัฏฐิเชิญมา เพื่อใช้ในการพระราชพิธี ต่าง ๆ	1. ตำนานพราหมณ์ เมืองนครศรีธรรมราช 2. ลิลิตยวนพ่าย 3. โองการลุยเพลิง
รัตนโกสินทร์ตอนต้น (รัชกาลที่ 1-5)	พระลักษมี	1. ซายาพระวิษณุ 2. เทพที่อัฏฐิเชิญมา เพื่อใช้ในการพระราชพิธี ต่าง ๆ บางพิธี เท่านั้น	จารึกเรื่องรามเกียรติ์ วัดพระเชตุพนฯ แผ่นที่ 43-44
รัชกาลที่ 6	พระลักษมี	1. ซายาพระวิษณุ 2. เทพที่อัฏฐิเชิญมา เพื่อใช้ในการพระราชพิธี ต่าง ๆ บางพิธี เท่านั้น	1. ลิลิตนารายณ์สิบ ปาง 2. เทพเจ้าและสิ่งน่ารู้

ข้อสังเกตบางประการ

1. ในสมัยสุโขทัยพบการสร้างเทวสถานของศาสนาฮินดู เช่น เทวาลัยมหาเกษตรพิमान ซึ่งประดิษฐานเทวรูปพระวิษณุ แต่ก็ไม่พบเทวรูปของพระลักษมี ต่อมาในสมัยอยุธยา มีการกล่าวถึงพระลักษมีในการกราบไหว้บูชาในพิธีกรรมต่าง ๆ ร่วมกับเทพองค์อื่น ๆ และมีการสร้างเป็นประติมากรรม

2. พระลักษมีกลายเป็นผู้พิทักษ์พุทธสถาน ดังปรากฏหลักฐานภาพพระลักษมีที่ปรากฏอยู่ตามประตูและหน้าต่างวัดในพระพุทธศาสนา เช่น วัดเพลงวิปัสสนา วัดสุทัศนเทพวรารามราชวรมหาวิหาร และวัดบวรสถานสุทธาวาส ซึ่งถูกวาดขึ้นในสมัยรัชกาลที่ 3-4 และยังพบที่พระที่นั่งไพศาลทักษิณ พระบรมมหาราชวัง

3. คติการบูชาพระลักษมีได้เสื่อมคลายลงในสมัยสมัยรัชกาลที่ 3-4 ดังจะเห็นได้จาก ตำราภาพเทวรูปไสยศาสตร์ เขียนภาพพระนารายณ์บรรทมสินธุ์โดยมีพระชายา 2 องค์

4. เนื่องจากการนับถือศาสนาฮินดูในประเทศไทยเป็นการสถาปนาพลังอำนาจของ พระมหากษัตริย์ให้มีความยิ่งใหญ่ดังกล่าวแล้ว ผนวกกับสังคมไทยในอดีตเป็นสังคมในระบบชาย เป็นใหญ่ (Patriarchy) หรือ ปิตาธิปไตย ดังนั้นจึงพบการบูชาเทพสตรีได้น้อยกว่าเทพบุรุษ โดยจะ พบเป็นส่วนประกอบหนึ่งในพิธีกรรมต่าง ๆ ที่มีเทพเจ้าผู้ชายเป็นประธานเท่านั้น

จากตารางแสดงให้เห็นว่า ประเทศไทยมีการบูชาพระลักษมี และเป็นที่ยึดมั่นกันดีตั้งแต่ ก่อนสมัยสุโขทัยจนถึงรัตนโกสินทร์ตอนต้น แต่ขาดช่วงไปในสมัยสุโขทัย เนื่องจากไม่มีหลักฐาน การกล่าวถึงพระลักษมีไว้ในที่ใดเลย ในเวลาต่อมาการรับรู้เรื่องราวของพระลักษมีของคนทั่วไปเริ่ม มีมากขึ้นในช่วงสมัยรัชกาลที่ 6 เป็นต้นมา

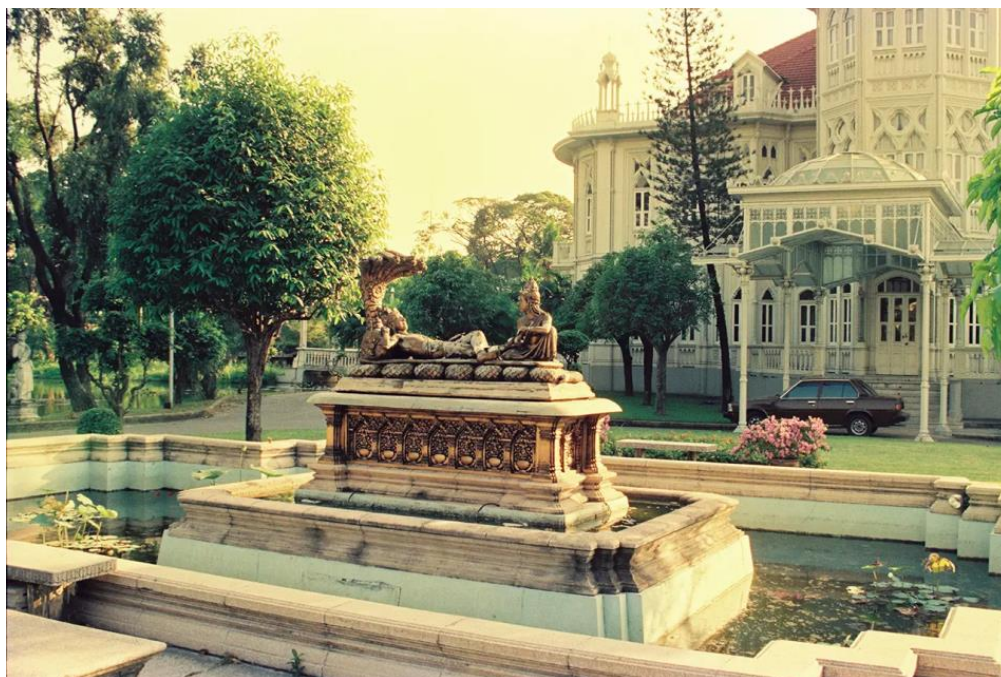
ในสมัยรัชกาลที่ 6 ทรงพระราชนิพนธ์หนังสือที่อธิบายเรื่องราวของเทพเจ้าของศาสนา ฮินดู โดยทรงเรียบเรียงจากหนังสือ Hindu Mythology ของ J. Wilkins รวมถึงทรงพระราชนิพนธ์ หนังสือที่อธิบายเรื่องเทพตามมุมมองที่ชาวตะวันตกได้ทำการศึกษาไว้ ได้แก่ เทพเจ้าและสิ่งน่ารู้ และลิลิตนารายณ์สิบปาง นอกจากนี้พระองค์โปรดเกล้าฯ ให้สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ เจ้าฟ้า กรมพระยานริศรานุวัดติวงศ์ ออกแบบตราประจำพระองค์ให้กับพระนางเธอลักษมีลาวัณ ในปี พ.ศ. 2464 ด้วยแนวคิดการนำรูปพระลักษมี ชายาพระวิษณุมาใช้ให้ตรงตามพระนามของพระนาง เธอลักษมีลาวัณ

ภาพประกอบ 92 ตราประจำพระองค์พระนางเธอลักษมีลาวัณ

ที่มา: ชัยมงคล อุดมทรัพย์. (2509). พระประวัติพระนางเธอลักษมีลาวัณ มเหสีสมเด็จพระมหาธีรราชเจ้า. กรุงเทพฯ: เรื่องวิทยา.

ในสมัยเดียวกันนี้ ยังพบเทวรูปนารายณ์บรรทมสินธุ์ที่ปรากฏรูปพระลักษมี ที่บ้านพิษณุโลก เขตดุสิต กรุงเทพมหานคร เป็นเทวรูปประกอบชุดประติมากรรมนารายณ์บรรทมสินธุ์สำหรับตกแต่งบริเวณบ้าน เหตุที่มีเทวรูปดังกล่าวเนื่องจากพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว โปรดฯ ให้สร้างพระราชทานเป็นเครื่องหมายประจำตระกูล “อนิรุทธเทวา”

ภาพประกอบ 93 เทวรูปนารายณ์บรรทมสินธุ์ บ้านพิษณุโลก

ที่มา: ไทยรัฐออนไลน์. (2559). ตำนานการเมือง อาถรรพณ์บ้านพิษณุโลก เรือน(ไม้) พร้อมอยู่ของนายกฯ.สืบค้นเมื่อ 29 สิงหาคม 2563, จาก <https://www.thairath.co.th/news/627824>

ช่วงระยะเวลาเดียวกันนี้ มีการสร้างเทวสถานในศาสนาฮินดู โดยชาวฮินดูจากอินเดียในเวลาไล่เลี่ยกัน ถึง 3 แห่ง หากนับปี พ.ศ. ที่จัดทะเบียนเป็นเทวสถานในศาสนาฮินดู ประกอบด้วย 1. วัดพระศรีมหาอุมาเทวี (พ.ศ. 2458) 2. วัดวิชฌู (พ.ศ. 2458) และ 3. วัดเทพมณเฑียร (พ.ศ. 2468) ตามลำดับ จะเห็นได้ว่าอยู่ในช่วงรัชสมัยของพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวทั้งสิ้น เทวสถานดังกล่าว มีวัตถุประสงค์ในการเผยแพร่และส่งเสริมศาสนาฮินดูให้แก่ชาวอินเดียที่นับถือศาสนาฮินดู และชนชาติอื่นที่มีความสนใจในศาสนาฮินดูในประเทศไทย โดยเฉพาะกรุงเทพมหานคร ทำให้สังคมไทยในระยเวลานั้น ได้มีโอกาสสัมผัสวัฒนธรรมทางศาสนาฮินดูของอินเดียยิ่งขึ้นไปอีก

เทวรูปพระลักษมีขนาดบูชาในกรุงเทพมหานคร ส่วนใหญ่เป็นของโรงงานหล่อด้วยทองเหลืองแล้วชุบหรือรมสีต่าง ๆ เช่นเดียวกับเทวรูปเทพองค์อื่น ๆ ที่ถูกนำมาสร้างเลียนแบบของโบราณ มีน้อยครั้งที่จะเป็นการจัดสร้างโดยวัดหรือองค์ เช่น เทวรูปพระลักษมี ของมูลนิธิพระ

พินเนศร่วมกับบ้านศิลปะเอกชัย วรรณแก้ว และของบริษัท ลาติน่า จำกัด เป็นต้น ทั้งนี้พบว่ามีการจัดสร้างพระลักษมีในนามเอกชนหรือห้างร้านทั่วไปตามต่างจังหวัด เช่น บริษัท คณศเทวาอิมพอร์ต จำกัด จังหวัดชลบุรี และร้านพระพินเนศ เงินล้าน นันทอินศวร จังหวัดสมุทรสาคร เป็นต้น

**ภาพประกอบ 94 เทวรูปพระลักษมี โดยมูลนิธิพระพินเนศ ร่วมกับ
บ้านศิลปะเอกชัย วรรณแก้ว**

ที่มา: บ้านศิลปะเอกชัย วรรณแก้ว. (2563). *พระแม่ลักษมี*. สืบค้นเมื่อ 22 สิงหาคม 2563, จาก <https://www.ekachai-lifeunlimited.com/content/5416/มูลนิธิพระพินเนศ-ร่วมกับ-บ้านศิลปะเอกชัย-วรรณแก้ว>

เทวรูปพระลักษมี ของมูลนิธิพระพินเนศ ร่วมกับ บ้านศิลปะเอกชัย วรรณแก้ว มีลักษณะทางประติมานวิทยา ประทับยืนตรงแบบสมถังค์ มี 4 กร พระหัตถ์ขวาและซ้ายบนถือดอกบัว พระหัตถ์ขวาล่างอยู่ในท่าประทานอภัย (อภัยมุทรา) พระหัตถ์ซ้ายล่างทำท่าประทานพร (วรทมิทรา) สวมมงกุฎและเครื่องทรงแบบศิลปะอยุธยา ขนาดสูง 16 เซนติเมตร วัสดุทำจากทองเหลืองรมดำ ซึ่งจัดทำมาเป็นชุด เรียกว่า ชุดมหามงคล 7 มหาเทพ แต่สามารถบูชาแบบแยกองค์ได้ ผ่านพิธีบวงสรวง ปี พ.ศ. 2545 ณ วัดสุทัศนเทพวรารามราชวรมหาวิหาร โดยสมเด็จพระพุฒาจารย์ (วีระ ภัทฺจาโร) อดีตเจ้าอาวาสวัดสุทัศนเทพวรารามราชวรมหาวิหาร ประธานฝ่ายสงฆ์ พระเจ้าว

รวงศ์เธอ พระองค์เจ้าโสมสวลี กรมหมื่นสุทธนารีนาถ ประธานฝ่ายฆราวาส และพระครูญาณ
 สยมภูว (พราหมณ์ขจร นาคะเวทิน) ประธานฝ่ายพราหมณ์ รายได้หลังหักค่าใช้จ่ายสมทบทุนบ้าน
 ศิลปะเอกชัย วรณแก้ว เพื่อผู้ด้อยโอกาส และมูลนิธิพระพิฆเนศ เพื่อกิจกรรมมอบทุนการศึกษา
 ได้ยกยาก็

ภาพประกอบ 95 เทวรูปพระลักษมี โดยบริษัท ลาติน่า จำกัด

ที่มา: ร้านเทวประดิษฐ์. (2563). พระลักษมี. สืบค้นเมื่อ 29 สิงหาคม 2563, จาก
<https://www.facebook.com/tevapradith/photos/2814750985471296/>

ภาพประกอบ 96 เทวรูปพระลักษมี โดยบริษัท ลาติน่า จำกัด

ที่มา: ร้านเทวประดิษฐ์. (2562). พระลักษมี. สืบค้นเมื่อ 29 สิงหาคม 2563, จาก <https://www.facebook.com/tevapradith/photos/2458013281145070/>

ภาพประกอบ 97 เทวรูปพระลักษมี โดยบริษัท ลาติน่า จำกัด

ที่มา: ร้านเทวประดิษฐ์. (2561). พระลักษมี. สืบค้นเมื่อ 29 สิงหาคม 2563, จาก <https://www.facebook.com/tevapradith/photos/2137198166559918>

เทวรูปพระลักษมี จัดสร้างโดยบริษัท ลาติน่า จำกัด มีหลากหลายรูปแบบและเป็นการเลียนแบบศิลปะอินเดีย เช่น ภาพประกอบ 90 มีลักษณะทางประติมานวิทยา ประทับนั่งบนดอกบัว มี 4 กร พระหัตถ์ทั้งสองข้างด้านหลังถือดอกบัว พระหัตถ์ซ้ายหน้าถือหม้อที่มีเหรียญอยู่ด้านใน พระหัตถ์ขวาหน้าอยู่ในท่าประทานอภัย (อภยมุทรา) ศิลปะตามแบบภารตะนิยม วัสดุทำจากเรซินผสมผงหินอ่อน ระบายสี ปิดทองคำเปลว ประดับคริสตัล ภาพประกอบ 91 มีลักษณะทางประติมานวิทยา ประทับนั่งบนดอกบัว มี 4 กร พระหัตถ์ทั้งสองข้างด้านหลังถือดอกบัว พระหัตถ์ซ้ายหน้าท่าประทานพร (วรทมุทรา) พระหัตถ์ขวาหน้าอยู่ในท่าประทานอภัย (อภยมุทรา) ศิลปะอินเดียได้ วัสดุทำจากเรซินผสมผงหินอ่อน ระบายสี ปิดทองคำเปลว ประดับคริสตัล และภาพประกอบ 92 มีลักษณะทางประติมานวิทยา ประทับยืนบนดอกบัว มี 2 กร พระหัตถ์ซ้ายทอดลงข้างลำตัวถือดอกบัว 2 ดอก พระหัตถ์ขวาท่าประทานอภัย (อภยมุทรา) ศิลปะเลียนแบบเทวรูปพระอุมาในศิลปะอินเดียแบบภารตะนิยม วัสดุทำจากเรซินผสมผงหินอ่อน ระบายสี ปิดทองคำเปลว ประดับคริสตัล

ภาพประกอบ 98 เทวรูปพระลักษมี โดยอาจารย์รุ่งโรจน์ ตีนงนุช

ที่มา: ร้านมิ่งมงคล. (2562). *พระแม่ลักษมี*. สืบค้นเมื่อ 29 สิงหาคม 2563, จาก <http://www.mingmongkolstore.com/product/754/พระแม่ลักษมี-4>

เทวรูปพระแม่ลักษมี ปั้นโดยอาจารย์รุ่งโรจน์ ตี๋นงนุช อาจารย์ประจำวิทยาลัยเพาะช่าง เป็นผลงานของร้านมิ่งมงคล ลักษณะทางประติมานวิทยา ประทับยืน 2 พระกร พระหัตถ์ขวาถือ ดอกบัว ศิลปะแบบประยุกต์ ประดับขนนกที่กระเทศา วัสดุทำจากโลหะสัมริด 2 แบบ สีคอปเปอร์ เขียว และระบายสี ลงรักปิดทองคำเปลว ประดับคริสตัลสวารอฟสกี (Swarovski) ขนาด สูง 48 เซนติเมตร กว้าง 15 เซนติเมตร ลึก 12 เซนติเมตร

ภาพประกอบ 99 เทวรูปพระลักษมี สำนักช่างสิบหมู่

ที่มา: กระทรวงวัฒนธรรม. (ม.ป.ป.). *พระลักษมี*. สืบค้นเมื่อ 29 สิงหาคม 2563, จาก <http://cpot.in.th/np/v/1000-เทวรูป-%3A-พระลักษมี>

เทวรูปพระลักษมี ของสำนักช่างสิบหมู่ ที่จัดสร้างเทวรูปเทพเจ้าในศาสนาฮินดูทั้ง 7 องค์ เพื่ออัญเชิญมาในพิธีไหว้ครูช่างกรมศิลปากรอีกด้วย โดยมีลักษณะทางประติมานวิทยา ประทับยืน มี 2 กร พระหัตถ์ซ้ายถือดอกบัว 2 ดอก พระหัตถ์ขวาทำท่าปางประทานอภัย (อภยมุทรา) ศิลปะตามแบบไทยประเพณี วัสดุทำจากโลหะ

ภาพประกอบ 100 เทวรูปพระลักษมี โดยมงคลบารมีพระเครื่อง

ที่มา: มงคลบารมีพระเครื่อง. (2564). มหาสุบรรณลักษมี. สืบค้นเมื่อ 29 สิงหาคม 2563,

จาก

https://www.facebook.com/permalink.php?story_fbid=3978203505531154&id=733867189964818

ปัจจุบันมีการจัดสร้างเทวรูปพระลักษมี ภายใต้ชื่อ มหาสุบรรณลักษมี จัดสร้างโดยมงคลบารมีพระเครื่อง (ณ กุมภภาพันธุ์ พ.ศ. 2564 ยังสร้างไม่แล้วเสร็จ) ทำเป็นรูปพระแม่ลักษมีให้ลอยเหนือดอกบัวที่ลอยเหนือพญาคุฑา โดยรูปแบบประติมานวิทยาได้ปรับรูปแบบมาจากภาพพระลักษมีทรงพญาคุฑาที่หน้าบันปราสาทบันทายศรี ประเทศกัมพูชา ประกอบกับในบทสวดมนต์มหาลักษมี อัมภักม มีบทหนึ่งกล่าวว่า “นะมัสเต คระฑาทารุเท โกลาสูระ ภาเยัม การี สระวะระ ปาปะหะเร เทวี มะหา ลักษะมี นะโม สะตุเตฯ” แปลว่า ขอนอบน้อมสรรเสริญพระแม่ลักษมี ผู้ทรงคุฑาเป็นพาหนะ ผู้สังหารโกลาสูร และเทวีผู้ทรงทำลายบาปทั้งปวง ทั้งนี้ได้ออกแบบตามคัมภีร์ศิลปศาสตร์อังคัมภีร์ทศกาศม รูปมณฑนะ และวิชณูธรรมโมตตระ คือ ประทับบนดอกบัว ถี้อดอกบัวและหม้อน้ำอมฤต มีพระฉันทที่กลมกลึง อันหมายถึงความอุดมสมบูรณ์ จากที่กล่าวมาทั้งหมด จึงเกิด

เป็นเทวรูปมหาสุบรรณลักษมี อันเป็นสัญลักษณ์แห่งอำนาจ วาสนา บารมี ยศถาบรรดาศักดิ์ และการหลุดพ้นจากความเป็นทาสทั้งปวง

สำหรับเทวาลัยพระลักษมีในกรุงเทพมหานคร มีการประดิษฐานพระลักษมี เช่น โรงแรมเซ็นทรัล แกรนด์พลาซ่า เขตจตุจักร กรุงเทพมหานคร และศูนย์การค้าเกษรพลาซ่า เขตปทุมวัน กรุงเทพมหานคร

ภาพประกอบ 101 เทวรูปพระลักษมี ณ ศาลพระลักษมี โรงแรมเซ็นทรัล แกรนด์ พลาซ่า

ที่มา: ศรีครูเทพมนตรา. (2559). *ไหว้พระปีใหม่*. สืบค้นเมื่อ 29 สิงหาคม 2563, จาก <http://shreegurudevamantra.blogspot.com/2016/01/blog-post.html>

เทวรูปพระลักษมี ของศาลพระลักษมี โรงแรมเซ็นทรัล แกรนด์ พลาซ่า เขตจตุจักร กรุงเทพมหานคร สร้างจากความนับถือส่วนตัวของเจ้าของโรงแรมเซ็นทรัล แกรนด์ พลาซ่า ออกแบบโดยศาสตราจารย์วิชัย สิทธิรัตน์ อาจารย์ประจำคณะจิตรกรรม ประติมากรรมและภาพพิมพ์ มหาวิทยาลัยศิลปากร มีลักษณะทางประติมานวิทยา ประทับยืนตรงแบบสมภังค์ มี 2 กร พระหัตถ์ซ้ายอยู่ในท่าประทานพร (วรทมูทรา) พระหัตถ์ขวาทอดลงข้างลำตัวถือดอกบัว ฉลองพระองค์และเครื่องทรงแบบไทยประเพณี วัสดุทำด้วยโลหะปิดทองคำเปลว

ภาพประกอบ 102 เทวรูปพระลักษมี ณ ศูนย์การค้าเกษรพลาซ่า

ที่มา: ไทยรัฐออนไลน์. (2558). ไปกันหรือยังหมอดูตั้งแนะนำ... เปิดวิธีเสริมดวงรับปีแพะ
ที่ 'แยกแห่งเทพ'. สืบค้นเมื่อ 29 สิงหาคม 2563, จาก
<https://www.thairath.co.th/lifestyle/travel/473090>

เทวรูปพระลักษมี ศูนย์การค้าเกษรพลาซ่า เขตปทุมวัน กรุงเทพมหานคร ประดิษฐานอยู่
ณ ดาดฟ้าชั้น 4 ศูนย์การค้าเกษรพลาซ่า มีลักษณะทางประติมานวิทยา ประทับยืนบนดอกบัว มี 4
กร พระหัตถ์ทั้งสองข้างด้านหลังถือดอกบัว พระหัตถ์ซ้ายหน้าอยู่ในท่าประทานพร (วรทมุทรา)
พระหัตถ์ขวาหน้าอยู่ในท่าประทานอภัย (อภยมุทรา) วัสดุทำจากโลหะ ตกแต่งด้วยพัสดรามรณ์ มี
พิธีบวงสรวงประจำปีในช่วงเดือนเมษายนของทุกปี

ตาราง 42 การปรับเปลี่ยนด้านลักษณะทางประติมานวิทยาและความเชื่อของประติมากรรมพระ
ลักษมีในกรุงเทพมหานคร

รายละเอียด	อินเดีย	ไทย
พระนาม	พระลักษมี	พระลักษมี
ฐานะ/คุณสมบัติ/สัญลักษณ์	1. ชายาของพระวิษณุ 2. เป็นเทพองค์หนึ่งในนิกาย ศักติ 3. ผู้ประทานความสำเร็จด้าน โชคลาภ เงินทอง ความสุข ความอุดมสมบูรณ์ ปราศจาก โรคภัยไข้เจ็บ	1. ชายาของพระวิษณุ 2. เป็นเทพองค์หนึ่งในนิกาย ศักติ 3. เทพผู้ดูแลปกป้องศาสนา พุทธ 4. คู่ครองบ้านเมืองให้ เจริญรุ่งเรือง (ราชสำนัก) 5. ผู้ประทานความสำเร็จด้าน โชคลาภ เงินทอง ความงาม สิริ มงคลและเมตตามหานิยม 6. พบการสร้างเป็นศิระชะโชน
ลักษณะโดยทั่วไป	พระวรกายสีขาว ฉลอง พระองค์สีชมพู แแดง เหลือง ประดับตกแต่งพระองค์อย่าง อลังการ ตามแบบศิลปะ อินเดีย	มีทั้งศิลปะแบบไทยและอินเดีย
อิริยาบถ	ประทับยืนหรือนั่ง	ประทับยืนหรือนั่ง
ปาง	ปางสงบ	ปางสงบ ทรงครุฑ
ของถือที่พบบ่อย	ดอกบัว กลศ	ดอกบัว กลศ และทรงอาวุธ ของพระวิษณุ ได้แก่ คทาเกา โมทกีสูทรรคนจักร ปาญจะชั้น ยะสังข์
สัตว์พาหนะ	ไม่ปรากฏ	พญาครุฑ

ตาราง 42 (ต่อ)

การตกแต่งเทวรูป	นิยมตกแต่งเทวรูป ด้วย พัส ตราภรณ์ เครื่องประดับ ดอกไม้ การระบายสี	นิยมตกแต่งเทวรูป ด้วย พัส ตราภรณ์ เครื่องประดับ ดอกไม้ การระบายสี
------------------------	---	---

5.5.1 การวิเคราะห์ด้านประติมานวิทยาของเทวรูปพระลักษมี

- 1) ประติมานวิทยาของพระลักษมีมีทั้งเป็นไปตามแบบอินเดียและไม่เป็นไปตามแบบอินเดีย
- 2) พระลักษมีเป็นไปตามแบบอินเดีย เช่น เทวรูปพระลักษมี บริษัท ลาตินา จำกัด
- 3) ในบางกรณี ประติมากรรมมีลักษณะและของถือตรงตามแบบของอินเดียในคัมภีร์ แต่ตำแหน่งของถืออาจไม่ตรงตามคัมภีร์ คือ อาจมีการสลับที่ของถือ เช่น เทวรูปพระลักษมี โดยบริษัท ลาตินา จำกัด และสำนักช่างสิบหมู่ โดยถือดอกบัว 2 ดอก แต่ถือด้วยพระหัตถ์ซ้ายข้างเดียว
- 4) ในบางกรณี ประติมากรรมมีของถือตรงตามแบบของอินเดียในคัมภีร์ แต่ลักษณะอื่นที่พบไม่ตรงตามคัมภีร์ เช่น เทวรูปพระลักษมี โดยอาจารย์รุ่งโรจน์ ตี๋นงนุช ถือดอกบัว แต่อยู่ในลักษณะที่กำลังยืนมาด้านหน้า พระหัตถ์อีกข้างอยู่ในท่าผายมือตั้งฉากกับพื้น
- 5) ประติมานวิทยาไม่ตรงตามแบบอินเดียในคัมภีร์ศิลปศาสตร์ คือ ประติมากรรมที่ปรากฏนั้น ไม่ตรงตามแบบอินเดียเลย เช่น เทวรูปมหาสุบรรณลักษมี โดยในอินเดียต้องมีพระวิษณุอยู่ด้วยเสมอ แต่เทวรูปที่พบ เป็นพระลักษมีองค์เดียวประทับยืนบนพญาคูรุฑ และทรงอาวุธของพระวิษณุ

5.5.2 การวิเคราะห์ด้านสัญลักษณ์วิทยาของเทวรูปพระลักษมี

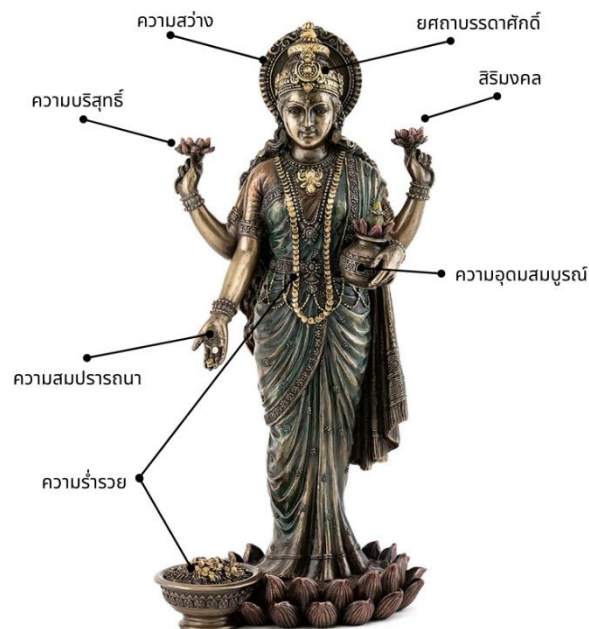
สัญลักษณ์ที่อยู่ในพระกร เรียกว่า เทพศาสตราวุธ ซึ่งไม่ได้ใช้เอาไว้ต่อสู้ใคร ๆ แต่เป็นสัญลักษณ์หรือตัวแทนในการแสดงอำนาจหรือพลังของพระลักษมี ศิลปินแต่ละท่านเมื่อสร้างเทวรูป ก็ล้วนแต่จะทำให้พระลักษมีแสดงเทวานุภาพด้านไหนออกมา ก็สร้างให้ถือของเหล่านั้น โดยปกติพระลักษมี มี 4 กร ซึ่งถือของดังต่อไปนี้

1. ดอกบัว เป็นสัญลักษณ์หรือตัวแทนของความบริสุทธิ์ ความงาม ความเป็นสิริมงคล ทั้งปวง นอกจากนี้ ดอกบัวบานยังมีความหมายแฝงในทางพระพุทธศาสนาอันแสดงถึงผู้มีสติปัญญา มีความเฉลียวฉลาด สามารถบรรลุในพระธรรม

2. หม้อน้ำซึ่งบางครั้งมีเหรียญโปรยออกมา เป็นสัญลักษณ์หรือตัวแทนของความมั่งคั่งอุดมสมบูรณ์
3. แสดงวรมุทรา หรือประทานพร หมายถึงการประสิทธิ์ประสาทพรแก่ผู้กราบไหว้บูชา
4. แสดงอภยมุทรา หรือประทานอภัย หมายถึงการปกป้องคุ้มครองแก่ผู้กราบไหว้บูชา
5. อาวุธของพระวิษณุ เป็นสัญลักษณ์หรือตัวแทนของชายาพระวิษณุ

จากที่กล่าวมา สามารถสรุปได้ว่าการจัดสร้างเทวรูปพระลักษมีในประเทศไทย โดยส่วนใหญ่ยังคงให้ความสำคัญกับประติมานวิทยาตามแบบอินเดีย แต่บางครั้งก็มีการดัดแปลงบ้างในรายละเอียด ของถือเป็นสัญลักษณ์หรือตัวแทนในการแสดงอำนาจหรือพลังของพระลักษมี เช่น ดอกบัว 2 ดอก ยังคงปรากฏในงานประติมากรรมเสมอ เมื่อศิลปินแต่ละท่านสร้างเทวรูป ก็ล้วนแต่จะให้พระลักษมีแสดงเทวานุภาพด้านไหนออกมา ก็สร้างให้ถือของเหล่านั้น เพื่อเป็นสัญลักษณ์เพื่อสื่อความหมายถึงคุณสมบัติประจำตัวของเทพเจ้า แสดงให้เห็นดังภาพประกอบ 103

นอกจากนี้ยังพบการประดับตกแต่งเทวรูป อาจเป็นเพราะเป็นเทวรูปของเทวสตรี ที่ต้องการความสดชื่น มีสีสัน สร้างบรรยากาศที่กระตือรือร้น ให้ความรู้สึกของการสัมผัสเข้าถึงได้ง่ายมากกว่า “รูปปั้น” สีเดี่ยวนั่นเอง

ภาพประกอบ 103 สัญลักษณ์ต่าง ๆ ของพระลักษมีที่สื่อความหมายถึงคุณสมบัติประจำพระองค์

5.6 พระพรหม

การศึกษาประติมากรรมพระพรหมที่สื่อความหมายทางความเชื่อของศาสนาฮินดูในเขตกรุงเทพมหานคร โดยผู้วิจัยจะปูพื้นความรู้พอสังเขป ด้วยภูมิหลังการนับถือพระพรหมในประเทศไทยตั้งแต่สมัยก่อนสุโขทัยเรื่อยมาจนถึงปัจจุบัน ซึ่งจะทำการวิเคราะห์โดยใช้แนวคิดเกี่ยวประติมาวิทยา (Iconography) และทฤษฎีสัญวิทยา (Semiology) ตั้งแต่เริ่มมีความนิยมในการจัดสร้างเทวรูปของเทพเจ้าในศาสนาฮินดู คือ ปี พ.ศ. 2500 เป็นต้นมา ข้อมูลเกี่ยวกับพระพรหมผู้วิจัยได้รวบรวมจาก สาริกา หาญพานิชย์ (2555), ธนิต อยู่โพธิ์ และคนอื่น ๆ (2549), อภิวัฒน์ สุธรรมดี (2560), คมกฤช อู่เต็กเค็ง (สัมภาษณ์, 2564), เนื่ออ่อน ขวัญทองเขียว (สัมภาษณ์, 2564), เศรษฐ์ ดิงสัญชาติ (สัมภาษณ์, 2564) รายละเอียดดังนี้

การบูชาพระพรหม สันนิษฐานว่าคนไทยเริ่มบูชาพระพรหมมาตั้งแต่ยุคแรกรับวัฒนธรรมอินเดียโบราณ ราวพุทธศตวรรษที่ 11-12 อีกส่วนหนึ่งรับผ่านวัฒนธรรมเขมร แต่ไม่มีบทบาทโดดเด่น และไม่ปรากฏเทวสถานสำหรับบูชาเฉพาะพระพรหม คงกระทำไปพร้อมกับคราวที่บูชาเทพเจ้าของศาสนาฮินดูหลัก ๆ อื่น ๆ หลักฐานทางโบราณคดีที่เกี่ยวข้องกับพระพรหมทำให้ทราบว่า บนผืนแผ่นดินไทยนี้มีความเชื่อถือและสร้างเทวรูปพระพรหมขึ้นอย่างน้อยสองแบบ คือ แบบหนึ่งสร้างเป็นพระพรหมพักตร์เดียวและมีสองกร เช่น พระพรหมสมัยทวารวดี ราวพุทธศตวรรษที่ 16 ที่สร้างประกอบพระพุทธรูปปางเสด็จลงจากดาวดึงส์และปางปฐมเทศนา ที่ฐานพระเจดีย์ บ้านโคกไม้เดน อำเภอยะหริ่ง จังหวัดนครสวรรค์ และที่ผนังถ้ำพระงาม เขาน้ำพุ ตำบลทับกวาง อำเภอแก่งคอย จังหวัดสระบุรี ตามลำดับ อีกแบบหนึ่งทำเป็นเทวรูปพระพรหมสี่พักตร์สี่กร เช่น พระพรหมตั้งแต่สมัยลพบุรี ศรีวิชัย สุโขทัย อยุธยา และตลอดมาในสมัยรัตนโกสินทร์จนปัจจุบัน

พระพรหมในศาสนาฮินดูกับศาสนาพุทธมีความแตกต่างกันหลายประการ หนึ่งในนั้นได้แก่ จำนวนพระพักตร์ ศาสนาฮินดูเชื่อว่าพระพรหมมีสี่พระพักตร์ ส่วนศาสนาพุทธไม่เคยระบุลักษณะของพระพรหมว่ามีกี่พระพักตร์เลย ถึงอย่างไรพระพรหมในศาสนาพุทธกลับนิยมทำสี่พักตร์เช่นกัน เนื่องจากได้รับอิทธิพลจากรูปพระพรหมในศาสนาฮินดู ผู้วิจัยได้ศึกษาค้นคว้าและสังเคราะห์จากเอกสารต่าง ๆ ที่เกี่ยวข้องกับพระวิษณุ โดยสามารถแสดงรายละเอียดจำแนกตามยุคสมัยได้ตามตารางดังนี้

ตาราง 43 แสดงรายละเอียดเกี่ยวกับพระพรหมจำแนกตามยุคสมัย

ยุคสมัย	พระนาม	ฐานะ/คุณสมบัติ/คติ การบูชา	หลักฐานอ้างอิง
สุโขทัย	พระพรหม	1. สิ่งมีชีวิตชนิดหนึ่ง ในสวรรค์ชั้นพรหม เกิดจากมนุษย์ผู้บรรล ุฌาน	ไตรภูมิภค
อยุธยา	พระพรหม พรหมมาณวะ	1. เทพแห่งการสร้าง โลก	ลิลิตโองการแข่งน้ำ
	พระพรหม	2. มีสี่พักตร์ ทรงหงส์ 1. เทพแห่งการสร้าง โลก 2. พระมหากษัตริย์มี คุณสมบัติของพระ พรหม คือ ทรงสร้าง และสงวนโลกไว้	ลิลิตยวนพ่าย
รัตนโกสินทร์ตอนต้น (รัชกาลที่ 1-5)	พระพรหม	1. เทพแห่งการสร้าง โลก 2. มีสี่พักตร์ ทรงหงส์ สถิตอยู่ในพรหมโลก 3. ผู้เผยสวรรค์ทั้ง 16 ชั้นของพรหม	1. นิราศนรินทร์ 2. สรรพสิทธิ์คำฉันท์ 3. ฉันทสังเวยกถ วินิจฉัยเกรี 4. ฉันทกล่อมพระเศวต สุวภาพรรณ

ข้อสังเกตบางประการ

1. พระพรหมในคติความเชื่อของศาสนาพุทธ เป็นเพียงสิ่งมีชีวิตชนิดหนึ่งที่เกิดในสวรรค์ชั้นพรหม ด้วยอำนาจของฌานในแต่ละระดับที่ได้เจริญมาเมื่อครั้งยังเป็นมนุษย์ มีมากมายหลายองค์ และไม่ได้มีอำนาจในการสร้างโลกและบันดาลชีวิต ส่วนพระพรหมในคติความเชื่อของศาสนาฮินดูมีฐานะเป็นพระเจ้า (God) ทรงเป็นผู้สร้างโลกและสรรพสิ่งต่าง ๆ มีเพียงองค์เดียว

และถูกระบุไว้ชัดเจนว่ามีสี่พักตร์ สี่กร แทนพระเวททั้งสี่ ยุคทั้งสี่ และวรรณะทั้งสี่ และมีหงส์เป็นพาหนะ

2. คติความเชื่อในศาสนาพุทธไม่เคยระบุลักษณะของพระพรหมว่ามีกี่พระพักตร์เลย เช่นในไตรภูมิพระร่วง กล่าวถึงลักษณะของพระพรหมว่า “พรหมทั้งหลายล้วนเป็นผู้ชาย...หน้าตาเนื้อตัวพระพรหมทั้งหลายนั้นเกลากลิ้งงามนัก...และมีเศกเกล้าดูงามนักหนา แลหัวเป็นชฎาทุกองค์ ๆ ดูเรื่องงามต่าง ๆ แลตนพรหมนั้นงามนักหนา หัวเขาก็ดีแขนก็ดีที่ต่อกันก็ดีกลมงามนัก...” นั้นย่อมหมายความว่า พระพรหมสี่พักตร์ที่ปรากฏในปัจจุบัน ย่อมเป็นอิทธิพลจากลักษณะพระพรหมในศาสนาฮินดู ซึ่งสะท้อนการผสมผสานกันระหว่างศาสนาพุทธและศาสนาฮินดูเป็นอย่างดี

3. สมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้น เกิดความนิยมสร้างพระพุทธรูปปางโปรดกภาพพรหม ถือเป็นพระพุทธรูปประจำปีชกาล มีลักษณะเป็นพระพุทธรูปยืนบนเศียรกภาพพรหมซึ่งประทับบนหลังโคอุสุภราช และยังปรากฏเทวรูปพระพรหมทรงหงส์ประดับหน้าบันพุทธสถาน เช่น วัดราชบูรณะราชวรวิหาร (วัดเลียบ) เขตพระนคร กรุงเทพมหานคร

4. พระพรหมกลายเป็นผู้พิทักษ์พุทธสถาน ดังปรากฏหลักฐานภาพพระพรหมที่ปรากฏอยู่ตามประตูและหน้าต่างวัดในพระพุทธศาสนา เช่น วัดสุทัศนเทพวรารามราชวรมหาวิหาร และวัดบวรสถานสุทธารวาส ซึ่งถูกวาดขึ้นในสมัยรัชกาลที่ 3-4

จากตารางแสดงให้เห็นว่า ประเทศไทยมีความสับสนระหว่างความเชื่อของพระพรหมในศาสนาฮินดูและศาสนาพุทธ ซึ่งปรากฏในวรรณคดีไทยตลอดมา และยังมีมากขึ้นในสมัยรัตนโกสินทร์ในเรื่องสรรพสิทธิ์คำฉันท์ ซึ่งเป็นนิทานชาดกที่สมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมสมเด็จพระปรมานุชิตชิโนรสทรงนิพนธ์ไว้ ได้กล่าวถึงพระพรหมว่า เป็นพระผู้สร้าง มีสี่พักตร์ และอาศัยอยู่อย่างมีความสุขในสวรรค์ทั้งสิบหกชั้น และในฉันทสังเวทกลองวิจิตรชัยภรี สมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมสมเด็จพระปรมานุชิตชิโนรส ได้กล่าวถึงพระพรหมผู้สร้างกับท้าวสหัมบดีพรหมไว้ในตอนที่กล่าวบูชาพระตรีมูรติของฮินดู ส่วนพระยาศรีสุนทรโวหาร ผู้ได้รับนับถือว่าเป็นครูภาษาไทยผู้มีชื่อเสียงมากท่านหนึ่ง ได้กล่าวถึงพระพรหมไว้ในฉันทกล่อมพระเศวตสุภาพรรณว่า พระพรหมมีสี่พักตร์ ทรงหงส์ และเป็นผู้เผยสวรรค์ทั้งสิบหกชั้นของพรหมด้วย ในลิลิตยวนพ่ายยกย่องสมเด็จพระบรมไตรโลกนาถว่าเปรียบเสมือนพระพรหมผู้สร้างและธำรงโลกไว้ ความสับสนเรื่องพระพรหมของศาสนาฮินดูกับพระพรหมของศาสนาพุทธนั้น แสดงให้เห็นว่ามีเทพนิยายของพุทธควบคู่กับเทพนิยายของฮินดูตลอดมา โดยเฉพาะในเรื่องพระพรหมเป็นผู้สร้าง ดังนั้นจึงสรุปได้ว่า สำหรับเรื่องพระผู้สร้างแล้ว ไทยยกย่องพระพรหมของฮินดูว่าเป็นพระผู้สร้างเสมอ

ต่อมาในสมัยรัชกาลที่ 6 ทรงพระราชนิพนธ์หนังสือที่อธิบายเรื่องราวของเทพเจ้าของศาสนาฮินดู โดยทรงเรียบเรียงจากหนังสือ Hindu Mythology ของ J. Wilkins รวมถึงทรงพระราชนิพนธ์หนังสือที่อธิบายเรื่องเทพตามมุมมองที่ชาวตะวันตกได้ทำการศึกษาไว้ ได้แก่ เทพเจ้าและสิ่งน่ารู้ และลลิตนารายณ์สิบปาง

ช่วงระยะเวลาเดียวกันนี้ มีการสร้างเทวสถานในศาสนาฮินดู โดยชาวฮินดูจากอินเดียในเวลาที่ไล่เลี่ยกัน ถึง 3 แห่ง หากนับปี พ.ศ. ที่จดทะเบียนเป็นเทวสถานในศาสนาฮินดู ประกอบด้วย 1. วัดพระศรีมหาอุมาเทวี (พ.ศ. 2458) 2. วัดวิษณุ (พ.ศ. 2458) และ 3. วัดเทพมณเฑียร (พ.ศ. 2468) ตามลำดับ จะเห็นได้ว่าอยู่ในช่วงรัชสมัยของพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวทั้งสิ้น เทวสถานดังกล่าว มีวัตถุประสงค์ในการเผยแพร่และส่งเสริมศาสนาฮินดูให้แก่ชาวอินเดียที่นับถือศาสนาฮินดู และชนชาติอื่นที่มีความสนใจในศาสนาฮินดูในประเทศไทย โดยเฉพาะกรุงเทพมหานคร ทำให้สังคมไทยในระบอบเวลานั้น ได้มีโอกาสสัมผัสวัฒนธรรมทางศาสนาฮินดูของอินเดียยิ่งขึ้นไปอีก

ความนิยมในการจัดสร้างเทวรูปพระพรหมสำหรับบูชาโดยองค์กรต่าง ๆ มีเป็นจำนวนมากตั้งแต่ภายหลังปี พ.ศ. 2499 เป็นต้นมา เทวรูปพระพรหมที่แพร่หลายในประเทศไทยนั้น ถอดแบบมาจากเทวรูปของศาลท้าวมหาพรหม โรงแรมเอราวัณ สีแยกราชประสงค์ เขตปทุมวัน กรุงเทพมหานคร คติความเชื่อเรื่องพระพรหมแพร่หลายไปอย่างรวดเร็ว มีเสียงร่ำลือในเรื่องของความศักดิ์สิทธิ์จากผู้คนเป็นจำนวนมาก ทั้งชาวไทยและชาวต่างชาติ ในหลากหลายอาชีพ ความนิยมในการนับถือบูชาพระพรหมยังเห็นเป็นรูปธรรมได้จากการสร้างเทวรูปพระพรหมไว้บูชากันอย่างแพร่หลายตามห้างร้านบริษัทต่าง ๆ หรือตามบ้านเรือน โดยเทวรูปขนาดบูชาในประเทศไทยมักเป็นแบบที่ประทับนั่ง และมักจะมี 8 กร ถือ จักร คทา คัมภีร์ สังข์ ประคำ แว่นแก้ว คนโท เนื่องจากประติมากรไทยเห็นว่า 8 กร น่าจะเหมาะกับการที่มี 4 พักตร์มากกว่า และวัสดุที่ใช้ส่วนใหญ่เป็นโลหะ ดังจะยกตัวอย่างต่อไปนี้

ภาพประกอบ 104 เทวรูปพระพรหมประสิทธิ์ โดยอาจารย์ธานี ชินชูศักดิ์

ที่มา: ชมรมพระเครื่องศิริสไตร์. (ม.ป.ป.). พระบูชาพระพรหมประสิทธิ์ (หล่อนำฤกษ์ปิดทอง) สูง 12 นิ้ว ประทับหงส์สวรรค์. สืบค้นเมื่อ 5 กันยายน 2563, จาก <https://www.siristore.com/amulets-list/four-faces-buddha/mahasitthichokepokasap/phra-boocha-4-faces-buddha.html>

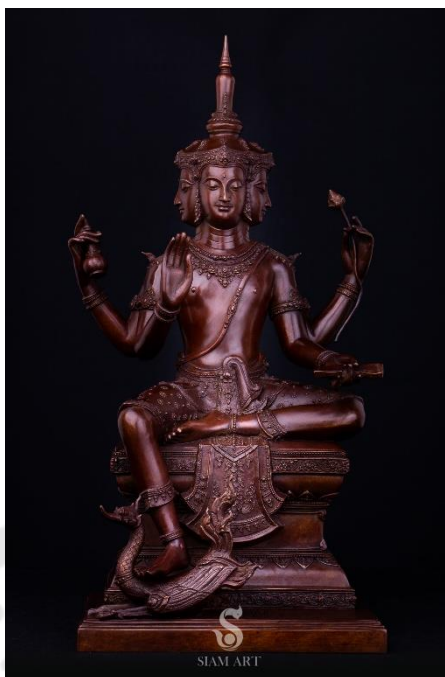
เทวรูปพระพรหม ออกแบบโดยอาจารย์ธานี ชินชูศักดิ์ และปั้นพิมพ์โดยนายช่างผู้ใช้นามแฝง “ก่อนดินเหนียวเมืองยศ” กำกับสัดส่วนและอิริยาบถต่าง ๆ โดย อาจารย์ไพรัช ตริวิทยานุรักษ์ จึงเป็นผลงานถ่ายทอดผ่านอาจารย์ทั้ง 3 ท่าน ได้ผสมกลมกลืนกันอย่างลงตัว ลักษณะทางประติมานวิทยา ประทับนั่งบนหงส์ มี 4 พักตร์ มีประภามณฑล มี 8 กร ถือ จักร คทา คัมภีร์ สังข์ ประคำ แวนแก้ว คนโท และวิตรรกุมุทราหรือท่าแสดงธรรม วัสดุทำจากโลหะสัมริด 4 แบบ สีพาดิน้ำตาลทอง พาดิน้ำเหลืองทอง ปิดทองคำเปลว และระบายสี มี 2 ขนาด สูง 12 นิ้ว และสูง 19 นิ้ว

ภาพประกอบ 105 เทวรูปพระพรหมประสิทธิประสาทบังสัสวรรคเหินฟ้า
โดยอาจารย์ธานี ชินชูศักดิ์

ที่มา: ชมรมพระเครื่องศิริสไตร์. (ม.ป.ป.). พระบูชาพระพรหมประสิทธิ (บรอนซ์อเมริกา)
สูง 18 ซม. รวมฐานไม้สัก ประทับหงส์สวรรคเหินฟ้า. สืบค้นเมื่อ 5 กันยายน 2563, จาก
<https://www.siristore.com/amulets-list/four-faces-buddha/mahasitthichokepokasap/18cm-height-american-bronze.html>

เทวรูปพระพรหมประสิทธิประสาทบังสัสวรรคเหินฟ้า ออกแบบโดย อาจารย์ธานี ชินชูศักดิ์ เป็นรูปพระพรหมที่เสด็จลงจากสรวงสวรรค์เพื่อประทานพร ปกติเทวรูปพระพรหมพระหัตถ์ด้านหน้าจะทาบพระอุระ แต่เทวรูปนี้หันพระหัตถ์ออกอยู่ในท่าป้องพระหัตถ์แสดงปางประทานอภัย (อภยมุทรา) แสดงการปกป้องมวลมนุษย์ หงส์สวรรคคาบกิ่งกัลปพฤกษ์ ซึ่งเป็นดอกไม้สวรรค์เปรียบตั้งความเป็นสิริมงคล มี 4 พักตร์ มีประภามณฑล มี 8 กร ถือ จักร คทา คัมภีร์ สังข์ ประคำ แว่นแก้ว คนโท วัสดุทำจากโลหะสัมริด (บรอนซ์อเมริกา) มีความสูง 18 เซนติเมตร บนฐานไม้สัก

ภาพประกอบ 106 เทวรูปพระพรหม โดยอาจารย์บำรุงศักดิ์ กองสุข

ที่มา: SiamArt. (2564). พระพรหม. สืบค้นเมื่อ 5 กันยายน 2563, จาก <https://www.facebook.com/TEL0802066666/photos/pcb.840500983348100/840499003348298/>

เทวรูปพระพรหม ปั้นโดยอาจารย์บำรุงศักดิ์ กองสุข โดยอาจารย์ได้ปั้นต้นแบบพระองค์นี้ไว้ ก่อนที่ท่านจะเสียชีวิต ต่อมาบุตรชายอาจารย์อดิ กองสุข ได้นำต้นแบบนี้มาหล่อโลหะบรอนซ์จำนวน 99 องค์ ทาง SiamArt ได้ขออนุญาตและนำมาเปิดให้บูชา ลักษณะประติมานวิทยาประทับนั่งในท่าลลิตาสนะ พระบาทซ้ายอยู่ในท่าชดสมาธิ พระบาทซ้ายห้อยลงมีหงส์ที่พระบาท มี 4 พักตร์ 4 กร พระหัตถ์ซ้ายหน้าถือคัมภีร์ พระหัตถ์ซ้ายหลังถือดอกบัว พระหัตถ์ขวาหน้าอยู่ในท่าประทานอภัย (อภยมุทรา) และพระหัตถ์ขวาลงถือหม้อน้ำ วัสดุทำจากโลหะสัมริด

ภาพประกอบ 107 เทวรูปพระพรหม โดยอาจารย์สุชาติ แซ่จิ๋ว

ที่มา: Artmulet. (2562). มหาพรหมลิลิต. สืบค้นเมื่อ 5 กันยายน 2563, จาก <https://www.facebook.com/artmulet/posts/2478161299126615>

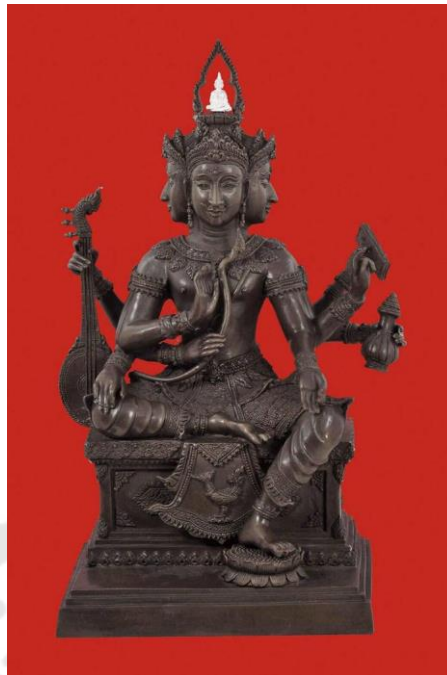
เทวรูปพระพรหม มหาพรหมลิลิต ปั้นโดยอาจารย์สุชาติ แซ่จิ๋ว ออกแบบโดยอาจารย์เกรียงกมล นาคบางแก้วศิลปินชาวไทยร่วมสมัย ลักษณะอย่างก้าวสู่แผ่นดินใหม่ยุคศิวิไลซ์ มี 4 พักตร์ ทรงหนวดเคราดูเข้มขลัง ด้านหลังมีประภามณฑล มี 8 กร ถือ จักร สังข์ คทา แวนแก้ว สร้อยประคำ คัมภีร์ พระกรหน้าด้านซ้ายทรงวัชระ พระกรหน้าขวาทรงประทานพร (วรทมุทรา) ประทับบนฐานทรงกลม 3 ชั้นฐาน ชั้นบนประดับลวดลายบัวคว่ำบัวหงายอยู่รายรอบ ฐานชั้นที่สองประกอบด้วยลายรักร้อยรอบฐานมีกนกสามด้าน ด้านหน้าปรากฏสัญลักษณ์รูปหงส์พาหนะประจำพระพรหม ฐานชั้นล่างรายรอบด้วยลายประจำยามทั้งสี่ทิศ มี 2 ขนาด สูง 22 นิ้ว และ 11 นิ้ว วัสดุทำจากโลหะบรอนซ์ออสเตรเลียน 2 แบบ สีทองน้ำผึ้งและสีทองบรอนซ์

ภาพประกอบ 108 เทวรูปพระพรหม महालग วัตนก

ที่มา: KhunPra. (2562). พระพรหม महालग วัตนก. สืบค้นเมื่อ 5 กันยายน 2563, จาก <http://uauaction3.uamulet.com/AuctionDetail.aspx?bid=285&qid=79031>

เทวรูปพระพรหม महालग วัตนก เขตภาษีเจริญ กรุงเทพมหานคร ลักษณะทางประติมานวิทยา ประทับนั่งขาดสมาธิราบบนบัลลังก์รูปช้างเอราวัณ นับว่าแปลกตาทีเดียว เนื่องจากช้างเอราวัณเป็นพาหนะของพระอินทร์ ผู้วิจัยสันนิษฐานว่า น่าจะได้รับอิทธิพลมาจากศาลท้าวมหาพรหม โรงแรมเอราวัณ ที่ต่อมาได้กลายเป็นต้นแบบในการจัดสร้างเทวรูปพระพรหมทุกองค์ในประเทศไทย รวมถึงในเทวสถานของฮินดูด้วย อาจกล่าวได้ว่านำช้างเอราวัณที่เป็นชื่อของโรงแรมมาเป็นสัญลักษณ์ที่ปรากฏในเทวรูปพระพรหม และเกิดเป็นเทวรูปขึ้นนี้มี 4 พักตร์ 8 กร คือ จักร คทา คัมภีร์ สังข์ แวนแก้ว คนโท พระหัตถ์ซ้ายหน้าทำท่าปางประทานอภัย (อภยมุทรา) วัสดุทำจากโลหะ มีขนาดหน้าตัก 5 นิ้ว

ภาพประกอบ 109 เทวรูปพระพรหม หลวงพ่อพรหมมา วัดยานนาวา

ที่มา: พระเครื่องพาณิชชน19. (2561). หลวงพ่อพรหมมา วัดยานนาวา. สืบค้นเมื่อ 5 กันยายน 2563, จาก https://www.pnt19.com/reserve_detail/1593

หลวงพ่อพรหมมา วัดยานนาวา เขตสาทร กรุงเทพมหานคร รุ่นแรก ปี พ.ศ. 2561 จัดสร้างตามรอยพระพรหม หลวงปู่ดู่ วัดสะแก จังหวัดอยุธยา และพระพรหม อาจารย์เฮง ไพรวัลย์ ศิษย์พุทธาคมหลวงปู่หงส์ พรหมปัญโญ สุสานทุ่งมน จังหวัดสุรินทร์ ลักษณะทางประติมานวิทยา ประทับนั่งลีลาสนะ คือ ท่าประทับนั่งห้อยพระบาทข้างหนึ่ง บนบัลลังก์ มีผ้าทิพย์รูปหงส์ห้อย ด้านหน้า มี 4 พักตร์ 8 กร ถือ พิณ คันทรร คัมภีร์ คนโท พระหัตถ์ด้านหน้าสองข้างทำท่าประทานพร (วรมุทรา) และประทานอภัย (อภยมุทรา) เหนือเศียรพระพรหมมีพระพุทธรูปเจ้าประทับนั่งอยู่ในซุ้ม ประภามณฑล วัสดุทำจากโลหะ มีขนาดหน้าตัก 5 นิ้ว

ภาพประกอบ 110 พระพรหม โดยมูลนิธิพระพิษเนศร่วมกับบ้านศิลปะเอกชัย วรรณแก้ว

ที่มา: บ้านศิลปะเอกชัย วรรณแก้ว. (2563). พระพรหม. สืบค้นเมื่อ 22 สิงหาคม 2563, จาก <https://www.ekachai-lifeunlimited.com/content/5416/มูลนิธิพระพิษเนศ-ร่วมกับ-บ้านศิลปะเอกชัย-วรรณแก้ว>

เทวรูปพระพรหม ของมูลนิธิพระพิษเนศ ร่วมกับ บ้านศิลปะเอกชัย วรรณแก้ว มีลักษณะทางประติมาวิทยา ประทับยืนตรงแบบสมถังค์ มี 4 กร พระหัตถ์ขวาหน้าทำท่าประทานอภัย (อภยมุทรา) พระหัตถ์ซ้ายอยู่ในท่าประทานพร (วรทมุทรา) พระหัตถ์ขวาลงถือคนโท พระหัตถ์ซ้ายหลังถือคัมภีร์ สวมมงกุฎและเครื่องทรงแบบศิลปะอยุธยา ขนาดสูง 16 เซนติเมตร วัสดุทำจากทองเหลืองรมดำ ซึ่งจัดทำมาเป็นชุด เรียกว่า ชุดมหามงคล 7 มหาเทพ แต่สามารถบูชาแบบแยกองค์ได้ ผ่านพิธีบวงสรวง ปี พ.ศ. 2545 ณ วัดสุทัศนเทพวรารามราชวรมหาวิหาร โดยสมเด็จพระพุทธิโชชาจารย์ (วีระ ภัทฺจาโร) อดีตเจ้าอาวาสวัดสุทัศนเทพวรารามราชวรมหาวิหาร ประธานฝ่ายสงฆ์ พระเจ้าวรวงศ์เธอ พระองค์เจ้าโสมสวลี กรมหมื่นสุทธนารีนาถ ประธานฝ่ายฆราวาส และพระครูญาณสมมภูวี (พรหมณ์ขจร นาคะเวทิน) ประธานฝ่ายพรหมณ์ รายได้หลังหักค่าใช้จ่าย สมทบทุนบ้านศิลปะเอกชัย วรรณแก้ว เพื่อผู้ด้อยโอกาส และมูลนิธิพระพิษเนศ เพื่อกิจกรรมมอบทุนการศึกษาเด็กยากไร้

ภาพประกอบ 111 เทวรูปพระพรหม สำนักช่างสิบหมู่

ที่มา: กระทรวงวัฒนธรรม. (ม.ป.ป.). พระพรหม. สืบค้นเมื่อ 29 สิงหาคม 2563, จาก <http://cpot.in.th/np/v/1001-เทวรูป-%3Aพระพรหม>

เทวรูปพระพรหม ของสำนักช่างสิบหมู่ ที่จัดสร้างเทวรูปเทพเจ้าในศาสนาฮินดูทั้ง 7 องค์ เพื่ออัญเชิญมาในพิธีไหว้ครูช่างกรมศิลปากรอีกด้วย โดยมีลักษณะทางประติมานวิทยา ประทับยืน มี 4 กร พระหัตถ์ซ้ายล่างถือคันศร พระหัตถ์ซ้ายบนถือแว่นแก้ว พระหัตถ์ขวาล่างถือคนโท พระหัตถ์ขวาบนถือคัมภีร์ ศิลปะตามแบบไทยประเพณี วัสดุทำจากโลหะ

สำหรับเทวาลัยพระพรหมในกรุงเทพมหานคร มีการประดิษฐานพระพรหม เช่น ศาลท้าวมหาพรหมเอราวัณ เขตปทุมวัน กรุงเทพมหานคร และ เทวาลัยพระพรหมคลองขวาง เขตบางแค กรุงเทพมหานคร

ภาพประกอบ 112 เทวรูปพระพรหม ณ ศาลท้าวมหาพรหมเอราวัณ สีแยกราชประสงค์

ที่มา: Trip.com. (ม.ป.ป.). ศาลท้าวมหาพรหม. สืบค้นเมื่อ 5 กันยายน 2563, จาก <https://th.trip.com/travel-guide/bangkok/erawan-shrine-77017/>

ในปี พ.ศ. 2496 บริษัท สหโรงแรมไทยและการท่องเที่ยว จำกัด ซึ่งมีพลตำรวจเอกเผ่า ศรียานนท์ เป็นประธานกรรมการ ได้เริ่มการก่อสร้างโรงแรมเอราวัณขึ้น ต่อมาปลายปี พ.ศ. 2499 การก่อสร้างโรงแรมเอราวัณ ใกล้จะแล้วเสร็จ คณะกรรมการได้มอบให้ พลตำรวจตรีหม่อมหลวงจเร สุทัศน์ ซึ่งเป็นผู้ควบคุมการก่อสร้าง ไปติดต่อพลเรือตรีหลวงสุวิธานแพทย์ ซึ่งเป็นผู้เชี่ยวชาญด้านโหราศาสตร์เพื่อหาฤกษ์วันเปิดดำเนินการโรงแรมเอราวัณ พลเรือตรีหลวงสุวิธานแพทย์ได้แนะนำว่าเนื่องจากฤกษ์การวางศิลาฤกษ์ ที่ได้กระทำไว้ไม่ถูกต้องจะต้องแก้ไขโดยการสร้างศาลท้าวมหาพรหมและศาลพระภูมิขึ้นไว้ โดยพลเรือตรีหลวงสุวิธานแพทย์ ได้ทำพิธีบวงสรวงนายจิตร พิมป์โกวิทช่างกองหัตถศิลป์ กรมศิลปากร เป็นผู้ออกแบบและปั้นพระรูปท้าวมหาพรหมตามแบบแผนของกรมศิลปากร โดยปั้นด้วยปูนพลาสเตอร์ปิดทองคำเปลว มีนายเจื้อจระวี ชมเสวี และหม่อมหลวงปุม มาลากุล แห่งกรมศิลปากร เป็นผู้ออกแบบศาล ได้สร้างเสร็จและนำมาประดิษฐานที่โรงแรมเอราวัณ ในวันที่ 5 พฤศจิกายน 2499 โรงแรมเอราวัณจึงได้ทำพิธีบวงสรวงเทวสถานแห่งนี้เป็นประจำตลอดมาในวันที่ 9 พฤศจิกายน ของทุกปี ถือได้ว่าเทวรูปพระ

พรหมนี้เป็นพิมพ์นิยม เทวรูปพระพรหมที่แพร่หลายในประเทศไทยนั้น ถอดแบบมาจากเทวรูปของศาลทำวมหาพรหมที่นี้ั้งลัน

ลักษณะทางประติมานวิทยาของเทวรูปพระพรหมแห่งนี้ ประทับนั่งในท่าลิตาสนะ พระบาทซ้ายอยู่ในท่าชัตสมาธิ พระบาทขวาห้อยลง มี 4 พักตร์ 8 กร ถือ จักร คทา คัมภีร์ สังข์ ประคำ แวนแก้ว คนโท วัสดุทำจากปูนพลาสเตอร์ ปิดทองคำเปลว

ภาพประกอบ 113 เทวรูปพระพรหม ณ เทวาลัยพระพรหมคลองขวาง

ที่มา: ผู้วิจัยเป็นผู้ถ่ายรูป เทวาลัยพระพรหมคลองขวาง เมื่อ 15 มิถุนายน 2553

เทวาลัยพระพรหมคลองขวาง ตั้งอยู่บริเวณปากซอยเพชรเกษม 69 เขตบางแค กรุงเทพมหานคร เป็นเทวาลัยขนาดใหญ่และมีชื่อเสียงที่สุดย่านฝั่งธนบุรี สร้างโดยนักธุรกิจชาวไทยเชื้อสายจีน ลักษณะของเทวาลัยเหมือนศาลเจ้าจีนทั่วไป ตามแบบศิลปะจีน ลักษณะทางประติมานวิทยาของเทวรูปพระพรหมแห่งนี้ ประทับนั่งในท่าลิตาสนะ พระบาทซ้ายอยู่ในท่าชัตสมาธิ พระบาทขวาห้อยลง มี 4 พักตร์ 8 กร ถือ คันศร ลูกศร สังข์ แวนแก้ว คัมภีร์ คนโท พระหัตถ์สองข้างด้านหน้า อยู่ด้านหน้าพระอุระ มีลูกแก้วที่พระหัตถ์ด้านซ้าย ศิลปะแบบผสมผสานระหว่างไทยและจีนซึ่งเป็นลักษณะที่น่าสนใจของเทวาลัยแห่งนี้

ตาราง 44 การปรับเปลี่ยนด้านลักษณะทางประติมานวิทยาและความเชื่อของประติมากรรมพระพรหมในกรุงเทพมหานคร

รายละเอียด	อินเดีย	ไทย
พระนาม	พระพรหม	พระพรหม
ฐานะ/คุณสมบัติ/สัญลักษณ์	1. มีเพียงองค์เดียว 2. เป็นเทพองค์หนึ่งในตรีมูรติ (เทพผู้สร้าง ลิขิต และควบคุมสรรพสิ่ง) 3. ผู้ประทานความสำเร็จด้านจิตวิญญาณ การกำหนดชะตาชีวิต	1. มีหลายองค์ 2. เป็นเทพองค์หนึ่งในตรีมูรติ (เทพผู้สร้าง ลิขิต และควบคุมสรรพสิ่ง) 3. เทพผู้ดูแลปกป้องศาสนาพุทธ 4. คู่มครองบ้านเมืองให้เจริญรุ่งเรือง (ราชสำนัก) 5. ผู้ประทานความสำเร็จด้านโชคลาภ เงินทอง การงาน ความเจริญรุ่งเรือง 6. พบการสร้างเป็นศิระชะโงน
ลักษณะโดยทั่วไป	4 พักตร์ 4 กร	4 พักตร์ 8 กร
อิริยาบถ	ประทับนั่ง	ประทับยืนหรือนั่ง
ปาง	สงบ	สงบ
ของถือที่พบบ่อย	คัมภีร์ ดอกบัว หม้อน้ำ ประคำ	จักร คทา คัมภีร์ สังข์ ประคำ แว่นแก้ว คนโท
สัตว์พาหนะ	ไม่ปรากฏ	หงส์ ช้างเอราวัณ
การตกแต่งเทวรูป	นิยมตกแต่งเทวรูป ด้วย พัสตราภรณ์ เครื่องประดับ ดอกไม้ การระบายสี	ไม่นิยมตกแต่งเทวรูป พบเห็นการระบายสีบ้างแต่น้อยมาก

5.6.1 การวิเคราะห์ด้านประติมานวิทยาของเทวรูปพระพรหม

- 1) ประติมานวิทยาของพระพรหมที่พบไม่เป็นไปตามแบบอินเดียแท้ พบทุกตัวอย่างที่พบเป็นพระพรหมตามคติในศาสนาพุทธ
- 2) บางกรณี ประติมากรรมมีลักษณะและของถือตรงตามแบบของอินเดียในคัมภีร์ แต่ตำแหน่งของถืออาจไม่ตรงตามคัมภีร์ คือ อาจมีการสลับที่ของถือ เช่น เทวรูปพระพรหม โดยอาจารย์ บำรุงศักดิ์ กองสุข
- 3) ในบางกรณี ประติมากรรมมีของถือตรงตามแบบของอินเดียในคัมภีร์ แต่ลักษณะอื่นที่พบไม่ตรงตามคัมภีร์ คือ มีจำนวนกรและของถือเพิ่มมากขึ้นหรือลดลง เช่น เทวรูปพระพรหม ประสิทธิ์ เทวรูปพระพรหม มหาพรหมลิขิต เทวรูปพระพรหม หลวงพ่อพรหมมา วัดยานนาวา และ เทวรูปพระพรหม มุลินิพระพิฆเนศและสำนักช่างสิบหมู่
- 4) ประติมานวิทยาไม่ตรงตามแบบอินเดียในคัมภีร์ศิลปศาสตร์ คือ ประติมากรรมที่ปรากฏนั้น ไม่ตรงตามแบบอินเดียเลย เช่น เทวรูปพระพรหม มหาลาก วัดนก ทรงช้างเอราวัณ

5.6.2 การวิเคราะห์ด้านสัญลักษณ์วิทยาของเทวรูปพระพรหม

สัญลักษณ์ที่อยู่ในพระกร เรียกว่า เทพศาสตราวุธ ซึ่งไม่ได้ใช้เอาไว้ต่อสู้ใด ๆ แต่เป็นสัญลักษณ์หรือตัวแทนในการแสดงอำนาจหรือพลังของพระพรหม ศิลปินแต่ละท่านเมื่อสร้างเทวรูปก็แล้วแต่ว่าจะให้พระพรหมแสดงเทวานุภาพด้านไหนออกมา ก็สร้างให้ถือของเหล่านั้น โดยปกติพระลักษณะมี 4 กร ซึ่งถือของดังต่อไปนี้

1. ดอกบัว เป็นสัญลักษณ์หรือตัวแทนของดอกไม้มงคล ดอกไม้แห่งพระเป็นเจ้า แสดงถึงความบริสุทธิ์ นอกจากนี้ ดอกบัวบานยังมีความหมายแฝงในทางพระพุทธศาสนาอันแสดงถึงผู้มีสติปัญญา มีความเฉลียวฉลาด สามารถบรรลุในพระธรรม
2. หม้อน้ำ เป็นสัญลักษณ์หรือตัวแทนของผู้ถือพรตที่ใช้ใส่น้ำในแม่น้ำคงคาไปประกอบพิธีกรรม ชำระร่างกายและจิตใจให้สะอาดบริสุทธิ์ ปราศจากกิเลสทั้งปวง
3. คัมภีร์ เป็นสัญลักษณ์หรือตัวแทนของความรู้และปัญญา การประพฤติตนภายในกรอบแห่งความดีงาม
4. ประคำ เป็นสัญลักษณ์หรือตัวแทนของนักบวช การสวดมนต์ การบำเพ็ญเพียรเพื่อบรรลุธรรม
5. แว่นแก้ว เป็นสัญลักษณ์หรือตัวแทนของการมองดูตนเองเพื่อความไม่ประมาท
6. คทา เป็นสัญลักษณ์หรือตัวแทนของผู้ปกครอง กษัตริย์ และความเป็นใหญ่

7. จักร เป็นสัญลักษณ์หรือตัวแทนของแสงสว่างของดวงอาทิตย์ และการขจัดความชั่วร้าย
8. สังข์ เป็นสัญลักษณ์หรือตัวแทนของความอุดมสมบูรณ์และความเป็นสิริมงคล
9. มือแตะที่หน้าอก เป็นสัญลักษณ์หรือตัวแทนของการรู้จักตนเอง รู้จักหน้าที่

จากที่กล่าวมา สามารถสรุปได้ว่าการจัดสร้างเทวรูปพระพรหมในประเทศไทย มีความสัมพันธ์ระหว่างพระพรหมในศาสนาพุทธ และพระพรหมในศาสนาฮินดู เป็นการเอาแบบอย่างจากเทวรูปของโบราณอันเป็นศิลปะของยุคสมัยและภูมิภาคต่าง ๆ โดยส่วนใหญ่ จัดสร้างให้ของถือมีการผสมกันระหว่างประติมานวิทยาแบบอินเดีย เช่น คัมภีร์ หม้อน้ำ และประจำ และสร้างของถือให้ครบจำนวนพระกร 8 กร ตามความนิยมในแบบของไทย ที่คิดว่า 4 พักตร์ ควรมี 8 กร โดยเอาอาวุธของพระวิษณุและแว่นแก้วมาใส่เพิ่มให้ครบตามจำนวนพระกร เพื่อเป็นสัญลักษณ์เพื่อสื่อความหมายถึงคุณสมบัติประจำตัวของเทพเจ้า แสดงให้เห็นดังภาพประกอบ 114

ภาพประกอบ 114 สัญลักษณ์ต่าง ๆ ของพระพรหมที่สื่อความหมายถึงคุณสมบัติประจำพระองค์

5.7 พระศรีสวดี

การศึกษาประติมากรรมพระศรีสวดีที่สื่อความหมายทางความเชื่อของศาสนาฮินดูในเขตกรุงเทพมหานคร โดยผู้วิจัยจะปูพื้นความรู้พอสังเขป ด้วยภูมิหลังการนับถือพระศรีสวดีในประเทศไทยตั้งแต่สมัยก่อนสุโขทัยเรื่อยมาจนถึงปัจจุบัน ซึ่งจะทำการวิเคราะห์โดยใช้แนวคิดเกี่ยวกับประติมานวิทยา (Iconography) และทฤษฎีสัญวิทยา (Semiology) ตั้งแต่เริ่มมีความนิยมในการจัดสร้างเทวรูปของเทพเจ้าในศาสนาฮินดู คือ ปี พ.ศ. 2500 เป็นต้นมา ข้อมูลเกี่ยวกับพระศรีสวดี ผู้วิจัยได้รวบรวมจาก วรพัทธ์ ภควงศ์ (2555), กิตติ วัฒนนะมหาตม์ (2546ข; 2549), คมกฤษ อู่ยเต็กเค็ง (สัมภาษณ์, 2564), เนื้ออ่อน ขรัวทองเขียว (สัมภาษณ์, 2564), เชษฐ ติงส์ญชลี (สัมภาษณ์, 2564) รายละเอียดดังนี้

การบูชาพระศรีสวดี สันนิษฐานว่าคนไทยเริ่มบูชาพระศรีสวดีพร้อม ๆ กับการบูชาเทพเจ้าในศาสนาฮินดูองค์อื่น ๆ ตั้งแต่ราวพุทธศตวรรษที่ 11-12 แต่ไม่ปรากฏเทวรูปพระศรีสวดีให้เห็น อาจเพราะเมื่อศาสนาฮินดูมาถึงไทยเป็นเวลาที่คติการนับถือพระพรหมได้ลดความสำคัญลงไปมากแล้วในอินเดีย พระศรีสวดีแม้จะได้รับการนับถือมากกว่าพระพรหม แต่ก็คงจะจำกัดอยู่เฉพาะในหมู่ชนชั้นสูงโดยเฉพาะผู้คงแก่เรียนจริง ๆ หลักฐานที่ปรากฏเกี่ยวกับพระศรีสวดีที่เก่าที่สุดในประเทศไทย คือ เทวรูปพราหมณี ซึ่งเป็นภาคหนึ่งของพระศรีสวดี พบที่ปราสาทหินพนมรุ้ง จังหวัดบุรีรัมย์ ราวพุทธศตวรรษที่ 15 ต่อมามีการกล่าวถึงพระศรีสวดีในจารึกสตึกก็กถม ราวพุทธศตวรรษที่ 16 และขาดช่วงไปในสมัยสุโขทัย เนื่องจากไม่มีหลักฐานการกล่าวถึงพระศรีสวดีไว้ในที่ใดเลย ผู้วิจัยได้ศึกษาค้นคว้าและสังเคราะห์จากเอกสารต่าง ๆ ที่เกี่ยวข้องกับพระลักษมี โดยสามารถแสดงรายละเอียดจำแนกตามยุคสมัยได้ตามตารางดังนี้

ตาราง 45 แสดงรายละเอียดเกี่ยวกับพระสุรัสวดีจำแนกตามยุคสมัย

ยุคสมัย	พระนาม	ฐานะ/คุณสมบัติ/คติ การบูชา	หลักฐานอ้างอิง
สุโขทัย	-	-	ไม่ปรากฏหลักฐาน
อยุธยา	พระสุรัสวดี พระสัสดี	1. ซายาพระพรหม 2. เทพบรมครูด้าน อักษรศาสตร์ ดนตรี และนาฏศิลป์ 3. เทพที่อัญเชิญมา เพื่อใช้ในการพระราช พิธี ต่าง ๆ บางพิธี เท่านั้น	1. หนังสือจินตามณี 2. คำไหว้ครูละคร ชาตรี
รัตนโกสินทร์ตอนต้น (รัชกาลที่ 1-5)	พระสุรัสวดี พระสัสดี	1. ซายาพระพรหม 2. เทพบรมครูด้าน อักษรศาสตร์ ดนตรี และนาฏศิลป์ 3. เทพที่อัญเชิญมา เพื่อใช้ในการพระราช พิธี ต่าง ๆ บางพิธี เท่านั้น	ไม่ปรากฏหลักฐาน แต่สันนิษฐานว่ายังคง คติเดิมจากสมัย อยุธยา ดังที่มีเทวรู ปพระสุรัสวดี ประดิษฐานอยู่ที่หอ พระสยามเทวาธิราช จนทุกวันนี้
รัชกาลที่ 6	พระสุรัสวดี	1. ซายาพระพรหม 2. เทพที่อัญเชิญมา เพื่อใช้ในการพระราช พิธี ต่าง ๆ บางพิธี เท่านั้น 3. โอนคุณสมบัติด้าน ศิลปวิทยาการไปไว้ที่ พระคเณศ	เทพเจ้าและสิ่งนำรู้

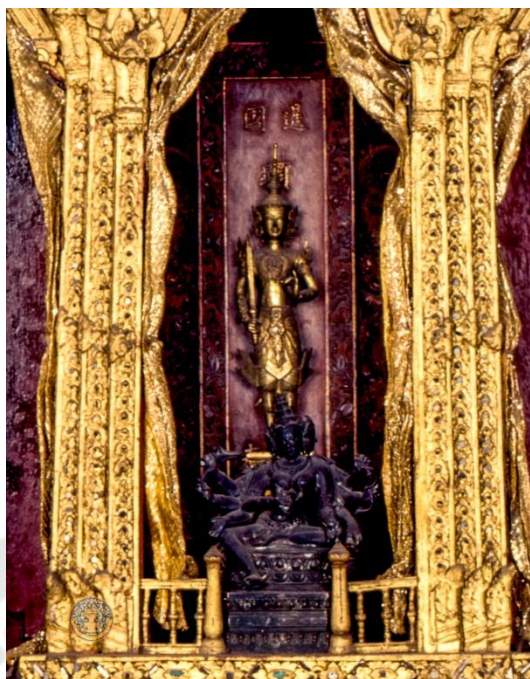
ข้อสังเกตบางประการ

1. ในสมัยพระรามาธิบดีที่ 2 แห่งกรุงศรีอยุธยา มีการนำพระนามของพระศรีสวดีมาเป็นชื่อกรมประจำกรมพระสุรัสวดี กรมนี้มีหน้าที่จัดบันทึกทะเบียนไพร่พลลงทะเบียนคนเกิดและจำหน่ายทะเบียนเมื่อมีคนตาย ต่อมาในสมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้น กลายเป็นเรื่องของทหารและก็ยุบเลิกเหลือเพียงชื่อ สัสดี อยู่ในกิจการที่เกี่ยวกับการขึ้นทะเบียนทหารเท่านั้น

2. คติการบูชาพระศรีสวดีได้เสื่อมคลายลงในสมัยรัชกาลที่ 3-4 เนื่องจากไม่มีแม้แต่ตัวอย่างภาพเทวรูปของพระศรีสวดีในตำราภาพเทวรูปที่เขียนขึ้นในสมัยนี้ แต่มีการนำภาพพระศรีสวดีไปเขียนเป็นภาพพระขันธกุมารแทน แสดงว่าผู้แต่งตำราภาพดังกล่าวก็ไม่ได้รู้จักพระนางเสียแล้ว อีกทั้งยังไม่พบการนำพระศรีสวดีเป็นเทพผู้พิทักษ์ศาสนาพุทธเหมือนเทพเจ้าในศาสนาฮินดูองค์อื่น ๆ ที่ปรากฏภาพตามประตูและหน้าต่างวัดในพระพุทธศาสนา

3. การนับถือพระศรีสวดีในฐานะเทพบรมครูด้านอักษรศาสตร์ ดนตรี นาฏศิลป์ และศิลปะวิทยาการทุกแขนงในเมืองไทยได้ถูกลดบทบาทลงอย่างสิ้นเชิงในรัชกาลที่ 6 เนื่องจากพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงนำคุณสมบัตินด้านศิลปวิทยาการของพระศรีสวดีมาเป็นของพระคเณศ ตามพระราชานิยมที่พระองค์มีต่อพระคเณศ แต่ก็ไม่ปรากฏหลักฐานว่าเพราะเหตุใดจึงทรงนับถือพระคเณศเป็นอย่างยิ่ง

4. เนื่องจากการนับถือศาสนาฮินดูในประเทศไทยเป็นการสถาปนาพลังอำนาจของพระมหากษัตริย์ให้มีความยิ่งใหญ่ดังกล่าวแล้ว ผนวกกับสังคมไทยในอดีตเป็นสังคมในระบบชายเป็นใหญ่ (Patriarchy) หรือ ปิตาธิปไตย ดังนั้นจึงพบการบูชาเทพสตรีได้น้อยกว่าเทพบุรุษ โดยจะพบเป็นส่วนประกอบหนึ่งในพิธีกรรมต่าง ๆ ที่มีเทพเจ้าผู้ชายเป็นประธานเท่านั้น

ภาพประกอบ 115 พระสร้สวดี ตั้งด้านหน้าพระสยามเทวาธิราช
ในพระที่นั่งไพศาลทักษิณ พระบรมมหาราชวัง

ที่มา: หอสมุดพิบูลศิลปาคาร. (2564). พระสร้สวดี. สืบค้นเมื่อ 19 มิถุนายน 2564, จาก <https://www.facebook.com/PikulKnowledgeCenter/posts/183106190424446>

จากตารางพบว่า พระสร้สวดีไม่ค่อยได้รับความนิยมเหมือนเทพเจ้าฮินดูองค์อื่น ๆ อาจเป็นเพราะไม่มีนิยายใดให้ความสำคัญกับพระสร้สวดี เหมือนกับไศวนิกายหรือไวษณพนิกาย จึงทำให้บทบาทของพระสร้สวดีลดน้อยลง นอกจากนี้การที่พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงสนพระทัยในคัมภีร์ประเภทปุราณะ ซึ่งคัมภีร์ดังกล่าวให้ความสำคัญกับไศวนิกายหรือไวษณพนิกาย จึงทำให้พระองค์ถ่ายโอนคุณสมบัติและคติความเชื่อของพระสร้สวดีให้กับพระคเณศในที่สุด ซึ่งคติดังกล่าวได้แทรกซึมในสังคมไทยจวบจนปัจจุบัน การนับถือพระสร้สวดีในด้านนี้ในเมืองไทย จึงเหลืออยู่เฉพาะการนับถือส่วนตัวในหมู่ผู้รู้ทางอักษรศาสตร์ การดนตรี และนาฏศิลป์ เพียงไม่กี่ท่านที่ยังสืบทอดต่อกันมา โดยเฉพาะสถาบันการศึกษาที่มีชื่อเสียง เช่น คณะอักษรศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย มีการนำรูปพระสร้สวดีมาเป็นตราประจำคณะ แสดงให้เห็นว่า ยังให้ความสำคัญด้านนี้อยู่

ภาพประกอบ 116 ตราประจำคณะอักษรศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

ที่มา: คณะอักษรศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย. (ม.ป.ป.). *พระสุรัสวดี: เทวีอักษรศาสตร์*. สืบค้นเมื่อ 12 กันยายน 2563, จาก

<https://www.arts.chula.ac.th/~sandbox/aksorn/th/about/symbols/>

ปรากฏการณ์ที่สำคัญเกี่ยวกับพระสุรัสวดีในประเทศไทย คือ รางวัลพระราชทานพระสุรัสวดี หรือรางวัลตุ๊กตาทอง เป็นรางวัลที่มอบให้แก่บุคคลในวงการบันเทิงที่มีผลงานดีเด่นในการผลิตภาพยนตร์ไทยสาขาต่าง ๆ ตั้งแต่ปี พ.ศ. 2500 จวบจนถึงปัจจุบัน ก็นับเป็นอีกร่องรอยหนึ่งที่แสดงให้เห็นถึงการนับถือพระสุรัสวดีในศิลปะวิทยากรแขนงนี้ได้ แต่ผู้ได้รับรางวัลและคนในวงการบันเทิงส่วนใหญ่ก็มักจะระลึกถึงพระคเณศในทางที่เกี่ยวข้องกับวิชาชีพของพวกเขายิ่งกว่าพระสุรัสวดี

ภาพประกอบ 117 รางวัลพระราชทานพระสุรัสวดี

ที่มา: แก้วนพแก้ว. (2561). ตุ๊กตาทอง พระสุรัสวดี เทวีแห่งปัญญา. สืบค้นเมื่อ 12 กันยายน 2563, จาก <http://g-pra.com/auctionc/view.php?aid=19706343>

จนกระทั่งนักภารตวิทยาและนักวิชาการหลายฝ่ายได้เริ่มพยายามฟื้นฟูศติการบูชาพระสุรัสวดีขึ้น ประกอบกับมีการสร้างเทวสถานในศาสนาฮินดู โดยชาวฮินดูจากอินเดียในเวลาไล่เลี่ยกัน ถึง 3 แห่ง หากนับปี พ.ศ. ที่จัดทะเบียนเป็นเทวสถานในศาสนาฮินดู ประกอบด้วย 1. วัดพระศรีมหาอุมาเทวี (พ.ศ. 2458) 2. วัดวิษณุ (พ.ศ. 2458) และ 3. วัดเทพมณเฑียร (พ.ศ. 2468) ตามลำดับ เทวสถานดังกล่าว มีวัตถุประสงค์ในการเผยแพร่และส่งเสริมศาสนาฮินดูให้แก่ชาวอินเดียที่นับถือศาสนาฮินดู และชนชาติอื่นที่มีความสนใจในศาสนาฮินดูในประเทศไทย โดยเฉพาะกรุงเทพมหานคร ทำให้สังคมไทยในระยเวลานั้น ได้มีโอกาสสัมผัสวัฒนธรรมทางศาสนาฮินดูของอินเดียยิ่งขึ้นไปอีก

เทวรูปพระสุรัสวดีขนาดบูชาในกรุงเทพมหานคร ส่วนใหญ่เป็นของโรงงานหล่อด้วยทองเหลืองแล้วชุบหรือรมสีต่าง ๆ เช่นเดียวกับเทวรูปเทพองค์อื่น ๆ ที่ถูกนำมาสร้างเลียนแบบของโบราณ มีน้อยครั้งที่จะเป็นการจัดสร้างโดยวัดหรือองค์กรต่าง ๆ เช่น เทวรูปพระสุรัสวดี ของมูลนิธิ

พระพิฆเนศร่วมกับบ้านศิลปะเอกชัย วรรณแก้ว และของบริษัท ลาติน่า จำกัด เป็นต้น ดังจะยกตัวอย่างต่อไปนี้

ภาพประกอบ 118 พระศรีสวตี โดยมูลนิธิพระพิฆเนศร่วมกับบ้านศิลปะเอกชัย วรรณแก้ว

ที่มา: บ้านศิลปะเอกชัย วรรณแก้ว. (2563). *พระศรีสวตี*. สืบค้นเมื่อ 22 สิงหาคม 2563, จาก <https://www.ekachai-lifeunlimited.com/content/5416/มูลนิธิพระพิฆเนศ-ร่วมกับ-บ้านศิลปะเอกชัย-วรรณแก้ว>

เทวรูปพระศรีสวตี ของมูลนิธิพระพิฆเนศ ร่วมกับ บ้านศิลปะเอกชัย วรรณแก้ว มีลักษณะทางประติมานวิทยา ประทับยืนตรงแบบสมภังค์ มี 4 กร พระหัตถ์ขวาและซ้ายหน้าถือวีณา พระหัตถ์ขวาลงถือสายประจำ พระหัตถ์ซ้ายหลังถือคัมภีร์ สวมมงกุฎและเครื่องทรงแบบศิลปะอยุธยา ขนาดสูง 16 เซนติเมตร วัสดุทำจากทองเหลืองรมดำ ซึ่งจัดทำมาเป็นชุด เรียกว่า ชุดมหา มงคล 7 มหาเทพ แต่สามารถบูชาแบบแยกองค์ได้ ผ่านพิธีบวงสรวง ปี พ.ศ. 2545 ณ วัดสุทัศนเทพวรารามราชวรมหาวิหาร โดยสมเด็จพระพุทธิโชชาจารย์ (วีระ ภัทฺจาวรี) อดีตเจ้าอาวาสวัดสุทัศนเทพวรารามราชวรมหาวิหาร ประธานฝ่ายสงฆ์ พระเจ้าวรวงศ์เธอ พระองค์เจ้าโสมสวลี กรมหมื่นสุทธนารีนาถ ประธานฝ่ายฆราวาส และพระครูญาณสยมภูว์ (พรหมมณเฑียร นาคะเวทิน)

ประธานฝ่ายพราหมณ์ รายได้หลังหักค่าใช้จ่ายสมทบทุนบ้านศิลปะเอกชัย วรณแก้ว เพื่อผู้ด้อยโอกาส และมูลนิธิพระพิฆเนศ เพื่อกิจกรรมมอบทุนการศึกษา เด็กยากไร้

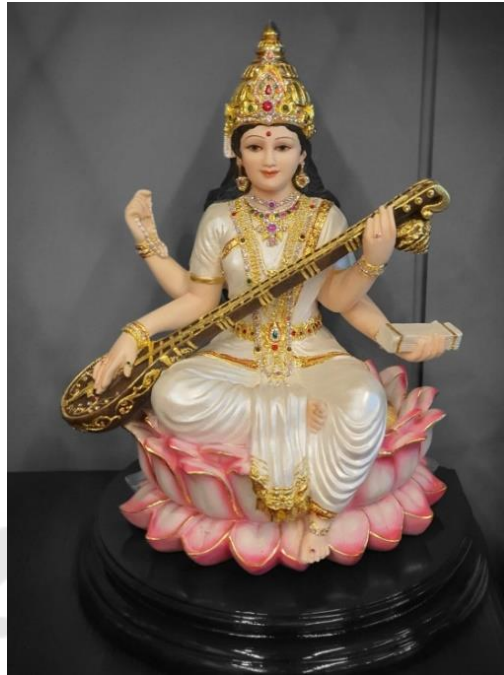

ภาพประกอบ 119 เทวรูปพระสร้อยดี พิพิธภัณฑสถานแห่งชาติวัดราชโอรส

ที่มา: พิพิธภัณฑสถานแห่งชาติวัดราชโอรส. (2562). พระแม่สร้อยดี. สืบค้นเมื่อ 12 กันยายน 2563, จาก

<https://www.facebook.com/sriyantra.bangkae/photos/a.2114099408677451/2114100458677346>

เทวรูปพระสร้อยดี จัดสร้างโดยพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติวัดราชโอรส เขตบางแค กรุงเทพมหานคร มีหลากหลายรูปแบบและเป็นการเลียนแบบศิลปะอินเดีย มีลักษณะทางประติมาวิทยา ประทับนั่งบนดอกบัว ฉลองพระองค์สีขาว มี 2 กร พระหัตถ์ทั้งสองข้างถือวีณา อันเป็นสัญลักษณ์สำคัญของพระสร้อยดี ปรางค์รูปหงส์ อันเป็นสัตว์พาหนะของพระสร้อยดี ศิลปะตามแบบภารตะนิยม วัสดุทำจากเรซินผสมผงหินอ่อน ระบายสี ปิดทองคำเปลว ประดับคริสตัล

ภาพประกอบ 120 เทวรูปพระสร้อยวดี จัดสร้างโดยบริษัท ลาติน่า จำกัด

ที่มา: ร้านเทวประดิษฐ์. (2563). พระสร้อยวดี. สืบค้นเมื่อ 12 กันยายน 2563, จาก <https://www.facebook.com/tevapradith/photos/2814751045471290/>

เทวรูปพระสร้อยวดี จัดสร้างโดยบริษัท ลาติน่า จำกัด มีหลากหลายรูปแบบและเป็นการเลียนแบบศิลปะอินเดีย มีลักษณะทางประติมานวิทยา ประทับนั่งบนดอกบัว หลองค์พระองค์สีขาว มี 4 กร พระหัตถ์ทั้งสองข้างด้านหน้าถือวีณา พระหัตถ์ซ้ายหลังถือคัมภีร์ พระหัตถ์ขวาหลังถือสายประคำ ศิลปะตามแบบภารตะนิยม วัสดุทำจากเรซินผสมผงหินอ่อน ระบายสี ปิดทองคำเปลว ประดับคริสตัล

ภาพประกอบ 121 เทวรูปพระสุรัสวดี สำนักช่างสิบหมู่

ที่มา: กระทรวงวัฒนธรรม. (ม.ป.ป.). พระสุรัสวดี. สืบค้นเมื่อ 12 กันยายน 2563, จาก <http://www.cpot.in.th/np/v/1002-เทวรูป-%3A-พระสุรัสวดี>

เทวรูปพระสุรัสวดี ของสำนักช่างสิบหมู่ ที่จัดสร้างเทวรูปเทพเจ้าในศาสนาฮินดูทั้ง 7 องค์ เพื่ออัญเชิญมาในพิธีไหว้ครูช่างกรรมศิลป์อีกด้วย โดยมีลักษณะทางประติมานวิทยา ประทับยืน มี 4 กร พระหัตถ์ซ้ายบนถือดอกบัว พระหัตถ์ซ้ายล่างถือพิณ พระหัตถ์ขวาบนถือคัมภีร์ พระหัตถ์ขวาล่างอยู่ในท่าประทานพร (วรมุทรา) ศิลปะตามแบบไทยประเพณี วัสดุทำจากโลหะ

ภาพประกอบ 122 เทวรูปพระสร้สวดี ผลงานของนายวุฒินันท์ บุญสินธุ์

ที่มา: nai-nu-19. (2552). ศิลปกรรมวันเกิด เพาะช่าง 2. สืบค้นเมื่อ 12 กันยายน 2563, จ ำ ก <https://www.bloggang.com/mainblog.php?id=somchai1972&month=06-03-2009&group=4&gblog=10>

นอกจากนี้ยังพบเทวรูปพระสร้สวดี ซึ่งเป็นผลงานของนายวุฒินันท์ บุญสินธุ์ นักศึกษาวิทยาลัยเพาะช่างในขณะนั้น จัดแสดงในงานนิทรรศการศิลปกรรม วันเกิดเพาะช่าง ประจำปี พ.ศ. 2552 มีลักษณะทางประติมานวิทยา ประทับยืน มี 4 กร พระหัตถ์ซ้ายบนถือดอกบัว พระหัตถ์ซ้ายล่างถือพิณ พระหัตถ์ขวาบนถือคัมภีร์ พระหัตถ์ขวาล่างถือประจำคำ ศิลปะตามแบบไทยประเพณี

คติการนับถือพระสร้สวดีที่พบเฉพาะในประเทศไทย เกิดขึ้นในสมัยรัชกาลที่ 5 สมเด็จพระวันรัตน์ (แดง) เจ้าอาวาสวัดสุทัศนเทพวรารามในสมัยนั้น เกิดนิมิตจากการภาวนาคาถาสุนทรীวาณี ในคัมภีร์สัทททาวิเสส เป็นเทพธิดาผู้รักษาพระไตรปิฎก หรือพระแม่องค์ธรรม นิยมเรียกกันทั่วไปว่า “พระสุนทรীวาณี” นอกจากนิมิตแล้ว ในคัมภีร์นิสสัยสุโพธาลังการยังระบุว่า ทรงเป็นเทพองค์เดียวกับพระสร้สวดีของฮินดู นับว่าเป็นอีกภาคหนึ่งของพระสร้สวดีที่ได้มาเป็นเทพผู้รักษาพระไตรปิฎกในคติเถรวาทของไทย เช่นเดียวกับพระหุยะธาตีในคติเถรวาทของพม่า ที่ได้รับการบูชาในแถบภาคเหนือของประเทศไทย

ปัจจุบันมีองค์กรที่จัดสร้างพระสุนทริวาณีอยู่ 5 แห่ง คือ วัดสุทัศนเทพวรารามราชวรมหาวิหาร เขตพระนคร กรุงเทพมหานคร วัดไตรมิตรวิทยารามวรวิหาร เขตสัมพันธวงศ์ กรุงเทพมหานคร วัดราชสิทธาราม เขตธนบุรี กรุงเทพมหานคร วัดโพธิ์นิมิตรสถิตมหาสีมาราม เขตธนบุรี กรุงเทพมหานคร และโรงเรียนสาธิตมหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ ประสานมิตร (ฝ่ายมัธยม) เขตวัฒนา กรุงเทพมหานคร

ภาพประกอบ 123 เทวรูปพระสุนทริวาณี วัดสุทัศนเทพวรารามราชวรมหาวิหาร

ที่มา: วัดสุทัศนเทพวราราม. (2563). พระสุนทริวาณี. สืบค้นเมื่อ 12 กันยายน 2563, จาก <https://www.facebook.com/WatSuthatBangkok/posts/725846821382107>

เทวรูปพระสุนทริวาณี ในโครงการจัดสร้างพระสุนทริวาณีครั้งนี้ ถือเป็นรุ่นที่ 4 ที่มีการจัดสร้างของวัดสุทัศนเทพวรารามราชวรมหาวิหาร เพื่อสมทบทุนจัดตั้งพิพิธภัณฑ์สมเด็จพระสังฆราช (แพ ตีสุสเทวมหาเถร) คณะ 6 และตั้งประดิษฐาน ณ พระวิหารหลวงวัดสุทัศนเทพวรารามราชวรมหาวิหาร ซึ่งขณะนี้อยู่ในระหว่างการจัดสร้าง โดยมีลักษณะทางประติมานวิทยาอย่างเทพธิดาไทย ประทับนั่งขัดสมาธิราบบนดอกบัวซึ่งผุดขึ้นเหนือผืนน้ำ ภายในน้ำนั้นมีนาคปรากฏอยู่ และมีบุรุษสตรีสองข้างประคองอัญชลี มี 2 กร พระหัตถ์ซ้ายวางบนพระเพลาประคอง

ลูกแก้ว พระหัตถ์ขวายกขึ้นในท่าประทานอภัย (อภัยมุทรา) จัดสร้างขึ้นตามรูปซึ่งหมื่นศิริราชสังกาศได้เขียนขึ้นถวายสมเด็จพระวันรัตน์ (แดง) เพื่อบูชาเป็นการส่วนตัว

สำหรับเทวาลัยพระศรีสวดีในกรุงเทพมหานครที่จัดสร้างโดยคนไทย มีแห่งเดียวคือ ศูนย์การประชุมแห่งชาติสิริกิติ์ เขตคลองเตย กรุงเทพมหานคร โดยกรมธนารักษ์ กระทรวงการคลัง เลือกว่าจะนำเอาพระศรีสวดีมาประดิษฐานในฐานะเทพผู้ปกป้องรักษาคุ้มครองศูนย์การประชุมแห่งชาติสิริกิติ์ ทั้งนี้ ศูนย์การประชุมแห่งชาติสิริกิติ์ เป็นสถานที่จัดการประชุม การสัมมนา การจัดแสดงสินค้าและนิทรรศการระดับโลกแห่งแรกของประเทศไทย ซึ่งมีลักษณะการใช้งานที่สอดคล้องกับคุณสมบัติของพระศรีสวดีที่นับถือพระนางเป็นเทพเจ้าแห่งศิลปวิทยาการ การเจรจาสื่อสาร และผู้อุปถัมภ์ในการดนตรี นาฏศิลป์และการแสดง โดยมีลักษณะทางประติมานวิทยา ประทับยืนแบบเอียงสะโพก (ตรีภังค์) มี 4 กร พระหัตถ์ทั้งสองข้างด้านหน้าถือพิณ พระหัตถ์ซ้ายหลังถือคัมภีร์ พระหัตถ์ขวาหลังถือประคำ ศิราภรณ์และฉลองพระองค์ตามแบบศิลปะอินเดียได้ประยุกต์ มีการนำนกยูงมาประดับข้อพระกรและวิณา อันเป็นสัตว์พาหนะของพระศรีสวดี

ภาพประกอบ 124 เทวรูปพระสร้สวติ ณ เทวาลัยพระสร้สวติ
ศูนย์การประชุมแห่งชาติสิริกิติ์

ที่มา: Hindu Meeting. (2558). พระแม่มหาสร้สวติ. สืบค้นเมื่อ 12 กันยายน 2563, จาก <https://www.facebook.com/HinduMeeting.HM/photos/a.477345798977314.110213.477036215674939/885766488135241/> และ MGR Online. (2557). ผ่อนคลายทั้งกายทั้งใจ ในสวนกลางกรุง ที่ “สวนเบญจกิติ”. สืบค้นเมื่อ 12 กันยายน 2563, จาก <https://mgronline.com/travel/detail/9570000045927>

ดังนั้น เทวรูปพระสร้สวติที่สามารถไปสักการบูชา นอกจากที่ศูนย์การประชุมแห่งชาติสิริกิติ์แล้ว จึงเป็นเทวรูปที่ล้นแต่่นำมาจากประเทศอินเดียทั้งสิ้น และอยู่ในเทวสถานฮินดูในประเทศไทย เช่น วัดเทพมณเฑียร เขตพระนคร กรุงเทพมหานคร วัดวิชฌุ เขตสาทร กรุงเทพมหานคร และวัดพระศรีมหาอุมาเทวี เขตบางรัก กรุงเทพมหานคร จากที่กล่าวมา ถึงจะมีการจัดสร้างเทวรูปพระสร้สวติอยู่บ้าง แต่คติการนับถือพระสร้สวติในเมืองไทยก็ไม่อาจเรียกว่าแพร่หลายนัก

ภาพประกอบ 125 เทวรูปพระสร้สวดี ภายในโรงเรียนภารตวิทยาลัย วัดเทพมณเฑียร

ที่มา: ผู้วิจัยเป็นผู้ถ่ายรูป วัดเทพมณเฑียร เมื่อ 15 มิถุนายน 2562

ตาราง 46 การปรับเปลี่ยนด้านลักษณะทางประติมานวิทยาและความเชื่อของประติมากรรมพระสร้สวดีในกรุงเทพมหานคร

รายละเอียด	อินเดีย	ไทย
พระนาม	พระสร้สวดี	พระสร้สวดี พระสุร้สวดี
ฐานะ/คุณสมบัติ/สัญลักษณ์	<ol style="list-style-type: none"> 1. ชายาของพระพรหม 2. เป็นเทพองค์หนึ่งในนิกาย ศักติ 3. ผู้ประทานความสำเร็จด้านความรู้ การศึกษา สติปัญญา การพูด การเจรจา ดนตรี นาฏศิลป์ ศิลปะการแสดง และ ศิลปวิทยาการ 	<ol style="list-style-type: none"> 1. ชายาของพระพรหม 2. เป็นเทพองค์หนึ่งในนิกาย ศักติ 3. คู่ครองบ้านเมืองให้ เจริญรุ่งเรือง (ราชสำนัก) 4. นอกจากประทานพรตามคติอินเดียแล้ว ยังประทาน ความสำเร็จด้านโชคลาภ เงิน

ตาราง 46 (ต่อ)

		ทอง อีกด้วย และเป็นผู้รักษา พระไตรปิฎก 5. พบการสร้างเป็นศิระชะโงน
ลักษณะโดยทั่วไป	ฉลองพระองค์สีขาว ตามแบบ ศิลปะอินเดีย	มีทั้งศิลปะแบบไทยและอินเดีย และพบการแบ่งภาคที่เกิดขึ้น ในประเทศไทยเท่านั้น คือ พระ สุนทรวิภาณี
อิริยาบถ	ประทับนั่ง	ประทับยืนหรือนั่ง
ปาง	สงบ	สงบ
ของถือที่พบบ่อย	วีณา คัมภีร์ ประคำ	พิณ คัมภีร์ ประคำ ดอกบัว
สัตรีพาหนะ	ไม่ปรากฏ	หงส์ นกยูง
การตกแต่งเทวรูป	นิยมตกแต่งเทวรูป ด้วย พัส ตราภรณ์ เครื่องประดับ ดอกไม้ การระบายสี	นิยมตกแต่งเทวรูป ด้วย พัส ตราภรณ์ เครื่องประดับ ดอกไม้ การระบายสี

5.7.1 การวิเคราะห์ด้านประติมานวิทยาของเทวรูปพระสร้อยดี

- 1) ประติมานวิทยาของพระสร้อยดีมีทั้งเป็นไปตามแบบอินเดียและไม่เป็นไปตามแบบอินเดีย
- 2) พระสร้อยดีเป็นไปตามแบบอินเดีย เช่น เทวรูปพระสร้อยดี จัดสร้างโดยบริษัท ลาติน่า จำกัด
- 3) ในบางกรณี ประติมากรรมมีลักษณะและของถือตรงตามแบบของอินเดียในคัมภีร์ แต่ตำแหน่งของถืออาจไม่ตรงตามคัมภีร์ คือ อาจมีการสลับที่ของถือ เช่น เทวรูปพระสร้อยดี สำนักช่างสิบหมู่ และผลงานของนายวุฒินันท์ บุญสินธุ์
- 4) ในบางกรณี ประติมากรรมมีของถือตรงตามแบบของอินเดียในคัมภีร์ แต่ลักษณะอื่นที่พบไม่ตรงตามคัมภีร์ เช่น เทวรูปพระสร้อยดี พิพิธภัณฑ์เทพศิรินทร์ตราเทวาลัย มีเพียง 2 กร ถือวีณา
- 5) ประติมานวิทยาไม่ตรงตามแบบอินเดียในคัมภีร์ศิลปศาสตร์ คือ ประติมากรรมที่ปรากฏนั้น ไม่ตรงตามแบบอินเดียเลย เช่น เทวรูปพระสุนทรวิภาณี

5.7.2 การวิเคราะห์ด้านสัญลักษณ์ของเทวรูปพระศรีสวตี

สัญลักษณ์ที่อยู่ในพระกร เรียกว่า เทพศาสตราวุธ ซึ่งไม่ได้ใช้เอาไว้ต่อสู้ใคร ๆ แต่เป็นสัญลักษณ์หรือตัวแทนในการแสดงอำนาจภาพหรือพลังของพระศรีสวตี ศิลปินแต่ละท่านเมื่อสร้างเทวรูป ก็แล้วแต่จะทำให้พระศรีสวตีแสดงเทวานุภาพด้านไหนออกมา ก็สร้างให้ถือของเหล่านั้น โดยปกติพระลักษมี มี 4 กร ซึ่งถือของดังต่อไปนี้

1. วิชาหรือเครื่องดนตรี เป็นสัญลักษณ์หรือตัวแทนของการอุปถัมภ์ในการดนตรี นาฏศิลป์ และศิลปวิทยาการแขนงต่าง ๆ

2. ดอกบัว เป็นสัญลักษณ์หรือตัวแทนของดอกไม้มงคล ดอกไม้แห่งพระเป็นเจ้าของเจ้าแสดงถึงความบริสุทธิ์ นอกจากนี้ ดอกบัวบานยังมีความหมายแฝงในทางพระพุทธศาสนาอันแสดงถึงผู้มีสติปัญญา มีความเฉลียวฉลาด สามารถบรรลุในพระธรรม

3. คัมภีร์ เป็นสัญลักษณ์หรือตัวแทนของความรู้และปัญญา การประพฤติตนภายในกรอบแห่งความดีงาม

4. ประคำ เป็นสัญลักษณ์หรือตัวแทนของนักบวช การสวดมนต์ การบำเพ็ญเพียรเพื่อบรรลุธรรม

จากที่กล่าวมา สามารถสรุปได้ว่าการจัดสร้างเทวรูปพระศรีสวตีในประเทศไทย พบได้น้อยมาก อาจเป็นเพราะพระศรีสวตีเป็นชายาของพระพรหม และพระพรหมเองก็ถูกลดความสำคัญลงมากในศาสนาฮินดู เทวรูปที่พบจึงเป็นการเอาแบบอย่างจากเทวรูปของโบราณอันเป็นศิลปะของยุคสมัย และภูมิภาคต่าง ๆ โดยส่วนใหญ่ยังคงให้ความสำคัญกับประติมานวิทยาตามแบบฮินดูเดียว แต่บางครั้งก็มีการดัดแปลงบ้างในรายละเอียด ของถือเป็นสัญลักษณ์หรือตัวแทนในการแสดงอำนาจภาพหรือพลังของพระศรีสวตี เช่น เครื่องดนตรี ยังคงปรากฏในงานประติมากรรมเสมอ เพื่อเป็นสัญลักษณ์เพื่อสื่อความหมายถึงคุณสมบัติประจำตัวของเทพเจ้า แสดงให้เห็นดังภาพประกอบ 126

ทั้งนี้ ยังเกิดคติความเชื่อใหม่ ๆ เพื่อตอบสนองความต้องการทางกายภาพและจิตใจของผู้คนอีกด้วย เช่น พระสุนทรวิภาณี นอกจากนี้ยังพบการประดับตกแต่งเทวรูป อาจเป็นเพราะเป็นเทวรูปของเทวสตรี ที่ต้องการความสดชื่น มีสีสัน สร้างบรรยากาศที่กระตือรือร้น ให้ความรู้สึกของการสัมผัสเข้าถึงได้ง่ายมากกว่า “รูปปั้น” สีเดียนั่นเอง

ภาพประกอบ 126 สัญลักษณ์ต่าง ๆ ของพระสร้อยวดีที่สื่อความหมายถึงคุณสมบัติประจำพระองค์

5.8 สรูปการศึกษาประติมากรรมที่สื่อความหมายทางความเชื่อของศาสนาฮินดูในกรุงเทพมหานคร

จากประติมากรรมที่ศึกษาจำนวน 7 องค์ ได้แก่ พระคเณศ พระศิวะ พระอุมา พระวิษณุ พระลักษมี พระพรหม พระสร้อยวดี ที่ผู้วิจัยทำการศึกษาค้นคว้าสื่อความหมายผ่านงานประติมากรรมของศาสนาฮินดูในกรุงเทพมหานครข้างต้น ผู้วิจัยใช้แนวคิดเกี่ยวกับประติมานวิทยา (Iconography) ประยุกต์จากแนวทางของ เซซัวร์ ดิงส์ชูลี (2559: 184-185) โดยการศึกษาเปรียบเทียบงานประติมากรรมที่จัดสร้างโดยคนไทยที่พบในกรุงเทพมหานคร ตั้งแต่เริ่มมีความนิยมในการจัดสร้างเทวรูปของเทพเจ้าในศาสนาฮินดู ปี พ.ศ. 2500 เป็นต้นมา จำนวน 66 องค์ กับประติมากรรมแบบอินเดียที่พบในเทวสถานฮินดูในกรุงเทพมหานคร ได้แก่ วัดพระศรีมหาอุมาเทวี เขตบางรัก กรุงเทพมหานคร วัดวิษณุ เขตสาทร กรุงเทพมหานคร และวัดเทพมณเฑียร เขตพระนคร กรุงเทพมหานคร ดังนี้

ตาราง 47 สรุปการวิเคราะห์ด้านประติมานวิทยาของเทวรูปเทพเจ้าของศาสนาฮินดูใน กรุงเทพมหานคร

ข้อค้นพบ	พระคเณศ	พระศิวะ	พระอุมา	พระวิษณุ	พระลักษมี	พระพรหม	พระศรัสวัต
ประติมานวิทยาเป็นไปตามแบบอินเดีย			✓		✓		✓
ประติมากรรมมีของถือไม่ตรงตามแบบของอินเดีย คือ มีการสลักรูปที่ของถือ เปลี่ยนแปลงของถือ แต่ของถือสำคัญยังคงปรากฏในประติมากรรมเสมอ	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓
ประติมากรรมมีของถือตรงตามแบบของอินเดีย แต่ลักษณะอื่นที่พบไม่ตรงตามแบบอินเดีย	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓
ประติมานวิทยาไม่ตรงตามแบบอินเดีย หรือ เกิดเป็นปางใหม่ที่มีเฉพาะในประเทศไทย	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓

จากตารางแสดงให้เห็นว่า เมื่อศึกษาประติมานวิทยาของเทพเจ้าในศาสนาฮินดูที่พบใน กรุงเทพมหานคร โดยเปรียบเทียบกับประติมากรรมแบบอินเดียที่พบในเทวสถานฮินดูใน กรุงเทพมหานคร มีประเด็นต่าง ๆ ที่น่าสนใจ สรุปได้ดังนี้

1. ประติมานวิทยาเป็นไปตามแบบอินเดีย มีการจัดวางของถือตรงตามแบบอินเดีย เฉพาะเทพสตรีเท่านั้น เนื่องจากการนับถือศาสนาฮินดูในประเทศไทยเป็นการสถาปนาลัทธิอำนาจของพระมหากษัตริย์ให้มีความยิ่งใหญ่ ผสมกับสังคมไทยในอดีตเป็นสังคมในระบบชายเป็นใหญ่ (Patriarchy) หรือ ปิตาธิปไตย ดังนั้นจึงพบการบูชาเทพสตรีได้น้อยกว่าเทพบุรุษ โดยจะพบเป็นส่วนประกอบหนึ่งในพิธีกรรมต่าง ๆ ที่มีเทพเจ้าผู้ชายเป็นประธานเท่านั้น ทำให้คติการนับถือเทพสตรีในเมืองไทยเรียกได้ว่าไม่แพร่หลายนัก เทวรูปเทพสตรีที่คิดจะจัดสร้างในเมืองไทยจึงต้องไปสืบค้นจากต้นตำรับอินเดีย โดยอาจจะค้นจากหนังสือที่รัชกาลที่ 6 ทรงประพันธ์ไว้เกี่ยวกับเทพในศาสนาฮินดู หรือในวัดของศาสนาฮินดูที่เปิดในประเทศไทย เช่น วัดพระศรีมหาอุมาเทวี เป็นต้น

จึงยังพบเทวรูปเทพสตรีที่มีลักษณะและของถือเป็นไปตามแบบอินเดีย หรือในปัจจุบันสามารถค้นภาพวาดโดยศิลปินชาวอินเดียได้ง่ายในอินเทอร์เน็ต

2. ประติมากรรมมีของถือไม่ตรงตามแบบของอินเดีย คือ มีการสลัของที่ของถือเปลี่ยนแปลงของถือ แต่ของถือสำคัญยังคงปรากฏในประติมากรรมเสมอ ซึ่งพบได้ในเทวรูปทุกพระองค์ ตัวอย่างที่สำคัญ ได้แก่ พระศิวะ ซึ่งพบว่ามีการถือมากมายที่แตกต่างกัน และมีการปรับเปลี่ยนตำแหน่งได้ตามความเหมาะสม แต่ของถือสำคัญยังคงปรากฏในประติมากรรมเสมอ คือ ตรีศูล พระอุมา ก็เช่นเดียวกัน ถึงแม้ว่าจะมีหลายภาคปรากฏ แต่ของถือสำคัญ ๆ เช่น ดอกบัว ตรีศูล ก็ยังคงปรากฏในเทวรูปเสมอ และในส่วนของพระสร้อยวดี จะพบเครื่องดนตรีเป็นของถือเสมอ ไม่ว่าจะเทวรูปนั้นจะมี 4 กร หรือ 2 กร หรือในกรณีของเทวรูปพระลักษมี โดยบริษัท ลาตินา จำกัด ถือดอกบัว 2 ดอกเสมอ ถึงแม้ว่าจะถือด้วยพระหัตถ์ซ้ายข้างเดียว ส่วนพระพรหม มีความสับสนระหว่างพระพรหมในศาสนาพุทธและพระพรหมในศาสนาฮินดู มาตั้งแต่แรกรับเอาวัฒนธรรมทางศาสนาฮินดูเข้ามาในประเทศไทย จึงทำให้การจัดวางของถือไม่ตรงตามแบบอินเดีย แต่ของถือที่พบเสมอคือคัมภีร์หรือประจำ สำหรับพระคเณศ เช่น พระคเณศของกรมศิลปากร และมหาวิทยาลัยศิลปากร มีการเปลี่ยนจากอังกุศเป็นวัชระ ซึ่งเป็นพระราชลัญจกรของรัชกาลที่ 6 ที่สืบเนื่องมาจากพระนามของพระองค์ก่อนขึ้นครองราชย์ คือ “มหาวชิราวุธ” และตามพระราชนิยมซึ่งพบได้เฉพาะในประเทศไทยเท่านั้น ซึ่งเทียบเคียงกับอังกุศของอินเดียได้ โดยเป็นอาวุธที่มีคมเหมือนกัน และมักพบเป็นของถือเสมอ ส่วนในกรณีเทวรูปพระวิษณุ โดยอาจารย์สุชาติ แซ่จิ๋ว ถือตรีเพนดอกบัว แต่ก็ถือคทา จักร และสังข์เสมอ

3. ประติมากรรมมีของถือตรงตามแบบของอินเดีย แต่ลักษณะอื่นที่พบไม่ตรงตามแบบอินเดีย ซึ่งพบได้ในเทวรูปทุกพระองค์ คือ มีการจัดวางของถือตรงตามแบบอินเดีย แต่มีลักษณะที่ปรากฏอื่น ๆ ไม่ตรงตามแบบอินเดีย ที่ชัดเจนที่สุดคือ เทวรูปพระคเณศ ของ บริษัท เวิร์คพอยท์ จำกัด ที่มีลักษณะร่างกายกำยำ เหมือนนักเล่นกล้าม ซึ่งไม่ตรงตามที่กำหนดในคัมภีร์อินเดียที่ต้องอ้วน มีพุงเสมอ และในกรณีของพระวิษณุประทับยืนบนพญานาค ของสำนักงานตำรวจแห่งชาติ มีของถือตรงตามแบบอินเดียทุกประการ แต่ลักษณะการประทับยืนบนพญานาคพบได้เฉพาะในประเทศไทย เนื่องจากคติในอินเดียพญานาคเป็นบัลลังก์ที่บรรทมพักของพระนารายณ์ในระหว่างการสร้างโลก และเป็นบัลลังก์ที่ประทับพักผ่อนอิริยาบถของพระนารายณ์กลางทะเลน้ำนมหรือเกษียรสมุทร มิใช่ประทับยืนพร้อมอกรบเช่นในประเทศไทย

4. ประติมากรรมไม่ตรงตามแบบอินเดีย หรือเกิดเป็นปางใหม่ที่มีเฉพาะในประเทศไทย ซึ่งพบได้ทุกพระองค์ ที่เห็นได้ชัดเจนที่สุดคือ เทวรูปในลักษณะศิระชะโชน ที่พบได้ในพิธีไหว้ครู

ดนตรีและนาฏศิลป์ไทย สำหรับเทวรูปนอกเหนือจากศิระชะโอนที่น่าสนใจ ได้แก่ พระพิราพ ภาคหนึ่งของพระศิวะ เป็นที่เคารพศรัทธาในวงการนาฏศิลป์ไทย และพระสุนทรวิภาณี ภาคหนึ่งของพระสุรัสวดี เกิดในประเทศไทยที่วัดสุทัศนเทพวรารามราชวรมหาวิหาร ในสมัยรัชกาลที่ 5 เท่านั้น ซึ่งเกิดจากนิมิตการภาวนาคาถาสุนทรวิภาณีของสมเด็จพระวันรัตน์ (แดง) เจ้าอาวาสวัดสุทัศนเทพวรารามในสมัยนั้น ในคัมภีร์สัตททวิเสส เป็นเทพธิดาผู้รักษาพระไตรปิฎก หรือในกรณีเทวรูปพระพรหมมหาลาก วัดนวก ทรงช้างเอราวัณ ซึ่งช้างเอราวัณเป็นพาหนะของพระอินทร์ ผู้วิจัยสันนิษฐานว่า น่าจะเป็นเพราะพระพรหมที่โรงแรมเอราวัณโด่งดังและเป็นต้นแบบหรือพิมพ์นิยมในการจัดสร้างเทวรูปพระพรหมในประเทศไทย จึงนำเอาช้างเอราวัณที่เป็นชื่อของโรงแรมมาจัดสร้างไว้ในเทวรูปของพระพรหม ส่วนในกรณีพระคเณศ แม้แต่ในอินเดียเองก็สร้างพระคเณศปางต่าง ๆ ขึ้นมากมาย เช่น พระคเณศเล่นไอแพด พระคเณศเล่นคอมพิวเตอร์ ฯลฯ อันเนื่องมาจากเป็นเทพเจ้ายอดฮิตที่ทุกคนทั่วโลกรู้จัก จึงเกิดปางแปลกใหม่ตลอดเวลา อย่างไรก็ตามในประเทศไทยก็พบพระคเณศทรงเครื่องไขนัยักษ์ พระคเณศโนรา ทรงเครื่องจำโนรา และพระสติธิธาดา อันเป็นภาคหนึ่งของพระคเณศ และจัดสร้างโดยมีพระเศียรเป็นมนุษย์

จากที่กล่าวมา แสดงให้เห็นได้ว่าศิลปิน/ประติมากร/ผู้จัดสร้าง มี “อิสระ” ทางความคิดในการตัดสินใจปรับเปลี่ยนตำแหน่งหรือลักษณะบางประการได้ตามความเหมาะสม ให้เหมาะสมกับบริบทในสังคมไทย โดยไม่จำเป็นต้องยึดถือตามแบบอินเดีย

สำหรับการวิเคราะห์ในด้านสัญวิทยา ผู้วิจัยใช้ทฤษฎีสัญวิทยา (Semiology) (นงคราญ สุขสม. 2561: 11-14) มาอธิบายเชื่อมโยงโดยการศึกษาคติความเชื่อและความหมายเชิงสัญลักษณ์ผ่านงานประติมากรรม เพื่อนำมาถอดรหัสสัญลักษณ์ หรือความหมายที่ซ่อนอยู่ข้างใน โดยหลักการทั่วไปของสัญลักษณ์ที่ปรากฏในเทวรูปเทพเจ้าของศาสนาฮินดู ประกอบด้วย 3 ประเภทใหญ่ ๆ ได้แก่ 1) อาวุธ เพื่อต่อสู้กับสิ่งชั่วร้าย 2) ดอกไม้ ต้นไม้ พืชพันธุ์ แทนความอุดมสมบูรณ์ และ 3) ของถือที่แสดงความเป็นนักพรต เช่น ประคำ คัมภีร์ หม้อน้ำ เป็นต้น ซึ่งจะพบว่าเทพเจ้าของศาสนาฮินดูจะถือของที่หลากหลาย ทำให้มีหลายพระกรตามไปด้วย อันแสดงให้เห็นถึงคุณสมบัติต่าง ๆ ของเทพเจ้าองค์นั้น ๆ ผู้วิจัยได้สรุปการวิเคราะห์ด้านสัญวิทยาของเทวรูปเทพเจ้าในศาสนาฮินดูดังนี้

ตาราง 48 สรุปการวิเคราะห์ด้านสัญลักษณ์วิทยาของเทวรูปเทพเจ้าของศาสนาฮินดูในกรุงเทพมหานคร

ลำดับ	รูปปรากฏ ตัวหมาย (Signifier)	การแปลความหมาย ตัวหมายถึง (Signified)
ของถือ		
1	งาช้าง	ความมีปัญญา เพราะพระคเณศใช้งาช้างที่หักในการจดจำ คัมภีร์มหาภารตะจากฤๅษีวยาสะ
2	ปาศะหรือบ่วงบาศ และอังกุศะหรือขอสับข้าง	เชือกที่เอาไว้ใช้คล้องผู้บูชาให้ออกจากสิ่งที่ไม่ดี เพื่อทรงใช้ นำพามนุษย์ไปสู่เส้นทางแห่งธรรม หรือการเป็นเจ้าของแห่งปศุ สัตว์ หรือผู้อภิบาลควบคุมและคุ้มครองสรรพสัตว์ทั้งหลาย
3	วัชระหรือสายฟ้า	การบิดเป่าความโง่เขลา
4	ขนมหรือถ้วยขนม ที่ เรียกว่า ขนมโมทกะ	ขนมทุกชนิดที่มีลักษณะเป็นทรงกลม ขนมต้มแดงต้มขาว ของไทย ของถือเป็นขนมโมทกะด้วยเช่นกัน เป็นสัญลักษณ์ หรือตัวแทนของความอุดมสมบูรณ์
5	ตรีศูลและดาบ	เทวานุภาพอันร้ายแรงในการขจัดความชั่วร้าย
6	ประจำ	ความเป็นนักบวช การสวดมนต์ การบำเพ็ญเพียรเพื่อบรรลु ธรรม
7	ดอกบัว	ความบริสุทธิ์ ความเป็นสิริมงคล และยังมีความหมายแฝง ในทางพระพุทธศาสนาอันแสดงถึงผู้มีสติปัญญา มีความ เฉลียวฉลาด สามารถบรรลุในพระธรรม
8	คัมภีร์	ความรู้และปัญญา การประพาดิตนภายในกรอบแห่งความ ดีงาม
9	จักร	แสงสว่างของดวงอาทิตย์ และการขจัดความชั่วร้าย
10	คันศรและธนู	ความเป็นนักรบและผู้ชนะ
11	คทา	ผู้ปกครอง กษัตริย์ และความเป็นใหญ่
12	โล่	การป้องกันหรือปะทะสิ่งชั่วร้าย
13	สังข์	ความอุดมสมบูรณ์และความเป็นสิริมงคล
14	ถ้วยรองเลือดดอกสูร	ผลอันสมบูรณ์ในการขจัดสิ่งชั่วร้าย
15	แก้วมณี (พระคิวัระ)	ความเป็นพระผู้เป็นเจ้าสูงสุดตามความเชื่อของไทย
16	แก้วมณี (พระสุนทรวิภาณี)	ผู้รักษากฎสวรรค์ ผู้รักษาพระธรรม

ตาราง 48 (ต่อ)

17	หม้อน้ำที่มีเหรียญ	ความมั่งคั่งอุดมสมบูรณ์
18	หม้อน้ำ หรือ กลศ	ผู้ถือพรตที่ใช้ใส่น้ำในแม่น้ำคงคาไปประกอบพิธีกรรม ชำระร่างกายและจิตใจให้สะอาดบริสุทธิ์ ปราศจากกิเลสทั้งปวง
19	แว่นแก้ว	การมองดูตนเองเพื่อความไม่ประมาท
20	วิद्याหรือเครื่องดนตรี	การอุปถัมภ์ในการดนตรี นาฏศิลป์ และศิลปวิทยาการแขนงต่าง ๆ
อิริยาบถ		
1	นั่ง	อานูภาพความสงบและมั่นคง
2	ยืน	อานูภาพด้านการปะทะกับสิ่งชั่วร้าย หรือการแสดงอิทธิฤทธิ์
3	เคลื่อนไหว, เดินทาง, เต็นรำ	อานูภาพของความมีชีวิตชีวา ความกระตือรือร้น
4	เอกขนนก, นอน	อานูภาพด้านความสุขและความสบาย
5	วรทมุทรา หรือประทานพร	การประสิทธิ์ประสาทพรแก่ผู้กราบไหว้บูชา
6	อภยมุทรา หรือประทานอภัย	การปกป้องคุ้มครองแก่ผู้กราบไหว้บูชา
7	วิตรรกมุทรา หรือการ แสดงธรรม	การแสดงธรรม การสั่งสอน การให้ใช้เหตุใช้ผล แก่ผู้กราบไหว้บูชา นำมาซึ่งปรีชาญาณ
8	กฏกมุทรา	สำหรับให้ผู้บูชาสอดขงถือต่าง ๆ ได้ เช่น ดอกไม้ ฯลฯ
9	มือแตะที่หน้าอก	การรู้จักตนเอง รู้จักหน้าที่
พาหนะ/บริวาร		
1	หนู	ความชั่วร้าย ความมีเดมิท ความโง่เขลา
2	โคนนทิ	ความอุดมสมบูรณ์
3	เสือหรือสิงโต	พลังอำนาจ ความมีชัยชนะ ความเป็นใหญ่
4	ครุฑ	พาหนะแห่งพระมหากษัตริย์
5	นาค	ความอุดมสมบูรณ์
6	ช้าง	ความยิ่งใหญ่และความอุดมสมบูรณ์

ตาราง 48 (ต่อ)

7	หงส์	ความบริสุทธิ์
8	นกยูง	ความมีปัญญา

จากตารางแสดงให้เห็นว่า เมื่อศึกษาสัญลักษณ์ของเทพเจ้าในศาสนาฮินดูที่พบในกรุงเทพมหานคร โดยเปรียบเทียบกับประติมากรรมแบบอินเดียที่พบในเทวสถานฮินดูในกรุงเทพมหานคร สัญลักษณ์ต่าง ๆ ที่พบในเทวรูปนั้นจะแสดงให้เห็นถึงคุณสมบัติต่าง ๆ ของเทพเจ้าองค์นั้น ๆ

บทที่ 6

การศึกษาผลกระทบต่อวิถีการดำรงชีวิตของผู้ศรัทธา ในกรุงเทพมหานคร

การศึกษาผลกระทบต่อวิถีการดำรงชีวิตของผู้ศรัทธาในกรุงเทพมหานคร มุ่งประเด็นที่จะศึกษาอิทธิพลของการกราบไหว้บูชาเทวรูปเทพเจ้าในศาสนาฮินดู ซึ่งต่อไปนี้จะเรียกว่า “เทวรูป” ที่มีผลกระทบต่อวิถีการดำรงชีวิตของผู้ศรัทธาในกรุงเทพมหานครในด้านใดและอย่างไรบ้าง โดยผู้วิจัยได้นำแนวคิดเกี่ยวกับผลกระทบและแนวคิดเกี่ยวกับวิถีชีวิตมาอธิบายเชื่อมโยงถึงปรากฏการณ์ดังกล่าวที่เกิดขึ้นในสังคมไทยโดยเฉพาะในกรุงเทพมหานคร จำแนกตามแง่มุมเนื้อหาประกอบด้วย 5 ด้าน ได้แก่ ด้านความเชื่อ ด้านพิธีกรรม ด้านสังคมและวัฒนธรรม ด้านเศรษฐกิจ และด้านศิลปะ รายละเอียดดังนี้

6.1 ด้านความเชื่อ

คติความเชื่อของคนไทย มีศาสนาพุทธในฐานะเป็นศาสนาประจำชาติ แต่พบว่าคนไทยไม่ได้ยึดมั่นศรัทธาเฉพาะแต่พระรัตนตรัย คือ พระพุทธเจ้า พระธรรม และพระสงฆ์ แต่ยังคงมีความเชื่อและศรัทธาในลัทธิศาสนาอื่นอีก เช่น ศาสนาฮินดู โดยสาเหตุของการที่ทำให้มนุษย์แสวงหาที่พึ่งพิงและคิดสร้างสรรคัลลัทธิ ความเชื่อ หรือศาสนาขึ้นมา อันเนื่องมาจาก

1. ในอดีต มีความเชื่อเรื่องอำนาจเหนือธรรมชาติ เพราะเกิดความไม่เข้าใจและกลัวในสิ่งที่พบเจอ เช่น ฝนตกน้ำท่วม หรือฝนแล้งจนพืชพันธุ์แห้งตาย มนุษย์ไม่สามารถจะเอาชนะธรรมชาติได้ จึงได้พากันคาดเดาเอาว่า อาจมีอำนาจบางอย่างที่ดลบันดาลให้เป็นไป จึงพากันหาหนทางขอความช่วยเหลือจากอำนาจลึกลับเหล่านั้น

2. ในปัจจุบัน จากสภาพปัญหาของการดำรงชีวิต เช่น การมีปัญหาสุขภาพ ความยากจนขั้นแค้น เศรษฐกิจตกต่ำ เมื่อไม่สามารถจะช่วยเหลือตนเอง หรือไม่อาจแก้ไขปัญหาที่ประสบพบเจอได้ จึงคิดแสวงหาที่พึ่ง ที่สามารถสนองความต้องการได้ทั้งทางด้านร่างกายและจิตใจ

จากคติความเชื่อดังกล่าว ที่เกิดขึ้นเพราะความกลัว ความไม่รู้ การแก้ปัญหาไม่ตก มนุษย์จึงพยายามหาที่พึ่งเพื่อสร้างความอบอุ่นใจ เพิ่มพลังใจ จึงได้แสวงหาเทวรูปเทพเจ้าที่มีอิทธิพลด้านความเชื่อมาพึ่งพิง และยิ่งกว่านั้น มนุษย์เชื่อว่าเทวรูปเทพเจ้าต่าง ๆ มีอิทธิฤทธิ์และ

ปาฏิหาริย์ คอยช่วยเหลือลดบันดาลให้ปกป้องคุ้มครองตนได้ โดยมีอิทธิพลต่อวิถีการดำรงชีวิตของผู้ศรัทธาในสังคมไทย สามารถสรุปได้ดังนี้

1. ความเชื่อเรื่องเทพเจ้าในศาสนาฮินดูและพิธีกรรมตามแบบอย่างฮินดู อยู่คู่กับสังคมไทยมายาวนานหลายร้อยปี ตั้งแต่ในราชสำนักสู่สามัญชน ปรับปรุงและเปลี่ยนแปลงให้เข้ากับบริบทในสังคมไทยตามยุคสมัย จึงไม่สามารถที่จะปฏิเสธความเชื่อของศาสนาฮินดูได้ ประพฤติเหตุเช่นนี้ย่อมซึมซับเป็นอุปนิสัยโดยรวมของประชากร โดยการยอมรับนับถือผ่านความคุ้นชินจากความเชื่อทางศาสนาที่ปฏิบัติสืบต่อกันมา

2. จากวิถีการดำรงชีวิต ไม่ว่าจะจะเป็นความเป็นอยู่ เศรษฐกิจ สุขภาพอนามัย การงาน การเงิน เมื่อเกิดความไม่สบายใจ รู้สึกไม่มั่นคง หรือไม่ปลอดภัยกับอะไรบางอย่าง มนุษย์จึงพยายามแสวงหาสิ่งต่าง ๆ มายึดเหนี่ยวทางจิตใจ โดยเฉพาะการสร้างความมั่นใจให้ตนเอง จึงใช้สื่อทางศาสนา คือเทวรูป ซึ่งเป็นรูปธรรม จับต้องได้ แทนความหวังและความต้องการของตน จึงเกิดการเสาะแสวงหาเทวรูปเทพเจ้าต่าง ๆ ในศาสนาฮินดู เพื่อมาคอยคุ้มครองป้องกันภัยและตอบสนองต่อความต้องการเหล่านั้น

ทั้งนี้ สังคมไทย มีวัตถุประสงค์ในการจัดสร้างเทวรูปเทพเจ้าในศาสนาฮินดู เพื่อ

- 1) สร้างขึ้นเพื่อการเผยแพร่ศาสนาฮินดู
- 2) สร้างขึ้นเพื่อการสะเดาะเคราะห์ แก้เคล็ด แก้ชง แก้กรรมต่าง ๆ
- 3) สร้างขึ้นเพื่อเป็นอนุสรณ์ในการรำลึกถึงบุคคลสำคัญหรือเหตุการณ์สำคัญ วันครบรอบต่าง ๆ
- 4) สร้างขึ้นเพื่อเป็นอนุสรณ์ในการสร้างถาวรวัตถุ เช่น โบสถ์ วิหาร และสาธารณสถานต่าง ๆ

5) สร้างขึ้นเพื่อเป็นเทพาณิश्य โดยการนำเทพเจ้าฮินดูมาเป็นส่วนหนึ่งของระบบเทพาณิश्य ระบบเครื่องรางของขลัง อาจเป็นเพราะว่ากลไกของวงการพระเครื่องมีการเปลี่ยนแปลง คือ ต้องเลือกวัตถุมงคลใหม่ ๆ เข้ามาสู่ตลาดเสมอ เมื่อก่อนวงการพระเครื่องจะจำกัดอยู่ในวงพระเกจิอาจารย์ พระพุทธรูป เครื่องรางของขลัง ต่อมาตลาดแบบฮินดูเริ่มเปิดกว้างขึ้น เทพเจ้าจึงถูกเลือกมาใช้ ซึ่งพระคเณศได้รับความนิยมเป็นอันดับ 1 ในหมู่เทพเจ้าทั้งหลาย

3. เกิดเป็นกระแสนิยมในสังคมไทย ดังจะเห็นได้ว่า เทศกาลต่าง ๆ ของศาสนาของฮินดู มีคนไทยเข้าร่วมงานกันอย่างเนืองแน่น เช่น พิธีนวราตรีของวัดพระศรีมหาอุมาเทวี เขตบางรัก กรุงเทพมหานคร หรือพิธีบวงสรวงพระศรีมูรติ บริเวณด้านหน้าห้างเซ็นทรัลเวิร์ล เขตปทุมวัน กรุงเทพมหานคร ที่มีผู้คนสนใจและเข้าร่วมงานมากมายจนมีอาจประมาณได้ หรือปรากฏการณ์ที่มี

เทวาลัยเทพฮินดูที่สร้างโดยคนไทย เกิดขึ้นมากมายทั้งในกรุงเทพมหานคร และปริมณฑล รวมถึงต่างจังหวัด ประพฤติเหตุเช่นนี้ยังลุกลามเข้าไปในวัดของศาสนาพุทธ โดยการจัดสร้างเทวรูปเทพเจ้าในศาสนาฮินดู ทั้งนี้ให้คนมากกราบไหว้บูชาที่วัด และจัดสร้างเทวรูปให้เช่ากลับไปบูชาที่บ้านหรือที่ทำงานของตนเอง

ปรากฏการณ์ที่มีเทวาลัยเทพฮินดูที่สร้างโดยคนไทย เกิดขึ้นมากมายในกรุงเทพมหานคร จนทำให้เกิดเป็นสถานที่ท่องเที่ยว โดยสมาคมผู้ประกอบการวิสาหกิจในย่านราชประสงค์ จัดกิจกรรม “ราชประสงค์วอล์ก – Ratchaprasong Walk” โคจรขยับเส้นทางเดินเชื่อม 18 สถานประกอบการ เพื่อให้เกิดการใช้เวลาภายในย่านมากที่สุด พร้อมสร้างปรากฏการณ์ไลฟ์สไตล์ครบวงจร ทั้งกิน ช้อป และไหว้เทพโดยรวมมือกับการท่องเที่ยวแห่งประเทศไทย (ททท.) ส่งเสริมการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมกับกิจกรรม “เดินสักการะองค์เทพ – Ratchaprasong Shrine & Culture Walk” เปิดเส้นทางเดินพลังศรัทธาแห่งเทพเจ้าทั้ง 8 พระองค์ นำนักท่องเที่ยวทั้งชาวไทยและชาวต่างชาติสู่บริบทแห่งการสักการะและการท่องเที่ยวทางจิตวิญญาณ (Spiritual Tourism) ใจกลางเมืองกรุงเทพมหานคร บริเวณสี่แยกราชประสงค์ ภายใน 30 นาที ด้วยความสะดวกรบายกับป้าย “Cultural Signage” ที่บอกรายละเอียดของเทพเจ้าทั้ง 8 พระองค์ พร้อมข้อมูลสำคัญของแต่ละองค์ได้แก่

- 1) พระพิฆเนศ: เทพแห่งศาสตร์และศิลป์ และขจัดอุปสรรค
- 2) พระตรีมูรติ: เทพแห่งความรัก และเนื้อคู่
- 3) พระแม่กู่มาเทวี: เทพีแห่งความผาสุกในครอบครัว
- 4) พระแม่ลักษมี: เทพีแห่งความมั่งคั่ง ร่ำรวย
- 5) ท้าวจตุโลกบาล: เทพผู้คุ้มครองจากโรคาภัยทั้งปวงและบำบัดเป่าอุบัติเหตุจากการเดินทาง

- 6) พระพรหม: เทพแห่งการริเริ่มและสร้างโอกาส
- 7) ท้าวอัมรินทร์ทราธิราช(พระอินทร์): เทพแห่งการศึกษาและการแข่งขัน
- 8) พระนารายณ์ทรงสุบรรณ: เทพผู้คุ้มครองอาคาร โรงงานและที่อยู่อาศัย

8 SHRINES @ RATCHAPRASONG
 DISCOVER WORLD FAMOUS SHRINES & SPIRITUAL ATTRACTIONS @ RATCHAPRASONG DISTRICT

RATCHAPRASONG DISTRICT
 bkkdowntown.com We love Ratchaprasong

TOURIST INFORMATION CENTER:
 2nd Floor, Amarin Plaza
 1st Floor, Gaysorn Village
 1st Floor, CentralWorld
 Open daily 10.00 - 10.00 Hrs.

1 พระพิฆเนศ
GANESH SHRINE
 GOD OF SUCCESS
 Location: หน้าห้างสรรพสินค้า อีเซต (เซ็นทรัลเวิลด์)
 In front of Isetan (Centralworld)
 Open daily 24 Hrs.

2 พระตรีมูรติ
TRIMURTI SHRINE
 GOD OF LOVE
 Location: หน้าห้างสรรพสินค้า อีเซต (เซ็นทรัลเวิลด์)
 In front of Isetan (Centralworld)
 Open daily 24 Hrs.

3 พระแม่อุมาเทวี
UMATHEVI SHRINE
 GODDESS OF COMPASSION
 Location: หน้าบีทีซี ซูเปอร์เซ็นเตอร์ (สาขาราชดำเนิน)
 In front of Big C Supercenter (Rajdamni Branch)
 Open daily 24 Hrs.

4 พระแม่ลักษมี
LAKSHMI SHRINE
 GODDESS OF WEALTH & FORTUNE
 Location: เซ็นทรัลเวิลด์ ชั้น 4
 4F Gaysorn Village
 Open daily 07.00 - 19.00 Hrs.

5 ก้าวจุลโลกนา
JATULOKBAL SHRINE
 GOD OF 4 DIRECTION
 Location: เซ็นทรัลเวิลด์ ชั้น 4
 4F Gaysorn Village
 Open daily 07.00 - 19.00 Hrs.

6 พระพรหม
ERAWAN SHRINE
 GOD OF CREATION
 Location: ฝั่งโรงแรมแอมรูด โอเดียน เอราวัณ กรุงเทพฯ
 Beside Grand Hyatt Erawan Bangkok
 Open daily 06.00 - 22.30 Hrs.

7 ก้าวอินทรีนารายณ์
INDRA SHRINE
 GOD OF THUNDER
 Location: หน้าศูนย์การค้าอิมเมอร่า พลัฒา
 In front of Amarin Plaza
 Open daily 24 Hrs.

8 พระนารายณ์ทรงอุสุภรณ์
NARAYANA SHRINE
 GOD OF PROTECTION
 Location: หน้าโรงแรม อินเตอร์คอนติเนนตัล กรุงเทพฯ
 In front of the InterContinental Bangkok
 Open daily 24 Hrs.

RATCHAPRASONG DISTRICT
 EVERY THURSDAY FEB APR MAY SEP OCT NOV DEC

วันสักการะประจำปี PRAYER CALENDAR

TRIMURTI SHRINE เช้า 09.30 & 21.30 น. (หรือ 14 กุมภาพันธ์)	JATULOKBAL SHRINE 9 กุมภาพันธ์	LAKSHMI SHRINE วันขึ้น 15 ค่ำ เดือน 5 (หรือ 5 เมษายน)	NARAYANA SHRINE 18 พฤษภาคม	GANESH SHRINE วันแรม 4 ค่ำ เดือน 9 และวันแรม 4 ค่ำ เดือน 10 (วันโกนและตรุษจีน)	UMATHEVI SHRINE วันขึ้น 1-9 ค่ำ เดือน 11 (เทศกาลมาฆบูชา)	ERAWAN SHRINE 9 พฤศจิกายน	INDRA SHRINE 20 ธันวาคม
--	-----------------------------------	---	-------------------------------	---	--	------------------------------	----------------------------

ภาพประกอบ 127 แผนที่สักการะเทพเจ้าทั้ง 8 แห่งราชประสงค์

ที่มา: Ratchaprasong.org. (2564). 8 เทพแห่งราชประสงค์. สืบค้นเมื่อ 7 มีนาคม 2564, จาก <https://www.bkkdowntown.com/th/shrines>

4. ถูกโน้มน้าวจากการโฆษณาประชาสัมพันธ์เชิญชวนให้คนเข้ามาบูชาเทวรูปเทพเจ้าในศาสนาฮินดู ซึ่งบางครั้งถูกกระทำโดยพระสงฆ์ เสมือนเป็นการตอกย้ำให้เชื่อในพลังแห่งเทวานุภาพที่จะสามารถบันดาลความสุข ความสมหวังแก่ผู้บูชาได้ โดยอิทธิพลของสื่อโฆษณา เป็นเครื่องมือทางการตลาดที่ใช้ประชาสัมพันธ์ ไม่ว่าจะเป็น หนังสือพิมพ์ วิทยุ โทรทัศน์ แผ่นป้ายโปสเตอร์ โซเชียลมีเดีย ที่ใช้เผยแพร่และชักจูงในเรื่องเกี่ยวกับคุณสมบัติของเทวรูป ผ่านสื่อที่หลากหลาย ทำให้ผู้ศรัทธาถูกโน้มน้าวชักจูงให้หลงใหลและยึดติดกับอิทธิปาฏิหาริย์

6.2 ด้านพิธีกรรม

จากด้านความเชื่อ ในทุกอารยธรรมต่างเชื่อกันว่ามีสิ่งลึกลับ มีอำนาจเหนือธรรมชาติ และอาจจะให้คุณให้โทษแก่ตนได้ จึงมีความรู้สึกเกรงกลัวต่อสิ่งเหล่านั้น โดยมักจะมีการแสดงความรู้สึกดังกล่าวออกมาในลักษณะของพิธีรีตองต่าง ๆ ซึ่งคาดว่าจะอำนวยความสะดวกให้แก่ตนเอง โดยเฉพาะความเป็นสิริมงคล พิธีกรรมจึงเป็นหนทางหนึ่งที่จะทำให้เกิดผลสัมฤทธิ์ในกิจกรรมต่าง ๆ เพราะมนุษย์เชื่อว่า เมื่อประกอบพิธีกรรม เช่น การบวงสรวงบูชา ย่อมสามารถทำให้มนุษย์บรรลุความมุ่งหมายหรือความต้องการ ดังนั้น พิธีกรรมคือเครื่องยึดเหนี่ยวจิตใจ เพราะเมื่อมนุษย์กำหนดเอาพิธีกรรมไว้เป็นแนวทาง ย่อมต้องมุ่งหวังผลว่าจะสามารถทำให้มีความสุข ความสบายใจเกิดขึ้น หรืออาจทำให้จิตใจมีความมั่นคง โนมน้ำใจจิตใจตนเองให้ใฝ่ใจในการกระทำดี และเคารพศรัทธาในศาสนามากขึ้น เหล่านี้ เป็นวิธีการหรือกลวิธีที่มนุษย์คิดค้นขึ้นจากความเชื่อ และแสดงออกมาเป็นรูปแบบของพิธีกรรมที่สนองตอบความต้องการด้านต่าง ๆ

ดังนั้น จึงเกิดความเชื่อในอำนาจของอิทธิปาฏิหาริย์ที่อาจเกิดขึ้นจากพลังศักดิ์สิทธิ์ ผ่านพิธีกรรมการประจุพลัง คุณสมบัติ และเทวานุภาพต่าง ๆ ให้เข้ามาอยู่ในเทวรูป ประกอบไปด้วย การนั่งปรกของพระภิกษุสงฆ์ ผู้มีศีลาจารวัตรอันงดงาม เพื่อประจุกระแสพลังจิตอันบริสุทธิ์เข้าสู่เทวรูป การเบิกเนตรคือการเรียกอาการให้เทวรูปนั้นเหมือนกับมีทิพยเนตรมองเห็นผู้บูชา ด้วยการนำดินสอมาวางรอบดวงตาทั้งสองข้างของเทวรูป และการเทวาภิเษก คือ การอัญเชิญพระนาม คุณสมบัติ และเทวานุภาพต่าง ๆ ให้เข้ามาอยู่ในเทวรูป

เมื่อเกิดความเชื่อและความนิยมชมชอบแล้ว ก็เกิดเป็นปรากฏการณ์ทางสังคมที่สนองตอบกระแสความนิยมและความเชื่อนี้ โดยการจัดสร้างเทวรูปออกมาสู่ตลาดและวงการผู้นิยมอย่างเกินขอบเขต ทำให้มีการแข่งขันในการสร้างหรือผลิตออกมาเพื่อเรียกร้องความสนใจ และทำการประชาสัมพันธ์ต่าง ๆ โดยเน้นการดึงดูดความนิยม ความสนใจของคนให้มากที่สุด มีการพรรณนาสรรพคุณต่าง ๆ การจัดสร้างเทวรูปให้มีพลังอำนาจดลบันดาลความต้องการตามกระแสนิยม ซึ่งในสังคมไทยไม่ว่าจะจัดสร้างเทวรูปเทพเจ้าองค์ใด จะต้องใส่คุณสมบัติในด้านโชคลาภ เงินทอง และความร่ำรวยเข้าไปด้วย เนื่องจากประเทศไทยอยู่ภายใต้เศรษฐกิจที่กำลังพัฒนา และเป็นประเทศที่ประชากรในประเทศมีรายได้ค่อนข้างน้อย เมื่อเทียบกับรายได้ของประชากรโลก จึงไม่แปลกที่แม้เป็นเทพเจ้าที่ให้พรด้านปัญญาอย่างพระศรีสวดีหรือพระสุนทรวิภาณี ยังปรากฏคุณสมบัติด้านความร่ำรวยอยู่ด้วย

การจัดสร้างเทวรูปและการประกอบพิธีเทวาภิเษก จึงต้องมีการคัดเลือกมวลสารหรือวัสดุที่จะนำมาใช้ในการจัดสร้าง กำหนดรูปแบบประติมากรรมให้มีลักษณะทางประติมาวิทยาที่

ถูกต้องตามตำรา โดยวิธีกำหนดรูปแบบประติมากรรม นอกจากจะต้องคำนึงถึงความถูกต้องตามตำราแล้ว จะต้องคำนึงถึงความนิยมของตลาดด้วย และมีการกำหนดพิธีกรรม อันได้แก่ พิธีเทวภิเษก หรือการปลุกเสก คือพิธีกรรมที่ทำให้เทวรูปกลายเป็นสภาพจากงานประติมากรรมที่ถูกปั้นหล่อขึ้นมา ให้กลายเป็นสื่อที่สามารถประจุพลัง และถ่ายทอดคุณสมบัติขององค์เทพเจ้าต่าง ๆ มาสู่ผู้บูชา และการประกอบพิธีเทวภิเษกนั้น จะต้องมีการจัดเตรียมสถานที่ ประจำพิธี เครื่องบวงสรวงสังเวยต่าง ๆ และมักจะใช้พระอุโบสถเป็นที่ประกอบพิธี เมื่อพระภิกษุสงฆ์ผู้ทรงวิทยาคม หรือเป็นเกจิอาจารย์มาร่วมกันแผ่เมตตา อธิษฐานจิตที่เรียกกันว่า การนั่งปรก ซึ่งจะมีผลต่อการประชาสัมพันธ์ และมีผลต่อการบูชาเทวรูปด้วย จึงต้องมีเจ้าพิธีมาทำหน้าที่จัดลำดับพิธีการต่าง ๆ ซึ่งถือว่า เป็นผู้รู้ในกระบวนการและกรรมวิธีนั้นให้สำเร็จลุล่วงไปด้วยดี ซึ่งเจ้าพิธีแต่ละคนหรือแต่ละสำนักก็จะมีกลวิธีหรือเคล็ดลับเฉพาะตนมาใช้ในพิธีให้เกิดความขลังและศักดิ์สิทธิ์ และเกิดความเชื่อมั่นแก่ผู้ศรัทธา ดังแสดงให้เห็นตามภาพประกอบ 128

ภาพประกอบ 128 อิทธิพลของเทวรูปด้านพิธีกรรมที่มีผลต่อการเลือกบูชา

6.3 ด้านสังคมและวัฒนธรรม

ความเชื่อและความศรัทธาในเทพเจ้า ทำให้เกิดผลกระทบต่อวิถีการดำรงชีวิตของมนุษย์ และยังส่งผลให้เกิดพิธีกรรมเพื่อเป็นตัวแทนหรือสัญลักษณ์ที่บ่งบอกถึงความเคารพต่อเทพเจ้าองค์นั้น ๆ อีกด้วย และยึดถือปฏิบัติสืบทอดกันตลอดมาจนได้รับการยอมรับในฐานะเป็นประเพณีของสังคม เทวรูปเทพเจ้าในศาสนาฮินดูที่ปรากฏในประเทศไทย โดยเฉพาะในกรุงเทพมหานคร สามารถแสดงให้เห็นถึงผลกระทบต่อวิถีการดำรงชีวิตของผู้ศรัทธาในศาสนาฮินดู รวมทั้งชาวพุทธที่มีความศรัทธาต่อองค์เทพเจ้าในศาสนาฮินดู ด้านสังคมและวัฒนธรรม รายละเอียดดังนี้

1. เครื่องยึดเหนี่ยวจิตใจ

เทวรูปสามารถแสดงได้ว่าเป็นเครื่องยึดเหนี่ยวจิตใจ ดังนั้น ผู้ที่มีความทุกข์ร้อนใจหรือปรารถนาสิ่งใดก็จะเสาะแสวงหาเทวรูปมากกราบไหว้บูชา เพื่อสักการบูชาและอธิษฐานขอพรต่อองค์เทพเจ้าผ่านเทวรูป ก็จะมีผลทำให้เกิดความมั่นใจหรือความสบายใจขึ้น และมีความคาดหวังที่จะประสบความสำเร็จดังปรารถนา ประพฤติเหตุเช่นนี้ เป็นการกระทำที่แสดงออกถึงความเคารพศรัทธาเทพเจ้าในศาสนาฮินดู ทำให้มีที่ยึดเหนี่ยวจิตใจ และเสริมสร้างกำลังใจให้มีมากยิ่งขึ้น

การที่เทวรูปมีอิทธิพลด้านจิตใจนั้น เป็นเพราะผู้ศรัทธามีความเชื่อมั่นว่าเทวรูปเทพเจ้าในศาสนาฮินดูเป็นที่พึ่งยึดเหนี่ยวด้านจิตใจ แม้ว่าทุกวันนี้โลกจะเจริญรุดหน้าไปเพียงใดก็ตาม แต่ผู้คนก็ยังเสาะหาสิ่งทีคาดว่าจะสามารถให้ความคุ้มครองตนเองและคนในครอบครัวได้ นอกจากนี้จะสามารถเป็นเครื่องยึดเหนี่ยวทางใจแล้ว ยังมีผลกระทบที่อาจจะชักนำให้คนกลับสนใจในหลักธรรมคำสอน แม้ว่าจะแค่กราบบูชาเพราะความต้องการให้เกิดสิริมงคลก็ตาม ดังจะกล่าวในข้อที่ 3 การเข้าใจหลักธรรมของการดำรงชีวิตต่อไป

2. สื่อทางศาสนาเชื่อมโยงความสัมพันธ์ระหว่างศาสนิกชน

ศาสนาฮินดู แม้ไม่ใช่ศาสนาหลักที่คนไทยนับถือ แต่ก็เป็นส่วนหนึ่งของขนบธรรมเนียมไทยสืบเนื่องมาแต่โบราณ ประกอบกับประเทศไทยเป็นดินแดนที่มีอิสรเสรีในการนับถือศาสนา โดยมีพระมหากษัตริย์เป็นองค์ศาสนูปถัมภกแก่ทุกศาสนา ทำให้ศาสนิกต่างศาสนาอยู่ร่วมกันอย่างสันติสุข

การที่ประติมากรรมในศาสนาฮินดูในวัดทั้ง 3 แห่ง ได้แก่ วัดพระศรีมหาอุมาเทวี วัดวิษณุ และวัดเทพมณเฑียร เป็นที่ยอมรับนับถือของคน 2 กลุ่ม ได้แก่ กลุ่มคนที่นับถือศาสนาฮินดู และกลุ่มคนไทยพุทธที่ยอมรับและมีความศรัทธาในเทพเจ้าฮินดู ซึ่งกลุ่มคนเหล่านี้มักจะเข้ามา

สักการบูชาในวาระต่าง ๆ เช่น การเข้าร่วมพิธีกรรมทางศาสนาฮินดูของวัด หรือการเข้ามาขอพร ทำให้ส่งผลกระทบต่อความสัมพันธ์ของคนทั้งสองกลุ่ม เกิดการพัฒนาไปในทางบวก ได้แก่ การเกิดการยอมรับนับถือเทพเจ้าฮินดูร่วมกัน การเข้าใจและยอมรับความแตกต่างทางวัฒนธรรมของกันและกัน การสร้างเครือข่ายหรือกลุ่มในโลกออนไลน์ มีการพูดคุยในเรื่องที่มีความสนใจเช่นเดียวกัน รวมถึงการร่วมมือในการสร้างสรรค์สังคม ช่วยเหลือเกื้อกูลในด้านต่าง ๆ แม้ว่าจะเป็นกิจการของชาวพุทธก็ตาม

ภาพประกอบ 129 บุคลากรวัดวิษณุ ร่วมกันแจกอาหารแจกประชาชนทั่วไป วันละ 100 กล่อง เนื่องในสถานการณ์การแพร่ระบาดของเชื้อโคโรนา 2019 หรือโควิด-19

ที่มา: วัดวิษณุ. (2564). สมาคมฮินดูธรรมสภา-วัดวิษณุ ช่วยเหลือประชาชนที่ได้รับผลกระทบจากสถานการณ์การแพร่ระบาดโควิด-19. สืบค้นเมื่อ 10 ตุลาคม 2564, จาก <https://www.facebook.com/hdsvishnumandirbkk>

3. ดำเนินชีวิตด้วยหลักธรรม

แนวคิดที่แฝงมากับเทวรูป ซึ่งเป็นเครื่องยึดเหนี่ยวทางใจ แต่ก็อาจจะชักนำให้ผู้คนกลับสนใจในหลักธรรมคำสอนก็เป็นได้ อันเนื่องมาจากการบูชาเทพเจ้าองค์ใดก็จะต้องรู้ถึงตำนานหรือ

เรื่องราวของเทพเจ้าองค์นั้น ๆ ล้วนมีพัฒนาการผ่านตามยุคสมัย แตกต่างกันไปในแต่ละช่วงเวลา เพื่อสื่อถึงธรรมะที่มนุษย์ตระหนักรู้ในเวลานั้น ๆ และยังเกี่ยวข้องกับการจัดระเบียบการอยู่ร่วมกันในสังคมของแต่ละยุค เป็นการเชื่อมโยงกับพระเจ้าหรือสัจธรรม อันเป็นลักษณะพิเศษของปรัชญาอินเดีย ดังนั้น ผู้ที่ศรัทธาในเทพเจ้าของศาสนาฮินดู จึงควรเชื่อมโยงกับปรัชญาคำสอนทางศาสนาเพื่อให้เกิดประโยชน์และนำไปประยุกต์ใช้ในการดำเนินชีวิตได้อย่างเหมาะสม เช่น พระอุมา ในภาคปรากฏของพระมหิษาสุรมรรทีนี้ หรือพระทศกัณฐ์ผู้สังหารอสูรรูปควาย เป็นพระอุมาคาคูร์ร้าย ซึ่งนิยมแสดงในประติมากรรมมากที่สุด เนื่องจากแสดงให้เห็นถึงพลังอำนาจของพระองค์ในการขจัดความโง่เขลาอันนำไปสู่การบรรลุโมกษะได้ ความโง่เขลาที่ถูกแทนด้วยควาย ส่วนพระทศกัณฐ์ซึ่งแสดงให้เห็นพลังอำนาจการทำลายล้างอย่างสูงสุดนั้น ย่อมตรงกับความเป็นบุคลาธิษฐานของศักติ ซึ่งหมายถึงพลังอำนาจของพระนาง โดยประติมากรรมพระมหิษาสุรมรรทีนี้ มีความหมายเปรียบเทียบได้ว่า เทวีคือความดี อสูรรูปควายคือความชั่วร้าย หมายถึงความชั่วร้ายถูกประหารด้วยความดี ซึ่งอาจเทียบเคียงได้กับพระพุทธรูปปางมารวิชัย ที่พระพุทธองค์มีชัยชนะเหนือหมู่มารด้วยความละซึ่งกิเลสทั้งปวง

หากชาวพุทธผู้บูชาเทพเจ้าในศาสนาฮินดู มีความเข้าใจในหลักการของพระพุทธศาสนา ก็จะสามารถวางตัววางตนในฐานะชาวพุทธได้อย่างเหมาะสม นั่นคือ การบูชาเทพเจ้าของศาสนาฮินดูในเชิงของการนับถือคุณธรรมความดีขององค์เทพ ในทางศาสนาพุทธเรียกว่า “เทวดานุสสติ” หนึ่งในกรรมฐาน 40 กองตามคำสอนของพระพุทธเจ้า คือ การระลึกถึงธรรมอันทำให้มนุษย์กลายเป็นเทวดา ธรรมนั้น คือ “hiri” ความละอายแก่ใจ และ “โอตตปปะ” ความเกรงกลัวต่อบาป ผู้มีความละอายต่อบาป กลัวต่อบาป จะงดเว้นการทำชั่วทุกประการ ซึ่งเป็นพื้นฐานของศีล เพราะระลึกได้อยู่เสมอ จึงละอายไม่อาจจะทำความชั่วได้ ศีลก็บริสุทธิ์ ธรรม 2 ข้อนี้จึงได้ชื่อว่าธรรมที่ทำให้มนุษย์ให้เป็นเทวดา

ผู้ศรัทธาหลายคน มีแนวคิดที่เป็นสัมมาทิฐิ โดยการบูชาเทพเจ้าของฮินดูและกระบวนการที่เกี่ยวข้องสามารถนำมาตีความเชื่อมโยงกับหลักธรรมในศาสนาพุทธ ยกตัวอย่างเช่น การนับถือศรัทธาพระคเณศ นึกถึงคุณงามความดีของพระคเณศในตำนาน ไม่ว่าจะเป็นเรื่องของความกตัญญู การใช้สติปัญญา ความมีปฏิภาณไหวพริบ เช่น กรณีเดินทางรอบโลกเพื่อผลมะม่วง ครั้งหนึ่ง พระอุมาได้นำเอาผลมะม่วงมาถวายแต่พระศิวะ ทว่าพระศิวะอยากทราบวาบุตรทั้งสองของตนนั้นใครจะเก่งกว่ากัน โดยตั้งใจทพยาว่า ใครก็ตามหากเดินทางรอบโลกถึงเจ็ดรอบและกลับสูวิมานของพระศิวะและพระอุมาก่อน ผู้นั้นจะได้ผลมะม่วงลูกนี้ พระขันธกุมารได้ยินดังนั้นจึงรีบขึ้นนกลงไปในทันที ส่วนพระคเณศเพียงแต่กระทำประทักษิณรอบพระศิวะผู้เป็นบิดาเจ็ดรอบ และกล่าวว่า “ข้า

แต่พระบิดา พระองค์คือจักรวาล และจักรวาลคือพระองค์ พระองค์คือผู้สร้างโลก และทรงเป็นบิดาแห่งข้า ข้าพระองค์ทำประทักษิณพระบิดาเจ็ดรอบ ถือว่าได้กุศลเท่ากับเดินทางรอบโลกเจ็ดรอบ” พระศิระยินตีในคำตอบและชื่นชมในสติปัญญาและความมกตัญญูจึงมอบผลมะม่วงให้กับพระคณศทัณฑ์

เมื่อทราบเรื่องราวในตำนาน จากนั้นก็นำมาเป็นแบบอย่างในการดำเนินชีวิต หรือระลึกถึงคุณสมบัติของพระคณศทัณฑ์ที่เป็นเทพแห่งอุปสรรคและความสำเร็จ เมื่อถึงเวลาที่ชีวิตมีอุปสรรค เกิดวิกฤติการณ์ เรามีเทพแห่งอุปสรรคและความสำเร็จคอยคุ้มครอง ทำให้เกิดกำลังใจในการต่อสู้เพื่อเอาชนะอุปสรรคที่เกิดขึ้น โดยเอาพระคณศทัณฑ์มาเป็นเครื่องเสริมกำลังใจ และพยายามทำให้ความสามารถ ความขัดข้องทั้งหลายจะผ่านพ้นไป แล้วความสำเร็จจะตามมา ดังสุภาษิตที่ว่า ความพยายามอยู่ที่ไหน ความสำเร็จจะอยู่ที่นั่น ทั้งนี้ ถือได้ว่าผู้ศรัทธาได้เลียนแบบพฤติกรรมของเทพเจ้าที่ตนบูชาแล้วโดยไม่รู้ตัวหรือไม่ได้ตั้งใจ

ผู้ให้สัมภาษณ์บางคนยังมีทรรศนะที่น่าสนใจว่า เทพ คือ อติตวิญญูณมนุษย์ที่มี “เทวธรรม” ได้แก่ หิริโอตตปิปะ และสังฆมวารมีนี้มาอย่างต่อเนื่อง ซึ่งเทพไม่ว่าลัทธิศาสนาใดในโลกก็มีเหมือนกัน ดังนั้น เทพจะทรงใช้พลังอำนาจเพื่อความสุขความเจริญของผู้อื่นในทางที่ถูกต้องและเหมาะสมเท่านั้น โดยพิจารณาจากบุญกรรมที่เราสั่งสมมา วาสนาจะต้องสัมพันธ์สอดคล้องกับสิ่งที่เราควรได้ ซึ่งในทางศาสนวิทยา เรียกว่า “กฎแห่งกรรม” การวินิจฉัยขององค์เทพนี้ คือ กลไกอย่างหนึ่งในการให้ผลของบุญ หรือ กุศลกรรมที่เราสั่งสมมา เทพทั้งหลายทั้งปวง มิได้เป็นผู้ลิขิตสิ่งใดให้เรา หากแต่กุศลกรรมของเราเองต่างหากที่ลิขิตเราผ่านเทพเจ้า ดังนั้นจึงอาจสรุปได้ว่า การบูชาเทพเป็นเรื่องของความพอใจและสัมผัสเฉพาะบุคคลมากกว่าที่จะต้องไปยึดว่าเป็นศาสนา และการนับถือเทพตามหลักของสัมมาศรัทธา สามารถเข้ากันได้กับหลักธรรมของศาสนาพุทธ

6.4 ด้านเศรษฐกิจ

จากที่กล่าวมาแล้วว่า ประเทศไทยอยู่ภายใต้เศรษฐกิจที่กำลังพัฒนาและเป็นประเทศที่ประชากรในประเทศมีรายได้ค่อนข้างน้อย เมื่อเทียบกับรายได้ของประชากรโลก ทำให้สังคมไทยไม่ว่าจะจัดสร้างเทวรูปเทพเจ้าพระองค์ใดก็ตาม จะต้องใส่คุณสมบัติในด้านโชคลาภ เงินทอง และความร่ำรวยเข้าไปด้วย แม้เป็นเทพเจ้าที่ประทานพรด้านปัญญาอย่างพระสร้อยดีหรือพระสุนทรวิภาณี ยังปรากฏคุณสมบัติด้านความร่ำรวยอยู่ด้วย โดยการเพิ่มคาถาที่ให้ผลด้านการค้าขายและโชคลาภ ภาวนาต่อท้ายพระคาถาบูชา

ภาพประกอบ 130 การเพิ่มคุณสมบัติของพระสุนทรวิภาณีในด้านคำชาย ไชคลาภ

ที่มา: ใบบปสิวบูชาพระสุนทรวิภาณีของวัดสุทัศนเทพวรารามราชวรมหาวิหาร ผู้วิจัยเป็นผู้ถ่าย วัดสุทัศนเทพวรารามราชวรมหาวิหาร เมื่อ 11 ธันวาคม 2556

ในด้านเศรษฐกิจ อาจกล่าวได้ว่า ผู้มีทรัพย์สินมาก สามารถเข้าถึงความศักดิ์สิทธิ์ของเทพเจ้าได้มากขึ้น เนื่องจากทรัพย์สินเป็นตัวแปรสำคัญ โดยผู้ที่มีทรัพย์สินมากมักจะประกอบธุรกิจส่วนตัวหรือเป็นเจ้าของกิจการในรูปแบบต่าง ๆ ที่ต้องการความมั่นคงในการประกอบกิจการ เพื่อให้ได้ผลกำไรหรือความสำเร็จ จึงนำทรัพย์สินเข้ามาบริจาดหรือถวายในสถาน และปรากฏว่าผู้ประกอบการเหล่านั้นได้รับผลกำไรตามที่ตนปรารถนา จึงเกิดความศรัทธาและอยากที่จะเช่าเทวรูปไว้เพื่อการบูชาส่วนตัว และการจะเช่าบูชาเทวรูปนั้นก็จะมีทรัพย์สินเป็นตัวแปรสำคัญอีกเช่นกัน เนื่องจากในการเช่าบูชาเทวรูปที่มีการจัดสร้างที่สวยงาม ผู้จัดสร้างมีชื่อเสียง มีพิธีกรรม การเทวภิเษกใหญ่โต มีการเชิญพระเกจิอาจารย์ที่มีชื่อเสียงมาร่วมในพิธี ทำให้เทวรูปเหล่านั้นมีราคาสูงตามการลงทุนของผู้จัดสร้าง แต่การจัดสร้างเทวรูปในลักษณะดังกล่าว ก็ยังจะทำให้เกิดความเชื่อมั่นในความศักดิ์สิทธิ์ ว่าจะต้องสามารถบันดาลสิ่งที่ตนปรารถนาได้อย่างที่ต้องการ อันเนื่องมาจากพลังของเทวานุภาพที่เกิดจากความมีชื่อเสียงของคณะผู้จัดสร้าง ผนวกกับการจัดสร้างเทวรูปที่พิธีพิถันและมีพิธีกรรมที่ถูกต้อง

ดังนั้น ผู้ที่มีทรัพย์สินมาก จึงเป็นผู้มีโอกาสในการเข้าบูชาเทวรูปที่มีราคาสูงไว้บูชาในเคหสถาน มากกว่าบุคคลทั่วไป ที่ไม่มีทรัพย์สินเพียงพอในการเข้าบูชาเทวรูป อาจเป็นเพราะความจำเป็นหรือความสำคัญที่จะต้องใช้ทรัพย์สินเพื่อการอื่นก่อน และเนื่องจากเทวรูป มิได้เป็นปัจจัยสี่ที่มีความจำเป็นมากกว่า จึงทำได้เพียงการไปสักการบูชาเทพเจ้าที่ตนเองนับถือตามเทวสถานหรือเทวาลัยต่าง ๆ หรือเข้าบูชาเทวรูปในราคาที่ไม่สูงมากจนเกินไป ทั้งนี้ราคาขึ้นอยู่กับกรรมวิธีการจัดสร้าง ความพิถีพิถันและพิธีกรรมในการจัดสร้างดังกล่าว

นอกจากนั้น การจัดตั้งวัดของศาสนาฮินดูในประเทศไทย เช่น วัดพระศรีมหาอุมาเทวี วัดวิชฌ และวัดเทพมณเฑียร ทำให้ผู้คนที่นับถือศรัทธาเทพเจ้าในศาสนาฮินดูต่างเดินทางเข้ามาสักการะ ทำให้บริเวณโดยรอบวัดฮินดูเกิดกิจกรรมทางเศรษฐกิจอื่น ๆ ซึ่งก่อให้เกิดรายได้กับประชาชนในพื้นที่ใกล้เคียง โดยคนและกลุ่มคนหรือชุมชนเข้ามาร่วมการค้าขายสิ่งของที่ทำเป็นต่อการเข้าไปสักการะเทพเจ้าในวัด เช่น วัตถุมงคล เครื่องสักการบูชา ดอกไม้ พวงมาลัย อาหาร ขนม น้ำหวาน ธูป เทียน ของไหว้ต่าง ๆ อีกทั้งยังมีกิจกรรมทางความเชื่อนอกเหนือจากพิธีกรรมทางศาสนาที่ผู้คนบางส่วนนิยมใช้จ่าย อาทิ การดูดวงชะตา เป็นผลให้เกิดเศรษฐกิจชุมชนและการกระจายรายได้ของชุมชนที่อาศัยอยู่ใกล้บริเวณวัดฮินดู โดยเฉพาะอย่างยิ่งในช่วงที่วัดฮินดูมีพิธีกรรมต่าง ๆ ที่จัดกันตลอดทั้งปี หรือพิธีใหญ่ประจำปี เช่น พิธีนวราตรี ซึ่งเป็นพิธีกรรมทางศาสนาฮินดู ที่มีผู้เข้าร่วมงานมากจนประมาณไม่ได้ ทำให้การค้าขายเครื่องสักการบูชาต่าง ๆ คึกคักและเกิดการกระจายรายได้อย่างมาก แต่ในขณะเดียวกัน จากสถานการณ์การแพร่ระบาดของเชื้อโคโรนา 2019 หรือโควิด-19 ทำให้วัดและศาสนสถานทุกแห่งจำเป็นต้องงดจัดกิจกรรมและปิดการเข้าสักการะและการร่วมศาสนพิธีต่าง ๆ ภายในเทวสถาน จนกว่าสถานการณ์การแพร่ระบาดจะคลี่คลาย ก็ส่งผลให้เศรษฐกิจชุมชนอันเนื่องมาจากการค้าขายเครื่องสักการบูชาเป็นในทิศทางตรงข้ามกับสถานการณ์ปกติ

สำหรับการกระตุ้นเศรษฐกิจด้วยการส่งออกงานประติมากรรมเพื่อนำไปขายตั้งต่างประเทศนั้น จะเป็นไปในรูปของวัตถุมงคลประเภทพระเครื่อง เครื่องราง หรืองานประติมากรรมเพื่อเสริมฮวงจุ้ย เช่น ประติมากรรมรูปมังกร รูปม้า รูปนกยูง เป็นต้น แทบทั้งสิ้น โดยจะมีทั้งการส่งออกไปขายยังต่างประเทศ หรือการที่ชาวต่างประเทศเข้ามาจับจ่ายซื้อขายในประเทศไทย โดยเฉพาะอย่างยิ่งนักท่องเที่ยวจากประเทศสิงคโปร์ จีน และฮ่องกง ซึ่งเป็นประเทศที่มีการแข่งขันสูง ต้องดิ้นรนเอาตัวรอด จึงต้องแสวงหาสิ่งยึดเหนี่ยวจิตใจ ประกอบกับการที่มีดารานักแสดงหรือผู้มีชื่อเสียงเข้าบูชาเครื่องรางกลับไปแล้วประสบความสำเร็จในชีวิต จึงเกิดการเล่าแบบปากต่อปาก และกลายเป็นที่นิยมในหมู่ชาวสิงคโปร์ จีน และฮ่องกงในที่สุด และพากันเดินทางมาเข้าวัดอุ

มงคลด้วยตัวเองในประเทศไทย โดยเฉพาะที่ศูนย์พระเครื่อง พันธุ์ทิพย์พลาซ่า งามวงศ์วาน และหลายคนได้กลับไปเปิดร้านจำหน่ายพระเครื่องและวัตถุมงคลเป็นของตัวเอง โดยมีหุ้นส่วนเป็นคนไทย ทำให้เกิดเงินหมุนเวียนในระบบเศรษฐกิจของไทย และถือเป็นสินค้าส่งออกที่สำคัญอย่างหนึ่งของประเทศไทย

ส่วนการส่งออกงานประติมากรรมที่เป็นเทวรูปพบได้น้อยมาก เนื่องจากการนำเทวรูปออกจากประเทศไทยนั้น มีกฎหมายควบคุม เช่น พระราชกฤษฎีกาควบคุมการส่งออกป็นอกราชอาณาจักรซึ่งสินค้าบางอย่าง (ฉบับที่ 29) พ.ศ. 2509 หรือ พระราชบัญญัติโบราณสถาน โบราณวัตถุ ศิลปวัตถุ และพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ พ.ศ. 2504 และที่แก้ไขเพิ่มเติม (ฉบับที่ 2) พ.ศ. 2535 ซึ่งต้องผ่านกระบวนการมากมาย ทั้งการขออนุญาตจากกรมศิลปากร กรมการค้าต่างประเทศ กรมศุลกากร และยังต้องผ่านพิธีการศุลกากรเพื่อตรวจสินค้านำเข้าของประเทศปลายทางอีกด้วย ที่สำคัญคือมีค่าใช้จ่ายในการดำเนินการค่อนข้างสูง จึงทำให้ธุรกิจการส่งออกเทวรูปเพื่อนำไปขายยังต่างประเทศไม่เป็นที่นิยมมากนัก

6.5 ด้านศิลปะ

ความเกี่ยวเนื่องด้านศิลปะและเทวรูปเป็นสิ่งที่เกี่ยวเนื่องกัน นับตั้งแต่เมื่อได้มีการคิดสรรคส์สร้างเทวรูปเทพเจ้าต่าง ๆ ของศาสนาฮินดูขึ้น เทวปฏิมานั้น เปรียบเสมือนรูปเปรียบของเทพเจ้า ถือเป็นงานทางศิลปะที่สร้างขึ้นเป็นผลงานทางประติมากรรม ซึ่งจัดเป็นแขนงหนึ่งในบรรดาผลงานของศิลปะที่ถูกรังสรรค์ขึ้นด้วยความศรัทธาที่มีต่อศาสนา ประติมากรรมจึงเป็นงานศิลปกรรม ด้วยการปั้น การแกะสลัก การหล่อหรือวิธีการอื่นใดที่ก่อให้เกิดความกว้าง ยาว และลึกหรือหนาในผลงานศิลปะนั้น ประกอบด้วย ประติมากรรมนูนต่ำ ประติมากรรมแบบนูนสูง และประติมากรรมแบบลอยตัว

ดังนั้น ประติมากรรม จึงเป็นการรังสรรค์รูปเคารพ เพื่อให้เกิดความศรัทธาแก่ผู้พบเห็น โดยหากลองพิจารณาพิเคราะห์ดู จะพบว่า เทวรูปทำให้เกิดความสงบ ไม่ฟุ้งซ่าน และอาจจะชำระจิตให้หมดจดได้ และมีความเชื่อว่าเทวรูปจะช่วยบันดาลความปรารถนาของผู้บูชาได้ จึงมีการสร้างเทวรูปที่ผิดแผกแตกต่างกันไปตามความนิยม และความเชื่อถือของชนแต่ละถิ่น กล่าวคือ ศิลปะของอินเดียก็ไปอย่างหนึ่ง ศิลปะของไทยก็ไปอีกอย่างหนึ่ง เทวรูปที่พบจึงมีความแปลกแตกต่างกัน ทั้ง ๆ ที่ความเชื่อถือมาจากที่เดียวกัน ดังจะเห็นได้ในบางกรณีมีการดัดแปลงในรายละเอียดของถือหรือท่าทาง ซึ่งเป็นสัญลักษณ์ในการแสดงอานุภาพหรือพลังของเทพเจ้าองค์นั้น ๆ เมื่อปฏิมากรแต่

ละท่านจะสร้างเทวรูป ก็แล้วแต่ว่าจะให้เทพเจ้าแสดงเทวานุภาพด้านไหนออกมา ก็สร้างให้ถือของเหล่านั้น หรือมีท่าทางแบบนั้น อาจเอาแบบอย่างมาจากเทวรูปของโบราณอันเป็นศิลปะของยุคสมัยและภูมิภาคต่าง ๆ หรือแบบอย่างในตำราการสร้างเทวรูปของอินเดีย แต่ทั้งนี้จะต้องคำนึงถึงความนิยมของตลาดด้วย และเป็นที่น่าสังเกตว่า เทวรูปที่ถูกจัดสร้างขึ้นในประเทศไทยเป็นที่ชื่นชอบของบรรดาผู้ศรัทธาองค์เทพเจ้าในศาสนาฮินดู ทั้งที่เป็นชาวไทยและต่างเชื้อชาติ ดังจะเห็นได้ว่าเทวรูปในหลายรุ่นหมดไปตั้งแต่การเปิดจอง ซึ่งยังสร้างไม่เสร็จ

คติการสร้างเทวรูป จึงมุ่งเน้นการสร้างเทวรูปให้มีความงามตามความเชื่อ ความขลัง ความศักดิ์สิทธิ์ พลังอนุภาพและอิทธิฤทธิ์ ทำให้พบว่าในปัจจุบันมีการสร้างเทวรูปที่แปลกมากขึ้น เพื่อชักจูงใจผู้ศรัทธา อันแสดงให้เห็นได้ว่าศิลปิน/ประติมากร/ผู้จัดสร้าง มี “อิสระ” ทางความคิด ในการตัดสินใจปรับเปลี่ยนตำแหน่งหรือลักษณะบางประการได้ตามความเหมาะสม ให้ถูกจริตกับบริบทในสังคมไทย โดยไม่จำเป็นต้องยึดถือตามแบบอินเดีย

โดยเฉพาะอย่างยิ่งสำหรับพระคเณศ ซึ่งเป็นเทพเจ้ายอดฮิตที่ทุกคนทั่วโลกรู้จัก แม้แต่ในอินเดียเองก็สร้างพระคเณศปางต่าง ๆ ขึ้นมากมาย ทำให้เกิดปางแปลกใหม่ตลอดเวลา อย่างในปัจจุบันทั่วโลกประสบปัญหาการแพร่ระบาดของเชื้อโคโรนา 2019 หรือโควิด-19 ทำให้พบพระคเณศปางปราบโควิด-19 ได้ในประเทศไทย ดังภาพประกอบ 131-132

ภาพประกอบ 131 เทวรูปพระคเณศ รุ่นด้านไวรัสโควิด-19
ศิลปิน รตนพรรณ์ เสน่หังงามเจริญ

ที่มา: Wuthikom Sut. (2564). พระคเณศ รุ่นด้านไวรัสโควิด-19. สืบค้นเมื่อ 10 ตุลาคม 2564, จาก <https://www.baanlaesuan.com/244698/design/design-update/ganesha>

ภาพประกอบ 132 เทวรูปพระคเณศเหยียบโควิด-19 ศิลปิน กิตติพงษ์ สุริยทองชื่น

ที่มา: ผู้จัดการออนไลน์. (2564). “หมอยง” เปิดภาพพระพิฆเนศเหยียบโควิด-19 จมธรณี
 ได้รับมาเป็นขวัญกำลังใจยามเผชิญวิกฤต. สืบค้นเมื่อ 10 ตุลาคม 2564, จาก
<https://mgronline.com/qol/detail/9640000047013>

บทที่ 7

สรุปผลการวิจัย อภิปรายผล และข้อเสนอแนะ

7.1 สรุปผลการวิจัย

จากการศึกษาวิจัย เรื่อง การสื่อความหมายผ่านงานประติมากรรมของศาสนาฮินดูในกรุงเทพมหานคร มีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาความเป็นมา และลักษณะของงานประติมากรรมของศาสนาฮินดูที่ปรากฏในวัดหรือเทวสถานฮินดูในกรุงเทพมหานคร และเพื่อศึกษาประติมากรรมที่สื่อความหมายทางความเชื่อของศาสนาฮินดูในกรุงเทพมหานคร รวมถึงเพื่อศึกษาผลกระทบต่อวิถีการดำรงชีวิตของผู้ศรัทธาในกรุงเทพมหานคร โดยผู้วิจัยขอเสนอการสรุปผลการวิจัยตามวัตถุประสงค์ของการวิจัย รายละเอียดดังนี้

7.1.1 ศึกษาความเป็นมา และลักษณะของงานประติมากรรมของศาสนาฮินดูที่ปรากฏในวัดหรือเทวสถานฮินดูในกรุงเทพมหานคร

ประเทศไทย มีหลักฐานทางเอกสารและวัตถุพยานหลายประการที่บ่งชี้ว่าอิทธิพลของศาสนาฮินดูน่าจะเผยแพร่เข้ามาตั้งแต่ราวพุทธศตวรรษที่ 10-12 หรือเก่ากว่านั้น ในบริเวณภาคใต้ของไทย ซึ่งเป็นช่วงเวลาใกล้เคียงกับการแพร่หลายของพุทธศาสนาในแถบเอเชียอาคเนย์ ทำให้ศาสนาทั้งสองมีการผสมผสานกันทั้งด้านความเชื่อและพิธีกรรมจนไม่สามารถที่จะแยกออกจากกันได้อย่างเด็ดขาด และสืบทอดต่อมาจนถึงสมัยรัตนโกสินทร์ แม้ว่าประเทศไทยจะมีศาสนาพุทธเป็นศาสนาหลักของชาติก็ตาม

เทวสถานในศาสนาฮินดู สร้างโดยชาวอินเดียเพื่อเป็นศูนย์รวมใจและเป็นที่พักการบูชาของชุมชนชาวฮินดูในประเทศไทย มีความร่วมมือกับกรมการศาสนาและปฏิบัติตามนโยบายของประเทศไทย โดยจดทะเบียนกับกรมการศาสนา กระทรวงวัฒนธรรม จัดตั้งเป็นองค์กรทางศาสนาและทางราชการไทยให้การรับรอง มีด้วยกัน 3 วัด ประกอบด้วย

- 1) วัดเทพมณเฑียร เขตพระนคร กรุงเทพมหานคร
- 2) วัดวิษณุ เขตสาทร กรุงเทพมหานคร
- 3) วัดพระศรีมหาอุมาเทวี เขตบางรัก กรุงเทพมหานคร

ในกรณีเทวสถานฮินดูที่พบในกรุงเทพมหานครข้างต้น เมื่อพิจารณารูปแบบการจัดสร้าง สถาปัตยกรรม รวมถึงประติมากรรมที่พบภายในวัด สามารถแยกได้ตามนิกายและภูมิภาคได้ดังนี้

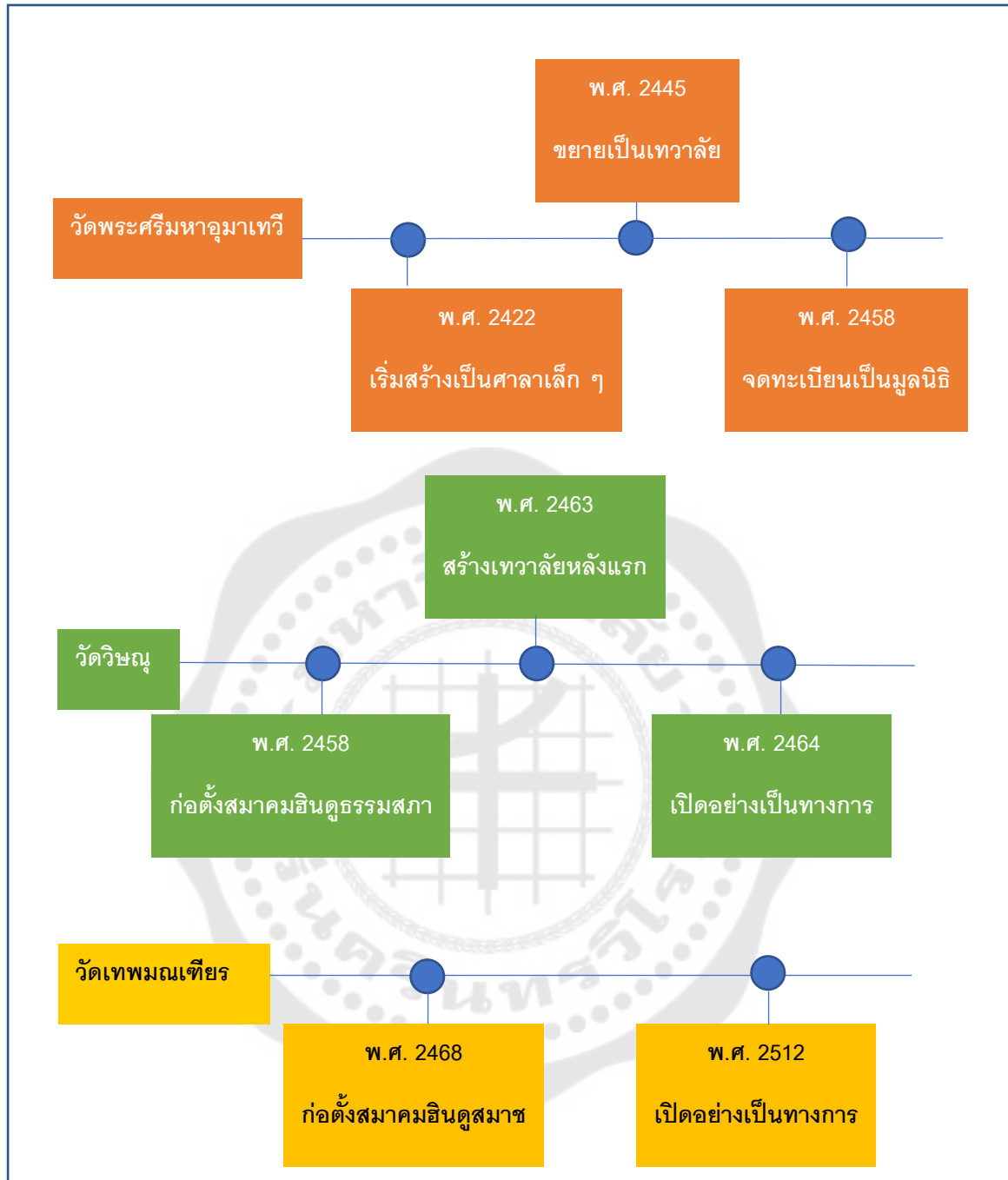
ตาราง 49 เทวสถานฮินดูในกรุงเทพมหานครแบ่งแยกตามนิกายและภูมิภาค

เทวสถาน	นิกาย	ภูมิภาค
วัดพระศรีมหาอุมาเทวี	ศักติ	อินเดียใต้ (รัฐทมิฬนาฑู)
วัดเทพมณเฑียร	ไวษณพ	อินเดียเหนือ (รัฐอุตตรประเทศ)
วัดวิษณุ	ไวษณพ	อินเดียเหนือ (รัฐอุตตรประเทศ)

สมัยรัชกาลที่ 5 ในปี พ.ศ. 2422 ชาวทมิฬกลุ่มหนึ่งได้สร้างศาลาเล็ก ๆ สำหรับประดิษฐาน เทวรูปพระอุมาขึ้นในไร่อ้อยริมถนนสีลม ซึ่งเป็นพื้นที่หลังวัดพระศรีมหาอุมาเทวีในปัจจุบัน เรียกว่า ศาลาศรีมารีอัมมัน และต่อมาขยายขึ้นเป็นเทวสถาน ตั้งอยู่ในเขตบางรัก กรุงเทพมหานคร และได้จดทะเบียนเป็นมูลนิธิ “วัดพระศรีมหาอุมาเทวี” เมื่อวันที่ 8 พฤษภาคม พ.ศ. 2458 ตรงกับสมัยรัชกาลที่ 6 มีเทพประธาน คือ พระอุมาในภาคพระแม่มารีอัมมัน

ในปีเดียวกันนี้ ชาวอินเดียอีกกลุ่มหนึ่งที่อพยพมาจากรัฐอุตตรประเทศ เข้ามาตั้งหลักปักฐานในกรุงเทพมหานคร และได้ก่อตั้งสมาคมฮินดูธรรมสภาขึ้น ต่อมาได้ดำเนินการจัดสร้างเทวสถานหลังแรกขึ้นในปี พ.ศ. 2463 เพื่อประดิษฐานเทวรูปพระวิษณุเป็นองค์ประธาน เรียกว่าวัดวิษณุ ตั้งอยู่ในเขตสาทร กรุงเทพมหานคร

ในเวลาต่อมา มีการก่อตั้งสมาคมฮินดูสมาช ในปี พ.ศ. 2468 และดำเนินการก่อสร้างเทวาลัยภายในโรงเรียนภารตวิทยาลัย เขตพระนคร กรุงเทพมหานคร มีการประดิษฐานพระวิษณุเป็นองค์ประธาน ทำพิธีเปิด เมื่อวันที่ 11 มิถุนายน 2512 โดยพระบาทสมเด็จพระบรมชนกาธิเบศร มหาภูมิพลอดุลยเดชมหาราช และสมเด็จพระนางเจ้าสิริกิติ์ พระบรมราชินีนาถ พระบรมราชชนนีพันปีหลวง เสด็จพระราชดำเนินเป็นองค์ประธาน แสดงให้เห็นดังภาพประกอบ 133

ภาพประกอบ 133 แสดง *Time Line* การก่อตั้งเทวสถานฮินดูในกรุงเทพมหานคร

ลักษณะประติมากรรมของเทวรูปเทพเจ้าที่พบในเทวสถานฮินดู ได้แก่ วัดพระศรีมหาอุมาเทวี เขตบางรัก กรุงเทพมหานคร วัดวิษณุ เขตสาทร กรุงเทพมหานคร และวัดเทพมณเฑียร เขตพระนคร กรุงเทพมหานคร สามารถสรุปได้ดังตาราง 50 ดังนี้

ตาราง 50 สรุปลักษณะประติมากรรมของเทวรูปเทพเจ้าที่พบในเทวสถานฮินดูในกรุงเทพมหานคร

ลำดับ	เทพเจ้า	ของถือ	อิริยาบถ	พาหนะ/บริวาร
1	พระคเณศ	อังกฤษะ ขวาน ขนมหงา ข้าง บ่วงบาศ	นั่ง ยืน	-
2	พระศิวะ	อังกฤษะ พังพอน ตรีศูล บัณเฑาะว์	นั่ง ร่ายรำ	โคนนทิ
3	พระอุมา	ดอกบัว	นั่ง ยืน นั่งบนหลังสิงโต	สิงโต
	พระทูรคา	จักร ดาบ คันศรและลูกธนู สังข์ คทา ดอกบัว ตรีศูล		
	พระกาลี	บัณเฑาะว์ จักร ลูกธนู ดาบ หอก ดอกบัว เหล็กจาร ตรีศูล บ่วงบาศ สังข์ คันศร ขวาน คทา หม้อน้ำ กระจด และถ้วย		
4	พระวิษณุ	จักร สังข์ คทา ดอกบัว	นั่ง ยืน	-
5	พระลักษมี	ดอกบัว	นั่ง ยืน	-
6	พระพรหม	ช้อนตักเนย หม้อน้ำ คัมภีร์ คทา ถ้วย ลูกศร คันศร จักร สังข์ สายประคำ แวนแก้ว	นั่ง	-
7	พระสรัสวดี	วีณา ประคำ คัมภีร์	นั่ง	-

7.1.2 เพื่อศึกษาประติมากรรมที่สื่อความหมายทางความเชื่อของศาสนาฮินดูใน กรุงเทพมหานคร

ศาสนาฮินดูและศาสนาพุทธได้ดำเนินควบคู่กันในดินแดนไทยมาเป็นระยะเวลาอันยาวนาน ดังปรากฏหลักฐานการรับเอาศาสนาจากอินเดียเข้ามาในประเทศไทย คือ เทวรูปทั้งศาสนาพุทธและศาสนาฮินดู ตั้งแต่ราวพุทธศตวรรษที่ 10 ซึ่งหลักฐานทางโบราณคดีพบว่า ชาวอินเดียเดินทางเข้ามายังภูมิภาคเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ตั้งแต่พุทธศตวรรษที่ 5-8 แล้ว โดยนำเอาศาสนาเข้ามาเผยแพร่ แต่ในช่วงพุทธศตวรรษที่ 9-10 เป็นต้นมา ถึงจะเป็นช่วงที่ดินแดนไทยรับเอาศาสนาจากภายนอกเข้ามาอย่างจริงจัง เพราะมีการนำเอาประโยชน์จากศาสนาเข้ามาเป็นส่วนหนึ่งของศูนย์กลางอำนาจการปกครอง หรือกล่าวได้ว่าเป็นยุคเริ่มต้นของการสถาปนาอำนาจศาสนจักรและอาณาจักรควบคู่กันไป

สำหรับหลักฐานด้านศิลปกรรมที่เป็นเทวรูปที่เข้ามาพร้อมกับการติดต่อกับโลกภายนอก มักมาจากอินเดียเป็นสำคัญ ในระยะแรกมีทั้งศาสนาฮินดูและพุทธ ซึ่งเป็นทั้งพุทธรูปและเทวรูป และมหายาน หลักฐานที่พบโดยมากจะอยู่ตามชายฝั่งทะเลด้านตะวันออกและตะวันตก รวมทั้งภาคใต้ในดินแดนไทย แต่มีพบการกระจายไปตามท้องถิ่นต่าง ๆ ด้วย เช่น ทางภาคตะวันออกเฉียงเหนือ อาจเพราะเป็นส่วนหนึ่งของเส้นทางการค้าขายในสมัยโบราณ เพราะหลักฐานโบราณวัตถุเหล่านี้เป็นเทวรูปในศาสนาที่นำติดตัวเข้ามาและมีขนาดไม่ใหญ่มากนัก เพื่อสะดวกแก่การเคลื่อนย้าย

ในเรื่องของคติความเชื่อ ไทยเรามีความเชื่อถือในเรื่องเทพเจ้ามานานแล้ว ตามประวัติศาสตร์พงศาวดารของไทยสมัยต่าง ๆ ก็แสดงให้เห็นว่า ในดินแดนไทยตั้งแต่ก่อนสมัยสุโขทัยจนถึงสมัยสุโขทัย พระมหากษัตริย์ทรงเลื่อมใสทั้งศาสนาพุทธและศาสนาฮินดู มีการสักการบูชาเทวรูปและสร้างเทวรูปไว้มากมาย ต่อมาในสมัยอยุธยา คติความเชื่อเกี่ยวกับเทพเจ้ามีมากขึ้นตามลำดับ พิธีรีตองต่าง ๆ มีเทพเจ้าเข้ามาปะปน มีประกาศแข่งน้ำในสมัยสมเด็จพระรามาธิบดีที่ 1 พระเจ้าอู่ทอง (พ.ศ. 1893-1912) เป็นอาทิ ซึ่งมีการอ้างถึงพระนามเทพเจ้าทั้งหลาย เช่น พระอิศวร พระนารายณ์ เป็นต้น และในสมัยพระเจ้าปราสาททอง โปรดให้ทำพิธีลบศักราช ซึ่งมีการจำลองเขาพระสุเมรุ และให้พราหมณาจารย์แต่งกายเป็นเทพเจ้าในศาสนาฮินดู ดังนั้น จะเห็นได้ว่าในสมัยอยุธยานิยมพิธีรีตองที่เกี่ยวข้องกับเทพเจ้าเป็นอันมาก

ในสมัยรัตนโกสินทร์ ยังคงยึดแบบธรรมเนียมการรับถือศาสนาและราชประเพณีสืบทอดจากสมัยอยุธยา โดยได้มีการสร้างเทวสถานเพื่อประดิษฐานเทวรูปหลายองค์ เพื่อประกอบพระราชพิธีต่าง ๆ ของราชสำนัก นอกจากนี้ ยังมีการผนวกรวมเอาเทพในศาสนาฮินดูเข้ามาผสมกับเรื่องราวต่าง ๆ ในพุทธศาสนาด้วย เช่น ภาพจิตรกรรมบนบานประตูและหน้าต่างในพุทธสถาน เช่น วัดสุทัศน์เทพวรารามราชวรมหาวิหาร และวัดบวรสถานสุทธาวาส ที่วัดขึ้นในสมัยรัชกาลที่ 4 มีการวาดภาพ

จิตรกรรมเทวดาต่าง ๆ ซึ่งรวมถึงเทพเจ้าในศาสนาฮินดูด้วย เช่น พระคเณศ พระอิศวร พระนารายณ์ พระพรหม พระอุมา และพระลักษมี โดยอาจเป็นการผนวกเอาคติความเชื่อเกี่ยวกับพลังอำนาจของเทพเจ้าในศาสนาฮินดูมาปกปักรักษาศาสนสถาน ซึ่งมีพระพุทธรูปของสมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้าเป็นประธาน

สมัยรัชกาลที่ 6 ทรงพระราชนิพนธ์หนังสือที่อธิบายเรื่องราวของเทพเจ้าของศาสนาฮินดู โดยทรงเรียบเรียงจากหนังสือ Hindu Mythology ของ J. Wilkins รวมถึงทรงพระราชนิพนธ์หนังสือที่อธิบายเรื่องเทพตามมุมมองที่ชาวตะวันตกได้ทำการศึกษาไว้ ได้แก่ เทพเจ้าและสิ่งน่ารู้ และลิลิตนารายณ์สิบปาง

ช่วงระยะเวลาเดียวกันนี้ มีการสร้างเทวสถานในศาสนาฮินดู โดยชาวฮินดูจากอินเดียในเวลาไล่เลี่ยกัน ถึง 3 แห่ง หากนับปี พ.ศ. ที่จดทะเบียนเป็นเทวสถานในศาสนาฮินดู ประกอบด้วย 1. วัดพระศรีมหาอุมาเทวี (พ.ศ. 2458) 2. วัดวิษณุ (พ.ศ. 2458) และ 3. วัดเทพมณเฑียร (พ.ศ. 2468) ตามลำดับ จะเห็นได้ว่าอยู่ในช่วงรัชสมัยของพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวทั้งสิ้น เทวสถานดังกล่าว มีวัตถุประสงค์ในการเผยแพร่และส่งเสริมศาสนาฮินดูให้แก่ชาวอินเดียที่นับถือศาสนาฮินดู และชนชาติอื่นที่มีความสนใจในศาสนาฮินดูในประเทศไทย โดยเฉพาะกรุงเทพมหานคร ทำให้สังคมไทยในระบอบเวลานั้น ได้มีโอกาสซึมซับวัฒนธรรมทางศาสนาฮินดูของอินเดียยิ่งขึ้นไปอีก

ปัจจัยหนึ่งที่ทำให้ศาสนาฮินดูแพร่กระจายลงมาสู่ประชาชน แล้วผสมผสานกับความรู้เดิม ทำให้องค์ความรู้เกี่ยวกับเทพเจ้าในศาสนาฮินดูมีความชัดเจนขึ้น หากพิจารณาการจำนวนครั้งที่พิมพ์ของหนังสือเทวกำเนิด ภารตเทพปกรณัมอันอมตะ ผู้เขียนคือ พระยาสังฆาภิบาล อุดมราชภักดี (สรวง ศรีเพ็ญ) โดยตีพิมพ์ครั้งแรกในปี พ.ศ. 2474 ปัจจุบันตีพิมพ์เป็นครั้งที่ 19 ในปี พ.ศ. 2562 ยอดการตีพิมพ์ดังกล่าวสะท้อนถึงความสนใจของประชาชนที่มีต่อเทพเจ้าในศาสนาฮินดู

การนำเทพเจ้าฮินดูมาเป็นส่วนหนึ่งของระบบเทวพณิชยกรรม ระบบเครื่องรางของขลัง เพิ่งมีได้เมื่อไม่กี่สิบปีที่ผ่านมา โดยเห็นได้ชัดเมื่อหลัง ปี พ.ศ. 2500 เป็นต้นมา จากปรากฏการณ์พระพรหมเอราวัณ อาจเป็นเพราะว่ากลไกของวงการพระเครื่องมีการเปลี่ยนแปลง คือ ต้องเลือกวัตถุมงคลใหม่ ๆ เข้ามาสู่ตลาดเสมอ เมื่อก่อนวงการพระเครื่องจะจำกัดอยู่ในวงพระเกจิอาจารย์ พระพุทธรูป เครื่องรางของขลัง ต่อมาตลาดแบบฮินดูเริ่มเปิดกว้างขึ้น เทพเจ้าจึงถูกเลือกมาใช้ ซึ่งพระคเณศได้รับความนิยมเป็นอันดับ 1 ในหมู่เทพเจ้าทั้งหลาย จากพระราชนิยมในพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว

ลักษณะทางประติมานวิทยาของเทวรูปและคติความเชื่อจะแตกต่างกันไปตามคตินิยม และความเชื่อถือของชนแต่ละถิ่น กล่าวคือ ศิลปะของอินเดียก็ไปอย่างหนึ่ง ศิลปะของไทยก็ไปอีกอย่างหนึ่ง เทวรูปที่พบจึงมีความแปลกแตกต่างกัน ทั้ง ๆ ที่ความเชื่อถือมาจากที่เดียวกัน

จากประติมากรรมที่ศึกษาจำนวน 7 องค์ ได้แก่ พระคเณศ พระศิวะ พระอุมา พระวิษณุ พระลักษมี พระพรหม พระสร้อยศรีวิชัยที่ผู้วิจัยทำการศึกษาค้นคว้าความหมายผ่านงานประติมากรรมของศาสนาฮินดูในกรุงเทพมหานครช่วงต้น ผู้วิจัยใช้แนวคิดเกี่ยวกับประติมานวิทยา (Iconography) ประยุกต์จากแนวทางของ เซซซัวร์ ดิงส์ชูลี (2559: 184-185) โดยการศึกษาเปรียบเทียบงานประติมากรรมที่จัดสร้างโดยคนไทยที่พบในกรุงเทพมหานคร ตั้งแต่เริ่มมีความนิยมในการจัดสร้างเทวรูปของเทพเจ้าในศาสนาฮินดู ปี พ.ศ. 2500 เป็นต้นมา จำนวน 66 องค์ กับประติมากรรมแบบอินเดียที่พบในเทวสถานฮินดูในกรุงเทพมหานคร ได้แก่ วัดพระศรีมหาอุมาเทวี เขตบางรัก กรุงเทพมหานคร วัดวิษณุ เขตสาทร กรุงเทพมหานคร และวัดเทพมณเฑียร เขตพระนคร กรุงเทพมหานคร ดังนี้

ตาราง 51 สรุปการวิเคราะห์ด้านประติมานวิทยาของเทวรูปเทพเจ้าในศาสนาฮินดูในกรุงเทพมหานคร

ข้อค้นพบ	พระคเณศ	พระศิวะ	พระอุมา	พระวิษณุ	พระลักษมี	พระพรหม	พระสร้อยศรีวิชัย
ประติมานวิทยาเป็นไปตามแบบอินเดีย			✓		✓		✓
ประติมากรรมมีของถือไม่ตรงตามแบบของอินเดีย คือ มีการสลัที่ของถือเปลี่ยนแปลงของถือ แต่ของถือสำคัญยังคงปรากฏในประติมากรรมเสมอ	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓
ประติมากรรมมีของถือตรงตามแบบของอินเดีย แต่ลักษณะอื่นที่พบไม่ตรงตามแบบอินเดีย	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓
ประติมานวิทยาไม่ตรงตามแบบอินเดียหรือเกิดเป็นปางใหม่ที่มีเฉพาะในประเทศไทย	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓

จากตารางแสดงให้เห็นว่า เมื่อศึกษาประติมานวิทยาของเทพเจ้าในศาสนาฮินดูที่พบในกรุงเทพมหานคร โดยเปรียบเทียบกับประติมากรรมแบบอินเดียที่พบในเทวสถานฮินดูในกรุงเทพมหานคร มีประเด็นต่าง ๆ ที่น่าสนใจ สรุปได้ดังนี้

1. ประติมานวิทยาเป็นไปตามแบบอินเดีย มีการจัดวางของถือตรงตามแบบอินเดีย เฉพาะเทพสตรีเท่านั้น เนื่องจากการนับถือศาสนาฮินดูในประเทศไทยเป็นการสถาปนาพลังอำนาจของพระมหากษัตริย์ให้มีความยิ่งใหญ่ ผสมกับสังคมไทยในอดีตเป็นสังคมในระบบชายเป็นใหญ่ (Patriarchy) หรือ ปิตาธิปไตย ดังนั้นจึงพบการบูชาเทพสตรีได้น้อยกว่าเทพบุรุษ โดยจะพบเป็นส่วนประกอบหนึ่งในพิธีกรรมต่าง ๆ ที่มีเทพเจ้าผู้ชายเป็นประธานเท่านั้น ทำให้คติการนับถือเทพสตรีในเมืองไทยเรียกได้ว่าไม่แพร่หลายนัก เทวรูปเทพสตรีที่คิดจะจัดสร้างในเมืองไทยจึงต้องไปสืบค้นจากต้นตำรับอินเดีย โดยอาจจะค้นจากหนังสือที่รัชกาลที่ 6 ทรงประพันธ์ไว้เกี่ยวกับเทพในศาสนาฮินดู หรือในวัดของศาสนาฮินดูที่เปิดในประเทศไทย เช่น วัดพระศรีมหาอุมาเทวี เป็นต้น จึงยังพบเทวรูปเทพสตรีที่มีลักษณะและของถือเป็นไปตามแบบอินเดีย หรือในปัจจุบันสามารถค้นภาพวาดโดยศิลปินชาวอินเดียได้ง่ายในอินเทอร์เน็ต

2. ประติมากรรมมีของถือไม่ตรงตามแบบของอินเดีย คือ มีการสลักรูปของถือเปลี่ยนแปลงของถือ แต่ของถือสำคัญยังคงปรากฏในประติมากรรมเสมอ ซึ่งพบได้ในเทวรูปทุกพระองค์ ตัวอย่างที่สำคัญ ได้แก่ พระศิวะ ซึ่งพบว่ามีของถือมากมายที่แตกต่างกัน และมีการปรับเปลี่ยนตำแหน่งได้ตามความเหมาะสม แต่ของถือสำคัญยังคงปรากฏในประติมากรรมเสมอ คือ ตรีศูล พระอุมา ก็เช่นเดียวกัน ถึงแม้ว่าจะมีหลายภาคปรากฏ แต่ของถือสำคัญ ๆ เช่น ดอกบัว ตรีศูล ก็ยังคงปรากฏในเทวรูปเสมอ และในส่วนของพระสรีสวัสดิ จะพบเครื่องดนตรีเป็นของถือเสมอ ไม่ว่าเทวรูปนั้นจะมี 4 กร หรือ 2 กร หรือในกรณีของเทวรูปพระลักษมี โดยบริษัท ลาติน่า จำกัด ถือดอกบัว 2 ดอกเสมอ ถึงแม้ว่าจะถือด้วยพระหัตถ์ซ้ายข้างเดียว ส่วนพระพรหม มีความสัมพันธ์ระหว่างพระพรหมในศาสนาพุทธและพระพรหมในศาสนาฮินดู มาตั้งแต่แรกรับเอาวัฒนธรรมทางศาสนาฮินดูเข้ามาในประเทศไทย จึงทำให้การจัดวางของถือไม่ตรงตามแบบอินเดีย แต่ของถือที่พบเสมอคือคัมภีร์หรือประจำ สำหรับพระคเณศ เช่น พระคเณศของกรมศิลปากร และมหาวิทยาลัยศิลปากร มีการเปลี่ยนจากอังกุสะเป็นวัชระ ซึ่งเป็นพระราชลัญจกรของรัชกาลที่ 6 ที่สืบเนื่องมาจากพระนามของพระองค์ก่อนขึ้นครองราชย์ คือ “มหาวชิราวุธ” และตามพระราชนิยม ซึ่งพบได้เฉพาะในประเทศไทยเท่านั้น ซึ่งเทียบเคียงกับอังกุสะของอินเดียได้ โดยเป็นอาวุธที่มีคมเหมือนกัน และมักพบเป็นของถือเสมอ ส่วนในกรณีเทวรูปพระวิษณุ โดยอาจารย์สุชาติ แซ่จิ๋ว ถือตรีแทนดอกบัว แต่ก็ถือคทา จักร และสังข์เสมอ

3. ประติมากรรมมีของถือตรงตามแบบของอินเดีย แต่ลักษณะอื่นที่พบไม่ตรงตามแบบอินเดีย ซึ่งพบได้ในเทวรูปทูกพระองค์ คือมีการจัดวางของถือตรงตามแบบอินเดีย แต่มีลักษณะที่ปรากฏอื่น ๆ ไม่ตรงตามแบบอินเดีย ที่ชัดเจนที่สุดคือ เทวรูปพระคเณศ ของ บริษัท เวิร์คพอยท์ จำกัด ที่มีลักษณะร่างกายกำยำ เหมือนนักเล่นกล้าม ซึ่งไม่ตรงตามที่กำหนดในคัมภีร์อินเดียที่ต้องอ้วน มีพุงเสมอ และในกรณีของพระวิษณุประทับยืนบนพญานาค ของสำนักงานตำรวจแห่งชาติ มีของถือตรงตามแบบอินเดียทุกประการ แต่ลักษณะการประทับยืนบนพญานาคพบได้เฉพาะในประเทศไทย เนื่องจากคติในอินเดียพญานาคเป็นบัลลังก์ที่บรรทมพักของพระนารายณ์ในระหว่างการสร้างโลก และเป็นบัลลังก์ที่ประทับพักผ่อนอิริยาบถของพระนารายณ์กลางทะเลน้ำนมหรือเกษียรสมุทร มิใช่ประทับยืนพร้อมออกรบเช่นในประเทศไทย

4. ประติมานวิทยาไม่ตรงตามแบบอินเดีย หรือเกิดเป็นปางใหม่ที่มีเฉพาะในประเทศไทย ซึ่งพบได้ทุกพระองค์ ที่เห็นได้ชัดเจนที่สุดคือ เทวรูปในลักษณะศิระชะโอน ที่พบได้ในพิธีไหว้ครูดนตรีและนาฏศิลป์ไทย สำหรับเทวรูปนอกเหนือจากศิระชะโอนที่น่าสนใจ ได้แก่ พระพิราพ ภาคหนึ่งของพระศิวะ เป็นที่เคารพศรัทธาในวงการนาฏศิลป์ไทย และพระสุนทรวิภาณี ภาคหนึ่งของพระสร้อยศรีวิไล เกิดในประเทศไทยที่วัดสุทัศนเทพวรารามราชวรมหาวิหาร ในสมัยรัชกาลที่ 5 เท่านั้น ซึ่งเกิดจากนิมิตการภาวนาคาถาสุนทรวิภาณีของสมเด็จพระวันรัตน์ (แดง) เจ้าอาวาสวัดสุทัศนเทพวรารามในสมัยนั้น ในคัมภีร์สังกัทธิศาสตร์ เป็นเทพธิดาผู้รักษาพระไตรปิฎก หรือในกรณีเทวรูปพระพรหม มหาลาก วัตนกทรงช้างเอราวัณ ซึ่งช้างเอราวัณเป็นพาหนะของพระอินทร์ ผู้วิจัยสันนิษฐานว่า น่าจะเป็นเพราะพระพรหมที่โรงแรมเอราวัณโด่งดังและเป็นต้นแบบหรือพิมพ์นิยมในการจัดสร้างเทวรูปพระพรหมในประเทศไทย จึงนำเอาช้างเอราวัณที่เป็นชื่อของโรงแรมมาจัดสร้างไว้ในเทวรูปของพระพรหม ส่วนในกรณีพระคเณศ แม้แต่ในอินเดียเองก็สร้างพระคเณศปางต่าง ๆ ขึ้นมากมาย เช่น พระคเณศเล่นไอแพด พระคเณศเล่นคอมพิวเตอร์ ฯลฯ อันเนื่องมาจากเป็นเทพเจ้ายอดฮิตที่ทุกคนทั่วโลกรู้จัก จึงเกิดปางแปลกใหม่ตลอดเวลา อย่างในประเทศไทยก็พบพระคเณศทรงเครื่องไขนยักษ์ พระคเณศโนราทรงเครื่องรำโนรา และพระสิทธิธาดา อันเป็นภาคหนึ่งของพระคเณศ และจัดสร้างโดยมีพระเศียรเป็นมนุษย์

จากที่กล่าวมา แสดงให้เห็นได้ว่าศิลปิน/ประติมากร/ผู้จัดสร้าง มี "อิสระ" ทางความคิดในการตัดสินใจปรับเปลี่ยนตำแหน่งหรือลักษณะบางประการได้ตามความเหมาะสม ให้เหมาะสมกับบริบทในสังคมไทย โดยไม่จำเป็นต้องยึดถือตามแบบอินเดีย

สำหรับกรณีวิเคราะห์ในด้านสัญลักษณ์ ผู้วิจัยใช้ทฤษฎีสัญลักษณ์วิทยา (Semiology) (นงศราญ สุขสม. 2561: 11-14) มาอธิบายเชื่อมโยงโดยการศึกษาคติความเชื่อและความหมายเชิงสัญลักษณ์

ผ่านงานประติมากรรม เพื่อนำมาถอดรหัสสัญลักษณ์ หรือความหมายที่ซ่อนอยู่ข้างใน โดยหลักการทั่วไปของสัญลักษณ์ที่ปรากฏในเทวรูปเทพเจ้าของศาสนาฮินดู ประกอบด้วย 3 ประเภทใหญ่ ๆ ได้แก่ 1) อารูธ เพื่อต่อสู้กับสิ่งชั่วร้าย 2) ดอกไม้ ต้นไม้ พืชพันธุ์ แทนความอุดมสมบูรณ์ และ 3) ของถือที่แสดงความเป็นนักพรต เช่น ประคำ คัมภีร์ หม้อน้ำ เป็นต้น ซึ่งจะพบว่าเทพเจ้าของศาสนาฮินดูจะถือของที่หลากหลาย ทำให้มีหลายพระกรตามไปด้วย อันแสดงให้เห็นถึงคุณสมบัติต่าง ๆ ของเทพเจ้าองค์นั้น ๆ ผู้วิจัยได้สรุปการวิเคราะห์ด้านสัญลักษณ์วิทยาของเทวรูปเทพเจ้าในศาสนาฮินดูดังนี้

ตาราง 52 สรุปการวิเคราะห์ด้านสัญลักษณ์วิทยาของเทวรูปเทพเจ้าของศาสนาฮินดูในกรุงเทพมหานคร

ลำดับ	รูปปรากฏ ตัวหมาย (Signifier)	การแปลความหมาย ตัวหมายถึง (Signified)
		ของถือ
1	งาช้าง	ความมีปัญญา เพราะพระคเณศใช้งาช้างที่หักในการจดจารคัมภีร์มหาภารตะจากฤๅษีวยาสะ
2	ปาศะหรือบ่วงบาศ และอังกุสะหรือขอสับข้าง	เชือกที่เอาไว้ใช้คล้องผู้บูชาให้ออกจากสิ่งที่ไม่ดี เพื่อทรงใช้นำพามนุษย์ไปสู่เส้นทางแห่งธรรม หรือการเป็นเจ้าของแห่งปศุสัตว์ หรือผู้อภิบาลควบคุมและคุ้มครองสรรพสัตว์ทั้งหลาย
3	วัชระหรือสายฟ้า	การปิดเป่าความโง่เขลา
4	ขนมหรือถั่วขนม ที่ เรียกว่า ขนมโมทกะ	ขนมทุกชนิดที่มีลักษณะเป็นทรงกลม ขนมต้มแดงต้มขาวของไทย ของถือเป็นขนมโมทกะด้วยเช่นกัน เป็นสัญลักษณ์หรือตัวแทนของความอุดมสมบูรณ์
5	ตรีศูลและดาบ	เทวานุภาพอันร้ายแรงในการขจัดความชั่วร้าย
6	ประคำ	ความเป็นนักบวช การสวดมนต์ การบำเพ็ญเพียรเพื่อบรรลุนิพพาน
7	ดอกบัว	ความบริสุทธิ์ ความเป็นสิริมงคล และยังมีความหมายแฝงในทางพระพุทธศาสนาอันแสดงถึงผู้มีสติปัญญา มีความเฉลียวฉลาด สามารถบรรลุในพระธรรม
8	คัมภีร์	ความรู้และปัญญา การประพาดิตนภายในกรอบแห่งความดีงาม
9	จักร	แสงสว่างของดวงอาทิตย์ และการขจัดความชั่วร้าย

ตาราง 52 (ต่อ)

10	คัมภีร์และธนู	ความเป็นนักรบและผู้ชนะ
11	คทา	ผู้ปกครอง กษัตริย์ และความเป็นใหญ่
12	โล่	การป้องกันหรือปะทะสิ่งชั่วร้าย
13	สังข์	ความอุดมสมบูรณ์และความเป็นสิริมงคล
14	ถ้วยรองเลือดอสุร	ผลอันสมบูรณ์ในการขจัดสิ่งชั่วร้าย
15	แก้วมณี (พระคิวะ)	ความเป็นพระผู้เป็นเจ้าสูงสุดตามความเชื่อของไทย
16	แก้วมณี (พระสุนทรวิภาณี)	ผู้รักษาภูเขวรวรค์ ผู้รักษาพระธรรม
17	หม้อน้ำที่มีเหรียญ	ความมั่งคั่งอุดมสมบูรณ์
18	หม้อน้ำ หรือ กลศ	ผู้ถือพรตที่ใช้ใส่น้ำในแม่น้ำคงคาไปประกอบพิธีกรรม ชำระร่างกายและจิตใจให้สะอาดบริสุทธิ์ ปราศจากกิเลสทั้งปวง
19	แว่นแก้ว	การมองดูตนเองเพื่อความไม่ประมาท
20	วีณาหรือเครื่องดนตรี	การอุปถัมภ์ในการดนตรี นาฏศิลป์ และศิลปวิทยาการแขนงต่าง ๆ
อิริยาบถ		
1	นั่ง	อานุภาพความสงบและมั่นคง
2	ยืน	อานุภาพด้านการปะทะกับสิ่งชั่วร้าย หรือการแสดงอิทธิฤทธิ์
3	เคลื่อนไหว, เดินทาง, เต็มรับ	อานุภาพของความมีชีวิตชีวา ความกระตือรือร้น
4	เอกขนนก, นอน	อานุภาพด้านความสุขและความสบาย
5	วรทมุทรา หรือประทานพร	การประสิทธิ์ประสาทพรแก่ผู้กราบไหว้บูชา
6	อภยมุทรา หรือประทานอภัย	การปกป้องคุ้มครองแก่ผู้กราบไหว้บูชา
7	วิตรรกมุทรา หรือการ แสดงธรรม	การแสดงธรรม การสั่งสอน การให้ใช้เหตุใช้ผล แก่ผู้กราบไหว้บูชา นำมาซึ่งปรีชาญาณ
8	กฏกมุทรา	สำหรับให้ผู้บูชาสวดของถือต่าง ๆ ได้ เช่น ดอกไม้ ฯลฯ
9	มือแตะที่หน้าอก	การรู้จักตนเอง รู้จักหน้าที่

ตาราง 52 (ต่อ)

พาหนะ/บริวาร		
1	หนู	ความซื่อสัตย์ ความมีเดมิต ความโง่เขลา
2	โคนนทิ	ความอุดมสมบูรณ์
3	เสือหรือสิงโต	พลังอำนาจ ความมีชัยชนะ ความเป็นใหญ่
4	ครุฑ	พาหนะแห่งพระมหากษัตริย์
5	นาค	ความอุดมสมบูรณ์
6	ช้าง	ความยิ่งใหญ่และความอุดมสมบูรณ์
7	หงส์	ความบริสุทธิ์
8	นกยูง	ความมีปัญญา

จากตารางแสดงให้เห็นว่า เมื่อศึกษาสัญลักษณ์วิทยาของเทพเจ้าในศาสนาฮินดูที่พบในกรุงเทพมหานคร โดยเปรียบเทียบกับประติมากรรมแบบอินเดียที่พบในเทวสถานฮินดูในกรุงเทพมหานคร สัญลักษณ์ต่าง ๆ ที่พบในเทวรูปนั้นจะแสดงให้เห็นถึงคุณสมบัติต่าง ๆ ของเทพเจ้าองค์นั้น ๆ

7.1.3 เพื่อศึกษาผลกระทบต่อวิถีการดำรงชีวิตของผู้ศรัทธาในกรุงเทพมหานคร

ผู้วิจัยนำแนวคิดเกี่ยวกับผลกระทบและแนวคิดเกี่ยวกับวิถีชีวิตมาอธิบายปรากฏการณ์ผลกระทบต่อวิถีการดำรงชีวิตของผู้ศรัทธาในกรุงเทพมหานคร โดยมุ่งประเด็นที่จะศึกษาอิทธิพลของการกราบไหว้บูชาเทวรูปเทพเจ้าในศาสนาฮินดูแล้วเกิดผลกระทบต่อการดำรงชีวิตของผู้ศรัทธาในกรุงเทพมหานครในด้านใดและอย่างไรบ้าง ประกอบด้วย 5 ด้าน ได้แก่ ด้านความเชื่อ ด้านพิธีกรรม ด้านสังคมและวัฒนธรรม ด้านเศรษฐกิจ และด้านศิลปะ สรุปได้ดังนี้

1) ด้านความเชื่อ ทำให้ผู้ศรัทธาเกิดความเชื่อในเทวอำนาจของเทพเจ้าในศาสนาฮินดู เนื่องจากศาสนาฮินดูอยู่คู่สังคมไทยมานานมาก ตั้งแต่ในราชสำนักสุโขทัย และซึมซับเป็นอุปนิสัยโดยรวมของประชากร โดยการยอมรับนับถือผ่านความคุ้นชินจากความเชื่อทางศาสนาที่ปฏิบัติสืบต่อกันมา เมื่อใดก็ตามที่เกิดความไม่สบายใจ จึงใช้สื่อทางศาสนา คือเทวรูป ซึ่งเป็นรูปธรรม จับต้องได้ แทนความหวังและความต้องการของตน ทำให้ต้องเสาะแสวงหาเทวรูปเทพเจ้าต่าง ๆ ในศาสนาฮินดู เพื่อมาคอยคุ้มครองป้องกันภัยและตอบสนองต่อความต้องการเหล่านั้น คนบางกลุ่มจึงนำเทพเจ้าฮินดูมาเป็นส่วนหนึ่งของระบบเทวพาดิษย์ ในการจัดสร้างเทวรูปสำหรับ

บูชาโดยองค์กรต่าง ๆ เป็นจำนวนมาก เกิดเป็นกระแสนิยมในสังคมไทย ดังจะเห็นได้จาก เทศกาลต่าง ๆ ของศาสนาฮินดูมีคนไทยเข้าร่วมพิธีจนประมาณไม่ได้ อาทิ พิธีนวราตรีของวัดพระศรีมหาอุมาเทวี อีกทั้งยังเกิดเป็นสถานที่ท่องเที่ยวเส้นทางเดินพลังศรัทธาแห่งเทพเจ้าทั้ง 8 พระองค์ บริเวณแยกราชประสงค์ สิ่งเหล่านี้แสดงให้เห็นว่าผู้ศรัทธามีความเชื่อและศรัทธาในเทพเจ้าของศาสนาฮินดูที่จะให้ทำการดำรงชีวิตของตนเป็นไปอย่างราบรื่นและมีความสุข

2) ด้านพิธีกรรม เมื่อเกิดความเชื่อแล้ว พิธีกรรมต่าง ๆ ก็ตามมาอย่างหลีกเลี่ยงไม่ได้ โดยเฉพาะการประกอบพิธีเทวภิเษก โดยพราหมณ์และพระเกจิผู้ทรงวิทยาคม ซึ่งเป็นพิธีที่เกี่ยวข้องกับการจัดสร้างเทวรูปและจำเป็นต้องมี เพื่อให้ผู้ศรัทธาเชื่อมั่นว่าเทวรูปเหล่านั้นจะเป็นสื่อกลางถ่ายทอดคุณสมบัติ และพลังแห่งเทวานุภาพขององค์เทพเจ้ามาสู่ผู้ศรัทธาได้ ดังนั้น จึงต้องกำหนดมวลาสาร กำหนดรูปแบบประติมากรรม และกำหนดพิธีกรรมเทวภิเษก ผ่านการประชาสัมพันธ์ในรูปแบบต่าง ๆ โดยเน้นการดึงดูดความนิยม ความสนใจของคนให้มากที่สุด มีการพรรณนาสรรพคุณต่าง ๆ ถึงความขลังและศักดิ์สิทธิ์ และเกิดความเชื่อมั่นแก่ผู้ศรัทธา สิ่งเหล่านี้แสดงให้เห็นว่า เมื่อผู้ศรัทธาจะเลือกบูชาเทวรูปของเทพเจ้าพระองค์ใดก็ตาม จะให้ความสำคัญกับกระบวนการเทวภิเษกด้วย เพื่อเกิดความเชื่อมั่นในการที่เทวรูปจะสามารถประทานพรได้ตามความต้องการทั้งทางร่างกายและจิตใจได้

3) ด้านสังคมและวัฒนธรรม เทวรูปสามารถแสดงได้ว่าเป็นเครื่องยึดเหนี่ยวจิตใจ ดังนั้น ผู้ที่มีความทุกข์ร้อนใจหรือปรารถนาสิ่งใด ก็จะสามารถแสวงหาเทวรูปมากราบไหว้บูชา เพื่ออธิษฐานขอพรต่อองค์เทพเจ้าผ่านเทวรูป ในการกราบไหว้บูชาเทวรูปของศาสนาฮินดูนั้น แสดงให้เห็นว่าชาวพุทธไม่รู้สึกรู้สึถึงความขัดแย้งหรือความแตกต่างแต่อย่างใด ทำให้ความสัมพันธ์ระหว่างชาวพุทธและชาวฮินดูเป็นไปในทางที่ดี เมื่อชาวฮินดูรู้สึกที่ชาวพุทธให้การยอมรับความเชื่อและพิธีกรรมพวกเขา ก็จะทำให้เกิดความผูกพันในฐานะผู้ศรัทธาในองค์เทพเจ้าเดียวกัน พวกเขาก็จะรู้สึกปลอดภัยและอยู่ด้วยกันอย่างสงบ และตระหนักว่าควรต้องตอบแทนด้วยการร่วมมือในการสร้างสรรค์สังคม ช่วยเหลือเกื้อกูลในด้านต่าง ๆ แม้ว่าจะเป็นกิจการของชาวพุทธก็ตาม อีกทั้งยังก่อให้เกิดการสร้างเครือข่ายของผู้ที่มีความศรัทธาในเทพเจ้าของศาสนาฮินดู ดังจะเห็นได้จากการสร้างเครือข่ายหรือกลุ่มในโลกออนไลน์ ที่มีการพูดคุยในเรื่องเกี่ยวกับการบูชาเทพเจ้าฮินดู และมีการชักชวนให้มาประกอบพิธีกรรมร่วมกันในเทวสถานตามเทศกาลต่าง ๆ อย่างไรก็ตาม ผู้ศรัทธาหลายคนใช้หลักเทวตานุสติมาเป็นแบบอย่างในการดำเนินชีวิต เช่น พระคณศ เป็นเทพแห่งอุปสรรคและความสำเร็จ เมื่อถึงเวลาที่ชีวิตมีอุปสรรค ก็คิดว่ามีเทพแห่งอุปสรรคและความสำเร็จคอยคุ้มครอง ทำให้เกิดกำลังใจในการต่อสู้เพื่อเอาชนะอุปสรรคที่เกิดขึ้น และพยายาม

ทำให้สูงสุดความสามารถ ความขัดข้องทั้งหลายจะผ่านพ้นไป แล้วความสำเร็จก็จะตามมา ดังสุภาษิตที่ว่า ความพยายามอยู่ที่ไหน ความสำเร็จจะอยู่ที่นั่น ถือได้ว่าผู้ศรัทธาได้เลียนแบบพฤติกรรมของเทพเจ้าที่ตนบูชาแล้วโดยไม่รู้ตัวหรือไม่ได้ตั้งใจ แสดงให้เห็นว่าผู้ศรัทธามีการเชื่อมโยงระหว่างการบูชาเทพเจ้าในศาสนาฮินดูกับปรัชญาคำสอนทางศาสนา เพื่อประโยชน์และนำไปประยุกต์ใช้ในการดำเนินชีวิตได้อย่างเหมาะสม

4) ด้านเศรษฐกิจ ประเทศไทยอยู่ภายใต้เศรษฐกิจที่กำลังพัฒนาและเป็นประเทศที่ประชากรในประเทศมีรายได้ค่อนข้างน้อย เมื่อเทียบกับรายได้ของประชากรโลก ทำให้สังคมไทยไม่ว่าจะจัดสร้างเทวรูปเทพเจ้าพระองค์ใด จะต้องใส่คุณสมบัติในด้านโชคลาภ เงินทอง และความร่ำรวยเข้าไปด้วย แม้เป็นเทพเจ้าที่ให้คุณด้านปัญญาอย่างพระศรีสวดีหรือพระสุนทรีวาณี ยังปรากฏคุณสมบัติด้านความร่ำรวยอยู่ด้วย อนึ่ง ทรัพย์สินก็ถือเป็นตัวแปรสำคัญ โดยผู้ที่มีทรัพย์มากจะมีโอกาสในการบูชาเทวรูปที่มีราคาสูงไว้บูชา ทั้งนี้ราคาขึ้นอยู่กับกรรมวิธีการจัดสร้าง การเลือกวัสดุ ความพิถีพิถัน และพิธีกรรมในการจัดสร้าง ซึ่งบุคคลที่ไม่มีทรัพย์สินเพียงพอในการบูชาเทวรูป อาจเป็นเพราะความจำเป็นหรือความสำคัญที่จะต้องใช้ทรัพย์สินเพื่อการอื่นก่อน เนื่องจากเทวรูปมิได้เป็นปัจจัยที่มีความจำเป็นมากกว่า จึงทำได้เพียงการไปสักการบูชาเทพเจ้าที่ตนเองนับถือตามเทวสถานหรือเทวาลัยต่าง ๆ หรือบูชาเทวรูปในราคาที่ต่ำไม่สูงมากจนเกินไป นอกจากนี้ การจัดตั้งวัดของศาสนาฮินดูในประเทศไทย ทำให้ผู้คนที่นับถือศรัทธาเทพเจ้าในศาสนาฮินดูต่างเดินทางเข้ามาสักการะ จึงเกิดคนและกลุ่มคนหรือชุมชนเข้ามาร่วมการค้าขายสิ่งของที่จำเป็นต่อการเข้าไปสักการะเทพเจ้าในวัด ยังเป็นผลให้เกิดเศรษฐกิจชุมชนและการกระจายรายได้ของชุมชนที่อาศัยอยู่ใกล้บริเวณวัดฮินดู โดยเฉพาะอย่างยิ่งในช่วงที่วัดฮินดูมีพิธีกรรมต่าง ๆ เช่น พิธีนวราตรี ทำให้การค้าขายเครื่องสักการบูชาต่าง ๆ คึกคักและเกิดการกระจายรายได้อย่างมาก แต่ในขณะเดียวกัน จากสถานการณ์การแพร่ระบาดของเชื้อโคโรนา 2019 หรือโควิด-19 ทำให้วัดและศาสนสถานทุกแห่งจำเป็นต้องงดจัดกิจกรรม และปิดการเข้าสักการะและการร่วมศาสนพิธีต่าง ๆ ภายในเทวสถาน จนกว่าสถานการณ์การแพร่ระบาดจะคลี่คลาย ก็ส่งผลให้เศรษฐกิจชุมชนอันเนื่องมาจากการค้าขายเครื่องสักการบูชาเป็นในทิศทางตรงข้ามกับสถานการณ์ปกติ

5) ด้านศิลปะ เป็นผลให้เกิดการสร้างเทวรูปที่ผิดแผกแตกต่างกันไปตามความนิยม และความเชื่อถือของชนแต่ละถิ่น ดังจะเห็นได้ในบางกรณีมีการดัดแปลงในรายละเอียดของถือ หรือท่าทาง ซึ่งเป็นสัญลักษณ์ในการแสดงอำนาจหรือพลังของเทพเจ้าองค์นั้น ๆ เมื่อปฏิมากรแต่ละท่านจะสร้างเทวรูป ก็แล้วแต่จะทำให้เทพเจ้าแสดงเทวานุภาพด้านไหนออกมา

ก็สร้างให้ถือของเหล่านั้น หรือมีท่าทางแบบนั้น คติการสร้างเทวรูป จึงมุ่งไปที่ความขลัง ความศักดิ์สิทธิ์ พลังภาพและอภินิหาร และพบว่าในปัจจุบันมีการสร้างเทวรูปที่แปลกตามากขึ้น เพื่อชักจูงใจเหล่าผู้ศรัทธา อันแสดงให้เห็นได้ว่าศิลปิน/ประติมากร/ผู้จัดสร้าง มี “อิสระ” ทางความคิด ในการตัดสินใจปรับเปลี่ยนตำแหน่งหรือลักษณะบางประการได้ตามความเหมาะสม ให้ถูกจริตกับบริบทในสังคมไทย โดยไม่จำเป็นต้องยึดถือตามแบบอินเดีย

กล่าวโดยสรุป คือ แม้คนไทยจะมีศาสนาพุทธนิกายเถรวาทเป็นสรณะ แต่ก็ยังมีความเชื่อและวัตรปฏิบัติตามศาสนาฮินดูด้วย เพราะเห็นเป็นเรื่องที่ดีและเป็นสิริมงคลในการดำเนินชีวิต ความเชื่อเหล่านี้เป็นสิ่งที่เป็นามธรรม จับต้องได้ยาก และไม่สามารถพิสูจน์ได้ด้วยวิธีการทางวิทยาศาสตร์ อย่างไรก็ตามเป็นธรรมดาของมนุษย์เมื่อถึงจุด ๆ หนึ่ง ในเวลาที่ลำบาก ท้อแท้ และสิ้นหวังที่สุด มนุษย์จะเลือกเข้าหาศาสนาหรือสิ่งศักดิ์สิทธิ์เป็นหนทางหนึ่งเสมอ เพื่อดึงตัวเองให้ออกจากความสิ้นหวังเหล่านั้น หรืออย่างน้อยที่สุดก็เพื่อความสบายใจ ดังนั้น คติความเชื่อในศาสนาฮินดูจึงผสมผสานอยู่ในวิถีการดำรงชีวิตของผู้คนในสังคมไทยอย่างแยกกันไม่ออก และถูกเปลี่ยนแปลงไปที่ละน้อยจนในที่สุดก็กลายเป็นวัฒนธรรมแบบไทย

7.2 การอภิปรายผล

ผลการวิจัยเรื่องการสื่อความหมายผ่านงานประติมากรรมของศาสนาฮินดูใน กรุงเทพมหานคร ในการวิจัยครั้งนี้มีข้อค้นพบที่ควรนำมาอภิปรายดังนี้

1. ความเป็นมา และลักษณะของงานประติมากรรมของศาสนาฮินดูที่ปรากฏใน วัดหรือเทวสถานฮินดูในกรุงเทพมหานคร

เทวสถานในศาสนาฮินดู ที่สร้างโดยชาวอินเดียเพื่อเป็นศูนย์รวมใจและเป็นที่สักการบูชาของชุมชนฮินดูในประเทศไทย มีด้วยกัน 3 วัด ประกอบด้วย

1) วัดพระศรีมหาอุมาเทวี เขตบางรัก กรุงเทพมหานคร

จัดอยู่ในนิกายศักติ หรือนิกายที่นับถือเทพเจ้าฝ่ายหญิงเป็นใหญ่ มาจากภูมิภาคอินเดียใต้ (รัฐทมิฬนาฑู) เนื่องมาจากรากฐานดั้งเดิมของทุกอารยธรรม รวมถึงในประเทศไทยเอง มีลักษณะเป็นสังคมเกษตรกรรม ผู้คนในอดีตทำการกสิกรรมเป็นหลัก วิถีชีวิตของผู้คนพึ่งพิงผูกพันกับธรรมชาติ อันเป็นแหล่งที่มาของปัจจัยพื้นฐานต่าง ๆ ที่เอื้ออำนวยประโยชน์ต่อมนุษย์ ความมุ่งหวังต่อความอุดมสมบูรณ์และความเจริญของผลผลิตทางการเกษตรในสังคมกสิกรรม ทำให้เพศหญิงมีความสำคัญในชุมชน โดยเฉพาะในด้านพิธีกรรม ความเชื่อที่เกี่ยวข้องกับการอำนวยความสะดวก เนื่องจากเพศหญิงมีคุณลักษณะของผู้ให้กำเนิด ก่อให้เกิดความมั่งคั่ง เพศหญิงจึงได้รับการยอมรับนับถือเป็นจิตวิญญาณศักดิ์สิทธิ์ประจำธรรมชาติ เป็นตัวแทนของธรรมชาติอันยิ่งใหญ่ ทั้งแม่น้ำ แผ่นดิน พืชพันธุ์ธัญญาหาร เป็นสัญลักษณ์ของความอุดมสมบูรณ์ที่มีต่อธรรมชาติที่หล่อเลี้ยงทุกสรรพชีวิต ทำให้เกิดการสักการบูชาความเป็นเพศหญิงในฐานะพระเทวี หรือพระแม่ ส่งผลต่อคติความเชื่อ ประเพณี พิธีกรรม ตลอดจนการสร้างเทวรูปต่าง ๆ ด้วยรูปสตรี หรือสัญลักษณ์ของสตรีเพศ จึงทำให้นิกายศักติเป็นนิกายหลักของชาวอินเดียพื้นเมืองเดิม ก่อนการเข้ามาของพวกอารยันที่นับถือเทพเจ้าฝ่ายชายเป็นหลักในที่สุด (กรมศิลปากร. 2558: 6)

2) วัดวิษณุ เขตสาทร กรุงเทพมหานคร และ

3) วัดเทพมณเฑียร เขตพระนคร กรุงเทพมหานคร

จัดอยู่ในนิกายไวษณพ นับถือพระวิษณุเป็นเทพสูงสุด มากจากภูมิภาคอินเดียเหนือ (รัฐอุตตรประเทศ) เช่นเดียวกัน เนื่องมาจากรัฐอุตตรประเทศได้รับการขนานนามว่าเป็นศูนย์กลางของผู้นับถือนิกายไวษณพของประเทศอินเดีย โดยเป็นเมืองประวัติศาสตร์ที่ชาวอินเดียเชื่อว่า ครั้งหนึ่งเคยเป็นสถานที่ที่ประสูติของพระรามและพระกฤษณะ อวตารปางที่ 7 และ

8 ของพระวิษณุ และเป็นต้นกำเนิดของมหากาพย์รามายณะและมหาภารตะ ต่อมาในยุคอาณาจักรมอญอังกฤษเกิดขึ้นในประเทศอินเดีย เหตุการณ์ส่วนใหญ่ล้วนเกิดขึ้นในรัฐอุตตรประเทศ ส่งผลให้เกิดการอพยพของชาวฮินดูเข้าสู่กรุงเทพมหานคร ประมาณปี พ.ศ. 2402 เป็นต้นมา อັตลักษณ์ของชาวฮินดูของรัฐอุตตรประเทศ คือ การนับถือพระวิษณุ เมื่อเข้ามาตั้งรกรากในกรุงเทพมหานครก็นำการนับถือพระวิษณุเข้ามาด้วย และเกิดเป็นวัดวิษณุและวัดเทพมณเฑียร เพื่อเป็นศูนย์รวมของชาวอินเดียภาคเหนือผู้นับถือพระวิษณุดังที่ปรากฏในปัจจุบัน (ดุลยภาค ปรีชาวิฑฒ. 2551: 46-59)

สำหรับลักษณะประติมากรรมของเทวรูปเทพเจ้าที่พบในเทวสถานฮินดู ได้แก่ วัดพระศรีมหาอุมาเทวี เขตบางรัก กรุงเทพมหานคร วัดวิษณุ เขตสาทร กรุงเทพมหานคร และวัดเทพมณเฑียร เขตพระนคร กรุงเทพมหานคร พบว่ามีทั้งตรงและไม่ตรงตามคัมภีร์ศิลปะศาสตร์ ซึ่งสอดคล้องกับงานวิจัยของ เซษฐ์ ดิงส์ญชลี (2559) ที่ได้ทำการศึกษาเรื่องประติมากรรมฮินดู-พุทธในศิลปะอินเดียกับคัมภีร์ศิลปะศาสตร์ภาษาสันสกฤต พบว่า คัมภีร์ศิลปะศาสตร์ เป็นตำราแสดงรายละเอียดและกำหนดลักษณะทางประติมานวิทยาของเทพเจ้าแต่ละองค์ และปรากฏควบคู่กับการสร้างประติมากรรมมาโดยตลอด แต่อย่างไรก็ตาม ในบางกรณีประติมากรก็ไม่เคร่งครัดกับกฎเกณฑ์ในคัมภีร์ หลายครั้งประติมากรรมหลายชิ้นมีการปรับเปลี่ยนทำให้ลักษณะทางประติมานวิทยาแตกต่างไปจากคัมภีร์ แสดงให้เห็นว่า ประติมากรในศิลปะอินเดียมีอิสระในการตัดสินใจและออกแบบประติมากรรมของตนเอง

ตัวอย่างที่เห็นได้ชัดคือ เทวรูป พระพรหมที่ปรากฏในวัดฮินดูในกรุงเทพมหานคร เป็นเทวรูปพระพรหมที่เอาแบบอย่างจากพระพรหมไทย คือมี 4 พักตร์ 8 กร อาจกล่าวได้ว่า เป็นเพราะคติการบูชาพระองค์ได้เสื่อมลงมากแล้วในอินเดีย จนแม้ไม่มีนิกายเป็นของตนเอง แตกต่างจากพระศิวะ และวิษณุที่มีนิกายเป็นของตนเอง เมื่อชาวอินเดียสร้างวัดฮินดูขึ้นในเมืองไทย วัดฮินดูจึงนำเอาลักษณะทางประติมานวิทยาของพระพรหมไทยมาใช้ และสร้างเทวรูปพระพรหมไว้ในวัดฮินดูเพื่อให้เหล่าผู้ศรัทธาชาวไทยสามารถกราบไหว้หรืออธิษฐานขอพรต่อเทวรูปพระพรหมได้

2. ประติมากรรมที่สื่อความหมายทางความเชื่อของศาสนาฮินดูในกรุงเทพมหานคร

การสื่อความหมายทางความเชื่อเมื่อมองผ่านเทวรูปของศาสนาฮินดูในสังคมไทย โดยเฉพาะในกรุงเทพมหานคร ผู้วิจัยขออภิปรายโดยยกตัวอย่างเทพเจ้าที่สามารถเป็นตัวแทนของ

เทพเจ้าในศาสนาฮินดูในกรุงเทพมหานครได้ ประกอบด้วย พระคเณศ พระศิวะ พระวิษณุ และพระอุมา

พระคเณศ ในบริบทของสังคมไทยโดยเฉพาะในกรุงเทพมหานคร ในภาพรวมสื่อความหมายเป็นเทพเจ้าแห่งการคล้องช้าง เนื่องจากมีหลักฐานที่แสดงถึงคติการนับถือในฐานะที่เป็นครูช้างในชื่อ พระเทพกรรม ในผู้สืบตระกูลหมอช้างในราชสำนัก และในหมู่คนเลี้ยงช้างตามจังหวัดต่าง ๆ สำหรับการเป็นเทพแห่งศิลปวิทยา เป็นไปตามพระราชนิยมในพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว เนื่องจากทรงสนพระทัยค้นคว้าทางภารตวิทยาอย่างจริงจัง ทรงรื้อฟื้นและนำคติเกี่ยวกับพระคเณศในศาสนาฮินดู และเป็นพระราชศรัทธาส่່วนพระองค์ ทรงนำคุณสมบัติของพระสรัสวดีมารวมเข้าเป็นของพระคเณศด้วย พระคเณศจึงกลายเป็นเทพแห่งศิลปวิทยาตามคติของไทย และเป็นต้นแบบอันสำคัญสำหรับการนิยมนับถือพระคเณศในเมืองไทยเป็นต้นมา รวมถึงการเป็นเทพผู้ดูแลปกป้องศาสนาพุทธ ดังปรากฏหลักฐานภาพพระคเณศที่ปรากฏอยู่ตามประตูและหน้าต่างวัดในพระพุทธศาสนา เช่น วัดสุทัศนเทพวรารามราชวรมหาวิหาร และวัดบวรสถานสุทธารวาส

พระศิวะ ในบริบทของสังคมไทยโดยเฉพาะในกรุงเทพมหานคร ในภาพรวมสื่อความหมายเป็นเทพสูงสุดในคติฮินดูแบบไทย ดังจะเห็นได้ว่าการไหว้ครูช่าง ไหว้ครูดนตรี-นาฏศิลป์ ในประรำพิธีจะตั้งศิระพระศิวะไว้ตรงกลางและสูงที่สุด การเป็นเจ้าของปศุสัตว์ การคล้องช้าง มีการอัญเชิญพระศิวะในพิธีศกกรรม เพื่อขอความเป็นสวัสดิมงคลในพิธีศกกรรม ปรากฏในประมุขคำฉันท์ดุชฎีสังเวยกล่อมช้าง การเป็นครูนาฏศิลป์และการรำร่า เนื่องจากในวงการนาฏศิลป์ของไทยนับถือพระพิราพเป็นครูผู้ศักดิ์สิทธิ์และสูงสุด โดยมีทำรำเพลงหน้าพาทย์องค์พระพิราพเต็มองค์เป็นทำรำสูงสุดและมีเพลงหน้าพาทย์พระพิราพเป็นเพลงหน้าพาทย์ชั้นสูง เนื่องจากมีฐานะเป็นพระศิวะอวตาร การเป็นเทพแห่งความรักจากปรากฏการณ์เทวรูปพระตรีมูรติ ในพระที่นั่งไพศาลทักษิณ ปรากฏภาพพระศิวะเหนือช่องพระทวารด้านทิศเหนือ เป็นสัญลักษณ์ว่าพระมหากษัตริย์คือพระศิวะ เนื่องจากประกอบพระราชพิธีบรมราชาภิเษก พระมหากษัตริย์ต้องทรงพระดำเนินผ่านประตูที่มีรูปพระศิวะอยู่ รวมถึงการเป็นเทพผู้ดูแลปกป้องศาสนาพุทธ ดังปรากฏหลักฐานภาพพระศิวะที่ปรากฏอยู่ตามประตูและหน้าต่างวัดในพระพุทธศาสนา เช่น วัดสุทัศนเทพวรารามราชวรมหาวิหาร และวัดบวรสถานสุทธารวาส

พระวิษณุ ในบริบทของสังคมไทยโดยเฉพาะในกรุงเทพมหานคร ในภาพรวมสื่อความหมายว่า พระมหากษัตริย์คือองค์อวตารของพระวิษณุ เนื่องจากมีความเชื่อว่าพระวิษณุเสด็จอวตารลงมาเป็นพระมหากษัตริย์เพื่อปราบทุกเข็ญขอประชาชน พาหนะและอาวุธของพระวิษณุถูกนำมาใช้เป็นสัญลักษณ์ของพระมหากษัตริย์ เช่น ครุฑ ปรากฏในตราตราพระราชลัญจกรพระครุฑ

พำห้ ธงมหาราชใหญ่ประจำสถานที่ประทับและรถพระที่นั่ง หรืออาวุธของพระนารายณ์ เช่น จักรสังข์ และตรี ปราภฏเป็นดวงตรามหาจักรีบรมราชวงศ์ ปราภฏในพระตำมรงค์รัตนวราวุธ ซึ่งเป็นเครื่องประกอบพระบรมชัตติยราชอิสริยยศ นอกจากนี้ ยังเป็นเทพผู้ดูแลปกป้องศาสนาพุทธ ดังปรากฏหลักฐานภาพพระวิษณุที่ปรากฏอยู่ตามประตูและหน้าต่างวัดในพระพุทธศาสนา เช่น วัดราชนััดดารามวรวิหาร วัดสุทัศน์เทพวรารามราชวรมหาวิหาร และวัดบวรสถานสุททาวาส

พระอุมา ในบริบทของสังคมไทยโดยเฉพาะในกรุงเทพมหานคร ในภาพรวมสื่อความหมายเป็นเทพผู้ดูแลปกป้องศาสนาพุทธ เนื่องจากปรากฏหลักฐานภาพพระอุมาตามประตูและหน้าต่างวัดในพระพุทธศาสนา เช่น วัดสุทัศน์เทพวรารามราชวรมหาวิหาร และวัดบวรสถานสุททาวาส นอกจากนี้ยังมีชาวไทยบางกลุ่มเชื่อว่าพระอุมาเป็นองค์เดียวกับพระแม่กวนอิม และปรากฏการสร้างเทวรูปครึ่งพระอุมาครึ่งพระแม่กวนอิมในองค์เดียวกัน

ทั้งนี้ การเกิดขึ้นของเทพเจ้าบางองค์อาจเกิดขึ้นเพราะกระแสความนิยม ด้วยการสื่อสารมวลชน เกิดเป็นระบบเทวพาณิชย์ ประกอบกับการที่มนุษย์ต้องการการมีสังคม การรู้เรื่องในสิ่งที่สังคมนับถือ การนับถือแบบเดียวกับคนในสังคม จะทำให้เราทันสมัยและตามกระแสทันได้ทันไม่ต่างอะไรจากแฟชั่น กระแสนิยมในการบูชาเทพเจ้าของศาสนาฮินดูในสังคมไทย โดยเฉพาะในกรุงเทพมหานคร จะเห็นได้จากเทศกาลต่าง ๆ ของศาสนาของฮินดูมีคนไทยเข้าร่วม พิธีอย่างประมาณไม่ได้ เช่น พิธีนวราตรีของวัดพระศรีมหาอุมาเทวี เขตบางรัก กรุงเทพมหานคร หรือพิธีบวงสรวงพระตรีมูรติ บริเวณด้านหน้าห้างเซ็นทรัลเวิร์ล เขตปทุมวัน กรุงเทพมหานคร ที่มีผู้คนสนใจและเข้าร่วมงานมากมายจนมีอาจประมาณได้ หรือปรากฏการณ์ที่มีเทวาลัยเทพฮินดูที่สร้างโดยคนไทย เกิดขึ้นมากมายในกรุงเทพมหานคร ประพฤติเหตุเช่นนี้ยังลุกลามเข้าไปในวัดในศาสนาพุทธ โดยการจัดสร้างเทวรูปเทพเจ้าในศาสนาฮินดู ทั้งที่ผู้คนมากราบไหว้บูชาที่วัด และจัดสร้างเทวรูปให้เช่ากลับไปบูชาที่บ้านหรือที่ทำงานของตนเอง เหล่านี้แสดงให้เห็นว่า สังคมไทยต้องการแสวงหาสิ่งยึดเหนี่ยวทางจิตใจ และอำนาจสื่อมีพลังในการชักจูงใจ ซึ่งสอดคล้องกับแนวคิดเกี่ยวกับวัฒนธรรมสมัยนิยม (นฤพนธ์ ด้วงวิเศษ, 2558, ออนไลน์; สิริรุศมิ เสนาคำ, 2549, น. 25-42) ที่กล่าวว่า วัฒนธรรมสมัยนิยม เป็นวัฒนธรรมที่ได้รับความนิยมจากประชาชน เป็นวิถีความเป็นธรรมชาติที่เกิดขึ้นในสังคมนั้น โดยวัฒนธรรมสมัยนิยมจะดำเนินไปในรูปแบบของความสัมพันธ์เชิงอำนาจที่มีระบบทุนนิยมภายใต้ผลประโยชน์ด้านมูลค่ามาเกี่ยวข้อง จนก่อให้เกิดสินค้าในอุตสาหกรรมวัฒนธรรม ซึ่งได้ถูกเผยแพร่และสร้างค่านิยมให้เกิดความงุนใจของผู้บริโภคสินค้าตามความต้องการ

ทั้งนี้ จะเห็นได้ว่าเทพเจ้าของศาสนาฮินดูมีหลายพระกร ถือของที่หลากหลาย อันแสดงให้เห็นถึงคุณสมบัติของเทพเจ้าองค์นั้น ซึ่งเป็นสัญลักษณ์ที่มีความหมายที่ซ่อนอยู่ข้างใน สอดคล้อง

กับงานเขียนของนงคราญ สุขสม (2561, น. 4-5) ที่กล่าวว่า ศาสนาฮินดู มีลักษณะเป็นศาสนาแห่งสัญลักษณ์ (Symbolic religion) หากจะเข้าใจศาสนาฮินดูอย่างลึกซึ้ง ผู้ศึกษาต้องเข้าใจความหมาย (Meaning) ที่มีอยู่ในรหัสลับที่ถูกใส่ไว้ในสัญลักษณ์ (Symbols) เหล่านั้น ผ่านรูป (Form) ในแบบต่าง ๆ

โดยทฤษฎีสัญวิทยา (Semiology) จะว่าด้วยการเข้าใจความหมาย (Meaning) ที่ถูกใส่ไว้ในสัญลักษณ์ (Symbols) โดยในสัญลักษณ์หนึ่ง ๆ จะมีองค์ประกอบ 2 ส่วน ได้แก่ ส่วนที่เป็นตัวหมาย (Signifier) และตัวหมายถึง (Signified) แทนบางสิ่งบางอย่างที่มีอยู่จริงตามระบบความเชื่อ ซึ่งจะแปรเปลี่ยนไปตามบริบท (Context) เมื่อนำทฤษฎีสัญวิทยา มาอธิบายเชื่อมโยงกับการสื่อความหมายผ่านงานประติมากรรมของศาสนาฮินดูในกรุงเทพมหานคร สามารถแสดงให้เห็นได้ตามตาราง 53

ตาราง 53 การสื่อความหมายผ่านงานประติมากรรมของศาสนาฮินดูในกรุงเทพมหานคร

ตัวหมาย (Signifier)	ตัวหมายถึง (Signified)	
	บริบท (Context) อินเดีย	บริบท (Context) ไทย
พระคเณศ	การนำผู้บูชาให้ข้ามพ้นอุปสรรคไปสู่ความสำเร็จ ความมีสติปัญญา ไหวพริบ ความอุดมสมบูรณ์	เจ้าแห่งปศุสัตว์หรือภูตผีปีศาจ บรมครูแห่งการคล้องช้าง การเป็นเทพแห่งศิลปะวิทยาการทุกแขนงตามพระราชนิยมในรัชกาลที่ 6 รวมถึงการเป็นเทพผู้ดูแลปกป้องศาสนาพุทธ
พระศิวะ	ความหลุดพ้น การถือพรต การบำเพ็ญเพียรทางจิต การฝึกจิต การประกอบพิธีกรรม	เทพสูงสุดในคติฮินดูแบบไทย เจ้าแห่งปศุสัตว์ การคล้องช้าง ครุฑนาฏศิลป์และการรำรำ เทพแห่งความรัก พระมหากษัตริย์คือพระศิวะ รวมถึงการเป็นเทพผู้ดูแลปกป้องศาสนาพุทธ

ตาราง 53 (ต่อ)

พระอุมา	ความเป็นใหญ่ ความมีอำนาจ ความมีชัยชนะเหนือศัตรู ความเป็นมารดา ความสมบูรณ์แห่งสตรีเพศ และเป็นเทพสูงสุดในเทพเจ้าฝ่ายหญิงของฮินดูทั้งหมด	เทพผู้ดูแลปกป้องศาสนาพุทธ
พระวิษณุ	ความเจริญรุ่งเรือง ความยุติธรรม ความมีศถาบรรดาศักดิ์ ความเป็นจักรพรรดิราช รวมถึงผู้ปกป้องคุ้มครองสรรพชีวิต ขจัดศัตรูและเหล่ามาร	พระมหากษัตริย์คือองค์อวตารของพระวิษณุ พาหนะและอาวุธของพระวิษณุ ถูกนำมาให้เป็นสัญลักษณ์ของพระมหากษัตริย์ รวมถึงการเป็นเทพผู้ดูแลปกป้องศาสนาพุทธ
พระลักษมี	ความร่ำรวย ความมั่งมีศรีสุข ความงาม ความรัก ความอุดมสมบูรณ์ ความสมบูรณ์ปรารถนา และความเป็นสิริมงคลทั้งปวง	เทพผู้ดูแลปกป้องศาสนาพุทธ
พระพรหม	การประทานพร การเป็นผู้ให้ การบำเพ็ญเพียร ความสำเร็จในทางศาสนา รวมถึงการเป็นผู้สร้าง ผู้ลิขิต ผู้กำหนดชะตากรรม	พระมหากษัตริย์มีคุณสมบัติของพระพรหม คือ ทรงสร้างและสงวนโลกไว้ รวมถึงการเป็นเทพผู้ดูแลปกป้องศาสนาพุทธ
พระสุรัสวดี	ความมีปรีชาญาณ มีสติปัญญา การเรียนรู้ การดนตรี นาฏศิลป์ ศิลปะการแสดง ศิลปวิทยาการทุกแขนง การพูด การใช้ภาษา การสวดมนต์ ภาวนา	สัญลักษณ์ประจำกรมพระสุรัสวดี ราชวัลตูกตาทอง ผู้รักษาพระธรรม พระไตรปิฎก และการควบคุมสรรพชีวิตให้เป็นไปตามกฎแห่งกรรม

3. ผลกระทบต่อวิถีการดำรงชีวิตของผู้ศรัทธาในกรุงเทพมหานคร

อิทธิพลของการกราบไหว้บูชาเทวรูปเทพเจ้าในศาสนาฮินดูที่มีผลกระทบต่อการดำรงชีวิตของผู้ศรัทธาในกรุงเทพมหานคร ประกอบด้วย 5 ด้าน ได้แก่ ด้านความเชื่อ ด้านพิธีกรรม ด้านสังคมและวัฒนธรรม ด้านเศรษฐกิจ และด้านศิลปะ

1) ด้านความเชื่อ การเกิดความเชื่อในพลังอำนาจของเทพเจ้าในศาสนาฮินดูแสดงให้เห็นได้ว่าชาวไทยที่นับถือศาสนาพุทธในกรุงเทพมหานคร ยังคงต้องการสิ่งยึดเหนี่ยวจิตใจที่นอกเหนือไปจากศาสนาพุทธ โดยเฉพาะศาสนาฮินดู ด้วยเชื่อว่าสิ่งศักดิ์สิทธิ์ มีพลังอำนาจสามารถดลบันดาลหรือตอบสนองความต้องการของตนได้ ขณะที่ศาสนาพุทธเป็นสิ่งยึดเหนี่ยวในด้านโลกุตตรธรรม สำหรับผู้ที่ต้องการละทางโลก แต่สำหรับปุถุชนทั่วไปนั้นอาจเข้าถึงได้ยาก และยังมีความต้องการบางอย่างที่จะทำให้การดำรงชีวิตของตนเป็นไปอย่างราบรื่น ปราศจากอุปสรรค และเชื่อว่าสิ่งนั้นจะทำให้ตนเองมีความสุข จึงอาจกล่าวได้ว่าการนับถือศรัทธาเทพเจ้าในศาสนาฮินดู ยังคงมีความจำเป็นต่อวิถีชีวิตของชาวไทยที่นับถือศาสนาพุทธในกรุงเทพมหานคร (ศุภลักษณ์ หัตถพนม. 2558: 163)

2) ด้านพิธีกรรม การเทวภิเษกเทวรูปของไทยจะแตกต่างจากอินเดีย ในอินเดียจะกระทำโดยพราหมณ์ แต่ในประเทศไทยจะมีพระสงฆ์มาเกี่ยวข้องด้วย บางสำนักก็นิมนต์พระเกจิที่มีชื่อเสียงจากทั่วประเทศไทยมาร่วมอธิษฐานจิตประจุพลัง หรือภาษาในทางพิธีกรรมจะเรียกว่า การนั่งปรก เพื่อเตรียมความพร้อมให้งานประติมากรรมพร้อมรับการประจุมนต์โดยพราหมณ์ในลำดับต่อไป แต่บางสำนักจะใช้พระสงฆ์ในการทำพิธีเทวภิเษกแต่เพียงอย่างเดียว อย่างไรก็ตามวัตถุประสงค์หลักของการเทวภิเษกเทวรูปนี้ เป็นไปเพื่อทำให้เทวรูปมีพลังศักดิ์สิทธิ์ มีอานุภาพในการให้พรต่อผู้บูชาได้ สอดคล้องกับงานวิจัยของ พระธรรมธัชชัยสิทธิ์ ชยธมฺโม (ศรชัย) (2560: 94) ได้ศึกษาการบูชาวัตถุมงคลเพื่อส่งเสริมพฤติกรรมดีในทางพระพุทธศาสนาของประชาชนอำเภอนางรอง จังหวัดบุรีรัมย์ ได้กล่าวว่า การประกอบพิธีพุทธภิเษก ทำให้เกิดอิทธิพลในด้านจิตใจต่อผู้บูชาคือการสร้างความมั่นใจ

ในกรณีเทวรูปชำรุด แตกหัก หรือเกิดความเสียหายกับส่วนใดส่วนหนึ่ง มีผลทำให้องค์ประกอบต่าง ๆ ของเทวรูปที่เป็นสัญลักษณ์แสดงถึงคุณสมบัติต่าง ๆ ของเทพเจ้านั้น สูญเสียไปหรือขาดหายไป และทำให้เทวรูปอยู่ในลักษณะที่ไม่สมบูรณ์ พลังศักดิ์สิทธิ์ของเทวรูปก็จะไม่สมบูรณ์ตามไปด้วย จึงอาจมีความจำเป็นต้องซ่อมแซม บูรณะ หรือสร้างใหม่ และประกอบพิธีเทวภิเษกใหม่เพื่อทำให้เทวรูปมีพลังศักดิ์สิทธิ์ มีอานุภาพในการให้พรต่อผู้บูชาได้อีกครั้ง เช่น ในกรณีของศาลท้าวมหาพรหม โรงแรมเอราวัณ ที่เกิดเหตุการณ์คนเสียสติบุกเข้าไปทุบทำลายเทวรูป เมื่อปี พ.ศ. 2549

หรือในเหตุการณ์ก่อวินาศกรรมวางระเบิด เมื่อปี พ.ศ. 2558 ที่ทำให้เทวรูปพระพรหมเกิดความเสียหาย สำนักช่างสิบหมู่จึงต้องสร้างใหม่และบูรณะซ่อมแซมตามลำดับ และได้มีการประกอบพิธีเทวภิเษกใหม่ ผู้คนทั้งชาวไทยและชาวต่างประเทศยังคงเข้าไปสักการะขอพรจนถึงปัจจุบัน

3) ด้านสังคมและวัฒนธรรม ทำให้ความสัมพันธ์ระหว่างชาวพุทธและชาวฮินดู เป็นไปในทางที่ดีดังที่ได้กล่าวแล้ว ขณะเดียวกัน ความศรัทธา นับถือสิ่งศักดิ์สิทธิ์ของชาวไทยเชื้อสายต่าง ๆ เช่น คนไทยเชื้อสายจีนในกรุงเทพมหานคร ได้เริ่มขยายตัวจากการบูชาพระโพธิสัตว์ต่าง ๆ โดยเฉพาะพระแม่กวนอิม ไปสู่การบูชาเทพเจ้าในศาสนาฮินดู โดยเฉพาะพระคเณศ ซึ่งเป็นเทพเจ้ายอดนิยมที่ชาวไทยเชื้อสายจีนเริ่มหันมานับถือ เนื่องจากเป็นสัญลักษณ์ของความสำเร็จ (ภักฐ์ชนินสา ชัยสุขสุวรรณ. 2564: สัมภาษณ์) อย่างไรก็ตาม คนไทยเชื้อสายจีนบางกลุ่มมีความเชื่อว่า พระแม่กวนอิมกับพระแม่อูมาคือเทพเจ้าองค์เดียวกัน และเกิดการสร้างเทวรูปพระแม่อูมาพร้อมกับพระโพธิสัตว์กวนอิม (2 ร่างใน 1 องค์) ดังปรากฏเป็นเทวรูปขนาดบูชาที่สนามพระวัดราชนันทดา เขตพระนคร กรุงเทพมหานคร และพบเป็นเทวรูปขนาดใหญ่ที่วัดพะเนียงแตก อำเภอเมือง จังหวัดนครปฐม

ภาพประกอบ 134 เทวรูปพระแม่อูมาเทวีร่วมกับพระโพธิสัตว์กวนอิม (2 ร่างใน 1 องค์)
ณ วัดพะเนียงแตก อำเภอเมือง จังหวัดนครปฐม

นอกจากนี้ ผู้ศรัทธายังได้นำหลักเทวตานุสติมาเป็นแบบอย่างในการดำเนินชีวิต ซึ่งสอดคล้องกับงานวิจัยของ สุกัญญา ประเสริฐศรี (2551: 50) ทำการศึกษาเรื่อง เทศกาลนวราตรีวัดพระศรีมหาอุมาเทวี: การศึกษาพิธีกรรมและความเชื่อ และงานวิจัยของ กฤติยา วโรดม (2560: 169) ได้ศึกษาเรื่องปัจจัยเสริมสร้างการบูชาเทพฮินดูอย่างสัมมาทิฐิในสังคมไทย ที่กล่าวว่า การนับถือเทพเจ้าในศาสนาฮินดู สามารถควบคุมพฤติกรรมของคนในสังคม อันเป็นผลจากเงื่อนไขในการประทานพรของเทพเจ้าจะต้องตั้งมั่นอยู่ในความดี

สิ่งที่น่าสังเกตประการหนึ่ง คือ ผู้มาสักการบูชาเทพเจ้าหรือมาเข้าร่วมกิจกรรมต่าง ๆ ของวัดเทพมณเฑียร วัดวิชฌุ วัดพระศรีมหาอุมาเทวี ที่เป็นกลุ่มตัวอย่างที่ใช้ในการวิจัยครั้งนี้ พบว่า เป็นประชาชนทั่วไปทุกชนชั้นในกรุงเทพมหานคร ตั้งแต่ ชาวบ้านทั่วไป นักเรียน นักศึกษา แม่บ้าน แม่ค้าพ่อค้า นักธุรกิจ ครูอาจารย์ ข้าราชการ พนักงานรัฐวิสาหกิจและเอกชน ผู้ประกอบอาชีพอิสระ รวมถึงช่างทรง ทั้งนี้ก็เป็นไปเพื่อต้องการที่พึ่งทางใจด้วยกันทั้งสิ้น

4) ด้านเศรษฐกิจ พบทั้งผลกระทบในทางบวกและผลกระทบในทางลบ ผลกระทบในทางบวก คือ การสร้างวัดฮินดูในกรุงเทพมหานคร ทำให้บริเวณโดยรอบวัดฮินดูต่าง ๆ เกิดกิจกรรมทางเศรษฐกิจซึ่งก่อให้เกิดรายได้กับประชาชนในพื้นที่ใกล้เคียง จากผู้คนที่นับถือศรัทธาเทพเจ้าในศาสนาฮินดูต่างเดินทางเข้ามาสักการะ จึงเกิดคนและกลุ่มคนหรือชุมชนเข้ามาร่วมการค้าขายสิ่งของที่จำเป็นต่อการเข้าไปสักการะเทพเจ้า ยังเป็นผลให้เกิดเศรษฐกิจชุมชนและการกระจายรายได้ของชุมชนในพื้นที่ แต่ในขณะเดียวกัน เกิดผลกระทบในด้านลบ คือ สถานการณ์การแพร่ระบาดของเชื้อโคโรนา 2019 หรือโควิด-19 ทำให้วัดฮินดูปิดการเข้าสักการะและการร่วมพิธีต่าง ๆ จนกว่าสถานการณ์จะคลี่คลาย ส่งผลให้เศรษฐกิจชุมชนอันเนื่องมาจากการค้าขายเครื่องสักการบูชาเป็นในทิศทางตรงข้ามกับสถานการณ์ปกติ สอดคล้องกับการสำรวจของสำนักข่าวพีพีทีวี (2563: ออนไลน์) ที่ได้เดินทางสำรวจพื้นที่บริเวณศาลท้าวมหาพรหมเอราวัณ ใกล้สี่แยกราชประสงค์ พบว่า นักท่องเที่ยวลดลงเป็นจำนวนมาก หลังมีข่าวการระบาดของเชื้อโคโรนา 2019 หรือโควิด-19 และการค้าขายเครื่องสักการะ เช่น ดอกไม้ พวงมาลัย มียอดขายที่ลดลงจากเดิมกว่าร้อยละ 70 จากรายได้ที่เคยได้ปกติ

5) ด้านศิลปะ ลักษณะประติมากรรมและคติความเชื่อที่สื่อความหมายจะแตกต่างกันไปตามความนิยม และความเชื่อถือของชนแต่ละถิ่น ศิลปะของอินเดียก็ไปอย่างหนึ่ง ศิลปะของไทยก็ไปอีกอย่างหนึ่ง สอดคล้องกับงานวิจัยของ อภิวัฒน์ สุธรรมดี (2560: 205) ศึกษาเรื่องลัทธิพิธีบูชาพระพรหมในสังคมไทยร่วมสมัย: พลวัตของตำนาน ความเชื่อ และพิธีกรรม กล่าวว่า เทวรูปพระพรหมของไทยมีลักษณะที่แตกต่างจากอินเดีย คือ นิยมทำเป็น 8 กร ในขณะที่

อินเดียทำเป็น 4 กร งานวิจัยของ สุรชัยภัทรดิษฐ์ หลอดคำวัฒนา (2554: 288) ศึกษาเรื่องพระพิฆเนศ: การผสมกลมกลืนรูปแบบประติมากรรม ความเชื่อ ประเพณี พิธีกรรมในสังคมไทย กล่าวว่า รูปแบบประติมากรรมของพระพิฆเนศ มีการผสมผสานศิลปะความงดงามทางสุนทรียศาสตร์ในท่วงท่าลีลาที่มีความหมายปริศนาธรรมที่แฝงไปตามพระนามในแต่ละปาง สะท้อนให้เห็นถึงคุณค่าทางจิตวิญญาณคือความศรัทธา งานวิจัยของ เชษฐัฐ ดิงส์ญชลี (2559) ศึกษาเรื่องประติมากรรมฮินดู-พุทธในศิลปะอินเดียกับคัมภีร์ศิลปศาสตร์ภาษาสันสกฤต พบว่า ประติมากรรมอิสระในการตัดสินใจและออกแบบประติมากรรมของตนเอง และงานวิจัยของ วรพัทธ์ ภาควงศ์ (2555: 62) ทำการศึกษาเรื่องพระศิวตีในสมัยรัตนโกสินทร์ : รูปแบบและคติการนับถือ กล่าวว่า คติที่เป็นลักษณะเฉพาะที่พบได้เฉพาะประเทศไทยคือคติที่นับถือพระศิวตีในฐานะของบุคลาธิษฐานของพระศิวธรรมจากพระไตรปิฎกในรูปแบบของพระสุนทรีวาทินี

ที่น่าสังเกตอีกประการหนึ่ง คือ เทวรูปเทพเจ้าสตรีทั้งหลาย มักจะพบการระบายสีและการตกแต่งเทวรูปให้สวยงาม ด้วยสภาวะความเป็นเพศหญิง (Feminine) ที่ทำให้เกิดอารมณ์และความรู้สึกสดชื่น กระฉับกระเฉง เคลื่อนไหว คูมีชีวิตจิตใจ จึงต้องใช้สีในการตกแต่งเพื่อเลียนแบบของจริง หรือคนจริง ๆ ซึ่งให้ความรู้สึกของการเข้าถึงได้ง่ายกว่าเทวรูปสีเดียว เพราะสีคือหนึ่งในทัศนธาตุที่มนุษย์รับรู้และเข้าถึงได้ง่ายที่สุด เนื่องด้วยสีมีผลต่ออารมณ์ความรู้สึกนึกคิดของมนุษย์โดยตรง เทวรูปส่วนใหญ่ มักใช้สีเอกรงค์ คือ ใช้สีเดียวเพื่อให้เกิดน้ำหนักอ่อนแก่ ทำให้มีผลต่ออารมณ์ความรู้สึกในลักษณะที่กลมกลืน เคร่งขริม สามัคคี ดูเป็นอันหนึ่งอันเดียวกันและเป็นเอกภาพต่องานนั้น ๆ ซึ่งการใช้สีเดียวนี้ถือเป็นการลดบทบาทของสีที่มีในประติมากรรมนั้น และปล่อยให้เส้น รูปร่าง รูปทรง พื้นผิว น้ำหนักอ่อนแก่อันเกิดจากแสงตกกระทบบนระนาบของงานประติมากรรม มีบทบาทเป็นตัวนำในการสร้างอารมณ์ความรู้สึกต่อผู้เสพ แต่เมื่อมีการนำมาแต่งเติมให้เกิดสีสันนั้นย่อมทำให้เกิดความซับซ้อนทางองค์ประกอบของทัศนธาตุมากขึ้น เนื่องด้วยสีมีบทบาทอันมีผลทำให้เกิดอารมณ์ความรู้สึก เติมเต็มองค์ประกอบของทัศนธาตุให้สมบูรณ์ สีเป็นสิ่งที่ช่วยเสริมงานประติมากรรม เน้นรายละเอียดให้ชัดเจนยิ่งขึ้น

7.3 ข้อเสนอแนะ

การวิจัยเรื่องการสื่อความหมายผ่านงานประติมากรรมของศาสนาฮินดูใน กรุงเทพมหานคร ยังคงมีข้อจำกัดในการวิจัยด้านต่าง ๆ ได้แก่ ด้านพื้นที่ ผู้วิจัยจึงขอเสนอประเด็นอื่น ๆ ที่ยังไม่ได้ศึกษา เพื่อเป็นประเด็นในการศึกษาต่อไป สรุปได้ดังนี้

1) ขยายพื้นที่การวิจัยนอกพื้นที่กรุงเทพมหานคร เช่น ปริมาณพลหรือจังหวัดใหญ่ ๆ ของประเทศไทย เพื่อให้เกิดความรู้ความเข้าใจถึงปัจจัยที่มีผลทำให้เกิดคติความเชื่อเรื่องเทพเจ้าในศาสนาฮินดูในกรุงเทพมหานครกับต่างจังหวัดว่ามีความคล้ายคลึงหรือแตกต่างกันในด้านใดบ้าง และอย่างไร

2) ศึกษาความสัมพันธ์ของผู้ที่นับถือเทพเจ้าในศาสนาฮินดูทั้งในกรุงเทพมหานครและต่างจังหวัด เพื่อให้เกิดความรู้ความเข้าใจถึงสาเหตุปัจจัยที่ทำให้เกิดการนับถือบูชาเทพเจ้าในศาสนาฮินดู และการดำรงอยู่ของผู้นับถือเทพเจ้าในศาสนาฮินดู รวมถึงผลกระทบต่อวิถีการดำรงชีวิตของผู้ศรัทธาในประเทศไทยทั้งในกรุงเทพมหานครและต่างจังหวัด

ผู้วิจัยหวังว่างานวิจัยเรื่อง “การสื่อความหมายผ่านงานประติมากรรมของศาสนาฮินดูใน กรุงเทพมหานคร” ครั้งนี้จะเป็นประโยชน์และองค์ความรู้สำหรับผู้สนใจที่ต้องการศึกษาหาข้อมูลที่เกี่ยวข้องกับประติมากรรมของศาสนาฮินดูในกรุงเทพมหานคร การสื่อความหมายทางความเชื่อของศาสนาฮินดูในกรุงเทพมหานคร รวมถึงเพื่อศึกษาผลกระทบต่อวิถีการดำรงชีวิตของผู้ศรัทธาในกรุงเทพมหานคร เพื่อประโยชน์ในการศึกษาในโอกาสต่อไป

บรรณานุกรม

- กรมศิลปากร. (2562, 23 สิงหาคม). สัมภาษณ์โดย วัฒนวุฒิ ช่างชนะ ที่วัดเทพมณเฑียร
เขตพระนคร กรุงเทพมหานคร.
- กระทรวงวัฒนธรรม. (ม.ป.ป.). *เทวรูป: พระนารายณ์*. สืบค้นเมื่อ 22 สิงหาคม 2563, จาก
<http://cpot.in.th/np/v/999-เทวรูป-%3A-พระนารายณ์>
- กระทรวงวัฒนธรรม. (ม.ป.ป.). *เทวรูป: พระพิฆเนศวร*. สืบค้นเมื่อ 9 พฤษภาคม 2563, จาก
<http://cpot.in.th/np/v/1004-เทวรูป-%3A-พระพิฆเนศวร>
- กระทรวงวัฒนธรรม. (ม.ป.ป.). *พระลักษมี*. สืบค้นเมื่อ 29 สิงหาคม 2563, จาก
<http://cpot.in.th/np/v/1000-เทวรูป-%3A-พระลักษมี>
- กระทรวงวัฒนธรรม. (ม.ป.ป.). *พระสุรัสวดี*. สืบค้นเมื่อ 12 กันยายน 2563, จาก
<http://www.cpot.in.th/np/v/1002-เทวรูป-%3A-พระสุรัสวดี>
- กระทรวงวัฒนธรรม. (ม.ป.ป.). *เทวรูป: พระอิศวร*. สืบค้นเมื่อ 8 สิงหาคม 2563, จาก
<http://cpot.in.th/np/v/997-เทวรูป-%3A-พระอิศวร>
- กระทรวงวัฒนธรรม. (ม.ป.ป.). *เทวรูป: พระอุมาเทวี*. สืบค้นเมื่อ 15 สิงหาคม 2563, จาก
<http://cpot.in.th/np/v/998-เทวรูป-%3A-พระอุมาเทวี>
- กรมการศาสนา, กระทรวงวัฒนธรรม. (2560). *ศาสนาในประเทศไทย* (พิมพ์ครั้งที่ 2). กรุงเทพฯ: โรง
พิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.
- กรมศิลปากร. (ม.ป.ป.). *ศาลตาผาแดง*. สืบค้นเมื่อ 9 ตุลาคม 2562, จาก
<http://www.qrcode.finearts.go.th/index.php/th/historicalpark/sukhothai/sukhothai02/sukhothai-02-001/item/247-sukhothai03-007>
- กรมศิลปากร. (2540). *พระพิฆเนศวร คติความเชื่อและรูปแบบของพระพิฆเนศวรที่พบในประเทศไทย* (พิมพ์ครั้งที่ 2). กรุงเทพฯ: กรมศิลปากร.
- กรมศิลปากร. (2563). *พระพิฆเนศวร 108 ปี กรมศิลปากร*. สืบค้นเมื่อ 9 พฤษภาคม 2563, จาก
<https://www.facebook.com/พระพิฆเนศวร-108-ปี-กรมศิลปากร-360460604615300/photos/618366292158062>
- กฤติยา วจิตรม. (2560, กันยายน-ธันวาคม). ปัจจัยเสริมสร้างการบูชาเทพฮินดูอย่างสัมมาทิฐิใน
สังคมไทย. *วารสารสันติศึกษาปริทรรศน์ มจร*. 5(3): 163-166.
- กิตติ วัฒนะมหาตม์. (2546ก). *คณศปกรณ*. กรุงเทพฯ: เมืองโบราณ.

- กิตติ วัฒนะมหาตม์. (2546ข). *รัตนเทวีปกรณ*. กรุงเทพฯ: สร้างสรรค์บุ๊คส์.
- กิตติ วัฒนะมหาตม์. (2549). *ตรีเทวปกรณ* (พิมพ์ครั้งที่ 4). กรุงเทพฯ: สร้างสรรค์บุ๊คส์.
- กิตติ วัฒนะมหาตม์. (2551). *เทวาลัย*. กรุงเทพฯ: สร้างสรรค์บุ๊คส์.
- กิตติ วัฒนะมหาตม์. (2553). *คู่มือบูชาเทพ ฉบับสมบูรณ์*. กรุงเทพฯ: สร้างสรรค์บุ๊คส์.
- แก้วนพเก้า. (2561). *ตุ๊กตาทอง พระสุรัสวดี เทวีแห่งปัญญา*. สืบค้นเมื่อ 12 กันยายน 2563, จาก <http://g-pra.com/auction/view.php?aid=19706343>
- ข่าวออนไลน์ ryt9. (2549). *เวิร์คพอยท์ อนุรักษ์ของค์พระพิฆเนศวรฯ ขึ้นประทับ ศิลปินวงการบันเทิงแห่ร่วมพิธีแน่นขนัดสุดอัศจรรย์ฝนหยุด พ้าเปิด ขณะอัญเชิญขึ้นบนพระแท่น! สืบค้นเมื่อ 29 กรกฎาคม 2563 จาก <https://www.ryt9.com/s/prg/43071>*
- คณะศิลปศาสตร์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์. (2562). *พระคเณศ ศิลปกรรมศาสตร์ มธ.* สืบค้นเมื่อ 9 พฤษภาคม 2563, จาก <https://www.facebook.com/GaneshafineartsTU/posts/103884007774331>
- คณะอักษรศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย. (ม.ป.ป.). *พระสุรัสวดี: เทวีอักษรศาสตร์*. สืบค้นเมื่อ 12 กันยายน 2563, จาก <https://www.arts.chula.ac.th/~sandbox/aksorn/th/about/symbols/>
- คมกฤษ อู่เต็กเค่ง. (2564, 19 มีนาคม). สัมภาษณ์โดย วัฒนวุฒิ ช่างชนะ ทางโทรศัพท์.
- คุณชายทองเหลือง. (2561). *รูปหล่อพระตรีศักดิ์*. สืบค้นเมื่อ 15 สิงหาคม 2563, จาก <http://www.brassprince.com/product/366/รูปหล่อพระตรีศักดิ์-คือร่างรวม-พระแม่อุมาเทวี-พระแม่สุรัสวดี-พระแม่ลักษมี-สูง-1-เมตร>
- คุณชายทองเหลือง. (2562). *รูปหล่อ พระแม่อุมาเทวี ใส่ชุดไทย*. สืบค้นเมื่อ 15 สิงหาคม 2563, จาก <http://www.brassprince.com/product/562/รูปหล่อ-พระแม่อุมาเทวี-ใส่ชุดไทย>
- จิรัชญา วรรณโสภา. 2561. *อิทธิพลกระแสเกาหลีส่งผลกระทบต่อการท่องเที่ยวประเทศไทยเกาหลีใต้ของชาวรัสเซีย* (ภาคนิพนธ์ปริญญาศิลปศาสตรบัณฑิต สาขาวิชารัสเซียศึกษา). คณะศิลปศาสตร์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, กรุงเทพฯ.
- ฉัตรทิพย์ นาถสุภา. (2540). *วัฒนธรรมไทยกับขนบการเปลี่ยนแปลงสังคม*. กรุงเทพฯ : สำนักพิมพ์แห่งจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- ชมรมพระเครื่องศิริโสตร์. (ม.ป.ป.). *พระบูชาพระพรหมประสิทธิ์ (หล่อนำฤกษ์ปิดทอง) สูง 12 นิ้ว ประทับหงส์สวรรค์*. สืบค้นเมื่อ 5 กันยายน 2563, จาก <https://www.siristore.com/amulets-list/four-faces->

- buddha/mahasitthichokepokasap/phra-boochoa-4-faces-buddha.html
- ชมรมพระเครื่องศิริโสตร์. (ม.ป.ป.). พระบูชาพระพรหมประสิทธิ์ (บรอนซ์อเมริกา) สูง 18 ซม. รวมฐานไม้สัก ประทับหงส์สวรรค์เห็นฟ้า. สืบค้นเมื่อ 5 กันยายน 2563, จาก <https://www.siristore.com/amulets-list/four-faces-buddha/mahasitthichokepokasap/18cm-height-american-bronze.html>
- ชัยมงคล อุดมทรัพย์. (2509). พระประวัติพระนางเธอลักษมีลาวัณ มเหสีสมเด็จพระมหาธีรราชเจ้า. กรุงเทพฯ: เรืองวิทยา.
- ชานนท์พุทธศิลป์. (2562). พระนารายณ์มหาเทพ. สืบค้นเมื่อ 22 สิงหาคม 2563, จาก <https://www.facebook.com/ชานนท์พุทธศิลป์-500405513688176>
- เชษฐา ดิงส์ถุชลี. (2559). ประติมากรรมหินดู-พุทธในศิลปะอินเดียกับคัมภีร์ศิลปศาสตร์ภาษาสันสกฤต. กรุงเทพฯ: เรือนแก้วการพิมพ์.
- เชษฐา ดิงส์ถุชลี. (2564, 5 มีนาคม). สัมภาษณ์โดย วัฒนวุฒิ ช้างชนะ ที่ร้านอาหาร FARM to TABLE, Organic Cafe' ถนนรัชฎาภิเศก เขตพระนคร กรุงเทพฯ.
- เมธากาญจน์ โอฟารสฤทธิกุล. (2550). แนวความคิดการออกแบบวัดหินดูในประเทศไทย. วิทยานิพนธ์ปริญญาครุศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาสถาปัตยกรรม บัณฑิตวิทยาลัย สถาบันเทคโนโลยีพระจอมเกล้าเจ้าคุณทหารลาดกระบัง.
- เมธามาลย์ ราชภัณฑารักษ์ และพวงเพชร สุรัตน์กวีกุล. (2544). มนุษย์กับสังคม (พิมพ์ครั้งที่ 3). กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์.
- ญาลิสฐาฐ์ ต้นสอน. (2564, 16 มกราคม). สัมภาษณ์โดย วัฒนวุฒิ ช้างชนะ ที่วัดพระศรีมหาอุมาเทวี เขตบางรัก กรุงเทพมหานคร.
- ฐิรวุฒิ เสนาคำ. (2549). เหลียวหน้าแลหลัง วัฒนธรรมป๊อป. กรุงเทพฯ: ศูนย์มานุษยวิทยาสิรินธร (องค์การมหาชน).
- เด่นดาว ศิลปานนท์. (2558). เทวสตรี: คติพุทธ พราหมณ์ และความเชื่อในประเทศไทย. กรุงเทพฯ: กรมศิลปากร.
- ดุลยภาค ปรีชารัชช. (2551, ตุลาคม-ธันวาคม). พลิกมุมมองวิษณุ ศูนย์กลางชุมชนชาวอุดรประเทศ ในกรุงเทพมหานคร. วารสารเมืองโบราณ. 34(4): 46-59.
- ไทยรัฐออนไลน์. (2558). ไปกันหรือยังหมอดูดังแนะนำ... เปิดวิธีเสริมดวงรับปีแพะที่ 'แยกแห่งเทพ'. สืบค้นเมื่อ 29 สิงหาคม 2563, จาก <https://www.thairath.co.th/lifestyle/travel/473090>
- ไทยรัฐออนไลน์. (2559). ดำเนินการเมือง ภาครรพณ์บ้านพิษณุโลก เรือน(ไม้)พร้อมอยู่ของนายกฯ.

- สืบค้นเมื่อ 29 สิงหาคม 2563, จาก <https://www.thairath.co.th/news/627824>
- ไทยรัฐออนไลน์. (2562). *ต้องไป รวมแลนด์มาร์ก! ชาว 12 ราศีไปสักการะลดความแรงดวงสยงเดือน มิ.ย.* สืบค้นเมื่อ 9 พฤษภาคม 2563, จาก <https://www.thairath.co.th/lifestyle/life/967697>
- ธนิต อยู่โพธิ์ และคนอื่น ๆ. (2549). *พรหมสี่หน้า: รวมบทความ*. กรุงเทพฯ: อมรินทร์.
- ธิดิ ปุบุตตรา. (2563, 10 ธันวาคม). สัมภาษณ์โดย วัฒนวุฒิ ช่างชนะ ที่วัดวิชฌุ เขตยานนาวา กรุงเทพมหานคร.
- ธีระนันท์ วิชัยดิษฐ์. (2557). *คติความเชื่อเรื่องพระศิวะในกรุงเทพมหานคร (พ.ศ. 2325-2556)* (วิทยานิพนธ์ปริญญาปรัชญาดุษฎีบัณฑิต สาขาวิชาภาษาไทย). คณะมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยบูรพา, ชลบุรี.
- นงคราญ สุขสม. (2561). *ถอดรหัสพระเจ้าฮินดู*. กรุงเทพฯ: พระรามครีเอชั่น.
- นฤพนธ์ ดั่งวิเศษ. (2558). "ความต่าง" ของ "วิถีคิด" ต่อวัฒนธรรมกระแสนิยม. สืบค้นเมื่อ 4 กุมภาพันธ์ 2564, จาก <https://www.sac.or.th/databases/anthropology-concepts/articles/7>
- นันทพร ศรีสุทระ. (2544). *วิถีชีวิตชุมชนกับการเกิดโรคเบาหวาน กรณีศึกษาชุมชนบ้านจ้ว ตำบลสมัย อำเภอสบปราบ จังหวัดลำปาง*. วิทยานิพนธ์ปริญญาศึกษาศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาการส่งเสริมสุขภาพ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่.
- นิสาชล ทองแย้ม. (2528). *แนวคิดเกี่ยวกับผลกระทบ*. กรุงเทพฯ : มหาวิทยาลัยเทคโนโลยีพระจอมเกล้าพระนครเหนือ.
- เนื่ออ่อน ขรัวทองเขียว. (2550). *รูปแบบและความเชื่อของงานศิลปกรรมที่เกี่ยวข้องกับพระศรีลักษมีที่พบในประเทศไทย ก่อนพุทธศตวรรษที่ 19* (วิทยานิพนธ์ปริญญาศิลปศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาประวัติศาสตร์ศิลปะ). บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยศิลปากร, กรุงเทพฯ.
- เนื่ออ่อน ขรัวทองเขียว. (2553). *แกะรอยพระลักษมี*. กรุงเทพฯ: มิวเซียมเพรส.
- เนื่ออ่อน ขรัวทองเขียว. (2558). *ความเชื่อและรูปแบบงานศิลปกรรมพระศรีอุมาเทวีในประเทศไทย*. (รายงานวิจัย) มหาวิทยาลัยสวนดุสิต, กรุงเทพฯ.
- เนื่ออ่อน ขรัวทองเขียว. (2564, 12 มีนาคม). สัมภาษณ์โดย วัฒนวุฒิ ช่างชนะ ที่มหาวิทยาลัยสวนดุสิต ถนนนครราชสีมา เขตดุสิต กรุงเทพฯ.
- บรมฉัตร ปรมต์ ปรมัตถธรรม (2562). *สุดยอดแฟนพันธุ์แท้พระคเณศ*. สืบค้นเมื่อวันที่ 29 กรกฎาคม 2563 จาก https://www.youtube.com/watch?v=cc-aHpdWg_0

- บ้านศิลปะเอกชัย วรรณแก้ว. (2563). *พระนารายณ์*. สืบค้นเมื่อ 22 สิงหาคม 2563, จาก <https://www.ekachai-lifeunlimited.com/content/5416/มูลนิธิพระพิฆเนศ-ร่วมกับ-บ้านศิลปะเอกชัย-วรรณแก้ว>
- บ้านศิลปะเอกชัย วรรณแก้ว. (2563). *พระพิฆเนศ*. สืบค้นเมื่อ 9 พฤษภาคม 2563, จาก <https://www.ekachai-lifeunlimited.com/content/5416/มูลนิธิพระพิฆเนศ-ร่วมกับ-บ้านศิลปะเอกชัย-วรรณแก้ว>
- บ้านศิลปะเอกชัย วรรณแก้ว. (2563). *พระพรหม*. สืบค้นเมื่อ 22 สิงหาคม 2563, จาก <https://www.ekachai-lifeunlimited.com/content/5416/มูลนิธิพระพิฆเนศ-ร่วมกับ-บ้านศิลปะเอกชัย-วรรณแก้ว>
- บ้านศิลปะเอกชัย วรรณแก้ว. (2563). *พระแม่ลักษมี*. สืบค้นเมื่อ 22 สิงหาคม 2563, จาก <https://www.ekachai-lifeunlimited.com/content/5416/มูลนิธิพระพิฆเนศ-ร่วมกับ-บ้านศิลปะเอกชัย-วรรณแก้ว>
- บ้านศิลปะเอกชัย วรรณแก้ว. (2563). *พระคิวงะ*. สืบค้นเมื่อ 8 สิงหาคม 2563, จาก <https://www.ekachai-lifeunlimited.com/content/5416/มูลนิธิพระพิฆเนศ-ร่วมกับ-บ้านศิลปะเอกชัย-วรรณแก้ว>
- บ้านศิลปะเอกชัย วรรณแก้ว. (2563). *พระศรีสวดี*. สืบค้นเมื่อ 22 สิงหาคม 2563, จาก <https://www.ekachai-lifeunlimited.com/content/5416/มูลนิธิพระพิฆเนศ-ร่วมกับ-บ้านศิลปะเอกชัย-วรรณแก้ว>
- บ้านศิลปะเอกชัย วรรณแก้ว. (2563). *พระแม่อุมา*. สืบค้นเมื่อ 15 สิงหาคม 2563, จาก <https://www.ekachai-lifeunlimited.com/content/5416/มูลนิธิพระพิฆเนศ-ร่วมกับ-บ้านศิลปะเอกชัย-วรรณแก้ว>
- บุญ สนอง บุญ โยทยาน. (2515). *มนุษย์กับสังคม* (พิมพ์ครั้งที่ 4). กรุงเทพฯ : มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์.
- บุรินทร์ ไกรทอง. (2563, 10 ธันวาคม). สัมภาษณ์โดย วัฒนวุฒิ ช่างชนะ ที่วัดวิษณุ เขตยานนาวา กรุงเทพมหานคร.
- ประสิทธิ์ ตงยั้งศิริ. (2542). *ตรวจสอบและการวิเคราะห์โครงการ*. กรุงเทพฯ : ซีเอ็ดดูเคชั่น.
- ประเสริฐ วิทยาธิรัฐ. (2522). *ผลกระทบของการจัดรูปที่ดินต่อเศรษฐกิจและสังคมชนบท*. กรุงเทพฯ : มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ. อ้างถึงใน สุมาลี หวังพุดิ. (2546). *วิถีชีวิตของชาวบ้านตำบลนาทับ อำเภोजะนะ จังหวัดสงขลา*. สงขลา : มหาวิทยาลัยทักษิณ.

ประไพพิมพ์ สุธีวสินนนท์ และประสพชัย พสุนนท์. (2559, ตุลาคม – ธันวาคม). กลยุทธ์การเลือก ตัวอย่างสำหรับการวิจัยเชิงคุณภาพ. *วารสารปาริชาติ มหาวิทยาลัยทักษิณ*.

29(2): 41-44.

ผู้จัดการออนไลน์. (2564). “หมอยง” เปิดภาพพระพิฆเนศเหยียบโควิด-19 จมธรณี ได้รับมาเป็นขวัญ กำลังใจยามเผชิญวิกฤต. สืบค้นเมื่อ 10 ตุลาคม 2564, จาก

<https://mgronline.com/qol/detail/9640000047013>

พรพรรณ รัชตประภาญจน์. (2545). *ความเชื่อเรื่องสีในสังคมไทย* (วิทยานิพนธ์ปริญญาศิลปศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาไทยศึกษา). บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยรามคำแหง, กรุงเทพฯ.

พลิชฐ์ไชยวัฒน์. (2561). *สัมภาษณ์ คมกฤษ อยู่เติกเค่ง: ฮินดู...อีกมุมที่คนไทยไม่รู้จัก*. สืบค้นเมื่อ 9 มกราคม 2564, จาก <https://prachatai.com/journal/2018/11/79451>

พระเครื่องพาณิชนน19. (2561). *หลวงพ่พรหมมา วัดยานนาวา*. สืบค้นเมื่อ 5 กันยายน 2563, จาก https://www.pnt19.com/reserve_detail/1593

พระธรรมธัชสิทธิ์ ชยธมฺโม (ศรชัย). (2560). *การบูชาวัตถุมงคลเพื่อส่งเสริมพฤติกรรมดีในทางพระพุทธศาสนาของประชาชนอำเภอนางรอง จังหวัดบุรีรัมย์* (วิทยานิพนธ์ปริญญาพุทธศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาพระพุทธศาสนา). บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, กรุงเทพฯ.

พระอาจารย์ศิริพงษ์ ครูพันธ์กิจ. (2560). *พระพิราพอรอน*. สืบค้นเมื่อ 8 สิงหาคม 2563, จาก <https://www.facebook.com/พระพิราพ-พ่อครูฤๅษี-ที่เผยแพร่โดย-พระอาจารย์ศิริพงษ์-ครูพันธ์กิจ-184337438761255/>

พิจิตรา พวงนาค. (2564, 23 มกราคม). *สัมภาษณ์โดย วัฒนวุฒิ ช่างชนะ ที่วัดเทพมณเฑียร เขตพระนคร กรุงเทพมหานคร*.

พิพิธภัณฑ์เทพศรียันตราเทวาลัย. (2561). *พระแม่อุมา*. สืบค้นเมื่อ 15 สิงหาคม 2563, จาก <https://www.facebook.com/sriyantra.bangkae/photos/a.1988419191245474/1988419347912125>

พิพิธภัณฑ์เทพศรียันตราเทวาลัย. (2561). *พระแม่กาลี*. สืบค้นเมื่อ 15 สิงหาคม 2563, จาก <https://www.facebook.com/sriyantra.bangkae/photos/a.1990692461018147/1992046374216089>

พิพิธภัณฑ์เทพศรียันตราเทวาลัย. (2562). *พระแม่สร้อยดี*. สืบค้นเมื่อ 12 กันยายน 2563, จาก <https://www.facebook.com/sriyantra.bangkae/photos/a.2114099408677451/211410>

0458677346

พีพีทีวีไอออนไลน์. (2563). “พระพรหมเอราวัณ” นทท.ลดลงจำนวนมาก หลังไวรัสโคโรนาระบาด.

สืบค้นเมื่อ 7 กุมภาพันธ์ 2564, จาก <https://www.pptvhd36.com/news/ประเด็นร้อน/119022>

เฟซบุ๊กแฟนเพจ Hindu Meeting (Fan Page). (2563). เทวรูปพระคเณศ. สืบค้นเมื่อ

15 กุมภาพันธ์ 2563, จาก <https://www.facebook.com/HinduMeeting.HM/>

เฟซบุ๊กแฟนเพจ Hindu Meeting (Fan Page). (2563). เทวรูปพระพรหม. สืบค้นเมื่อ

15 กุมภาพันธ์ 2563, จาก <https://www.facebook.com/HinduMeeting.HM/>

เฟซบุ๊กแฟนเพจ Hindu Meeting (Fan Page). (2563). เทวรูปพระแม่กาลี. สืบค้นเมื่อ

15 กุมภาพันธ์ 2563, จาก <https://www.facebook.com/HinduMeeting.HM/>

เฟซบุ๊กแฟนเพจ Hindu Meeting (Fan Page). (2563). เทวรูปพระศิวะ. สืบค้นเมื่อ

15 กุมภาพันธ์ 2563, จาก <https://www.facebook.com/HinduMeeting.HM/>

เฟซบุ๊กแฟนเพจ Hindu Meeting (Fan Page). (2563). เทวรูปพระลักษมี. สืบค้นเมื่อ

15 กุมภาพันธ์ 2563, จาก <https://www.facebook.com/HinduMeeting.HM/>

เฟซบุ๊กแฟนเพจ Hindu Meeting (Fan Page). (2563). เทวรูปพระวิษณุ. สืบค้นเมื่อ

15 กุมภาพันธ์ 2563, จาก <https://www.facebook.com/HinduMeeting.HM/>

เฟซบุ๊กแฟนเพจ Hindu Meeting (Fan Page). (2563). เทวรูปพระสร้อยดี. สืบค้นเมื่อ

15 กุมภาพันธ์ 2563, จาก <https://www.facebook.com/HinduMeeting.HM/>

เฟซบุ๊กแฟนเพจ Hindu Meeting (Fan Page). (2563). เทวรูปพระอุมา. สืบค้นเมื่อ

15 กุมภาพันธ์ 2563, จาก <https://www.facebook.com/HinduMeeting.HM/>

ภัฏษณีชนิตา ชัยสุขสุวรรณ . (2564, 23 มกราคม). สัมภาษณ์โดย วัฒนวุฒิ ช้างชนะ

ที่วัดเทพมณเฑียร เขตพระนคร กรุงเทพมหานคร.

ภูสิทธิ์ ชันติกุล. (2552). การศึกษาวิถีชีวิตชุมชนวัดประชากระบือธรรม เขตดุสิต กรุงเทพมหานคร.

รายงานวิจัยของมหาวิทยาลัยราชภัฏสวนสุนันทา.

มงคลบารมีพระเครื่อง. (2564). มหาสุบรรณลักษมี. สืบค้นเมื่อ 29 สิงหาคม 2563, จาก

[https://www.facebook.com/permalink.php?story_fbid=3978203505531154&id=733](https://www.facebook.com/permalink.php?story_fbid=3978203505531154&id=733867189964818)

867189964818

ยุทธพงษ์ เนียมนุช. (2563, 5 ธันวาคม). สัมภาษณ์โดย วัฒนวุฒิ ช้างชนะ ที่วัดเทพมณเฑียร เขต

พระนคร กรุงเทพมหานคร.

- ราชันย์ เวียงเพิ่ม. (2550). *พระคเณศ: ตำนานและพิธีกรรมในสังคมไทย* (วิทยานิพนธ์ปริญญาอักษรศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาภาษาไทย). คณะอักษรศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, กรุงเทพฯ.
- ราชบัณฑิตยสถาน. (2539). *พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. 2539*. กรุงเทพฯ: อักษรเจริญทัศน์.
- ร้านเทวประดิษฐ์. (2560). *พระแม่อุมา*. สืบค้นเมื่อ 15 สิงหาคม 2563, จาก <https://www.facebook.com/tevapradith/photos/2014491272163942/>
- ร้านมิ่งมงคล. (2562). *พระนารายณ์ทรงพญาครุฑ*. สืบค้นเมื่อ 22 สิงหาคม 2563, จาก <http://www.mingmongkolstore.com/product/800/พระนารายณ์ทรงพญาครุฑ-10>
- ร้านเทวประดิษฐ์. (2563). *พระแม่ทศรดา*. สืบค้นเมื่อ 15 สิงหาคม 2563, จาก <https://www.facebook.com/tevapradith/photos/2789313391348389/>
- ร้านเทวประดิษฐ์. (2561). *พระลักษมี*. สืบค้นเมื่อ 29 สิงหาคม 2563, จาก <https://www.facebook.com/tevapradith/photos/2137198166559918>
- ร้านเทวประดิษฐ์. (2562). *พระลักษมี*. สืบค้นเมื่อ 29 สิงหาคม 2563, จาก <https://www.facebook.com/tevapradith/photos/2458013281145070/>
- ร้านเทวประดิษฐ์. (2563). *พระลักษมี*. สืบค้นเมื่อ 29 สิงหาคม 2563, จาก <https://www.facebook.com/tevapradith/photos/2814750985471296/>
- ร้านเทวประดิษฐ์. (2563). *พระศรีสวดี*. สืบค้นเมื่อ 12 กันยายน 2563, จาก <https://www.facebook.com/tevapradith/photos/2814751045471290/>
- ร้านมิ่งมงคล. (2562). *พระแม่ลักษมี*. สืบค้นเมื่อ 29 สิงหาคม 2563, จาก <http://www.mingmongkolstore.com/product/754/พระแม่ลักษมี-4>
- ร้านมิ่งมงคล. (2561). *พระศิวะมหาเทพ และ พระแม่อุมาเทวี*. สืบค้นเมื่อ 15 สิงหาคม 2563, จาก <http://www.mingmongkolstore.com/product/147/พระศิวะมหาเทพ-และ-พระแม่อุมาเทวี-สูง-1-เมตร>
- ร้านมิ่งมงคล. (2562). *พระศิวะมหาเทพบัลลังก์หินุมาน หน้าตัก 9"*. สืบค้นเมื่อ 8 สิงหาคม 2563, จาก <http://www.mingmongkolstore.com/product/586/พระศิวะมหาเทพบัลลังก์หินุมาน-หน้าตัก-9>
- เด็กปั้นเกล้า. (2560). *พระตรีมูรติ วัดไตรมิตร สูง 20 นิ้ว หายาก จำนวนสร้าง 200 องค์ ปี 48*. สืบค้นเมื่อ 8 สิงหาคม 2563, จาก

- <http://uauction4.uamulet.com/AuctionDetail.aspx?bid=358&qid=111046>
 วรชาติ มีชูบพ. (ม.ป.ป.). *พระคณศร์เสียดงา*. สืบค้นเมื่อ 9 พฤษภาคม 2563, จาก
http://www.vajiravudh.ac.th/OVtoVC/OVtoVC_88.htm
- วรรณัย พงศาชลากร. (2555). *14 ปราสาทหินบนยอดเขาในประเทศไทย*. สืบค้นเมื่อ 9 ตุลาคม 2562,
 จาก <http://oknation.nationtv.tv/blog/voranai/gallery/50953/comment>
- วรพัทธ์ ภควงศ. (2555). *พระสร้อยวดีในสมัยรัตนโกสินทร์: รูปแบบและคติการนับถือ* (การค้นคว้า
 อภิปรัชญาศิลปศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาประวัติศาสตร์ศิลปะ). บัณฑิตวิทยาลัย
 มหาวิทยาลัยศิลปากร, กรุงเทพฯ.
- วรลักษณ์ ผ่องสุขสวัสดิ์. (2558). *พระลักษมี*. กรุงเทพฯ: อมรินทร์พริ้นติ้งแอนด์พับลิชชิ่ง.
- วัดสุทัศนเทพวราราม. (2563). *พระสุนทรวิภาณี*. สืบค้นเมื่อ 12 กันยายน 2563, จาก
<https://www.facebook.com/WatSuthatBangkok/posts/725846821382107>
- วัลลภ นิมสนอง. (2561). *คณศโนรา*. สืบค้นเมื่อ 9 พฤษภาคม 2563, จาก
<https://www.facebook.com/Maharajadhamma/posts/1854879744557594>
- วัลลภ นิมสนอง. (2562). *พระพิฆเนศบรมครูนาฏราช*. สืบค้นเมื่อ 9 พฤษภาคม 2563, จาก
<https://www.facebook.com/Maharajadhamma/posts/2265194923526072>
- วอล์กเกอร์. (2538). *พลังแห่งสี*: The Power of Color. กรุงเทพฯ: ซีเอ็ดดูเคชั่น.
- ศรีครูเทพมนตรา. (2559). *ไหว้พระปีใหม่*. สืบค้นเมื่อ 8 และ 29 สิงหาคม 2563, จาก
<http://shreegurudevamantra.blogspot.com/2016/01/blog-post.html>
- ศานติ ภัคดีคำ. (2558). *พระพิฆเนศวร*. กรุงเทพฯ: อมรินทร์พริ้นติ้งแอนด์พับลิชชิ่ง.
- ศานติ ภัคดีคำ. (2556). *พระนารายณ์*. กรุงเทพฯ: อมรินทร์พริ้นติ้งแอนด์พับลิชชิ่ง.
- ศานติ ภัคดีคำ. (2559). *พระศิวะ*. กรุงเทพฯ: อมรินทร์พริ้นติ้งแอนด์พับลิชชิ่ง.
- สถานทูตอินเดียประจำประเทศไทย. (ม.ป.ป.). *ข้อมูลพื้นฐาน*. สืบค้นเมื่อ 10 สิงหาคม 2562, จาก
<http://newdelhi.thaiembassy.org/th/useful-knowledge-th/ข้อมูลประเทศไทย/country-profile-th/>
- สยามกุลชัย. (2563). *เทวรูปพระอิศวร (พระปรเมศวรมูรติ) ศิลปะอยุธยา สกulptช่างกำแพงเพชร*.
 สืบค้นเมื่อ 9 พฤษภาคม 2563, จาก <https://www.facebook.com/Sayompoovalai/>
- สยามดารา. (2559). *งานประกาศรางวัล “นาฏราช” ครั้งที่ 7 ประจำปี 2558*. สืบค้นเมื่อ
 8 สิงหาคม 2563, จาก <https://zubzip.com/news-763>
- สยามรัฐออนไลน์. (2561). *4 สถานที่” ขอพรพระพิฆเนศในเกาะรัตนโกสินทร์*. สืบค้นเมื่อ

9 พฤษภาคม 2563, จาก <https://siamrath.co.th/n/46071>

สัจชัย หลีวรรณกุล. (2563, 13 ธันวาคม). สัมภาษณ์โดย วัฒนวุฒิ ช้างชนะ ที่วัดวิชฌุ เขตสาทร กรุงเทพมหานคร

สมหวัง พิธิยานุวัฒน์ และนิคม ตั้งคะพิภพ. (2528, ตุลาคม-พฤศจิกายน). การประเมินผลกระทบ. *วารสารการศึกษาแห่งชาติ*. 20(1): 42.

สาริกา หาญพานิชย์. (2555). *พระพรหมในศาสนาพราหมณ์ ตามทัศนะพระพุทธศาสนาเถรวาท* (วิทยานิพนธ์ปริญญาพุทธศาสตรดุษฎีบัณฑิต สาขาวิชาพระพุทธศาสนา). บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, กรุงเทพฯ.

สุกัญญา ประเสริฐศรี. (2551). *เทศกาลนรธาตรีวัดพระศรีมหาอุมาเทวี: การศึกษาพิธีกรรมและความเชื่อ*. (สารนิพนธ์ปริญญาการศึกษามหาบัณฑิต สาขาวิชาภาษาไทย). บัณฑิตวิทยาลัย, กรุงเทพฯ.

สุขศิริ บุญเรือง . (2546). *การปลูกไม้ดอกไม้ประดับกับวิถีชีวิตของชุมชน : กรณีศึกษาบ้านศิลา ตำบลศิลา อำเภอเมือง จังหวัดขอนแก่น*. วิทยานิพนธ์ปริญญาศิลปศาสตรมหาบัณฑิต สาขาไทยศึกษาเพื่อการพัฒนา สถาบันราชภัฏเลย.

สุพัตรา สุภาพ. (2541). *สังคมและวัฒนธรรมไทย ค่านิยม: ศาสนา: ประเพณี* (พิมพ์ครั้งที่ 9). กรุงเทพฯ: ไทยวัฒนาพานิช.

สุภางศ์ จันทวานิช. (2559). *ทฤษฎีสังคมวิทยา* (พิมพ์ครั้งที่ 7). กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์แห่งจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.

สุรัชย์ภัทรดิษฐ์ หลอดคำวัฒนา. (2554). *พระพิฆเนศ: การผสมกลมกลืนรูปแบบประติมากรรม ความเชื่อ ประเพณี พิธีกรรมในสังคมไทย* (วิทยานิพนธ์ปริญญาปรัชญาดุษฎีบัณฑิต สาขาวิชาวัฒนธรรมศาสตร์) มหาวิทยาลัยมหาสารคาม, มหาสารคาม.

สุรพงษ์ สิริธรรกุล. (2564, 27 มีนาคม). สัมภาษณ์โดย วัฒนวุฒิ ช้างชนะ ที่วัดพระศรีมหาอุมาเทวี เขตบางรัก กรุงเทพมหานคร.

อชันตา พุทธศิลป์. (2560). *วิชฌุ อนันตศายิน*. สืบค้นเมื่อ 22 สิงหาคม 2563, จาก <https://www.facebook.com/Ajantathai/posts/612233875832173>

อชิรญา. (2550). *พระพิฆเนศร์ ปางมหาเทพ*. สืบค้นเมื่อ 9 พฤษภาคม 2563, จาก http://www.g-pra.com/webboard/show.php?Category=general_talk&No=41592

อนันต์ เกตุวงศ์. (2541). *หลักและเทคนิคการวางแผน* (พิมพ์ครั้งที่ 7). กรุงเทพฯ: มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์.

- อภิวัฒน์ สุธรรมดี. (2560). *ลัทธิพิธีบูชาพระพรหมในสังคมไทยร่วมสมัย: พลวัตของตำนาน ความเชื่อ และพิธีกรรม* (วิทยานิพนธ์ปริญญาอักษรศาสตรดุษฎีบัณฑิต สาขาวิชาภาษาไทย). คณะอักษรศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, กรุงเทพฯ.
- อมรพงศ์ แสนสุข. (2563). ความเชื่อกับธุรกิจ และ ธุรกิจความเชื่อ. สืบค้นเมื่อ 10 ตุลาคม 2564, จาก <https://dsp.dip.go.th/th/category/2017-11-27-08-04-02/2020-06-04-18-09-24>
- อรุณศักดิ์ กิ่งมณี. (2540). *เทวะประติมาน ในงานจิตรกรรม: ศึกษาเฉพาะกรณีเทพผู้พิทักษ์อุโบสถ และวิหารสมัยรัตนโกสินทร์* (วิทยานิพนธ์ปริญญาศิลปศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาประวัติศาสตร์ศิลปะ). บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยศิลปากร, กรุงเทพฯ.
- อรุณศักดิ์ กิ่งมณี. (2551). *เทพฮินดูผู้พิทักษ์พุทธสถาน*. กรุงเทพฯ: มิวเซียมเพรส.
- เอกทันตะ. (2549). *พระตรีมูรติ*. กรุงเทพฯ: โอสม พับลิชชิ่ง.
- เอกสุดา สิงห์ลำพอง. (2553). *เทวปฏิมาสยาม*. นนทบุรี: มิวเซียมเพรส.
- อำนาจ เชื้อดี. (2563, 12 ธันวาคม). สัมภาษณ์โดย วัฒนวุฒิ ช่างชนะ ที่วัดวิชฌุ เขตสาทร กรุงเทพมหานคร
- อำนาจ วงษ์พานิช. (2549). *การศึกษาผลกระทบทางสังคม อันเนื่องมาจากโครงการก่อสร้างท่อส่งก๊าซธรรมชาติที่มีผลต่อประชาชน ตามแนววางท่อส่งก๊าซธรรมชาติ: กรณีศึกษาในพื้นที่อำเภอพานทอง และอำเภอเมือง จังหวัดชลบุรี*. วิทยานิพนธ์ปริญญารัฐประศาสนศาสตรมหาบัณฑิต. วิทยาลัยการบริหารรัฐกิจ มหาวิทยาลัยบูรพา.
- Artmulet. (2562). มหาพรหมลิขิต. สืบค้นเมื่อ 5 กันยายน 2563, จาก <https://www.facebook.com/artmulet/posts/2478161299126615>
- Artmulet. (2563). พระนารายณ์ทรงเมือง อนันตนาคราช. สืบค้นเมื่อ 22 สิงหาคม 2563, จาก <https://www.facebook.com/artmulet/posts/2814055315537210>
- Artmulet. (2564). อิศวรมหากาลไกรลาสบรรพต. สืบค้นเมื่อ 8 สิงหาคม 2563, จาก <https://www.facebook.com/artmulet/posts/2934058750203532>
- Campus Star. (2561). ภาพบรรยากาศ ม.ธุรกิจบัณฑิตย์ ม.เอกชนใน กทม. ที่มีเนื้อที่มากที่สุดกว่า 130 ไร่. สืบค้นเมื่อ 9 พฤษภาคม 2563, จาก <https://campus.campus-star.com/view/64494.html>
- Dye Thomas R. (1982). *Understanding Public Policy*. New Jersey: Prentice Hall.
- Fontana, A. & Frey, J.H. (2003). The interview: From structured questions to negotiated text in: N.K. Denzin & Y.S. Lincoln (eds.) *Collecting and interpreting qualitative*

materials. London: Sage Publications.

Gamine. (2559). *พระพิฆเนศ ครบรอบ 55ปี คณะจิตรกรรม ม.ศิลปากร*. สืบค้นเมื่อ 9 พฤษภาคม 2563, จาก <http://uauction4.uamulet.com/AuctionDetail.aspx?bid=83&qid=44007>

Healey, J. F. (1996). *Statistics: A tool for social research* (4th ed.). California: Wadsworth Publishing.

Hindu Meeting. (2558). *พระแม่มหาสรัสวดี*. สืบค้นเมื่อ 12 กันยายน 2563, จาก <https://www.facebook.com/HinduMeeting.HM/photos/a.477345798977314.110213.477036215674939/885766488135241/>

Kanokorn Na Ranong. (2563). *พระเครื่อง เครื่องรางไทย ถูกส่งออกกลายเป็นสินค้ายอดนิยมของ สายมูเตลู ชาวจีน-สิงคโปร์*. สืบค้นเมื่อ 10 ตุลาคม 2564, จาก <https://www.bitbangkok.com/lifestyle/26441/>

KhunPra. (2562). *พระพรหม महाลาก วัตนก*. สืบค้นเมื่อ 5 กันยายน 2563, จาก <http://uauction3.uamulet.com/AuctionDetail.aspx?bid=285&qid=79031>

Lofland. (1984). *Analyzing social settings: A guide to qualitative observation and analysis*. (2nd ed.). Belmont, CA: Wadsworth.

Pramod Shukla. (2562, 6 กันยายน). สัมภาษณ์โดย วัฒนวุฒิ ช้างชนะ ที่วัดวิชฌุ เขตสาทร กรุงเทพมหานคร.

Ratchaprasong.org. (2564). 8 เทพแห่งราชประสงค์. สืบค้นเมื่อ 7 มีนาคม 2564, จาก <https://www.bkkdowntown.com/th/shrines>

MGR Online. (2557). *ผ่อนคลายทั้งกายทั้งใจ ในสวนกลางกรุง ที่ "สวนเบญจกิติ"*. สืบค้นเมื่อ 12 กันยายน 2563, จาก <https://mgronline.com/travel/detail/9570000045927>

nai-nu-19. (2552). *ศิลปกรรมวันเกิด เพาะช่าง 2*. สืบค้นเมื่อ 12 กันยายน 2563, จาก <https://www.bloggang.com/mainblog.php?id=somchai1972&month=06-03-2009&group=4&gblog=10>

SiamArt. (2564). *พระพรหม*. สืบค้นเมื่อ 5 กันยายน 2563, จาก <https://www.facebook.com/TEL0802066666/photos/pcb.840500983348100/840499003348298/>

SiamFreestyle. (ม.ป.ป.). *ศาลพระแม่อุมาเทวี สีแยกราชประสงค์*. สืบค้นเมื่อ 15 สิงหาคม 2563, จาก <http://www.siamfreestyle.com/travel-attraction-more/bangkok/ศาลพระแม่อุมา>

เทวี.html

- Smith, T. M. F. (1993). Populations and Selection: Limitations of Statistics (Presidential address). *Journal of the Royal Statistical Society. Series A (Statistics in Society)* 156(2), 144-166.
- Thailand Top Vote. (2561). *สักการะ พระวิหารแห่งองค์พระมหาศิวะเทพ*. สืบค้นเมื่อ 8 สิงหาคม 2563, จาก <https://www.thailandtopvote.com/ที่เกี่ยวข้อง/ที่เที่ยว/ที่เที่ยว-77-จังหวัด/60394/>
- Thananon Saengwongsa. (2560). *ปราสาทเมืองต่ำ*. สืบค้นเมื่อ 9 ตุลาคม 2562, จาก http://418111-history-of-art-in-thailand.blogspot.com/2017/08/blog-post_830.html
- Thanawan Thanetwiwat. (2561). *ขอหอย ขอพร ขอนอนสักคืนที่ เกล็ด ประตูน้ํา*. สืบค้นเมื่อวันที่ 13 กุมภาพันธ์ 2564 จาก <https://blog.traveloka.com/th/local-travel/1-day-trip-at-pratunam/>
- Traveloka. (2561). *ขอหอย ขอพร ขอนอนสักคืนที่ เกล็ด ประตูน้ํา*. สืบค้นเมื่อ 22 สิงหาคม 2563, จาก <http://blog.traveloka.com/th/local-travel/1-day-trip-at-pratunam/>
- Trip.com. (ม.ป.ป.). *ศาลท้าวมหาพรหม*. สืบค้นเมื่อ 5 กันยายน 2563, จาก <https://th.trip.com/travel-guide/bangkok/erawan-shrine-77017/>
- Wuthikorn Sut. (2564). *พระคเณศ รุ่นต้านไวรัสโควิด-19*. สืบค้นเมื่อ 10 ตุลาคม 2564, จาก <https://www.baanlaesuan.com/244698/design/design-update/ganesha>

ภาคผนวก ก
เครื่องมือที่ใช้ในการวิจัย

แบบสัมภาษณ์

การสื่อความหมายผ่านงานประติมากรรมของศาสนาฮินดูในกรุงเทพมหานคร

สำหรับกลุ่มองค์กรทางศาสนา คือ พราหมณ์หรือคณะกรรมกรวัด

ตอนที่ 1 ข้อมูลทั่วไปของผู้ให้สัมภาษณ์

1. ชื่อ-สกุล ผู้ให้สัมภาษณ์.....

อายุ..... อาชีพ.....

การศึกษา.....

2. สัมภาษณ์วันที่..... เดือน..... พ.ศ.

3. สถานที่สัมภาษณ์.....

ตอนที่ 2 ข้อมูลเกี่ยวกับการศึกษาความเป็นมา และลักษณะของงานประติมากรรมของศาสนาฮินดูที่ปรากฏในวัดหรือเทวสถานฮินดูในกรุงเทพมหานคร

- เล่าประวัติการก่อตั้งวัด พอสั่งเขป

.....
.....

- วัดอยู่ในนิคมใด และมาจากรัฐไหนในประเทศอินเดีย

.....
.....

- ปัจจุบันประธานบริหารเป็นใคร

.....
.....

- ประติมากรรมใด ที่สำคัญที่สุด / ประติมากรรมใดเป็นองค์ประธานในวัด

.....

.....

- ทำไมถึงเลือกเทพเจ้าองค์นี้เป็นองค์ประธานในวัด

.....

.....

- ในวัดมีประติมากรรมใดบ้าง ลักษณะท่าทางของประติมากรรมเป็นอย่างไร และมีความหมายว่าอย่างไร

ลำดับ	เทพเจ้า	มือ/ของถือ	อิริยาบถ	พานะ/บริวาร	ลักษณะอื่น ๆ
1	พระคเณศ				
2	พระศิวะ				
3	พระอุมา				
4	พระวิษณุ				
5	พระลักษมี				
6	พระพรหม				
7	พระสร้อยวดี				

ตอนที่ 3 ข้อค้นพบอื่น ๆ ที่ได้จากการสัมภาษณ์

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

แบบสัมภาษณ์

การสื่อความหมายผ่านงานประติมากรรมของศาสนาฮินดูในกรุงเทพมหานคร

สำหรับกลุ่มนักวิชาการ

ตอนที่ 1 ข้อมูลทั่วไปของผู้ให้สัมภาษณ์

1. ชื่อ-สกุล ผู้ให้สัมภาษณ์.....

อายุ..... อาชีพ.....

การศึกษา.....

2. สัมภาษณ์วันที่..... เดือน..... พ.ศ.

3. สถานที่สัมภาษณ์.....

ตอนที่ 2 ข้อมูลเกี่ยวกับการศึกษาประติมากรรมที่สื่อความหมายทางความเชื่อของศาสนาฮินดูในกรุงเทพมหานคร

- ประวัติการนับถือศาสนาฮินดูในประเทศไทย พอสังเขป

.....

.....

.....

- ท่านคิดว่าคติความเชื่อที่มีต่อเทพเจ้าในศาสนาฮินดูโดยทั่วไป เมื่อมาอยู่ในประเทศไทยตามยุคสมัย (ก่อนสุโขทัย สุโขทัย อยุธยา รัตนโกสินทร์) มีความเหมือนและแตกต่างจากอินเดียอย่างไร

ลำดับ	ยุคสมัย	คติความเชื่อ/ฐานะ/คุณสมบัติในการประทานพร						
		พระคเณศ	พระศิวะ	พระอุมา	พระวิษณุ	พระลักษมี	พระพรหม	พระสร้อยศรี
		อินเดีย				ไทย		
1	ก่อนสุโขทัย							
2	สุโขทัย							

ลำดับ	ยุคสมัย	คติความเชื่อ/ฐานะ/คุณสมบัติในการประทานพร						
		พระ คเณศ	พระ ศิวะ	พระ อุมา	พระ วิษณุ	พระ ลักษมี	พระ พรหม	พระ สร้อยศรี
		อินเดีย				ไทย		
3	อยุธยา							
4	รัตนโกสินทร์							

- ท่านคิดว่าคติความเชื่อที่มีต่อเทพเจ้าในศาสนาฮินดูที่พบในกรุงเทพมหานครในปัจจุบัน มีความเหมือนและแตกต่างจากอินเดียอย่างไร

ลำดับ	เทพเจ้า	คติความเชื่อ/ฐานะ/คุณสมบัติในการประทานพร						
		อินเดีย						
1	พระคเณศ							
2	พระศิวะ							
3	พระอุมา							
4	พระวิษณุ							
5	พระลักษมี							
6	พระพรหม							
7	พระสร้อยศรี							
		ไทย						
1	พระคเณศ							
2	พระศิวะ							
3	พระอุมา							
4	พระวิษณุ							
5	พระลักษมี							
6	พระพรหม							
7	พระสร้อยศรี							

- ท่านคิดว่าลักษณะทางประติมานวิทยาเทวรูปเทพเจ้าในศาสนาฮินดูที่พบในกรุงเทพมหานครปัจจุบัน มีความเหมือนและแตกต่างจากเทวรูปของอินเดียอย่างไร

ลำดับ	เทพเจ้า	พระกร/ของถือ	อิริยาบถ	พาหนะ/บริวาร	ลักษณะอื่น ๆ
อินเดีย					
1	พระคเณศ				
2	พระศิวะ				
3	พระกฤษณะ				
4	พระวิษณุ				
5	พระลักษมี				
6	พระพรหม				
7	พระสรัสวดี				
ไทย					
1	พระคเณศ				
2	พระศิวะ				
3	พระกฤษณะ				
4	พระวิษณุ				
5	พระลักษมี				
6	พระพรหม				
7	พระสรัสวดี				

- ท่านคิดว่าพระกร/ของถือที่ปรากฏในเทวรูปเทพเจ้าในศาสนาฮินดูที่พบในกรุงเทพมหานครปัจจุบัน มีความหมายว่าอย่างไร หรือเป็นสัญลักษณ์แทนสิ่งใด

.....

- ท่านคิดว่าอิริยาบถที่ปรากฏในเทวรูปเทพเจ้าในศาสนาฮินดูที่พบในกรุงเทพมหานครปัจจุบัน มีความหมายว่าอย่างไร หรือเป็นสัญลักษณ์แทนสิ่งใด

.....

- ท่านคิดว่าพาหนะ/บริวารที่ปรากฏในเทวรูปเทพเจ้าในศาสนาฮินดูที่พบในกรุงเทพมหานครปัจจุบัน มีความหมายว่าอย่างไร หรือเป็นสัญลักษณ์แทนสิ่งใด

.....

.....

ตอนที่ 3 ข้อค้นพบอื่น ๆ ที่ได้จากการสัมภาษณ์

.....

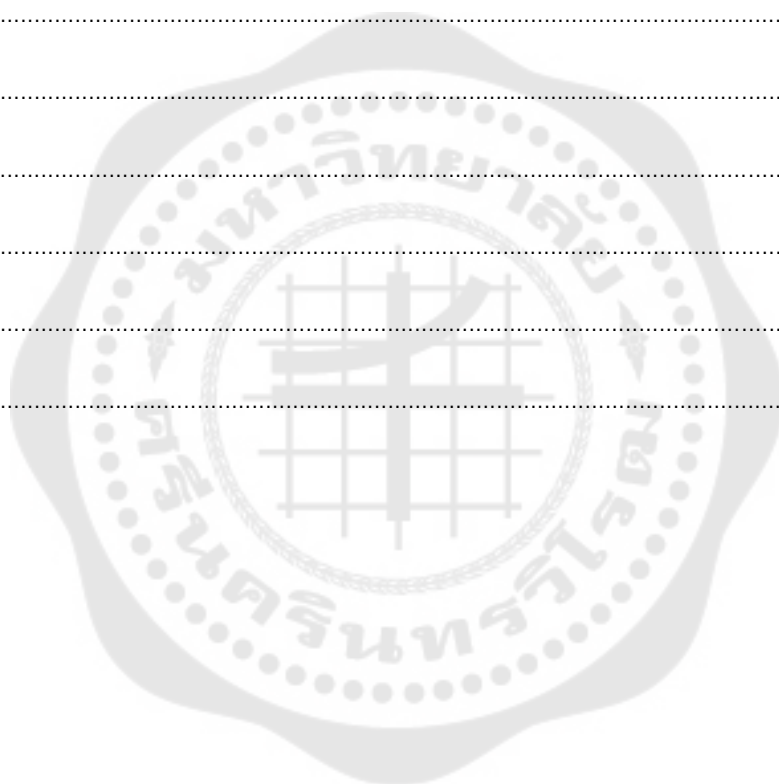
.....

.....

.....

.....

.....

แบบสัมภาษณ์

การสื่อความหมายผ่านงานประติมากรรมของศาสนาฮินดูในกรุงเทพมหานคร

สำหรับกลุ่มผู้ศรัทธา

ตอนที่ 1 ข้อมูลทั่วไปของผู้ให้สัมภาษณ์

1. ชื่อ-สกุล ผู้ให้สัมภาษณ์.....

อายุ..... อาชีพ.....

การศึกษา.....

2. สัมภาษณ์วันที่..... เดือน..... พ.ศ.

3. สถานที่สัมภาษณ์.....

ตอนที่ 2 ข้อมูลเกี่ยวกับการศึกษาผลกระทบต่อวิถีการดำรงชีวิตของผู้ศรัทธาในกรุงเทพมหานคร

- ท่านนับถือเทพเจ้าองค์ใด

.....
.....

- เพราะเหตุใดจึงเลือกบูชาเทพเจ้าองค์นั้น

.....
.....

- ท่านเคยไปวัดพระศรีมหาอุมาเทวี/วัดวิษณุ/วัดเทพมณเฑียร หรือไม่ ไปทำอะไร และไปกับใคร

.....
.....

- ท่านเคยเข้าร่วมพิธีกรรมของทางวัดไต่บ้าง และพิธีกรรมไต่บ้าง

.....
.....

- ท่านคิดว่าเทพเจ้าในศาสนาฮินดูสามารถดลบันดาลในสิ่งที่ท่านต้องการได้หรือไม่ อย่างไร

.....
.....

- ท่านคิดว่าการกราบไหว้บูชาเทพเจ้าในศาสนาฮินดู มีผลกระทบต่อวิถีการดำรงชีวิตของท่านในด้านใดบ้าง และอย่างไร

.....
.....

ตอนที่ 3 ข้อค้นพบอื่น ๆ ที่ได้จากการสัมภาษณ์

.....
.....
.....
.....
.....
.....
.....

ภาคผนวก ข

หนังสือขออนุเคราะห์ผู้เชี่ยวชาญตรวจแบบสัมภาษณ์

ที่ อว 8718/๔๖๑

บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ
114 สุขุมวิท 23 แขวงคลองเตยเหนือ
เขตวัฒนา กรุงเทพฯ 10110

24 กรกฎาคม 2562

เรื่อง ขอความอนุเคราะห์เป็นผู้เชี่ยวชาญ

เรียน ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.เฉลิมศรี จันทสิงห์

เนื่องด้วย นายวัฒนวุฒิ ช้างชนะ นิสิตระดับปริญญาเอก สาขาวิชาศิลปวัฒนธรรม มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ ได้รับอนุมัติให้ทำปริญญาานิพนธ์ เรื่อง “การสื่อความหมายผ่านงานประติมากรรมของศาสนาฮินดู ในกรุงเทพมหานคร” โดยมี ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.จักรพงษ์ แพทย์หลักฟ้า รองศาสตราจารย์ ดร.สาธิต ทิมวัฒน์บรรเทิง และผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.อรัญ วานิชกร เป็นอาจารย์ที่ปรึกษาปริญญาานิพนธ์

ในการนี้ บัณฑิตวิทยาลัยขอเรียนเชิญท่านเป็นผู้เชี่ยวชาญตรวจแบบสัมภาษณ์ ทั้งนี้ นิสิตได้ติดต่อประสานงานเบื้องต้นกับท่านแล้ว และจะประสานงานในรายละเอียดดังกล่าวต่อไป

จึงเรียนมาเพื่อขอความอนุเคราะห์เป็นผู้เชี่ยวชาญให้ นายวัฒนวุฒิ ช้างชนะ และขอขอบพระคุณมา ณ โอกาสนี้

ขอแสดงความนับถือ

(รองศาสตราจารย์ นายแพทย์ฉัตรชัย เอกปัญญาสกุล)
คณบดีบัณฑิตวิทยาลัย

สำนักงานคณบดีบัณฑิตวิทยาลัย

โทร. 0 2649 5064

หมายเหตุ : สอบถามข้อมูลเพิ่มเติมกรุณาติดต่อ นิสิต โทรศัพท์ 085 971 0033

ที่ อว 8718/740

บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ
114 สุขุมวิท 23 แขวงคลองเตยเหนือ
เขตวัฒนา กรุงเทพฯ 10110

24 กรกฎาคม 2562

เรื่อง ขอความอนุเคราะห์บุคลากรในสังกัดเป็นผู้เชี่ยวชาญ

เรียน อธิการบดีมหาวิทยาลัยสวนดุสิต

เนื่องด้วย นายวัฒนวุฒิ ช่างชนะ นิสิตระดับปริญญาเอก สาขาวิชาศิลปวัฒนธรรม มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ ได้รับอนุมัติให้ทำปริญญาโท เรื่อง “การสื่อความหมายผ่านงานประติมากรรมของศาสนาฮินดู ในกรุงเทพมหานคร” โดยมี ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.จักรพงษ์ แพทย์หลักฟ้า รองศาสตราจารย์ ดร.สาธิต ทิมวัฒน์บรรเทง และผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.อรรฎ วานิชกร เป็นอาจารย์ที่ปรึกษาปริญญาโท

ในการนี้ บัณฑิตวิทยาลัยขอเรียนเชิญ รองศาสตราจารย์ ดร.ชนะศึก นิขานนท์ เป็นผู้เชี่ยวชาญตรวจแบบสัมภาษณ์ ทั้งนี้ นิสิตได้ติดต่อประสานงานเบื้องต้นกับบุคลากรของท่านแล้ว และจะประสานงานในรายละเอียดดังกล่าวต่อไป

จึงเรียนมาเพื่อขอความอนุเคราะห์บุคลากรในสังกัดเป็นผู้เชี่ยวชาญให้ นายวัฒนวุฒิ ช่างชนะ และขอขอบพระคุณมา ณ โอกาสนี้

ขอแสดงความนับถือ

(รองศาสตราจารย์ นายแพทย์ฉัตรชัย เอกปัญญาสกุล)

คณบดีบัณฑิตวิทยาลัย ปฏิบัติการแทน
อธิการบดีมหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ

สำนักงานคณบดีบัณฑิตวิทยาลัย

โทร. 0 2649 5064

หมายเหตุ : สอบถามข้อมูลเพิ่มเติมกรุณาติดต่อ นิสิต โทรศัพท์ 085 971 0033

บันทึกข้อความ

ส่วนงาน งานบริหารและธุรการ บัณฑิตวิทยาลัย โทร. 15644

ที่ อว 8718.1/441

วันที่ 24 กรกฎาคม 2562

เรื่อง ขอความอนุเคราะห์บุคลากรในสังกัดเป็นผู้เชี่ยวชาญ

เรียน คณบดีคณะสังคมศาสตร์

เนื่องด้วย นายวัฒนวุฒิ ช่างชนะ นิสิตระดับปริญญาเอก สาขาวิชาศิลปวัฒนธรรม มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ ได้รับอนุมัติให้ทำปฏิญานิพนธ์ เรื่อง “การสื่อความหมายผ่านงานประติมากรรมของศาสนาฮินดูในกรุงเทพมหานคร” โดยมี ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.จักรพงษ์ แพทย์หลักฟ้า รองศาสตราจารย์ ดร.สาธิต ทิมวัฒน์บรรเทิง และผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.อริญ วานิชกร เป็นอาจารย์ที่ปรึกษาปฏิญานิพนธ์

ในการนี้ บัณฑิตวิทยาลัยขอเรียนเชิญ รองศาสตราจารย์ ดร.จรรุวรรณ ข้าเพชร เป็นผู้เชี่ยวชาญตรวจแบบสัมภาษณ์ ทั้งนี้ นิสิตได้ติดต่อประสานงานเบื้องต้นกับบุคลากรของท่านแล้ว และจะประสานงานในรายละเอียดดังกล่าวต่อไป และสามารถสอบถามข้อมูลเพิ่มเติมได้ที่ 085 971 0033

จึงเรียนมาเพื่อขอความอนุเคราะห์บุคลากรในสังกัดเป็นผู้เชี่ยวชาญให้ นายวัฒนวุฒิ ช่างชนะ และขอขอบพระคุณมา ณ โอกาสนี้

ศาสตราจารย์ ดร.เอกปัญญาสกุล

(รองศาสตราจารย์ นายแพทย์ฉัตรชัย เอกปัญญาสกุล)

คณบดีบัณฑิตวิทยาลัย

ภาคผนวก ค
หนังสือรับรองโครงการวิจัยที่ทำในมนุษย์

142
MF-04-version-2.0
วันที่ 18 ต.ค. 61

หนังสือยืนยันการยกเว้นการรับรอง
คณะกรรมการจริยธรรมสำหรับพิจารณาโครงการวิจัยที่ทำในมนุษย์
มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ

(เอกสารนี้เพื่อแสดงว่าคณะกรรมการจริยธรรมสำหรับพิจารณาโครงการวิจัยที่ทำในมนุษย์ ได้พิจารณาโครงการวิจัยนี้)

ชื่อโครงการวิจัย : การสื่อความหมายผ่านงานประติมากรรมของศาสนาฮินดูในกรุงเทพมหานคร
ชื่อหัวหน้าโครงการวิจัย : นายวัฒน์วุฒิ ช่างชนะ
หน่วยงานต้นสังกัด : คณะศิลปกรรมศาสตร์
รหัสโครงการวิจัย : SWUEC-G-142/2562X

โครงการวิจัยนี้เป็นโครงการวิจัยที่เข้าข่ายยกเว้น (Research with Exemption from SWUEC)

วันที่ยืนยัน : 30 กรกฎาคม 2562
ยืนยันโดย : คณะกรรมการจริยธรรมสำหรับพิจารณาโครงการวิจัยที่ทำในมนุษย์
มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ

คณะกรรมการจริยธรรมสำหรับพิจารณาโครงการวิจัยที่ทำในมนุษย์ มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ ดำเนินการรับรองโครงการวิจัยตามแนวทางหลักจริยธรรมการวิจัยในคนที่เป็นสากล ได้แก่ Declaration of Helsinki, the Belmont Report, CIOMS Guidelines และ the International Conference on Harmonization in Good Clinical Practice (ICH-GCP)

ออกให้ ณ วันที่ 18 กันยายน 2562

ลงชื่อ.....
(นายปิยชาติ บุญเพ็ญ)
กรรมการและผู้ช่วยเลขานุการคณะกรรมการจริยธรรม
สำหรับพิจารณาโครงการวิจัยที่ทำในมนุษย์

ลงชื่อ.....
(แพทย์หญิงสุรีพร ภัทรสุวรรณ)
ประธานคณะกรรมการจริยธรรม
สำหรับพิจารณาโครงการวิจัยที่ทำในมนุษย์

หมายเลขรับรอง : SWUEC/X/G-142/2562

ภาคผนวก ง
หนังสือขออนุเคราะห์ข้อมูลและสัมภาษณ์

ที่ อว 8718/480

บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ
114 สุขุมวิท 23 แขวงคลองเตยเหนือ
เขตวัฒนา กรุงเทพฯ 10110

4 มีนาคม 2564

เรื่อง ขอบขออนุญาตเข้าถึงข้อมูลเพื่อการวิจัย

เรียน อธิการบดีมหาวิทยาลัยสวนดุสิต

เนื่องด้วย นายวัฒนวุฒิ ช่างชนะ นิสิตระดับปริญญาเอก สาขาวิชาศิลปวัฒนธรรม มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ ได้รับอนุมัติให้ทำปริญญานิพนธ์ เรื่อง “การสื่อความหมายผ่านงานประติมากรรมของศาสนาฮินดูในกรุงเทพมหานคร” โดยมี ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.จักรพงษ์ แพทย์หลักฟ้า ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.อรุณวานิชกร และรองศาสตราจารย์ ดร.สาธิต ทิมวัฒนบรรเทิง เป็นอาจารย์ที่ปรึกษาปริญญานิพนธ์

ในการนี้ นิสิตขออนุญาตเข้าถึงข้อมูล โดยใช้แบบสัมภาษณ์ เรื่อง การสื่อความหมายผ่านงานประติมากรรมของศาสนาฮินดูในกรุงเทพมหานคร” กับ รองศาสตราจารย์ ดร.เนืออ่อน ขวัญทองเขียว เพื่อเป็นข้อมูลในการวิจัย ทั้งนี้ นิสิตจะเป็นผู้ประสานงานในรายละเอียดดังกล่าวต่อไป

จึงเรียนมาเพื่อโปรดพิจารณาขอความอนุเคราะห์ และขอขอบพระคุณมา ณ โอกาสนี้

ขอแสดงความนับถือ

(รองศาสตราจารย์ นายแพทย์ฉัตรชัย เอกปัญญาสกุล)
รักษาการแทนคณบดีบัณฑิตวิทยาลัย ปฏิบัติการแทน
อธิการบดีมหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ

สำนักงานคณบดีบัณฑิตวิทยาลัย

โทร. 0 2649 5064

หมายเหตุ : สอบถามข้อมูลเพิ่มเติมกรุณาติดต่อ นิสิต โทรศัพท์ 085 971 0033

ที่ อว 8718/480

บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ
114 สุขุมวิท 23 แขวงคลองเตยเหนือ
เขตวัฒนา กรุงเทพฯ 10110

4 มีนาคม 2564

เรื่อง ขออนุญาตเผยแพร่ข้อมูลเพื่อการวิจัย

เรียน อธิการบดีมหาวิทยาลัยศิลปากร

เนื่องด้วย นายวัฒนวุฒิ ช่างชนะ นิสิตระดับปริญญาเอก สาขาวิชาศิลปวัฒนธรรม มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ ได้รับอนุมัติให้ทำปริญญาโท เรื่อง “การสื่อความหมายผ่านงานประติมากรรมของศาสนาฮินดูในกรุงเทพมหานคร” โดยมี ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.จักรพงษ์ แพทย์หลักฟ้า ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.อรัญวานิชกร และรองศาสตราจารย์ ดร.สาธิต ทิมวัฒน์บรรเทิง เป็นอาจารย์ที่ปรึกษาปริญญาโท

ในการนี้ นิสิตขออนุญาตเผยแพร่ข้อมูล โดยใช้แบบสัมภาษณ์ เรื่อง การสื่อความหมายผ่านงานประติมากรรมของศาสนาฮินดูในกรุงเทพมหานคร กับ รองศาสตราจารย์ ดร.เชษฐัง ดิงสัญชี่ และ ผู้ช่วยศาสตราจารย์ คมกฤษ อู่เต็กเต็ง เพื่อเป็นข้อมูลในการวิจัย ทั้งนี้ นิสิตจะเป็นผู้ประสานงานในรายละเอียดดังกล่าวต่อไป

จึงเรียนมาเพื่อโปรดพิจารณาขออนุญาต และขอขอบพระคุณมา ณ โอกาสนี้

ขอแสดงความนับถือ

(รองศาสตราจารย์ นายแพทย์จักรชัย เอกปัญญาสกุล)

รักษาการแทนคณบดีบัณฑิตวิทยาลัย ปฏิบัติการแทน

อธิการบดีมหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ

สำนักงานคณบดีบัณฑิตวิทยาลัย

โทร. 0 2649 5064

หมายเหตุ : สอบถามข้อมูลเพิ่มเติมกรุณาติดต่อ นิสิต โทรศัพท์ 085 971 0033

ประวัติผู้เขียน

ชื่อ-สกุล	วัฒนวุฒิ ช่างชนะ
วัน เดือน ปี เกิด	15 มิถุนายน 2525
สถานที่เกิด	กรุงเทพมหานคร
วุฒิการศึกษา	พ.ศ. 2547 การศึกษาระดับบัณฑิต สาขาวิชาดุริยางคศาสตร์ศึกษา คณะศึกษาศาสตร์ มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ พ.ศ. 2554 ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาการบริหารงานวัฒนธรรม วิทยาลัยนวัตกรรม มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ พ.ศ. 2564 ศิลปศาสตรดุษฎีบัณฑิต สาขาวิชาศิลปวัฒนธรรม คณะศิลปกรรมศาสตร์ มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ
ที่อยู่ปัจจุบัน	877 ถ.หมู่บ้านเศรษฐกิจ แขวงบางไผ่ เขตบางแค กรุงเทพฯ 10160

